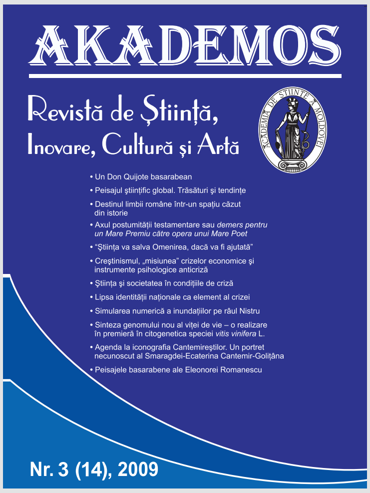
AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă,
Inovare, Cultură şi Artă

Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.

Fondator:
Academia de Ştiinţe a Moldovei

Acest număr este ilustrat cu lucrări ale Eleonorei Romanescu din Colecţiile Muzeului Naţional de Artă

Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381

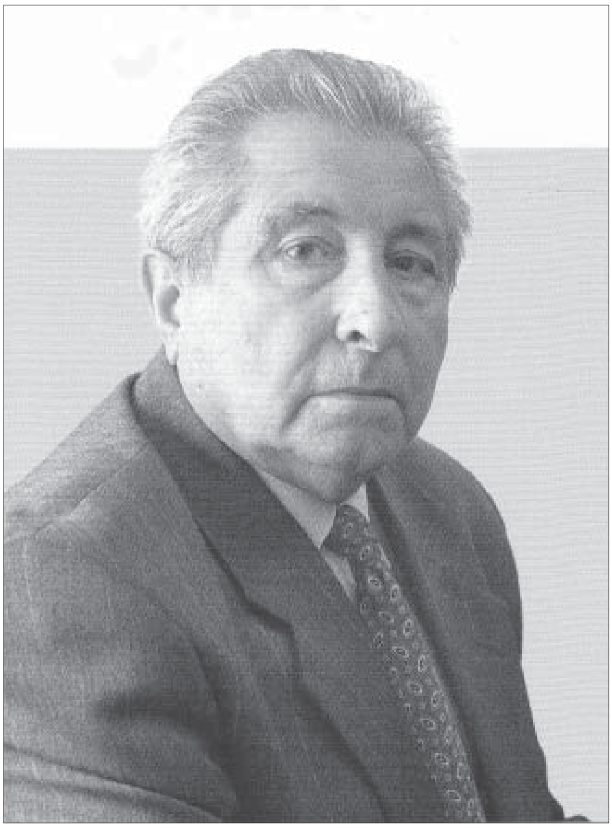
www.akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
vcucereanu@yahoo.fr

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia AŞM

CUPRINS

Colocviul Internațional FILOLOGIA MODERNĂ: realizări şi perspective în context european (ediția a III-a), in memoriam acad. S. Berejan şi acad. Gr. Vieru.

"...Articolul 13 – antiştiințific şi antinațional – din Constituția Republicii Moldova... se cere redactat în conformitate cu temeiurile ştiințifice şi idealurile noastre de renaştere național-spirituală şi votat din nou în Parlament." Silviu Berejan (pag. 12)

"Legiferarea prin Constituție a glotonimului "limba moldovenească" şi a etnonimului "popor moldovenesc" (mă mir cum nu i-au zis *norod* moldovenesc) va rămâne în istorie ca o ruşine națională care s-ar putea să cadă pe copiii şi nepoții autorilor nesăbuitelor fapte." Grigore Vieru (pag.12)

"INTELECTUALITATEA DE LA CHIŞINĂU A APROPIAT VICTORIILE ANULUI ISTORIC 1989"*

Acad. ***Gheorghe DUCA,***
preşedintele A.Ş.M.

INTELLECTUALITY FROM CHISINAU APPROACHED THE VICTORIES OF THE HISTORICAL YEAR 1989

The year of political miracles 1989, signifies at the European and global level, the end of the Cold War, the beginning of the end of the soviet empire, the Fall of the Berlin Wall, reunification of the German nation - events of epochal importance without which the national emancipation of Eastern-European people and condemning the communism as an ideology against human being, haven't been possible. Long and hard was the way of Moldovans between Prut and Nistru to the Saint Liberty. Animated by the intellectuality from Chisinau, the popular movement between the years 1988-1989 was axed on an essential identity message- passing to the Latin alphabet and officializing the Romanian language as a state language. The year 1989 didn't come on a bear place. The strike for the national values was a smouldering one, but it continues in this space and forms a special chapter of great tragedy and sacrifice in the national history.

-Excelenţele Voastre Domnilor Preşedinţi,
onorată asistenţă,
dragi colegi!

Sunt onorat să mă aflu astăzi în această sală, alături de o seamă de personalităţi, care, prin activitatea lor consecventă, au contribuit, pas cu pas, la prăbuşirea comunismului – ca sistem totalitar şi la edificarea instituţiilor democratice în ţările din Europa Centrală şi de Sud-Est.

Am acceptat cu bucurie invitaţia Dvs şi doresc să exprim alese sentimente de gratitudine Fundaţiei Române pentru Democraţie, în persoana Excelenţei sale Domnul Preşedinte Emil Constantinescu, care a organizat această reuniune importantă pentru timpul prezent, dar mai ales pentru viitorul democratic şi prosper al statelor noastre. Or, se ştie, e foarte greu să obţii o victorie, dar este şi mai greu să o menţii, să o valorifici întru binele fiecărui cetăţean, să transformi idealurile oamenilor în realitate. Evoluţia evenimentelor din R. Moldova, pe parcursul acestor 20 de ani, când victoriile anilor 1989-1991 au fost deturnate de forţele revanşarde, constituie o ilustrare în plus a acestei axiome.

Pentru alţii – generaţiile de după instaurarea comunismului de tip sovietic, aceste evenimente istorice au însemnat descoperirea gustului libertăţii, minunea renaşterii naţionale, revenirea la valorile strămoşeşti, independenţă geopolitică şi suveranitate naţională.

Generaţiile de după 1989 trebuie să se pătrundă de adevărul că drepturile şi libertăţile de care ne bucurăm în prezent şi pe care le considerăm fireşti, au fost până în 1989 idealuri sfinte, aproape imposibile, pe care înaintaşii noştri le-au realizat cu preţul vieţii şi al suferinţei. E suficient să amintim aici mărturia regretatului nostru poet Grigore Vieru: "Unii visau să ajungă în cosmos, iar eu visam să trec Prutul…". Jertfele revoltelor anticomuniste, – de cele mai multe ori înăbuşite în sânge de regimurile totalitare aflate în agonie, reprezintă dovezi incontestabile ale aspiraţiei fireşti a omului pentru Libertate, ca valoare supremă, ca simbol al demnităţii de om.

Lung şi greu a fost drumul nostru, al moldovenilor dintre Prut si Nistru, spre Sfânta Libertate. Însufleţită de intelectualitatea de la Chişinău, mişcarea populară din anii 1988-1989, bazată pe un romantism militant, a început cu două sloganuri principale: *Unire moldoveni!* – contra rusificării şi *Limbă, Alfabet*, adică declararea limbii române ca unecă limbă oficială în RSSM şi revenirea la alfabetul latin, schimbat de Stalin cu alfabetul chirilic. Mişcarea de Eliberare Naţională din Moldova sovietizată a pornit, deci, ca un bulgăre de zăpadă, care s-a transformat treptat într-o autentică avalanşă, culminând la 31 august 1989 – încă până la căderea Zidului Berlinului, cu prima şi cred cea mai mare victorie a fiinţei noastre naţionale: oficializarea limbii române îmbrăcată în veşmânt latin şi constituirea unei noi realităţi social-politice, pe care n-o mai putea ignora nici Mihail Gorbaciov şi nici subalternii săi de la Chişinău. Intelectualitatea basarabeană a conştientizat încă atunci că obţinerea Limbii şi a Alfabetului latin înseamnă TOTUL pentru supravieţuirea noastră ca neam. Lupte mari s-au dat chiar şi pentru înlocuirea sintagmei *TRECEREA la alfabetul latin* cu *REVENIREA la alfabetul latin*, ultima având o semnificaţie esenţială – de revenire la originile noastre latine, asupra căreia

*Discurs rostit la Conferinţa internaţională *1989 - anul care a schimbat lumea. Viziunea protagoniştilor schimbării asupra viitorului Europei.* 3 decembrie 2009, Palatul Parlamentului, Bucureşti

a insistat cu tărie scriitorul, lingvistul Vlad Pohilă, care a elaborat capitolul *Grafie Latină* a *Scrisorii celor 66*, devenită istorică. Iată de ce Sărbătoarea Naţională "Limba noastră cea română", botezată astfel de poetul Grigore Vieru, este pentru noi cea mai frumoasă şi cea mai apropiată sufletului, R. Moldova fiind singurul stat din lume, care are o astfel de sărbătoare naţională, precum şi un imn dedicat limbii, pe versurile preotului Alexe Mateevici.

Pentru moldovenii de la Est de Prut, anul 1989 nu a venit însă pe un teren gol. Lupta pentru valorile naţionale a fost una mocnită, dar continuă, implantată în sânge din tată-n fiu ca o imunitate genetică contra asupritorilor. Cu toate că după 1940, regimul stalinist a împuşcat, a îngropat de vii în gropi cu var, a deportat în Siberia, în mai multe valuri, intelectualitatea basarabeană: scriitorii, învăţătorii, preoţii, medicii, notarii, avocaţii, judecătorii, – la începutul anilor '60, la Chişinău, se conturează o nouă elită intelectuală cu conştiinţă naţională, care, prin operele ei, menţine vie flacăra limbii, istoriei, folclorului şi bisericii strămoşeşti. Ţin să menţionez aici cel puţin o parte dintre personalităţile acestei pleiade cu care ne mândrim şi de la care am învăţat dragostea de neam şi o limbă română literară: prozatorii Ion Druţă, Aureliu Busuioc, Vasile Vasilache, Vladimir Beşleagă, Spiridon Vangheli, Alexei Marinat**,** poeţii Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Petru Zadnipru, Dumitru Matcovschi, Petru Cărare, Vasile Leviţchi – scriitori încurajaţi, promovaţi şi chiar protejaţi de poetul Andrei Lupan, regizorii Ion Ungureanu, Emil Loteanu, Ion Sandri Şcurea, actorii Eugeniu Ureche, Valeriu Cupcea, Victor Ciutac, Veniamin Apostol, Mihai Volontir, compozitorul Eugen Doga, savanţii Nicolae Testemiţanu, Sergiu Rădăuţanu, Vasile Coroban, Ion Vatamanu, Ion Borşevici ş.a., care au intrat în istorie ca fiind parte a *generaţiei de aur* din perioada postbelică.

Pentru a înţelege mai bine fenomenul renaşterii naţionale de după 1940 şi rolul elitei intelectuale în procesul de subminare a comunismului, voi recurge la o cronologie a evenimentelor istorice majore, care au pregătit etapă cu etapă apropierea marilor victorii din 1989 şi care demonstrează o dată în plus că sângele apă nu se face...

În anul 1940 este arestat şi condamnat la 15 ani de Gulag sovietic scriitorul Nicolae Costenco, animatorul vieţii literare din Basarabia interbelică, alături de unul dintre înfăptuitorii Unirii din 1918, Pan Halippa. Nicolae Costenco a făcut ani grei de puşcărie pentru că a afirmat deschis că vorbeşte limba română. A trăit până în anul 1993, a prins, deci, căderea comunismului şi nu s-a dezis niciodată de limba română.

La 27 mai 1947 este arestat tânărul scriitor Alexei Marinat pentru Jurnalul său în manuscris *Eu şi lumea*, în care descria ororile comunismului – deportările, foametea organizată, exterminarea intelectualităţii, rusificarea moldovenilor. Este condamnat la 10 ani de lagăr cu regim sever în Siberia. Disidentul politic şi scriitorul-martir Alexei Marinat, *Jurnalul* căruia a fost publicat abia după 1991, a fost supranumit de criticii literari drept "un Soljeniţin al Basarabiei", iar poetul Nicolae Dabija l-a definit "legenda pe nume Alexei Marinat".

În anul 1965, la Uniunea Scriitorilor de la Chişinău, prozatorul şi dramaturgul Ion Druţă pune problema revenirii la grafia latină, declarând că "pentru o limbă cu rădăcinile latine, ar fi firesc să se treacă la alfabetul latin". Urmează câteva cărţi interzise, considerate *antisovietice şi naţionaliste*, tirajul cărora a fost ars. Este vorba de cărţile poeţilor Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Petru Cărare, Gheorghe Cutasevici, ultimul scriind un acrostih care se citea de sus în jos "România".

La 13 iunie 1972, grupul Alexandru Usatiuc-Bulgăr, Gheorghe Ghimpu, Valeriu Graur şi Alexandru Şoltoianu, fondatori ai unei mişcări anticomuniste clandestine numită *Frontul Naţional Patriotic din Basarabia şi Nordul Bucovinei*, sunt condamnaţi la 7 şi 6 ani de Gulag sovietic. Acest grup lupta pentru ieşirea Republicii Moldova din componenţa URSS. Alexandru Usatiuc-Bulgăr fusese chiar la Bucureşti pentru a-i cere sprijin lui Nicolae Ceauşescu, dar acesta i-a trădat pe basarabeni. La 30 iunie 1970, Ion Stănescu, preşedintele Consiliului Securităţii de Stat al Republicii Socialiste România trimite o scrisoare strict secretă şi toate documentele şefului KGB-ului sovietic, Iuri Andropov.

În anul 1979, compozitorul Eugen Doga, transnistrean şi poetul Grigore Vieru, basarabean trec Prutul şi se cunosc personal la Bucureşti, unde au realizat, împreună cu regizorul Ion Popescu-Gopo, un minunat film pentru copii – *Maria, Mirabela*. În anul 1987, la Uniunea Scriitorilor de la Chişinău începe coagularea forţelor democratice. La 3 iunie 1988, la Uniunea Scriitorilor este înfiinţat Frontul Popular din Moldova, forţa politică care deşteaptă masele şi iniţiază Mişcarea de Eliberare Naţională. În luna aprilie 1988, Dumitru Matcovschi publică

în revista *Nistru* (astăzi – *Basarabia)* articolul scriitorului Valentin Mândâcanu *Veşmântul fiinţei noastre*, în care se referă la starea deplorabilă a limbii române în Basarabia şi la necesitatea revenirii la alfabetul latin. Articolul are efectul unui dangăt de clopot, care vesteşte o primejdie şi adună lumea la biserică. În luna iulie 1988, elita intelectuală din Moldova îşi asumă curajul să meargă şi mai departe. În ziarul *Învăţământul public*, condus de Anton Grăjdieru, apare celebra *Scrisoare a celor 66* savanţi şi oameni de cultură. Curajul lor a fost cu atât mai admirabil cu cât fiecare a semnat pe cont propriu, neştiind care sunt numele celorlalţi semnatari. Această Scrisoare a constituit primul manifest public al elitei intelectuale din Republica Moldova înaintat regimului comunist al URSS. Documentul avea trei capitole argumentate ştiinţific: unitatea „limbii moldoveneşti" cu limba română, necesitatea decretării limbii române ca limbă de stat şi necesitatea revenirii la alfabetul latin.

La 7 noiembrie 1988, de ziua "revoluţiei" lui Lenin, mai multe femei cu copii în braţe şi grupuri de tineri s-au aşezat pe caldarâm în faţa tancurilor sovietice pentru a le împiedica să ajungă la parada militară din centrul Chişinăului. La 15 ianuarie 1989, de ziua lui Mihai Eminescu, apare prima publicaţie periodică cu grafie latină, tipărită la Chişinău. Este vorba de săptămânalul cu cel mai mare tiraj *Literatura şi Arta*, condus de poetul Nicolae Dabija. În luna martie 1989, este tipărit clandestin în capitala Letoniei primul număr al publicaţiei redeşteptării naţionale *Glasul*. Cel de-al doilea număr fiind tipărit în luna iulie, la Vilnius.

La 27 august 1989 este convocată prima Mare Adunare Naţională, organizată de liderii Mişcării de Eliberare Naţională: Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Lida Istrati, Nicolae Costin, Mihai Cimpoi, Ion Hadârcă, Ion Borşevici, Alexandru Moşanu, Andrei Ţurcanu ş.a. Această Mare Adunare a Poporului – peste 100 de mii de participanţi, a fost însufleţită de muzica Reînvierii interpretată de Ion şi Doina Aldea Teodorovici. Peste câteva zile, la 31 august 1989, parlamentul de la Chişinău a adoptat limba română drept limbă de stat şi revenirea la alfabetul latin. La 24 decembrie 1989, deputaţii poporului de la Moscova condamnă Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui. Deputaţii moldoveni participă activ la acea şedinţă, susţinând iniţiativa colegilor din ţările baltice care obţinuse copia documentului secret. În timp ce Mihail Gorbaciov le spunea deputaţilor că documentul în original "s-a pierdut".

Această trecere în revistă a evenimentelor de importanţă covârşitoare pentru noi nu va fi completă, dacă nu vom reaminti alte câteva date istorice: alegerea primului Parlament pe cale democratică – 1990, organizarea, la 6 mai 1990, a primului *Pod de Flori* pe Prut, când – fie şi numai pentru o zi – a căzut Cortina de Fier de pe Prut. Declaraţia de Suveranitate adoptată de Parlament la 23 iunie 1990 şi Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova din 27 august 1991, în care este consfinţită limba şi unitatea poporului roman, "în conformitate cu idealurile şi năzuinţele sfinte ale poporului în spaţiul istoric şi etnic al devenirii sale naţionale".

Cele spuse mai sus arată că rolul elitei intelectuale din Republica Moldova în procesul de Renaştere Naţională şi redobândire a Libertăţii a fost unul fundamental şi decisiv. Aceasta a reuşit să consolideze în jurul ideii naţionale mase largi ale populaţiei. Altfel spus, şi-a îndeplinit nobila misiune de a fi călăuza poporului său în momentele istorice de grea cumpănă, exprimându-şi astfel protestul faţă de regimul comunist totalitar şi ataşamentul faţă de valorile democratice. Readucând în actualitate o afirmaţie celebră a lui Mihai Eminescu, vom spune că intelectualitatea din R. Moldova *şi-a apărat cu demnitate sărăcia, şi nevoile, şi neamul* şi o face în continuare, pentru că lupta pentru realizarea idealurilor naţionale nu s-a încheiat, câtă vreme nu s-a făcut dreptatea istorică de a fi membri cu drepturi depline a Europei unite.

În calitatea mea de preşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, aş dori să subliniez faptul că rolul savanţilor în societatea moldoveană nu s-a limitat la aceşti ani de glorie. Oamenii de ştiinţă au stat mereu de veghe. În 1994, timpuri tulburi s-au abătut peste Republica Moldova. Clasa politică a ignorat îndemnul Academiei de Ştiinţe de a nu politiza şi ideologiza subiectele de ordin lingvistic şi identitar, precum limba, istoria, etnogeneza, cerându-le să lase aceste probleme pe seama oamenilor de ştiinţă. La 29 iulie 1994, regimul agrariano-comunist a adoptat Constituţia Republicii Moldova în care, contrar adevărului ştiinţific şi Declaraţiei de Independenţă a Republicii Moldova, este introdusă aşa-numita *limbă moldovenească*. În aceste condiţii, savanţii s-au văzut obligaţi să-şi reconfirme poziţia din 1989, adoptând la 9 septembrie 1994 Hotărârea Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei, în care se menţionează că *denumirea corectă a limbii vorbită în R. Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.* Din păcate, aceeaşi ofensivă contra adevărului istoric şi

ştiinţific a fost declanşată ulterior şi de guvernarea comunistă, fără a ţine cont de opinia intelectualităţii din Republica Moldova. Cu toate acestea, Academia de Ştiinţe a rezistat tuturor presiunilor de ordin politic, economic şi îşi menţine în continuare poziţia principială privind limba română, pentru că adevărul este mai puternic şi penalizează dur politicienii care îşi acoperă incompetenţa, interesele de grup şi reaua credinţă cu tot felul de speculaţii pe teme extrem de sensibile.

Ziua de 7 aprilie 2009 constituie o lecţie în plus pentru toţi politicienii care ignoră aspiraţiile fireşti ale propriului popor. În acea zi a Bunei Vestiri, tinerii au ieşit cu zecile de mii în centrul Chişinăului pentru a protesta împotriva falsificării alegerilor, a minciunii, a metodelor sovietice de manipulare şi îndoctrinare a electoratului, împotriva tendinţelor unui partid de a monopoliza puterea în stat. De fapt, protestul tinerilor a fost un *cartonaş roşu* dat politicienilor, care după ce obţin votul, uită de interesele vitale ale cetăţenilor sau chiar lucrează împotriva lor.

Sacrificiul tinerilor n-a fost în zadar. Pe scena politică din Republica Moldova a apărut o nouă clasă politică – tânără, entuziastă şi pragmatică. Noua guvernare şi-a propus drept obiectiv prioritar aderarea la Uniunea Europeană, anunţând paşi ambiţioşi în acest sens. În demersul proeuropean al Republicii Moldova, tinerii politicieni de la Chişinău au însă nevoie de mult sprijin, încurajare şi susţinere financiară pentru a scoate ţara din prăpastia economică în care au găsit-o. În calitatea mea de cetăţean, dar şi de membru al Guvernului Republicii Moldova, profit de această reuniune importantă ca să vă solicit sprijin pe toate căile pentru R. Moldova în vederea revenirii noastre în familia democraţiei europene, astfel încât să avem un viitor împreună, mereu alături la bine şi la greu.

Ne exprimăm speranţa că veţi face uz de toate instrumentele naţionale şi internaţionale de care dispuneţi pentru a ajuta nedreptăţita populaţie moldoveană, trecută prin cele mai cumplite drame şi experimente istorice.

Bucureşti, 3 decembrie 2009

Elena Bontea. ***Balada "Mioriţa",*** u/p, 1977

POEZIA ORIGINILOR

Acad. **Mihai CIMPOI**

THE POEM OF THE ORIGINS
Upon the author, Grigore Vieru is the poet of the beginnings, for him the notions – mother, homeland, language, spring… are main elements that are at our origin and are ore prospectire.

Marin Sorescu spune, în prefaţa la volumul *Izvorul şi clipa*, că Grigore Vieru este poetul tuturor obârşiilor: tradiţie, izvor, vatră, mamă, limbă...

Omul lui Vieru, organic legat de principiul matern al universului şi de copilăria concepută ca stare naturală, „naivă" (în sensul lui Schiller), reproduce un act primordial, repetă un model mitic. Trăieşte, prin urmare, sentimente pe care le-au cunoscut cei dinaintea lui, strămoşii cu fiinţa lor arhaică, „primitivă". În realitatea lui sufletească este ca şi cum un apriori kantian, care îl determină să imite un prototip mitic, nişte acte îndeplinite *ab origine*, în timpuri străvechi, de zei, eroi sau strămoşi. Copilăria este, la Grigore Vieru, însăşi copilăria universului, clădit pe maternitate, natura respiră aerul pur al genezei şi e pătrunsă de irizările blagienei lumini dintâi, ale luminii din lumină. Ontologia poetică, pe care ne-o propune Grigore Vieru, este o ontologie originară, constituită din repetabilitate, din vechime substanţială, dintr-o „vârstă seculară" (termenul e al lui Jung): „Sunt vechi. / Ca taina şi ca marea. / Ca raza cea de sus /A bolţii. / În mine n-a murit / Mirarea, / Chiar dacă / Mă rănira colţii. // Sunt vechi. / Cu lacrima de-o samă, / Cea de la care-mi / Iau fiinţă. / Iubirii îi dau chip de mamă / Şi urii / Chip de suferinţă" (*Inscripţie pe cartea copilăriei*).

Identificăm sensuri mitice şi în relaţiile cu femeia-iubită şi femeia-mamă, care prezintă în Sakuntala (motivul îl întâlnim la Goethe şi Tagore) două înfăţişări complementare: prima e asociată dansatoarei Urvasi, iar cea de-a doua e chiar mama universală (Laksmi). Aceste relaţii constituie taina primordială a existenţei, care exercită o funcţie protectoare a eului ca parte a naturii.

Prototipalitatea mitică se relevă prin repetabilitatea, prin reluarea elementelor primordiale: apa şi lacrima sau roua ca izomorfisme ale ei, raza solară sau lunară, taina, iubirea.

Reluările actelor primordiale sunt tocmai constituentele „ontologiei originare".

Am putea spune că poetul trăieşte, în cadrul ontologiei originare, ceea ce au trăit anterior strămoşii, oamenii din alte timpuri. De observat însă că el adaugă şi un element modern, tragic prin esenţa sa, *suferinţa*. El suferă nu ca alţii, ci ca el însuşi, această stare fiind „proprietatea" fiinţei lui. Transformă, după cum spune, ura în suferinţă. Ura nu ctitoreşte fiinţa ca iubirea. Ea nu face parte din natura umană; poetul urăşte ceea ce se opune firii, naturalului, normalului. Ura este un antisentiment şi trebuie „transformată" prin asumare morală şi din raţiuni existenţiale securizante.

Copilul şi *mama*, la care se adaugă *poetul*, ctitoresc, heideggerian vorbind, zeii şi esenţa lucrurilor. Sunt trei personaje-simboluri care însufleţesc universul, îl (re)înfiinţează: de la mâinile mamei se încălzeşte cerul, se luminează în adânc şi se linişteşte nemărginirea (*Se încălzeşte cerul, mamă...).*

Glosând pe marginea versurilor lui Hölderlin „Plin de merite, şi totuşi în chip poetic, locuieşte / Omul pe acest pământ", Heidegger observă că Dase/n-ul (fiinţa-în-aici) este, în temeiul său, „poetic"(ă), că, fiind ceva ctitorit (întemeiat), el nu este un merit, ci un dar.

Poezia este, în înţeles heideggerian, rostire esenţială, rostire despre lume şi pământ şi despre disputa dintre ele; limba însăşi este Poezia într-un sens esenţial: „Însă, deoarece abia limba este acea survenire în care omului i se deschide fiinţarea ca fiinţare, poezia ca Poezie în sens restrâns este Poezia originară prin excelenţă, Poezie în sens esenţial. Faptul că limba este Poezie (*Dichtung*) nu se explică prin aceea că ea este poezie originară (*Urpoesie*), ci poezia survine în limbă deoarece aceasta păstrează esenţa originară a Poeziei" (Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, Bucureşti, 1982, p. 88).

Esenţa poeziei fiind ctitorirea (*Stiftung*) adevărului, această ctitorire apare ca un preaplin, ca un dar.

Dăruirea şi întemeierea au nemijlocirea începutului, care nu este altceva decât un salt (*Sprung*), un salt anticipator (*Vorsprung*). „Arta în esenţa ei este un salt originar (*Ursprung*) şi nimic altceva: o modalitate privilegiată a felului în care adevărul ajunge să fiinţeze, aparţinând abia acum Istoriei" (Ibid., p. 92).

Omul nu poate domina fiinţarea; poate doar s-o cunoască în unele din aspectele sale. Totuşi, în sânul fiinţării ca întreg se află un loc de deschidere (*eine Lichtung*) care are un caracter de fiinţă mai pronunţat decât fiinţarea. Se creează un spaţiu luminat, un centru care luminează cercul existenţei, deschizându-l spre noi. Elementele fiinţării se ascund unele pe altele, intrând într-o zonă a aparenţelor, a unei permanente ascunderi sub dublul chip de refuz şi împiedicarea accesului. Între luminare şi ascundere apare o tensiune constantă.

---

*La această rubrică sunt publicate alocuțiunile prezentate la Colocviul Internațional *FILOLOGIA MODERNĂ: realizări şi perspective în context european* (ediția a III-a), in memoriam acad. S. Berejan și acad. Gh. Vieru. Chișinău, 10-12 noiembrie 2009.

La Grigore Vieru, mama şi copilul (ca şi poetul identificat acestuia şi având pavăza maternităţii) sunt două centre deschise, luminatoare de preaplinul fiinţei şi fiinţării. Taina de esenţă divină care încercuieşte omul se despecetluieşte, se descifrează instantaneu.

Poetul spune blagian că nu îngrădeşte lumina, ci întunericul, sinonim cu taina: „Vatră / Lumina îmi este. / (Şi întunericul la fel!)/ (...) Eu nu îngrădesc lumina, / Ci întunericul: / Taina mea. / Poţi intra, îţi îngădui, / în limpedea lumină ce-o am. / Dar nu şi în / Liniştea nopţii, / Lin legănându-se / Ca o trestie tristă” (*Umbra de aur*). Invitaţia de a intra e pentru vatra de lumină familiară, nu pentru vatra de întuneric nefamiliară. Acţiunea luminii e întemeietoare, e ctitoritoare cu „suflarea aurie de sus”, în timp ce acţiunea întunericului e neantizatoare, e producătoare de ritmuri legănătoare triste.

Înconjurat de aura luminoasă a vieţii, se erijează în postura de prim-venit, vibrând ca vioara printre lucrurile care îi par că sunt „prima oară”, aşteptând ca un copil dimineaţa, durându-l „orice splendoare” ce trece ca şi frumuseţea femeii şi spunând înfiorat „mamă” şi „tată”, de parcă şi-ar vedea părinţii „prima dată” (*Ca prima oară).*

E o viziune asupra lumii axată pe originaritate, care include elementaritatea bucuriilor de copil, înfiorarea rimbaldiană în faţa frumuseţii naturii, cuprinderea generoasă lorchian-argheziană a universului mic, a universului boabei şi fărâmei, a lumii „celor care nu cuvântă”, stihialitatea „păgână”, ancestral-eminesciană a iubirii, sacralitatea relaţiilor om (mamă)-univers, poet-Poezie, iubit-iubită, viaţă-moarte, existenţă-cântare (conform popularului „cu cât cânt, cu atâta sînt”) ş.a.

Poeziile sale au la bază, în fond, o poetică specifică a laudei adusă vieţii, firescului, organicului (vizavi de diatribele cu care întâmpină tot ce se opune acestora – deci, e o viziune dihotomică), a *panegyrikos*-ului, care determină structurile necompozite de imn, odă, elogie, închinare.

La un moment dat, romantismul impune un senzualism mitic îmbinat cu un naturism erotizat: „Aici, multă mireasmă. / Brazii pe culme sunt mulţi. / Numai apa mireasă / Tremură-n munţi, // Ca o lacrimă naltă / Picurată pe pânză / Ce mai plânge o dată / După ce a fost plânsă” (*Dor*).

Paul Valéry spune că poeziile sunt interjecţii desfăşurate; poemele lui Grigore Vieru se constituie din astfel de interjecţii sentimentale sau pasionale sub forma lor spontană, deci fără desfăşurări mai ample. Ele apar într-o expresie eliptică, ce găzduieşte nişte reacţii existenţiale foarte comprimate. Sunt, de fapt, nişte trăiri de vârf, nişte momente de *hybris* cu o acuitate dramatică însoţită de o eliberare: „Ai, ai, / Umbra păsării-n amiază / Palma mamei bandajează!”; „Ai, ai, / S-a lipit de ceruri luna / ca obrazul meu de muma!” (*Când sunt lângă ea*); „Ah, floare a / Cartofului / Albînrourată! / De nimeni aproape zărită, / Ca părul mamei / Încărunţind” (*Ah, floare*...); „Suflete pe sus, / Suflete durut. / Ah, suflete! // Piatra te-a făcut, / Pasărea te-a spus. / Ah, suflete!” (*Piatra, pasărea*); „Te-ai dezbrăcat de noapte / Ah, creangă de măr!” (*Creangă de măr*); „Ah, trec plânsorile, / Vin ninsorile” (*Tu spui*); „Ah, cine ştie / Din care parte / Poate năvăli moartea?!” (*Ah, cine ştie*...).

Versul are o curgere somnolară, hieratică, sub semnul unei „îngândurări” cosmice care nu e doar somn vegetal, ci şi înfiorare sufletească, veghe luminoasă a gândului.

Poetul are sufletul jilav (în sens rimbaldian), şi această jilăveală senzuală (mistico-erotică) suavizează, blajinizează, emoliază, frăgezeşte; într-un cuvânt, o orfizează: „Sunt ud. Sunt ud, / Ca fruntea unei glorii...”.

Nocturnul şi diurnul se asociază sub semnul aceleiaşi Taine. Aerul mistic pătrunde în toate zonele fiinţei şi fiinţării, valorizând în pozitiv (cum ar zice Blaga) căderile, beznele; chipul materiei şi al morţii se beatifică, stimulând izbăvirea de păcate, mântuirea: „Căderea devine coborâre, mestecatul înghiţire, beznele se atenuează, luând chip de noapte, materia luând chip de mamă, iar mormintele luând chip de locuinţe fericite şi de leagăne. Astfel, la marii mistici, limbajul cărnii se suprapune semanticii mântuirii, acelaşi verb exprimă păcatul şi izbăvirea”, remarcă Gilbert Durand în *Structurile antropologice ale imaginarului*.

Acest act de valorificare a abisului ontologic, de inversare a neantizării (prin moarte, prin acţiunile ostile ale naturii), de îmblânzire a negativităţii (hegelian vorbind) îl întâlnim şi în poezia lui Grigore Vieru.

Steaua de vineri, care este amurgul vieţii, timpul însingurării, în care cântă „un cuc înzăpezit” şi în care poetul credea c-a murit (*Omule din îndepărtări*) linişteşte sufletul, îl leagănă, îl beatifică.

Natura devine, astfel, leagăn matern, ia chip de mamă protectoare. Aerul mistic, care pătrunde fiinţa poetului, transformă piatra de pe mormântul mamei în ultima patrie (*Iată o piatră*): actul muririi în Basarabia înstrăinată se investeşte cu sensul mântuirii, căci e pusă sub tristeţea rodnică a lui Dumnezeu: „Chiar dacă diavolul în noapte / Seamănă frigul, / În căldura palmelor noastre / Ora de gheaţă o îmbrăcăm. / Pleca-vom şi noi la strămoşi. / Da, cine moare în Basarabia / Moare departe. / Şi totuşi murim pe pământ. / Aproape de tristeţea cea rodnică / A Domnului nostru” (*Chiar dacă*). Lipindu-se de crucea mamei, făcută din lemn de măslin, poetul crede că va face – prin lacrima suferinţei sale – să reizbucnească viaţa: „Pe lemnul Ei de măslin, / Ca Noe în barcă, pluti-voi / Pe apele potopitorului ceas, / Luând cu mine o / Singură fiinţă: / Lacrima.

/ Şi viaţa nu va pieri. / Poate ca nicicând / Mă voi lipi strâns de / Crucea / Plânsă încă o dată / De Nemărginire. / Şi viaţa nu va muri. / Poate că chiar Domnul, / în mari deznădejdi, / De braţele Ei se va prinde, / încurajând viaţa / Să izbucnească din nou. / Nimic nu se uită sub semnul unei Cruci, / Toate reînfloresc, / Din lemnul Ei de măslin" (*Crucea).*

Lemnul de măslin este atributul arhetipal al liniştii pregenetice, din care va reizbucni iarăşi viaţa. Sacralizarea însemnând maternizarea naturii, poetul imaginează o reînfiinţare a vieţii printr-o reîncarnare sui-generis a mamei dispărute în eternitate. Viul e, în viziunea organicistă a poetului, un viu matern.

Somnul e şi el „viu", lichid, curgător, generând vise în care se naşte, la rândul său, cântecul, deoarece orfizarea implică, în chip firesc, cantabilizarea, de obicei elogioasă, imnică, baladescă: „Ah, tot mai liniştit mi-e verbul / Şi dragostea, şi-a mea viaţă. / Ca floarea pomului pe apă / îmi curge somnul lin pe faţă. / Arată-mi-se-n vis un cântec, / Îl cânt cum cântă numai dorul: / «Ia-mi lacrima, dar ochii lasă-mi, / Ia apa, dar să-mi laşi izvorul». / «Eşti trist, te pregăteşti de iarnă?» / Iubita parcă mă întreabă, / Iar eu, senin, răspundu-i parcă: / «Mă pregătesc de flori şi iarbă» (*Ah, tot mai liniştit mi-e verbul...).*

Sufletul poetului păstrează jilăveala de la începutul lumii, fiind zămislit din apele primordiale în spiritul teoriei lui Tales din Milet: „Nimeni vechimii / Nu poate să ne smulgă, / Căci zice şi / De demultul armean: / Sunt bătrân / Precum muntele biblic / Şi picioarele-mi sunt ude / încă de la potop. / Jilavă este şi ea – / Inima mea – / Precum crucea eroului / Plânsă de mama. / Şi umezi ochii îmi sunt / Încă / De la naşterea noastră" (*Înălţa-mi-aş lacrima*); „Din ceasul acesta / de rouă mi-e sufletul / şi trupul la fel. / Din nou sunt parcă născut / din ceasul acesta. / (...) / Bună dimineaţa, mamă, / Bună dimineaţa, lume! / Bună dimineaţa, nădăjduire: / pom aproape sălbăticit! / Rămâi! Mai rămâi încă verde / o clipă, un ceas, o zi. / Şi mâine, / mâine mă vei găsi oglindit / în răsăritul întreg, / în toată lumina neîncepută / a lumii / prin care palid va trece / secera Lunii" (*Bună dimineaţa!).*

Cântecul traduce, la Grigore Vieru, însuşi cântecul naturii, izomorfizat în glasul străfundurilor (pământului), în murmurul izvorului şi vuietul mării, în „tăcerea ce cade pe tăcere" (*Iubito*), în ploile cerurilor, în trilurile păsărilor, în harfa vântului, în paşii copiilor, în tăcerea morţilor şi a stelelor, în zumzetul albinelor, în înfricoşătorul glas al pustiului nemărginit, în cuvintele rezemate de Dumnezeu (*Logosul şi muzica*).

Al. Cistelecan remarcă în *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români* (Bucureşti, 2000): „Sacralizarea mamei se răsfrânge şi asupra celorlalte elemente iradiate de principiul matern: plaiul, graiul, satul etc., viziunea lui Vieru fiind, în fond, o beatitudine a originilor, a baştinei. Prin această mitologie a Mumei şi prin transcenderea biograficului ea comunică direct cu ancestralitatea şi substratul, întâlnind în profunzime matricea stilistică blagiană. Dincolo de eminescianismul însuşit cu fervenţă şi de programatica întoarcere la folclor, Vieru regăseşte, de fapt, Lancrămul, tărâmul etern în care „în amurg pe faţă, ah, simţi /, suflarea veciei" şi în care „toate se schimbă în viaţă. / Numai izvorul nu". Blagianismul ajunge, aproape firesc, la decalcul imediat: „E-atâta tăcere / În casa mumei / Că se aude în jur murmurând / Plânsetul humei" (p. 884).

Blagiană este şi poetica *misterului,* a *tainei care îl apără pe poet.*

Misterul este întrevăzut şi în forţele elementare ale naturii, despre care Shopenhauer spunea că aparţin de o *qualitas occulta,* adică de ceva total obscur.

Criticul remarcă pe bună dreptate că poezia lui Vieru se centrează pe „simbolul cumulativ şi iradiant" al mamei: „Figura mamei, dincolo de nu puţine acorduri sentimentaloide şi de rama sămănătoristă în care e pusă adesea, e transfigurată printr-o feerie a devoţiunii filiale, şi ea devine nu numai simbol al jertfei şi al ocrotirii, al suferinţei şi răbdării, al statorniciei şi dăinuirii, dar şi expresia lacrimală a patriei, fiind identificată în cele din urmă cu mama eternă, cu glia şi cu limba: „Mamă, / Tu eşti..." (*Ibidem).* E o lume-fruct bachelardiană, care solicită reveria şi în care visătorul este în mod cosmic fericit, căci moartea vine prin reveria „lentă şi liniştită" generată de plutire: „În zori, mâinile mamei / Se roagă spre Cer, împrospătate / De cântecul privighetorilor. /(...) Se vor ruga – / Două crengi desfrunzite, reci. / Nori de gheaţă, în trecere, / Le vor atinge cu poala. / Iar noi, / Din umeda lor vălurare, / Vom bea tristeţe şi moarte" *(Rugăciunea din zori).*

Pornind de la o constatare a Mariei Bonaparte că la Edgar Poe e un peisaj-femeie, aceasta identificată cu o mamă muribundă, „o mamă atoatecuprinzătoare, eternă şi proiectată în infinit", Gaston Bachelard notează că „sentimental, natura este o proiecţie a mamei", că „iubirea filială este primul principiu activ al proiectării imaginilor, este forţa proiectantă a imaginaţiei, forţa inepuizabilă care pune stăpânire pe toate imaginile, pentru a le situa în perspectiva omenească: perspectiva maternă" şi că „a iubi universul *infinit* înseamnă a da un sens material, un sens obiectiv *infinităţii* iubirii pentru o mamă" (Gaston Bachelard, *Apa şi visele. Eseu despre imaginaţia materiei,* Bucureşti, 1995, p. 131).

În substraturile profunde ale inconştientului, orice lichid se identifică apei, iar orice apă – laptelui. Imaginea umană a laptelui apare în imnele vedice, unde se spune că apele, fiind mamele noastre doritoare de a participa la sacrificii, vin către noi pe căile lor şi ne împart laptele. În viziunea poeţilor (a lui Poe, Saint-John Perse, Paul Claudel), mările

şi râurile apar ca nişte *ape lăptoase* (Claudel vede în *Cinci mări* apa ca ceva maternizat, ca un lapte al mumei mumelor: „Izvoarele voastre nu sunt izvoare, ci elementul însuşi! Materie primă! Mama, spun, ea îmi trebuie!” Există deci un substanţialism feminin al apei. În viziunea lui Novalis, după cum demonstrează Bachelard, apa se înfăţişează ca „o tânără fată topită”, ca „o esenţă lichidă de tânără fată”. O altă trăsătură a feminităţii apei este legănarea; ea leagănă ca o mamă.

Apa este, vom conchide împreună cu Bachelard, laptele matern, mama veşnică, Mama.

Grigore Vieru maternizează Apele veşniciei („Te-ai scufundat / În veşnicie, / În apele ei, / Ca-n aerul de sus / Mirozna florilor de tei” (din *Litanii pentru orgă*), văzând veşnicia „Tăcută / Ca laptele Mamei” (*Sus*). Fierbintea respiraţie a mamei „roteşte pe cer Soarele, Luna” (*Când sunt eu lângă mama*).

Mama este „Nedespărţită de cer / Ca apa de uscat”; apa iubirii sub formă de rouă acoperă universul: „Toate / Câte le vezi şi le-auzi / De roua iubirii se-acoperă” (*Clipa*).

Vorbind despre complexul Ofeliei, Gaston Bachelard remarcă faptul că personajul shakespearian a devenit simbolul nefericirii şi morţii, în cadrul unei mari legi a imaginaţiei: „Astfel, pentru anumite suflete, apa conţine cu adevărat moartea în substanţa ei. Ea comunică o reverie a cărei oroare este lentă şi liniştită. În cea de-a treia *Elegie duineză*, Rilke, se pare, a trăit oroarea surâzătoare a apelor, oroarea ce surâde cu surâsul iubitor al unei mame care plânge. Moartea într-o apă liniştită are trăsături materne. Oroarea liniştită este „dizolvată” în apa care conferă imponderabilitate seminţei vii”. Apa îşi amestecă aici simbolurile ambivalente de naştere şi de moarte. Este o substanţă plină de reminiscenţe şi de reverii divinatorii” (Gaston Bachelard, *op. cit*, p. 103).

Semnificaţia ambivalentă de naştere şi moarte o întâlnim şi într-un „gând” din *Mişcarea în infinit*: „Aşa vii tu, bătrâneţe: ca o calmă şi caldă limpezire de toate. Chiar moartea murmură ademenitoare ca o strălimpede apă în care mă scăldam fericit în anii copilăriei”.

La Vieru, apa înseamnă deopotrivă rodnicie, veşnic început şi continuare a vieţii. Găsim o mitopo(i)etică a plinătăţii, a fatalităţii, tradusă în topoi specifici: *lumina, liniştea* (pacea universală) şi, bineînţeles, apa. Acestea sunt nişte metafore prin ele însele, nişte *metafore naturale*. Gaston Bachelard defineşte apa ca o fiinţă totală (are corp, suflet, voce), ca o realitate poetică complexă. Ea impune o lichiditate a însăşi expresiei, a însuşi textului. Apa e o realitate poetică directă, nemetaforică, râurile şi fluviile sonorizând peisajele mute: „.. Apele care susură le învaţă pe păsări şi îi învaţă pe oameni să cânte, să iubească, să spună iarăşi şi iarăşi”; „de fapt, există o continuitate între vorbirea apei şi vorbirea omenească”; „vom insista însă şi asupra faptului prea puţin remarcat că, organic, limbajul omenesc are o *lichiditate* (subl.n.), un debit în ansamblu, o apă în consoană. Vom arăta că această *lichiditate* trezeşte o aţâţare psihică specială, aţâţare care cheamă imaginile apei” (Gaston Bachelard, *op. cit*., p. 22).

Limbajul are nu doar o *lichiditate*, fiinţa poetului fiind jilavă, înrourată, ci şi o luminozitate sonoră, deoarece această fiinţă vine din lumină. Găsim, în sfârşit, şi o tăcere a cuvântului, generată de taina sub imperiul căreia se pune fiinţa.

Curgerea apei (a izvorului, ploii), curgerea luminii şi curgerea liniştii sunt identificate, panteistic, curgerii sufletului. De aceea, ele apar vizualizate: „Mă uit / Cum fire de-argint, lichide, / Leagă cerul de pământ” // (...) „Văd iarba de vânt speriată / Şi surâd unei dulci amintiri” (*Metafora*); „Îmi curge pe mâini tăcerea, / Nu, nu sunt supărat – / O tristă milă de tine / Sufletul mi-a sfârtecat, / Trandafirule” (*Trandafirul din vază*); „Liniştea. / Cu gura fagure auriu / Cu ochii mari / Ca floarea-soarelui. // Liniştea – ca un sărut. / Ca un drag trandafir/ Supărat pe mireasma lui. // Ca o rumenă pâine-n cuptor. / Ca sufletul pietrei. / Ca numele mamei în câmp. // Ca o iarbă / Minată cu / Ouă de privighetoare. // Ca o planetă-n zori / În care toate ţările / S-au împăcat între ele. // Liniştea” (*Liniştea*); „Chip aspru are: / Ca de spic ori de brazi” (*Pacea)*.

Hipotipoza este procedeul stilistic foarte frecvent, care permite o desfăşurare nucleară a vizualizării, a captării în imagine materială a sunetelor tainice ale apei, liniştii, luminii.

Marcată de folclor şi de eminescianism, de influenţa lui Arghezi, intersectată de cea a lui Blaga, Goga, Voiculescu, poezia lui Grigore Vieru se impune prin nota originală pe care o dă dialogul existenţial cu Viaţa şi Moartea, prima înfăţişată extatic cu toate bucuriile ei simple, iar cea de-a doua privită cu un calm mioritic. Există, la el, ceea ce un exeget denumea „sfidarea calmă a morţii”: „Gândind, bunăoară, la câteva repere ale temei (cum ar fi *Mioriţa* – moartea ca o nuntă; poezia lui Arghezi – înţeleaptă acceptare a „jocului” *De-a v-aţi ascuns*, dar cu un final „Arde-l-ar focul!”; poezia lui Blaga – resemnare şi cufundare tainică în Marele Tot; poezia lui Voiculescu – îmbrăţişare patetică a lui Iisus etc.), fără tendinţe de comparaţie axiologică, ci, deocamdată, numai tipologică, aş spune că nota originală a poeziei lui Grigore Vieru o dă tocmai sfidarea calmă a morţii” (Fănuş Băileşteanu, *Grigore Vieru, omul şi poetul*, Bucureşti, 1995, p. 110).

Jorge Luis Borges observa că Byron şi Baudelaire au dramatizat nefericirea, în timp ce Whitmann a dramatizat fericirea. Pornind de la această penetrantă constatare, am putea spune că Vieru dramatizează fericirea de a fi un poet al vieţii, al bucuriilor simple, după cum dramatizează nefericirea de a fi un poet al unui „secol grăbit”, al unei Basarabii terorizate de istorie şi al unui spaţiu românesc neîntreg şi marcat de dihonii, de neunirea dintre români.

SILVIU BEREJAN ŞI GRIGORE VIERU: SIMILITUDINI DE VIZIUNE ASUPRA LIMBAJULUI ŞI A LIMBII ROMÂNE

Dr.hab. ***Gheorghe POPA,***
prof.univ., Universitatea de Stat
„Alecu Russo” din Bălţi

SILVIU BEREJAN AND GRIGORE VIERU: SIMILITUDES OF VISIONS ON SPEECH AND THE ROMANIAN LANGUAGE

The presented article minutely examines the certain aspects which concern the linguistic contemplations and views of academician S. Berejan and the poet Gr. Vieru, regarding the functions and implications of human speech in general and of the Romanian language in particular. It is attempted to highlight not only the similitudes of these contemplations, but also their causes.

1. Bănuim că titlul articolului nostru poate oarecum să-i şocheze pe unii (or în situaţia dată e vorba de două personalităţi marcante din cultura spirituală românească, dar care s-au manifestat totuşi în domenii diferite), iar pe alţii – şi aceştia constituind majoritatea – dimpotrivă, poate să-i îndemne la o îndelungă meditare asupra unor realităţi (afirmaţii, observaţii, constatări, sugestii etc.) care, deşi sunt bine cunoscute de ei, urmează a fi suplimentar decantate, etalate, evaluate etc. Anticipând observaţiile ce urmează, ţinem să facem totuşi o remarcă (cu referire, fireşte, la subiectul în discuţie): dacă în cazul reflecţiilor lingvistului S. Berejan avem de a face cu texte guvernate, preponderent, de rigorile stilului ştiinţific (terminologie specifică, structură sintactică proprie, invocare de raţionamente, reducere maximă a potenţialului obiectiv al planului semantic al unităţilor lexicale), apoi în cazul lui Gr. Vieru avem de a face cu texte guvernate, preponderent, de rigorile stilului publicistic şi beletristic (creativitate metaforică, îngemănare de funcţii, cooptare de elemente din întregul arsenal al limbii naţionale, sporire a potenţialului afectiv al planului semantic al unităţilor lexicale). Cu alte cuvinte, S. Berejan, în virtutea condiţiei sale de „lingvist” pe parcursul a cca 60 de ani, s-a apropiat de limbajul uman de pe poziţiile unui utilizator-cercetător al acestui atribut inalienabil al omenirii, iar Gr. Vieru, în virtutea condiţiei sale de „poet” în răstimp, de asemenea, de cca 60 de ani, s-a apropiat de acelaşi limbaj de pe poziţiile unui utilizator-funcţionalist (deşi, în numele dreptăţii, nu ştiu cărui lingvist i-ar fi izbutit să prezinte atât de punctual, argumentat, convingător şi nuanţat „tragismul limbii române de pe teritoriul Republicii Moldova”, cum a făcut acest lucru Gr. Vieru în consistentul şi emoţionalul Discurs de recepţie rostit de poet la 30 august 2007 cu ocazia conferirii titlului de *Doctor Honoris Causa* de către Academia de Ştiinţe a Moldovei, intitulat mai mult decât sugestiv „Limba română, oastea noastră naţională. Testament” [Vieru 2007: 62-71]). Valoarea remarcii noastre sporeşte evident, credem, dacă ne gândim şi la faptul că există atâţia lingvişti, după cum există şi nu mai puţini scriitori, care au preferat sau chiar s-au „ostenit” să se posteze în expectativă în situaţiile când intervenţia lor privind destinul limbii române ar fi fost mai mult decât binevenită.

2. Referitor la problematica de natură teoretică a acad. S. Berejan trebuie să subliniem în mod special că, dacă în studiile reputatului lingvist atestăm o examinare inteligibilă şi profundă a faptelor glotice concrete, apoi acest lucru se datorează anume substanţei teoretice consistente de la care porneşte savantul. Nu vom insista asupra acestui aspect, întrucât el a fost pe larg examinat într-o serie de studii consacrate în mod special „pasiunii” prof. S. Berejan pentru chestiunile general teoretice (a se vedea barem [*Omagiu; Filologia*]), dar ar trebui să se ştie că numai atunci când s-a „ocupat de lingvistica teoretică, de lingvistica generală”, savantul S. Berejan a simţit „adevărata atracţie pentru munca ştiinţifică, pentru cercetare, pentru studiu în genere (fără comandă de sus, fără cenzura celor fricoşi de care eşti dependent şi, mai ales, fără reticenţele pe care ţi le impui singur, tot din laşitate în primul rând, şi care sunt şi ele extrem de împovărătoare)” [Berejan 1997: 3].

În ceea ce priveşte reflecţiile vieriene despre esenţa, mecanismul de funcţionare şi rosturile limbajului, trebuie să menţionăm că poetul, deşi nu face uz de termeni lingvistici, nu citează surse ştiinţifice, nu polemizează cu lingvişti, nu stăruie asupra implicaţiilor, valorii şi autenticităţii afirmaţiilor formulate, dar, exploatând la maximum semnificaţiile virtuale ale cuvintelor ce derivă din legătura labilă, inconstantă, variabilă dintre semnul lingval şi semnificaţia lui, izbuteşte să confere mesajului său un caracter ştiinţific, să-l „scientizeze”, câştigând, astfel, încrederea cititorului şi/sau ascultătorului faţă de cele comunicate. Pentru confirmare: oare faptul că venim „din munţii latiniei” nu e un argument „ştiinţific” în favoarea grafiei latine? Oare nu este considerent „ştiinţific” afirmaţia că limba, fiind o comoară, „veghea asupra strălucirii ei nu trebuie să pirotească nicicând”? Oare nu concordă cu părerile specialiştilor observaţia că România şi Basarabia „n-au născut în desfrânare cei doi copii, care, de

fapt, era şi este unul singur şi se numeşte Limba Română"? Oare nu are suport „ştiinţific" protestul contra ideii că schimbarea *străvechiului grai/ ... E un bine, e un rai* (cum eram învăţaţi de cei ce nu ne doreau binele)? Oare nu sunt nişte adevăruri de valoare perenă raţionamentele că grafia unei limbi este „hotărâtă de natura limbii", că „sfinte sunt toate alfabetele lumii", că limba are „legi care trebuiesc respectate", că „toate limbile pământeşti sunt la fel de frumoase", că „limba şi religia au ţinut vie fiinţa noastră naţională de-a lungul veacurilor", că „prima, cea mai importantă particularitate a oricărei poezii naţionale, este, desigur, limba în care a fost zămislită iniţial poezia"? Lesne putem deduce că aceste idei lingvistice vieriene depăşesc vizibil cadrul românisticii, ele vizând, mai degrabă, aspecte de teorie a limbii.

3. Vom ilustra în continuare diversele maniere – „ştiinţifică" şi „poetică" – de formulare a reflecţiilor lingvistice, punând alături câte trei pasaje din lucrările lingvistului S. Berejan şi din creaţia poetului Gr. Vieru (deşi suntem conştienţi de riscul confruntării), urmărind un singur scop: de a proba similitudinea de idei, de raţionamente, materializată verbal prin mijloace specifice.

„E un lucru absolut normal ca, fiind locuitor al Moldovei, să te consideri moldovean şi să vorbeşti în graiul local (după cum e tot atât de normal ca locuitorul Olteniei să se considere oltean sau locuitorul Banatului să se considere bănăţean <...>) cu condiţia însă că îţi dai seama că el e local <...> şi nu poate pretinde deci de a fi limbă oficială de stat" [Berejan 1994: 55].	„Este adevărat că există un grai moldovenesc, care mi-e atât de drag, aşa cum există unul transilvănean, muntenesc, bănăţean sau oltenesc. Dar Limba este una singură şi ea se numeşte **Română"** [Vieru 2007: 63].
„Gradul ei (a limbii române – Gh. P.) de cunoaştere a scăzut foarte mult, iar sferele ei de funcţionare în societate s-au îngustat la maximum, ea fiind utilizată doar în mediul rural, la piaţă şi «la bucătărie»" [Berejan 2005: 12].	„Câtă limbă română a rămas în Basarabia, ar putea s-o înveţe şi rusul" [Vieru 2008: 387].
„Nu poate să nu contribuie considerabil la îngustarea sferelor de folosire a denumirii *limba română* şi articolul 13 – antiştiinţific şi antinaţional – din Constituţia RM <…>. Acest articol se cere redactat în conformitate cu temeiurile ştiinţifice şi idealurile noastre de renaştere naţional-spirituală şi votat din nou în Parlament" [Berejan 2001: 264].	„Legiferarea prin Constituţie a glotonimului «limba moldovenească» şi a etnonimului «popor moldovenesc» (mă mir cum de nu i-au zis *norod* moldovenesc) va rămâne în istorie ca o ruşine naţională care s-ar putea să cadă pe copiii şi nepoţii autorilor nesăbuitelor fapte" [Vieru 2002: 280].

4. Numele lingvistului S. Berejan şi al poetului Gr. Vieru ocupă un loc de frunte în istoria culturii şi ştiinţei româneşti şi graţie faptului că palmaresul lor e fortificat şi de contribuţiile lor substanţiale la procesul de „regăsire de sine" a românilor basarabeni. Şi au făcut acest lucru, pornind de la axioma că limba este factorul identitar primordial, iar lupta pentru limba naţională nu este altceva, în ultimă instanţă, decât o luptă pentru identitatea naţională. Indiscutabil că orice mişcare spre bine pe acest tărâm este asigurată şi stimulată de generalitatea şi intensitatea conştiinţei naţionale. Raportând acest adevăr la realitatea basarabeană, S. Berejan şi Gr. Vieru constată cu adânc regret:

„Mişcare de renaştere naţională, în adevăratul înţeles al cuvântului, de fapt nici nu a fost, căci masele largi ale populaţiei nu erau pregătite pentru aşa ceva, nu aveau cunoştinţele necesare şi erau impregnate de ideologia comunistă antinaţională, cultivată cu mult succes de conducerea de partid" [Berejan 1995: 58].	„Putem vorbi deocamdată de un rol al afirmării, iar nu de unul de re-afirmare al conştiinţei naţionale. La noi, din păcate, nu există o conştiinţă colectivă. Sunt numai exemple izolate de conştiinţă, dar ele nu pot avea un rol hotărâtor în zidirea destinului naţional" [Vieru 1995: 17].

5. Pentru a înţelege mai bine neliniştea obsedantă şi insistenţa revenirii permanente a academicianului-lingvist şi a academicianului-poet la acest tezaur al unui neam, trebuie, mai întâi, să ne pătrundem temeinic de adevărurile despre calvarurile prin care a trecut cu demnitate limba română:

„Basarabia este o zonă specifică, unică în felul ei în această parte a lumii, deoarece aici, pe acest teritoriu, în diferite perioade istorice, în special cele de dominație a imperiului rus şi apoi a regimului sovietic, s-au stabilit reprezentanți ai mai multor etnii şi popoare, oameni de diferite origini, ceea ce i-a imprimat <...> o fizionomie de care e imposibil să nu se țină cont la soluționarea unor probleme politice, sociale şi, în special, naționale" [Berejan 2002: 53].

„Avem un grai cu ochi umezi de dor şi istorie. Cu paşnice şi delicate unghii formate din cristalizarea sudorilor rostogolite pe aerul vetrei în atâtea crâncene bătălii, unghii care la înstrâmtorări s-au preschimbat în ghiare, în săbii de foc. Un grai cu tâmpla îmbrobonată de roua trudei creatoare. Nicăieri dorul nostru de desăvârşire nu s-a arătat mai clar şi mai cu tărie ca în cuprinsul limbii" [Vieru 2002: 268].

6. De aceeaşi neîntinată conştiință națională, căreia îi este străină minciuna, simularea, compromisul, ne vorbeşte şi revolta lingvistului S. Berejan şi a poetului Gr. Vieru în legătură cu ideea vehiculată cu îndărătnicie privind organizarea unui referendum în problema denumirii limbii noastre:

„<...> basarabenilor li s-a inoculat zeci de ani că ar fi altceva decât întregul din care istoriceşte făceau parte organică. Tocmai de aceea basarabenii au încetat treptat să mai simtă şi să mai cugete româneşte <...>. Ei s-au lăsat convinşi cu timpul că s-au rupt de la matcă, că basarabenii constituie totuşi o entitate aparte ce nu se include organic în neamul românesc, că sunt amplasați nu în interiorul neamului unic, ci în afara lui, undeva alături şi paralel cu acesta, că formează deci un alt neam, înrudit cu primul. Aşadar, basarabenii nu se identifică, de regulă, cu neamul românesc, ceea ce ne dă dreptul să afirmăm că e vorba de o comunitate etnică ce şi-a pierdut, de fapt, identitatea" [Berejan 2002: 58-59].

„Poporul, am zice, să fie lăsat în pace, că prea a fost hăcuit de război, prea a fost muşcat mortal de foametea din 46-47, prea împrăştiat prin Siberia, cu căluşul de gheață în gură, prea speriat de bodiulişti, prea mancurtizat sau pentru a folosi un termen „din partea locului" prea borşcizat... Să fiu înțeles drept: popor este şi unchiul meu Petru, şi cum să nu-ți fie drag un unchi! Dar cum poate să opteze el pentru un alfabet sau altul (pentru o denumire sau alta a limbii – *Gh. P.)*, dacă în decurs de 40 de ani, cât a lucrat la fermă, nu i s-a spus nimic altceva, decât să nu se uite peste Prut, să fie internaționalist şi să mulgă cât mai mult lapte" [Vieru 2007: 89-90].

7. Sunt arhicunoscute discuțiile puerile şi sterile – care, cu mare părere de rău, mai continuă inutil şi astăzi – privind sintagma „limba moldovenească". De la 1988 încoace, acad. S. Berejan a demonstrat cu lux de amănunte, în zeci de intervenții scrise şi orale, că „limba română exemplară nu poate fi numită *moldovenească*, pentru că limbă literară «moldovenească» nu există. Există numai vorbire dialectală moldovenească. Ceea ce ani în şir am numit noi în R.S.S.M. impropriu «limbă literară moldovenească» nu era altceva decât limbă română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc" [Berejan 1995: 28]. Avem, într-un fel, parcă toate motivele de a pronostica, împreună cu Gr. Vieru, – încercând, totodată, din puținele sentimente de satisfacție din ultimul timp – destinul „fericit" al sintagmei ideologizate „limba moldovenească", adică acela că „va veni o zi când parii smulşi (de la hotarul dintre Moldova şi România – *Gh.P.*) se vor sparge de capul *limbii moldoveneşti"* [Vieru 2008: 429].

8. Având în față opera unui lingvist şi a unui poet, cititorul neavizat s-ar putea întreba contrariat: prin ce se explică aceste similitudini de viziune asupra limbajului, în general, şi a limbii române, în special?

În primul rând, e vorba de doi intelectuali care au absolvit aceeaşi facultate (S. Berejan – Universitatea de Stat din Chişinău în 1952, iar Gr. Vieru – Institutul Pedagogic „I. Creangă" în 1958) şi au activat în aceeaşi perioadă de timp;

- în al doilea rând, ambii „fac parte din cea mai tragică generație de români basarabeni", generație „intoxicată în copilărie, adolescență şi chiar în primii ani ai tinereții, de otrava propagandei antiromâneşti" [Vieru 2008: 453];

- în al treilea rând, trebuie luat în calcul „orgoliul" atât al lingvistului S. Berejan, cât şi al poetului Gr. Vieru că sunt români (S. Berejan: „Dacă aş lua-o tot în lingvistică de la început, aş prefera să fiu apreciat exclusiv de specialişti, nu de şefi prin prismă politico-ideologică. Dar, dacă n-a fost să fie aşa cum aş fi vrut, nu regret totuşi viața trăită, căci, la urma urmei, am studiat şi mi-am apărat, cât şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieții, deschis: am iubit dintotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistență. Le voi iubi şi în continuare cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverență în orice situație" [Berejan 1995, 60]; Gr. Vieru: „Sărut mâna tuturor academicienilor şi specialiştilor filologi care au semnat o asemenea declarație (e vorba de Declarația Adunării Generale Anuale a A.Ş.M. potrivit căreia denumirea corectă a

limbii de stat a R.M. este limba română – *Gh.P.*). Ea îmi adâncise mândria că fac parte şi eu din neamul care vorbeşte şi scrie româneşte" [Vieru 2007: 68]);

- în al patrulea rând, aceşti doi vrednici fii ai neamului au ştiut a alege grâul de neghină, fiind nu numai mari naţionalişti (în sensul frumos al cuvântului), dar şi mari internaţionalişti. Astfel, S. Berejan n-a pus niciodată la îndoială faptul că „ruşii au spus multe lucruri. Suntem sau nu suntem noi înclinaţi spre cultura şi ştiinţa rusă, spre contribuţia ruşilor la cultura şi la ştiinţa universală, dar trebuie să recunoaştem că ei ne dau posibilitatea să vedem unele lucruri printr-o altă prismă" [Berejan 2000: 59], după cum Gr. Vieru nu a „confundat niciodată politica imperială ţaristă şi sovietică cu marea cultura rusă", neratând nicio ocazie de a-şi exprima profunda recunoştinţă „acestor mari savanţi ruşi de viţă nobilă", cum ar fi R. Budagov, R. Piotrowski ş.a. [Vieru 2007: 69];

- în al cincilea rând, atât S. Berejan, cât şi Gr. Vieru au conceput limba mai mult decât un mijloc de comunicare interumană. Din acest motiv, ei s-au văzut obligaţi să-şi depăşească statutul lor de simpli *utilizatori* ai acestui mijloc, dând mai mult preferinţă statutului lor de *valorificatori* ai implicaţiilor, de *glorificatori* ai virtuţilor şi de *protectori* ai rosturilor limbajului uman, în general, şi ale limbii române, în special.

Referinţe bibliografice

Berejan 1994 S.Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă* // LR (Chişinău), 1994, nr. 5-6.

Berejan 1995 „Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea – română". Dialog: Alexandru Bantoş – Silviu Berejan // LR (Chişinău), 1995, nr. 3.

Berejan 1997 *Lingvistica nu m-a făcut fericit...* Dialog: T. Rotaru şi S. Berejan // Momentul, 2 august 1997

Berejan 2000 „... Am căutat să fac din lingvistică un fel de matematică". Gh. Popa şi N. Leahu în dialog cu acad. Silviu Berejan // Semn, 2000, nr. 1-2.

Berejan 2001 S. Berejan, *Folosirea glotonimului* ***limba română*** *în Republica Moldova. Aspecte identitare // Basarabia. Dilemele identităţii*, Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001.

Berejan 2002 S. Berejan, *Despre cauzele pierderii identităţii lingvistice şi etnice într-o regiune ruptă din întreg // Identitatea limbii şi a literaturii în perspectiva globalizării*, Iaşi: Trinitas, 2002.

Berejan 2005 S. Berejan, *Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcţionează paralel două limbi oficiale* // Timpul, 9 septembrie 2005.

Filologia Filologia modernă: realizări şi perspective în context european. In memoriam acad. S. Berejan, Chişinău, 2009

Omagiu Omagiu academicianului Silviu Berejan, Bălţi-Chişinău: Presa universitară bălţeană, 2002.

Vieru 1995 „Fără limba română n-aş fi ajuns poet". Dialog: Alexandru Bantoş şi Grigore Vieru // LR (Chişinău), 1995, nr. 1.

Vieru 2002 Gr. Vieru, *Acum şi un veac,* Bucureşti-Chişinău: Litera Internaţional, 2002.

Vieru 2007 Gr. Vieru, *Limba română, oastea noastră naţională. Testament* //RLŞL, 2007, nr. 3-4.

Vieru 2008 Gr. Vieru, *Taina care mă apără. Opera poetică,* Iaşi: Princeps Edit, 2008.

Elena Bontea. *Natură statică cu floarea-soarelui,* u/p, 1965

O PROBLEMĂ A ISTORIEI LIMBII ROMÂNE APARENT REZOLVATĂ: PERIODIZAREA

Klaus BOCHMANN

A PROBLEM OF THE HISTORY OF ROMANIAN LANGUAGE APPARENTLY RESOLVED: PERIODIZATION

The history of romanian language appears sufficiently described and the main problems resolved. However, beside other questions (as the famous "continuity" or the presumed unity of litterary language yet in the first times of written romanian) there is the problem of periodization we can still express any doubts about. The main question concerns the period of old romanian, who's beginning is presumed for the X-th century, after the period of common romanian, and ending in the late 18-th century. Based exclusively about internal criterias of language system (phonology, morpho-syntaxis), the weakness of these periodization consists in the fact that it does not take in account the socio-cultural conditions of communication which provoked deep changes of language as a whole: new vocabularies, new categories of texts, new manners of public discourses. In these sense it seems recommendable to presume the formation of romanian states as the end of old romanian and the beginning of a middle period, which culminated in the scripturalization of Romanian and ended in the XVII-th century, before the period of modernization of romanian culture and language.

Istoria limbii române pare să fie foarte bine descrisă, dacă luăm în vedere bibliografia enormă de specialitate şi numele unor lingvişti dintre cei mai de seamă, care şi-au dedicat activitatea ştiinţifică acestui obiect; în această listă îi găsim pe Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu, Alexandru Philippide, Alexandru Rosetti, Gheorghe Ivănescu şi alţii. Să pui la îndoială unele puncte de vedere de care ei s-au lăsat ghidaţi în cercetarea lor şi care parcă au un caracter cvasi axiomatic, poate apărea ca un sacrileg.

Totuşi, când în anul 2009 am început să scriu o introducere în istoria limbii române pentru uzul studenţilor germani, am constatat cu mirare că există fenomene ale căror tratare mi-au produs un sentiment de nemulţumire. Menţionez în treacăt două fenomene pe care aş vrea să le pun în discuţie şi cu alte ocazii, şi anume aşa zisa problemă a continuităţii unei limbi romanice la nord de Dunăre: nedumerirea mea provine din faptul că argumentele multor lingvişti germani, care văd lucrurile cu totul altfel decât majoritatea lingviştilor români, nu sunt discutate nicăieri sau nici măcar luate în seamă în publicaţiile româneşti. O introducere în istoria limbii române pentru studenţi germani însă nu poate face abstracţie de aceste puncte de vedere, cu atât mai mult cu cât materia cu pricină va fi predată câteodată chiar de oponenţii punctului de vedere român "oficial". Al doilea punct critic priveşte conceptul de limba literară, în special postularea unei presupuse unităţi a ei deja în secolele în care faptele vorbesc, după părerea mea, împotriva acestei presupuneri.

Problema despre care aş vrea să insist aici priveşte periodizarea istoriei limbii române.

În istoriografia celorlalte limbi romanice, alta decât româna, dar şi în cea germană şi engleză, se deosebeşte o **fază veche** – franceza veche (*ancien français*), spaniola veche (*español antiguo*), italiana veche (*italiano antico*), germana veche de sus şi de jos (*Althoch/nieder/deutsch*), engleza veche (*old english*) – şi **una nouă sau modernă**, referitoare la epoca modernă – franceza nouă sau modernă (*nouveau français, français moderne*), germana nouă de sus şi de jos (*Neuhoch/nieder/deutsch*) etc. Pentru faza actuală a limbilor se adaugă a desemna adeseori o referinţă la contemporaneitate, deci limba franceză contemporană sau de azi (*français contemporain* sau *d'aujourd-hui*), limba germană contemporană sau de azi (*deutsche Sprache der Gegenwart / deutsche Gegenwartssprache* sau *heutiges Deutsch*). Pentru unele limbi se presupune şi o **fază mijlocie** valabilă pentru epoca de tranziţie între evul mediu târziu şi epoca modernă timpurie (*moyen français, Mittelhochdeutsch, middle English)*.

Ţinându-se cont de asemenea periodizări, istoriograful lingvistic poate fi tentat să le aplice şi la domeniul românesc. Sunt de părere că această viziune ar fi posibilă fără probleme dacă în istoriografia lingvistică română nu ar exista drumuri bătute care duc în alte direcţii. În lucrările de referinţă este vorba de: 1. *limba română primitivă* sau *protoromână* (*Urrumänisch* – "străromâna", în traducerea din 1943 în germană a operei magistrale a lui Sextil Puşcariu), sau de *limba română comună;* 2. *limba română veche* şi 3. *limba română modernă* şi *limba română contemporană*. Prima fază ar merge de la formarea limbii române în secolele VII şi VIII, până la scindarea ei în cele patru dialecte cunoscute, proces care s-ar fi terminat în secolul al X-lea[1].

[1] Vezi îndeosebi Sextil Puşcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig 1943, p. 300, a cărui părere a fost împărtăşită de către mulţi alţi lingvişti români.

Perioada imediat următoare, a limbii române vechi, ar merge până pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, după care ar urma, după o fază de tranziție pe care, potrivit istoriografiei literare am putea numi faza limbii române premoderne, cea a limbii române moderne, remodelată în cadrul occidentalizării generale a culturii româneşti.

În lumina tradițiilor europene ale istoriografiei limbilor trebuie să fie permis să ne întrebăm dacă finalizarea unui proces de diferențiere dialectală (deci cel care separă româna comună de româna veche) poate servi drept cezură în istoria limbii, adică dacă poate fi privită ca un criteriu pentru delimitarea unei epoci întregi. Chiar dacă nu s-a întâmplat prea des că un teritoriu lingvistic care era coerent la origine, se fragmentează, şi că idiomurile care rezultă din acest proces se îndepărtează unul de altul nu numai din punctul de vedere structural şi lexical, ci şi spațial sau geografic, totuşi putem atrage atenția la faptul că formarea dialectelor a fost un fenomen paneuropean care a avut loc în evul mediu timpuriu, în epoca care în istoria limbilor romanice occidentale se identifică cu epoca veche. În acest sens ar fi de recomandat ca, precum se spune în germană, "die rumänische Kirche im romanischen Dorf zu lassen" (adică "să lăsăm biserica română în satul romanic"). Dacă postularea unei perioade a românei *comune* pare cu totul îndreptățită, nu se poate nega că ea ține de epoca veche, a *limbii române vechi*, care, după cum putem şti în ziua de azi, până la începutul unei perioade noi (a cărei început îl fixăm în secolul al XIII-lea, cum vom explica mai jos) nu şi-a schimbat substanțial structura gramaticală şi fonologică. De fapt, nici nu ştim dacă pierderea unității blocului lingvistico-spațial a avut consecințe imediate de natură intralingvistică, deci fonologice, gramaticale, lexicale, care datează din faza imediat următoare scindării acelei unități, cel puțin nu avem niciun temei să presupunem asemenea consecințe, pe care, din cauza lipsei documentelor, le constatăm abia în epoca modernă. Atât pentru dacoromâna, cât şi pentru aromâna şi celelalte varietăți, secolul al X-lea nu prezintă o cezură de natură internă, structurală, singurul criteriu de periodizare rămânând deci începutul unei evoluții divergente a celor patru dialecte.

Pentru a ține cont de aceste considerente, propunem să se caracterizeze limba română în perioada de până la secolul X drept **română veche comună** şi româna din faza următoare drept **dacoromână veche**, precum şi aromână veche, megleno-română veche etc.

Mai importantă decât această chestiune îmi pare să fie delimitarea (daco)românei vechi de stadiul ei de dezvoltare. Aici se pune iarăşi problema criteriilor de periodizare. Dacă ne ținem de ceea ce ne spun cei mai mari istoriografi ai limbii române, de la formarea ei până azi limba română nu şi-ar fi schimbat sensibil înfățişarea, nici fonologică, nici morfologică. Sextil Puşcariu, în opera lui citată, scrie că "toate trăsăturile caracteristice limbii române, tot ceea ce o deosebeşte pe de o parte de limba latină şi pe de alta de celelalte limbi romanice, o găsim în cele patru dialecte"[2], deci ar fi existat deja în româna veche comună (punct de vedere de altfel criticat de către Al. Philippide). Şi la G. Mihăilă, în introducerea sa în *Dicționarul limbii române vechi,* citim:

"Din cercetările întreprinse de B. P. Hasdeu, Ov. Densusianu, Al. Rosetti şi de alți lingvişti români, rezultă că în acea epocă [este vorba de secolele XIII-XV] limba română nu diferea sensibil de cea pe care ne-o oferă textele din sec. XVI şi XVII. Cu excepția unor forme arhaice, perfect explicabile în lumina foneticii şi a morfologiei istorice, ea nu diferă prea mult nici de limba populară actuală: se poate spune, fără teamă de a greşi, că în sec. XIII – XV limba română se apropiase într-o mare măsură de aspectul ei actual ..."[3]

În ultima instanță aceasta ar însemna că o periodizare a istoriei limbii române pe criterii pur formale, a schimburilor fonologice şi morfologice sau morfo-sintactice care, de exemplu, condiționează în mod foarte clar diferența dintre limba franceză veche şi cea mijlocie şi nouă, sau germana veche de sus de germana mijlocie de sus, nu este posibilă în cazul limbii române decât cu rezerve remarcabile! Dacă, simplificând rezultatul acestor citate, structura limbii române de la formarea ei până azi nu s-a schimbat substanțial, pentru periodizarea istoriei acestei limbi trebuie căutate sau cel puțin adăugate şi alte criterii.

Punctul de vedere formal-structural, al cărui valabilitate o punem la îndoială, a fost formulat în mod explicit chiar în unele lucrări de referință a istoriei limbii române. Aşa, de pildă, în tratatul *Istoria limbii române,* editat de Academia RPR în 1965, citim în prefață: „*Istoria limbii române* îşi propune să deducă principalele perioade de dezvoltare a limbii române din însăşi evoluția ei internă. Vom vorbi, aşadar, de perioade distincte numai în momentul în care vom constata o discontinuitate evidentă de

[2] Puşcariu, op. cit., p. 283.

[3] G. Mihăilă, "Cuvînt înainte", *Dicționarul limbii române vechi*, Bucureşti 1962, S. 5.

structură."[4] Focusul cercetării istoriografice este pus în exclusivitate pe evoluția așa spusă "internă" a limbii: „ ... baza periodizării va fi în primul rînd evoluția structurii gramaticale, fiindcă este mediată, este omogenă, şi în concluzie, rezistentă, ca orice reflectare sistematizată. De aceea, discontinuitățile din structura gramaticală au o valoare excepțională pentru periodizarea istoriei limbii."[5] Autorii nu au avut şansa să demonstreze acest principiu în practică, tratatul fiind abandonat după cel de-al doilea volum.

După afirmarea masivă a sociolingvisticii, în lingvistica internațională s-a impus şi o abordare nouă a problemelor istoriei limbii. Pentru determinarea fazelor de dezvoltare a limbilor au fost luate în seamă şi condițiile socioculturale, raporturile de comunicare socială în care o limbă este utilizată, adeseori chiar într-un context multilingual. Şi aspectele lexicale, cam marginalizate (surghiunite în aşa numitul 'lexicon') de către structuralism, care de fapt a stat la baza orientării expuse mai sus, a fost reconsiderat în determinarea perioadelor istorice a unor limbi. Un lingvist român care se lăsa dus de aceste considerente, continuând de altfel şi o orientare mai veche, moştenită din epoca romanticismului şi renovată la începutul secolului al XX-lea de către şcoala sociologică din lingvistica franceză (Meillet, Dauzat, Vendryes etc.[6]), dar şi utilizând unele impulsuri venite din marxism, a fost Gheorghe Ivănescu. În voluminoasa sa lucrare *Istoria limbii române* din 1980 scrie: „Lucrarea de față încearcă să prezinte dezvoltarea limbii române epocă cu epocă, de la limba latină pînă astăzi. Stabilind fazele de dezvoltare a limbii române şi împărțind pe epoci diferitele schimbări (fonetice, morfotice, sintactice şi lexicale) ale limbii, ea explică aceste schimbări direct sau indirect, prin fazele dezvoltării istorice a poporului român, deci prin fapte istorice şi mai ales prin diverse structuri sociale; bineînțeles, am făcut aceasta numai atunci cînd faptele lingvistice nu sînt expresia unei tendințe a sistemului lingvistic (căci admitem şi noi asemenea tendințe, deşi mult mai rar decît se admiteau de către şcoala lingvistică franceză şi de către structuralişti)."[7]

Nu se poate nega, de exemplu, că într-o epocă în care purtătorii limbii române au trăit încă în structuri prestatale, limbii nu puteau să-i revină acele funcții comunicative pe care le-a primit abia cu întemeierea primelor formațiuni statale, chiar dacă atunci încă alte limbi ocupau funcția de limbă cancelărească. În secolele XII-XV, intrarea în limba română a multor termeni şi expresii slavone utilizate în cancelariile domneşti şi în biserică, datorită acestui impact al politicului asupra limbii, au dat acesteia o înfățişare nouă, cu toate că structura ei nu a fost afectată de asemenea interferențe. De fapt, şi celor mai importante contacte lingvistice le revine un rol în periodizare, transformând esența tipologică a unei limbi din care face parte şi nivelul lexical. Chiar dacă admitem că nici primul contact lingvistic slavo-român nu schimbase limba română în esența ei (problemă afectată, de altfel, de puternice conotații politice) - cine vrea să nege că cel puțin sub aspectul lexical, influența slavă a transformat puternic înfățişarea limbii române? De asemenea, scripturalizarea, care aproape în mod automat cere noi forme de expresie, trebuie respectată ca un criteriu de periodizare, întrucât ea dădu limbii un nou statut sociocultural. Numai un credo intralingvistic, reducționist care ia drept unicul criteriu al evoluției unei limbi structura gramaticală şi fonologică, poate face abstracție de condițiile socio-politice, renunțând la complexitatea fațetelor acestor evoluții.

În acest sens propunem împărțirea istoriei limbii române în următoarele perioade:

1. **Perioada veche**, începând cu trecerea de la latina spațiului balcanic şi carpato-dunărean în secolul VII-VIII, epoca de formare a tuturor limbilor romanice, spre *româna veche comună*, în prima fază, şi prin diferențierea celor patru dialecte române spre *dacoromâna veche*, *aromâna veche* etc., într-o a doua fază care merge până la naşterea primelor formațiuni statale româneşti autonome prin secolele XII-XIII. În această perioada românii trăiesc în obştele săteşti medievale, ei sunt stăpâniți în mare parte de triburi sau state de altă etnie (slave, turcice, maghiară) şi încă nu dispun de state proprii. Păstoritul cu transhumanța, îndeletnicirea economică principală a lor, îi duce la deplasări îndelungate până în sudul adânc al peninsulei balcanice pe de o parte, în regiunile muntoase din Europa central-orientală pe de alta. Dacoromâna veche este o limbă populară utilizată în exclusivitate în mod oral, cu un lexic adaptat la felul simplu de viață şi de economie, de aceea nu este şi scripturalizată. Tranhumanța garantează o relativă unitate a limbii. Dintre interferențele mai ales lexicale trebuie reținută în mod deosebit influența slavă veche sensibilă în mai

4 *Istoria limbii române*, volumul I, *Limba latină*. Ed. Academiei Rep. Pop. Rom., Bucureşti 1965, S. 6.

5 Loc. cit., p. 7.

6 vezi K. Bochmann, "Französische Beiträge zur Soziolinguistik", în: Beiträge zur Romanischen Philologie, 1970, H.1, p. 77-86.

7 Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi 1980, p. VIII.

toate domeniile vieții, precum şi cea maghiară care se referă cu precădere la viaţa orăşenească.

2. **Perioada mijlocie** (care corespunde limbii române vechi din literatura de specialitate), datând de la existenţa primelor formaţiuni statale româneşti, *cnezatele* din Transilvania şi Maramureş, şi voievodatele Moldovei şi a Ţării Româneşti, până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, când o parte a elitelor sau forţelor sociale hegemoniale, deci conducătoare în domeniul spiritual, încep să se despartă de modelul cultural slavo-bizantin şi se orientează spre occident, spre Germania şi Italia la ardeleni, spre Franţa la românii din Moldova şi Ţara Românească. Cu toate că în primele secole limba scrisă este slavona, în Transilvania şi latina, e evident, şi de altfel aceasta reiese şi din textele zise slavo-române[8], că româna este aproape unica limbă de comunicare orală. În decursul perioadei de mijloc are loc scripturalizarea limbii române, mai întâi pentru uzul privat, începând cu secolul al XVI-lea parţial şi pentru administraţie, religie şi literatura analistică, şi întâlnim şi primele tipărituri, până când în sec. al XVII-lea româna se impune definitiv în scris şi în domeniile oficiale, în Moldova şi Ţara Românească.

Limba română din perioada mijlocie, din ceea ce ştim din documentele transmise nouă, este caracterizată prin anumite deosebiri dialectale (cu o uşoară tendinţă de aplanare a acestora), prin formarea unui lexic administrativ, de stat, a organizaţiei bisericeşti şi a culturii religioase, formată prin recursul la slavona bisericească, precum şi a unui lexic al culturii aristocratice, de curte, şi de viaţa orăşenească, sub influenţa neogrecească şi turcească. Se nasc tradiţii textuale, în limba română, mai întâi în domeniul religios şi în cancelariile domneşti, precum şi în corespondenţa privată, începând cu secolul al XVII-lea şi cu privire la literatura artistică.

Postularea acestei perioade de mijloc, desprinderea ei de la perioada anterioară, ne pare justificată prin faptul că datele socioculturale (sau sociolingvistice) ne impun acest lucru. Dacă evoluţia structurală nu ne livrează argumente semnificative, trebuie să recurgem la acele criterii, şi chiar dacă ar exista cezuri structurale importante, nu am putea să le izolăm de condiţiile care le-au produs. De altfel, prin intenţia de a cuprinde sub denumirea de limba română veche tot ceea ce a existat între secolul X şi secolul al XVIII-lea, ar însemna să opunem faza străveche şi veche direct limbii române contemporane.

3. **Perioada nouă, modernă**, cu diferenţierea deja propusă (a) într-o fază premodernă (de la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până pe la 1830), (b) faza modernizării accelerate (a. 1830 până la sfârşitul secolului al XIX-lea) şi (c) faza de azi, contemporană (de la începutul secolului al XX-lea până azi). Perioada este caracterizată prin formarea unei conştiinţe de sine naţională şi a unei mişcări naţionale, factori hotărâtori pentru voinţa de a transforma limba în instrumentul primordial de manifestare drept naţiune. Formarea statului naţional unitar, din partea lui, a fost un alt factor hotărâtor pentru dezvoltarea ulterioară a limbii, permiţând o politică lingvistică efectivă care a făcut din limba română un instrument de stăpânire politică şi de organizare a vieţii sociale şi culturale sub toate aspectele ei.

Procesul acesta a fost însoţit la început de abandonarea completă a slavonei ca limbă scrisă, cu diversificarea treptată a tipurilor de texte literare şi neliterare în limba română, a coexistenţei temporare a românei cu neogreacă în epoca fanarioţilor, şi cu franceza în tot secolul al XIX-lea, drept limbi mai ales scrise, care pot fi documentate prin publicaţii. Limba se îmbogăţeşte masiv cu împrumuturi din franceză şi celelalte limbi romanice, dar şi tipurile de texte sunt supuse unui proces de modernizare după modelul mai ales francez. Deja spre finalul secolului al XIX-lea limba română se prezintă ca o limbă modernă cu un vocabular foarte bogat şi cu un potenţial expresiv şi stilistic cu care poate face faţă oricărei cerinţe comunicative.

Cu aceste consideraţii nu intenţionez să provoc răsturnarea întregii cercetări privind istoria limbii române – chiar ar fi ridicolă o asemenea încercare. Mai utilă ar fi, mi se pare, o reflecţie critică asupra conceptelor tradiţionale din acest domeniu care ne-ar permite să privim mulţimea datelor cunoscute şi descrise într-o lumină nouă, cu alte ierarhii, alte ordini de idei. La drept vorbind, cei mai mulţi istoriografi lingvistici din România chiar disting şi ei trei etape în evoluţia limbii române – româna comună, limba veche, limba modernă, numai că epoca limbii vechi apare prea lungă, nediferenţiată, practic mergând de la secolul al X-lea până la sfârşitul celui al XVIII-lea. Însă în aceste opt secole s-au produs schimbări enorme în sânul limbii române: trecerea ei de la statutul unei limbi populare excluziv orală la cel de limbă a păturilor conducătoare a unor state feodale, de la oralitatea excluzivă la scripturalitate, precum şi la statut de limbă oficială, toate aceste schimbări având drept consecinţe anumite evoluţii nu numai în lexic, ci şi în morfosintaxă.

Moldova-Institut Leipzig

[8] Aceste cuvinte dintre cele mai vechi din limba română le aflăm din *Dicţionarul limbii române vechi (sfîrşitul sec. al X-lea - începutul sec. al XVI-lea)*, Bucureşti 1974.

LIMBA CA FACTOR INTEGRATOR AL STATULUI

Dr.hab. ***Vasile BAHNARU***

LANGUAGE AS AN INTEGRATOR FACTOR OF THE STATE

The idea of the attribution of the statute of oficial language for two or more languages in a major romanian state bring us to the, social desintegration of the citizens of this country. That's why we make an appeal to the to learn the language of the majority in order to be able to benefice of all the privileges (social, political, cultural, economical etc.) offered by the state. Just in this way the state will survive in this situation the language being the integrator element of the human society.

0. Înainte de a examina tema enunţată în titlul acestui studiu, aş vrea să vă readuc în actualitate un episod din romanul popular *Esopia*, pentru a demonstra polivalenţa funcţională a limbajului uman. Citez:

Apoi, preste doao-trei zile, chemă Xantos pe ucenicii săi de la şcoală, să-i ospeteze. Şi trimisă pe Esop în târg şi-i zisă să cumpere bucate care vor fi mai bune şi mai dulci. Iar Esop, mergând la târg, gândea întru sine zicând:

„Oare cum aş face să dezvăţ pre stăpânul mieu să nu mai vorbească nebuneşte?”

Şi socoti de cumpără tot limbi de porc. Şi, ducându-să acasă, făcu multe feliuri de bucate fiarte, fripte, prăjite. Şi viind filosofii toţi la masa, adusă Esop bucate şi le pusă dinainte limbi de porc; şi al doilea rând de bucate iară limbi de porci, prăjite. Decii luară filosofii a povesti pentru limbi, că şi filosofia cu limba să slujaşte. Apoi adusă şi a treia oară iar limbi, fripte şi încă mai pusă de multe ori tot limbi, făcute în multe feliuri. Iar filosofii zisără:

– Până când vom mânca tot limbi? Că până ce am mâncat la limbi, până ne dor şi ale noastre limbi!

Xantos strigă pe Esop şi-i zisă cu mânie mare:

– Dar nu mai sunt alte feliuri de bucate, ci tot limbi aduci? Au doară nu ţ-am poruncit eu ţie, spurcatule, să cumperi ce bucate sunt mai bune şi mai dulci?

Esop zisă:

– Jupâne, până când mă vei ocărî şi mă vei ruşina fără vină dinaintea acestor filosofi? Şi-i zisă Esop: Oare ce iaste mai dulce pre lume decât limba, ori de prieteşug, ori de rugăminte, ori de dragoste, de vândut şi de cumpărat şi de toate veseliile şi tocmelele; de întrăbări de sănătate şi de spăsenie; căci cu limba pacea să tocmeşte, cetăţile să zidesc şi ce să mai zic pentru limbă, căci ea iaste înţelepţia vieţii noastre.

De aceasta sfătuiră toţi filosofii şi aşa aflară precum zisă Esop.

Iară când fu a doao zi, zisă Xantos filosoful oaspeţilor să nu le pară cu greu pentru ospăţul limbilor. Şi le zisă:

– Să nu vă pară dumnelorvoastră că doară cu voia mea au fost aceasta, ci meşteşugurile robului celui viclean.

Şi să rugă lor să vie şi a doao zi să-i ospăteze, zicând că:

– De nu va schimba bucatele dinaintea dumneavoastră, voiusă-mi aleg cu dânsul!

Şi chemă pe Esop şi-i porunci zicând:

– Să te duci în târg, să-mi cumperi ce va fi mai rău şi mai amar, că voiu să-m ospetezi ucenicii miei!

Iar Esop, neavând frică de niminea, mersă în târg şi cumpără iară limbi de râmători şi le găti foarte bine. Şi deacă veniră filosofii, şăzură la masă şi porunci Xantos lui Esop să aducă bucate pe masă. Iară el adusă într-o tipsie acoperită şi o pusă pe masă. Iar un filosof descoperi tipsiia şi deacă văzu că sunt iar limbi de porc, începu a râde şi zicea:

– Iar limbi de porc!

Iară Esop tăcea, nu zicea nimic, ci tot căra bărbăteşte şi punea pre masă limbi de râmători.

Iar Xantos, de mânie şi de ciudă mare, nu mai ştiia ce face, ci zisă:

– Esope! Dar aceasta ce iaste? Cum ţ-am poruncit eu şi tu cum faci? Au doară nu ţ-am poruncit eu ţie ce bucate sunt mai rele şi mai amare? Iară tu ai făcut ca şi ieri!

Iară Esop răspunsă şi zisă:

– Jupâne, au doară iaste ceva mai rău şi mai amar decât limba? Limba sparge ceteţi mari din temelie, limba omoară, limba huleşte, limba cleveteşte şi pâreşte, limba jură strâmb şi toate răutăţile să fac din limbă! [1]

1.0 La o analiză atentă a acestui fragment constatăm că Esop a intuit, graţie înţelepciunii sale proverbiale, funcţia persuasivă a limbajului uman. Din capul locului ţinem să subliniem că limbajul este procesul prin care se realizează comunicarea verbală şi gândirea noţională, adică limbajul nu este altceva decât realizarea, manifestarea limbii în procesul vorbirii sau, în alţi termeni, limbajul este limba

în acțiune, iar limba este instrumentul limbajului, alcătuit din fonetică, vocabular şi gramatică, cu alte cuvinte este mijlocul de comunicare şi furnizorul de semne, de simboluri pentru comunicare şi gândire. În acelaşi timp, limba este un fenomen social, diferit de la un popor la altul şi un fenomen istoric, diferit de la o epocă istorică la alta. Limba, ca instrument social, a apărut şi s-a dezvoltat în procesul muncii (chiar dacă admitem originea divină a limbajului), urmând constituirea şi dezvoltarea societății umane. Se poate spune că limba a generat apariția conştiinței naționale şi sociale. Limbajul este un proces individual, ca orice proces psihic care apare şi se dezvoltă în ontogeneză (evoluția fiecărui individ după naştere), potrivit legilor psiho-fiziologice.

1.1. Limba – şi, respectiv, limbajul – exercită două funcții importante: funcția comunicativă şi funcția cognitivă. Schematic, comunicarea presupune existența unui expeditor (emițător), a unui destinatar (receptor), a unui canal de transmitere, precum şi a mesajului ce urmează să fie transmis. Aşadar, sunt necesare cel puțin două persoane care să comunice, orice partener la comunicare putând fi, în acelaşi timp, atât expeditor cât şi destinatar al informației. Prin comunicare, oamenii pot coopera, colabora, realiza acțiuni în comun, îşi pot uni eforturile în vederea ocrotirii naturii, a vieții, a dezvoltării societății în toate domeniile, pot prelua şi transmite experiența din generație în generație.

1.2. Limbajul ca fenomen psihic îndeplineşte mai multe funcții. *Funcția de comunicare* cunoscută şi sub denumirea de transferare a unei informații de la o persoană la alta. Această funcție este cea mai importantă şi constă în nominalizarea lucrurilor, a evenimentelor, realității, pe de o parte, şi în efectuarea predicațiilor corespunzătoare. Funcția comunicativa a limbii şi limbajului, prin excelență socială, pune pe oameni în relații reciproce, adică este indisolubil legată de *funcția cognitivă*, altfel spus de integrare, conceptualizare şi, în genere, de elaborare a limbii. Limbajul este implicat în toate procesele de cunoaştere prin cuvinte, care sunt purtătoare de informații şi semnificații, facilitând şi mediind operațiile de generalizare şi abstractizare, permițând explorarea şi investigarea realității, îmbogățirea şi clasificarea cunoştințelor (aprecierea, prelucrarea, sistematizarea, ierarhizarea). Însuşindu-şi limba, comunicând cu ceilalți, omul (în cursul vieții sale) îşi însuşeşte în acelaşi timp experiența acumulată de generațiile trecute şi prezente (produse verbale în formă scrisă – lucrări ştiințifice, opere literare etc.), precum şi regulile, structura, formele gândirii logice.

2.0. *Funcția expresivă* sau *emoțional-expresivă*, *afectivă* este funcția de manifestare atitudinală complexă a unor idei, imagini, nu numai prin cuvintele înseşi, dar şi prin ritm, intonație, accent, pauză, mimică, pantomimică, gestică. Această funcție constă în exprimarea spontană sau semideliberată a emoțiilor şi impulsurilor.

Funcția persuasivă sau *de convingere*, adică de inducție la o altă persoană a unor idei şi stări emoționale este denumită şi funcție *imperativ-persuasivă* a limbajului. Prin intermediul acestei funcții vorbitorul se impune altuia, exercită o influență asupra voinței lui. Este clar însă că funcția respectivă are un caracter complex, întrucât imperativul ordinului este altceva decât convingerea realizată prin argumente şi prin apelul emoțional. În anumite condiții, forța de convicțiune a cuvântului devine excepțional de mare. Un bun orator, un bun profesor cu o înaltă tehnică şi cultură a limbajului, reuşeşte să pună complet stăpânire pe auditor (forța educativă a limbajului). Mijloacele persuasiv-imperative ale limbajului sunt variate, în funcție de scopul urmărit. Astfel, pentru a realiza o faptă sau acțiune se recurge la: ordin, comandă, cerință ferm exprimată sau rugăminte. Pentru încetarea, stoparea unei acțiuni se recurge la interdicție, amenințare sau reproş. Pentru a acționa asupra voinței, pe calea convingerii, se recurge la mijloace persuasive specifice (propunerea, sfatul, prevenirea sau apelul, inițiativa etc.).

2.1. *Funcția reglatorie* sau de *determinare* exprimă în esență conducerea conduitei altei persoane şi a propriului comportament (utilitate practică). Este un limbaj de intervenție promptă, cu formule de concesie şi energie, întrucât se desfăşoară într-un cadru situativ şi cele mai multe din condițiile acțiunii sunt cunoscute. În muncă, limbajul intervine îndeosebi pentru a ajusta acțiunea la împrejurări, a modela intensitatea eforturilor şi a întreține o anumită cadență. Limbajul practic se regăseşte în conduita individuală sub forma autocomenzii şi autointerdicției, a blamării, aprobării de sine, a valorii ritmice care punctează acțiunea şi-i relevă articulațiile. Forța limbajului se manifestă elocvent în posibilitatea omului de a stăpâni voluntar reacțiile somatice şi chiar vegetative ale propriului organism. Prin comenzi–în limbaj extern (cu voce tare) şi limbaj intern (în gând), noi putem să declanşăm sau să stopăm aceste reacții, să schimbăm la un moment dat dispoziția afectivă, să mobilizăm forțele pentru a face față unei situații dificile (stres). Această putere a cuvântului se bazează pe faptul că funcțiile organismului sunt desemnate verbal, posedă "dublură verbală". Modelarea verbală a

reacțiilor permite omului să le stăpânească, adică să le “programeze” pe plan mintal şi să comande desfăşurarea lor ulterioară. Pentru a ajunge la asemenea performanțe trebuie să urmăm un anumit antrenament, o adevărată “gimnastică psihică”.

2.2. *Funcția dialectică* implică formarea şi rezolvarea contradicțiilor sau a conflictelor problematice. Funcția denumită restrictiv dialectică este cea a cunoaşterii conceptuale, abstracte şi teoretice, dezvoltată în stadiul operațiilor formale când devin posibile raționamentele ipotetico-deductive.

2.3. *Funcția fatică* (sau *factuală*) este mai mult o funcție psihosocială, care se referă la menținerea unor contacte sociale între persoane. De exemplu, comunicările frecvente de tip: *Cum te simți?, Ce mai faci?* etc. nu sunt propriu-zis solicitări de informații, deoarece nu se adresează în scopul stabilirii unui adevăr sau al elaborării unei acțiuni, ci numai pentru a menține şi a continua relația socială de cunoaştere şi de atenție reciprocă a indivizilor.[2]

2.4. Funcțiile inventariate de lingvistul R. Jakobson (expresivă – cromatică – cognitivă –poetică – fatică şi metalingvistică)[2] sunt coprezente în funcționarea rețelei de comunicare şi ele exprimă mai puțin o ierarhie şi mai mult un bloc funcțional.

3.0. Limbajul uman este un fenomen extrem de complex. Pentru a pătrunde în esența acestui fenomen, este necesar ca limba să fie examinată din cele mai variate puncte de vedere: structura ei internă, relațiile existente între elementele structurii interne a limbii, factorii interni şi externi care influențează producerea modificărilor în sistemul limbii ca urmare a procesului de evoluție istorică, formele de existență şi de funcționare a limbii umane. În acelaşi timp, este absolut necesar să identificăm acea particularitate a limbii care determină esența ei definitorie.

3.1. Caracteristica de bază a limbii, care o face să dispună de trăsături similare ca şi alte fenomene sociale şi care, totodată, o face să se distingă în mod cardinal de alte fenomene sociale, constă în faptul că limba se foloseşte absolut în toate domeniile activității sociale a omului. Întrucât societatea în procesul ei de continuă evoluție istorică se modifică, se modifică şi limba, stratificarea ei funcțională şi socială, corelațiile ei existente între dialectele şi graiurile teritoriale şi sociale, statutul social al diferitelor forme de existență a limbii. Prin urmare, 1) în raport cu omul în general, distingem funcția comunicativă a limbii; 2) în raport cu o societate sau o comunitate concretă, distingem domeniile de funcționare a limbii (sfera existențială, învățământul preuniversitar şi universitar, ştiința, activitatea administrației de stat şi cea social-politică, economia națională, religia, mass-media, comunicarea la nivel național şi internațional etc.); 3) în raport cu componenții situaționali ai comunicării curente, distingem funcțiile reprezentativă, expresivă (emotivă), fatică sau factuală, persuasivă, metalingvistică şi poetică sau estetică; 4) în raport cu scopul şi finalitatea exprimării în vorbirea concretă sau în actele comunicative, distingem funcția de exprimare a proceselor psihice, cea de obținere a informației şi cea reglatorie.

3.2. Prin urmare, în baza celor constatate anterior, funcțiile limbii se reduc, în general, la următoarele:

a) Funcția cognitivă – de integrare, conceptualizare şi elaborare a gândirii. Astfel, limbajul fixează şi directivează rezultatele activității de cunoaştere, facilitează şi mediază operațiile de generalizare şi abstractizare, permite explorarea şi investigarea realității, îmbogățirea şi clarificarea cunoştințelor.

b) Funcția simbolic-reprezentativă, de substituire a unor obiecte, fenomene sau relații prin formule verbale.

c) Funcția expresivă de manifestare complexă a unor idei, nu numai prin cuvinte dar şi prin intonație, mimică, gestică.

d) Funcția persuasivă sau de convingere, de inducție la o altă persoană a unor idei sau stări emoționale.

e) Funcția reglatorie sau de determinare, conducere a conduitei altei persoane şi a propriului comportament.

f) Funcția ludică sau de joc, presupunând asociații verbale de efect, consonanțe, ritmică, ciocniri de sensuri, mergând până la construcția artistica.

g) Funcția dialectică sau de formulare şi rezolvare a conflictelor problematice[3].

3.3. Aşadar, examinând funcțiile pe care le exercită limbajul uman, inclusiv limba, putem conchide că funcția integratoare, anunțată în denumirea comunicării noastre, se referă practic la toate funcțiile enumerate anterior: cognitivă, expresivă, comunicativă, persuasivă, reglatorie, ludică şi dialectică, întrucât individul care cunoaşte limba unei majorități sociale are posibilitatea nu numai să comunice cu membrii acestei comunități, dar şi să se integreze în comunitatea dată şi să beneficieze de privilegiile oferite de societatea respectivă.

4.0. În contextul Republicii Moldova, funcția

integratoare a limbii are o importanță determinantă, în special pentru alolingvi, dat fiind că factorul decisiv în procesul de integrare socială, politică, economică şi spirituală a alolingvilor este cunoaşterea limbii române. Cea mai mare parte a etniilor conlocuitoare, ca urmare a moştenirii unei mentalități sovietice, nu cunoaşte şi, deseori, nici nu vrea să cunoască limba majorității, din care considerente pedalează, în permanență, pe ideea necesității de a oferi limbii ruse statutul de limbă oficială, urmărindu-se nu altceva decât conservarea unui statu-quo sovietic, când limba rusă era utilizată, practic, în toate domeniile sociale şi economice, în timp ce limbii române îi revenea rolul de „cenuşăreasă", de limbă de „bucătărie". De altfel, trebuie să recunoaştem că perseverența unor alolingvi în nedorința de a învăța limba română este determinată de refuzul de a conştientiza faptul că situația politică, inclusiv statutul internațional al Republicii Moldova s-a modificat în mod radical în raport cu situația de până la 1991, când era firesc ca *Legea cu privire la funcționarea limbilor* să rezerve un loc special limbii ruse ca limbă de comunicare între națiunile din URSS, în timp ce după 1991 imperiul sovietic şi-a încetat existența, iar Republica Moldova a devenit stat independent. Tocmai din aceste considerente este irațional a promova ideea despre o a doua limbă oficială. În această ordine de idei urmează să admitem că rusofonii pur şi simplu nu doresc să învețe limba română, fiind frustrați la gândul că au ajuns în situația de etnie minoritară şi avansează aberații imposibile a fi realizate într-un stat cu populație majoritară românească. Să reținem că, deşi minoritari în Republica Moldova, rusofonii se comportă ca o majoritate – nu cunosc limba română a majorității, rusa fiind folosită în toate domeniile publice şi considerată limba de comunicare intre românofoni şi rusofoni. În acest context specific, oricât ar părea de paradoxal acest lucru, minoritatea se comportă ca şi cum ar fi majoritate, iar majoritatea ca şi cum ar fi minoritate. Tocmai pentru a readuce la normalitate această anomalie, este necesară elaborarea şi aplicarea în practică a unei politici lingvistice care ar corespunde cerințelor vremii şi regulamentelor Uniunii Europene.

4.1. În acelaşi timp, ar fi o eroare să perseverăm în ideea că etniile conlocuitoare ar trebui lipsite de drepturile lor naturale, întrucât statul este obligat să acorde acestora anumite drepturi în conformitate cu practica lingvistică europeană. Astfel, minoritățile naționale urmează să studieze până la o anumită vârstă limba şi cultura proprie, după care este necesar să se treacă la studierea tuturor disciplinelor de studiu în limba română, aşa încât să se poată integra cu facilitate în viața socială, politică, economică şi spirituală a statului. Tot în acest context reiterăm ideea că drepturile minorităților pot fi extinse doar până la limita care nu afectează interesele, inclusiv drepturile majorității naționale.

4.2. Ținem să subliniem în mod special ideea că învățarea limbii române şi comunicarea în limba română din partea etniilor conlocuitoare conduce la integrarea acestora în societate, la prosperarea lor socială şi materială, în timp ce bilingvismul sau existența unei a doua limbi de stat determină dezintegrarea statului pe baze lingvistice. Astfel, strategia politicii lingvistice urmează să fie fondată pe trei principii de bază: 1) stoparea procesului de asimilare şi de minorizare a românofonilor; 2) asigurarea predominării socio-economice a majorității românofone; 3) afirmarea caracterului român al statului. Această politică trebuie să prevadă existența unei singure limbi de stat, acesteia urmând să i se asigure utilizarea în domeniile următoare: justiție, administrația publică, sectorul non-guvernamental, întreprinderile private şi publice, comerț şi afaceri şi învățământul preuniversitar şi universitar. Tot în această ordine de idei, amintim că din experiență legislativă internațională se cere să reținem două momente de importanță cardinală: 1) conştientizarea faptului că politicile lingvistice au ca scop fortificarea statutului limbii române în Republica Moldova, fapt care nu contravine în niciun fel valorilor de toleranță şi de respect față de minorități, iar în situația în care această politică subminează interesele unei majorități, este vorba de interesele unei minorități privilegiate, care se comportă ca şi cum ar fi majoritate, adică politica lingvistică din Republica Moldova trebuie să vizeze readucerea la normalitate a acestei anomalii; 2) în vederea transpunerii în viață a acestei politici lingvistice este necesar să fie creată o instituție care să supravegheze punerea în aplicare a legislației lingvistice prin dreptul de a da sancțiuni. Dacă acest mecanism de control nu va fi creat, legislația lingvistică (şi nu numai) nu va funcționa, şi deci situația de anomalie se va perpetua.

5.0. Situația lingvistică existentă în Republica Moldova se datorează în bună măsură politicienilor şi guvernanților noştri, începând cu agrarienii, inclusiv Mircea Snegur şi Petru Lucinschi prin indecizia lor, şi terminând cu diriguirea comunistă de odinioară. În loc să devină o preocupare constantă pentru liderii politici, statutul limbii române a fost subminat chiar de... stat. Deşi Academia de Ştiințe, ca for ştiințific superior, a confirmat denumirea ei corectă, guvernanții comunişti veniți la putere

au căutat să impună – prin măsuri drastice, prin campanii de combatere a adevărului, prin susținerea moldovenismului primitiv, cultivat atât de impostori ca Stati, cât şi de personalități ca Ion Druță – anacronicele noțiuni staliniste. Astfel, în 1994, încep să se spulbere speranțele într-o adevărată schimbare, căci agrarienii, pornind de la propria lor incompetență proverbială – nu sunt în stare să poarte un dialog elementar nici în una din limbi: nici în rusă, nici în română, limba lor maternă fiind limba de lemn –, revin la politica lingvistică anterioară anului 1988. Adoptând Constituția, ei stipulează în articolul 13 că „pe teritoriul Republicii Moldova limba oficială este limba moldovenească".

În felul acesta, nu doar că a fost ignorată *Declarația de independență* – suportul fundamental al noului stat – ci s-a organizat o comisie de anchetă pentru a identifica cauzele conflictului armat din Transnistria de care erau învinuite... forțele politice care au susținut legiferarea unei singure limbi de stat.

5.1. Tot în această ordine de idei, să amintim că în urma protestelor de stradă şi a revoltei elitelor intelectuale, în septembrie 1994 P. Lucinschi, preşedintele Parlamentului, solicită opinia savanților de la Academie referitoare la limbă. Lingviştii i-au răspuns prompt: convingerea noastră este ca articolul 13 din Constituție să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiințific, urmând a fi formulat în felul următor: ”limba de stat (oficială) a R. Moldova este Limba Română”. Parlamentul însă nu a aplecat urechea la opinia savanților.

O altă tentativă eşuată a fost colocviul *Limba română este numele corect al limbii noastre*, organizat la 20-21 iulie 1995 de Institutul de Lingvistică al Academiei, de catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din republică, de Uniunea Scriitorilor şi de revista *Limba Română*, în scopul susținerii mesajului preşedintelui de atunci Mircea Snegur de a modifica art. 13 şi 118 din Constituția Republicii Moldova, fixându-se denumirea corectă a limbii. Or, participanții la acest colocviu – filologi, istorici, filosofi, jurişti, cadre didactice, oameni politici din Republica Moldova, lingvişti din Ucraina şi din Federația Rusă – au aprobat rezoluția în care se menționa: „noi, participanții la Conferința *Limba română este numele corect al limbii noastre*, ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-şi revadă punctul de vedere, să repare eroarea comisă şi să fixeze în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română.". Am putea aminti, de asemenea, că şi cu alte ocazii, lingviştii s-au adresat politicienilor de la Chişinău: *Congresul al V-lea al Filologilor Români de la Iaşi şi Chişinău* (1994), *Conferințele naționale de filologie de la Iaşi şi Chişinău* (1992 şi 1993), Conferința ştiințifică *Limba română şi varietățile locale* de la Bucureşti din 1994, *Congresele Academiei Americano-Române* din anii 1994-1996, *Colocviul internațional de românistică de la Tutzing* (Germania) din 1993 etc., însă fără niciun rezultat.

5.2. Dar problema limbii se acutizează în februarie 2001, odată cu accederea la putere a comuniştilor. Moratoriul stabilit în 1996 de către P. Lucinschi, fostul preşedinte al R. M., asupra problemei limbii – şi în general asupra problemelor de istorie şi cultură națională – se suspendă, iar comuniştii revin la ideea limbii „moldoveneşti" ca fiind diferită de română. Or, în perioada mandatului lor electoral a fost adoptată *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* şi s-a editat Dicționarul moldovenesc-românesc al tov. Stati...

Astfel, limba română în Republica Moldova a devenit obiect de manipulare al unor farseuri politici, varietatea de formule prin care este denumită oficial ducând la o confuzie în rândul vorbitorilor, din care considerente susținem că nu subterfugiile politice şi demagogice constituie calea de urmat, ci promovarea consecventă a adevărului ştiințific.

6. În fine, este cazul să readucem în memorie faptul că noi, românii, aşa cum susține istoricul Neagu Djuvara, “suntem poate singura țară din Europa, în afară de micile țări, al cărei sentiment național este exclusiv întemeiat pe faptul că vorbim aceeaşi limbă de la Nistru până la Tisa, lucru care nu se întâmplă în alte țări unde sentimentul național s-a clădit de veacuri, încetul cu încetul, în jurul unei istorii comune. La noi cimentul este limba!”

Note bibliografice:

[1] *Cărțile populare în literatura românească*. Ediție îngrijită şi studiu introductiv de Ion C. Chițimia şi Dan Simionescu. Vol. I. Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, p. 136-137.

[2] Якобсон Р. Лингвистика и поэтика, în: Структурализм: “за” и “против”. М., 1975,С. 193-230.

[3] În problema funcțiilor limbajului uman a se vedea: Eugen Coseriu. Introducere in lingvistică, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1995; Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. London, 1969; Остин Дж. Слово как действие. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Москва, 1986; Сёрль Дж. Что такое речевой акт. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Москва, 1986; Сёрль Дж. Классификация иллокутивных актов. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Москва, 1986; Строссон Я.Ф. Намерение и конвенция речевых актов. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Москва, 1986; Ивин А.А. Теория аргументации. М., 2000; Ивин А.А. Риторика. М., 2002.

VALORIFICAREA PATRIMONIULUI ONOMASTIC NAȚIONAL

Dr. hab. în filologie ***Anatol EREMIA,***
dr. în filologie ***Maria COSNICEANU***

VALORIFICATION OF THE NATIONAL ONOMASTIC PATRIMONIAL

The present study reflects the activity of the linguists in the onomastic field, underling the main directions and aspects of the research: collection process of onimic material by means of field inquires and from documentary sources and archives, fundamenatation of problems regarding the theory of onomastics as a linguistic discipline; spread of orthographic rules and transcription in other languages for the Romanian toponims and antroponims. In the present research are presented and analyzed the most important published scientific works (monographies, dictionaries, brochures, normative guides, methodical handbooks).

O n o m a s t i c a este o disciplină lingvistică, înrudită cu istoria limbii, lexicologia, derivatologia, etimologia, dialectologia şi nemijlocit legată de istorie, geografie, etnografie. Obiectul ei de studiu îl constituie numele proprii, în special numele de locuri şi localităţi – t o p o n i m e l e şi numele de persoane (prenumele, numele de familie, supranumele – a n t r o p o n i m e l e). Unităţile onimice respective sunt cercetate sub diverse aspecte în cadrul celor două ramuri principale ale onomasticii: t o p o n i m i a şi a n t r o p o n i m i a.

Investigaţiile onomastice din republica noastră s-au desfăşurat în fond la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (anterior Institutul de Limbă şi Literatură, actualmente Institutul de Filologie).

T o p o n i m i a e graiul nevorbit al pământului, e istoria nescrisă a ţării. În toponimie şi-au găsit reflectare principalele momente din viaţa materială şi spirituală a oamenilor: ocupaţiile, obiceiurile, tradiţiile, credinţa. Unele denumiri de locuri evocă evenimente, fapte şi întâmplări demult petrecute, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Pe baza toponimiei istorice se poate stabili vechimea populării unui teritoriu, tipul şi locul vechilor aşezări omeneşti, sistemul nostru rutier de altă dată, diversele contacte etnoculturale şi relaţii lingvistice între populaţiile conlocuitoare etc. Numeroase sunt toponimele ce redau particularităţile fizico-geografice şi naturale ale ţinutului. Adeseori numele topice reprezintă cuvinte şi forme rar folosite în limba curentă sau demult ieşite din uz, date uitării, dispărute. Fiece nume, fiece denumire comportă un anumit conţinut semantic, ne comunică o anumită informaţie: istorică, geografică, lingvistică etc. De aici interesul sporit faţă de toponimie al specialiştilor din diferite domenii ale ştiinţei. Toponimiştii şi-au concentrat activitatea în câteva direcţii: (1) inventarierea numelor topice prin anchete de teren şi din surse documentare; (2) publicarea materialelor şi studiilor de toponimie; (3) valorificarea patrimoniului toponimic naţional şi propagarea ştiinţei onomastice.

Timp de aproape 50 de ani, din 1960 până în prezent, au fost efectuate cercetări pe teren în mai toate satele şi oraşele din Republica Moldova şi selectiv în localităţile cu populaţie de limbă română din regiunile limitrofe ale Ucrainei (Odesa, Vinniţa, Cernăuţi). Cu ajutorul unui chestionar special (A. Eremia. *Chestionar toponimic.* Chişinău, 1967), în localităţile anchetate au fost colectate toate categoriile de nume topice, majore şi minore: oiconimele, hidronimele, oronimele etc., precum şi întreaga terminologie entopică, sursa principală de îmbogăţire a nomenclaturii topice. Denumirile şi termenii geografici au fost apoi clasificaţi şi sistematizaţi tematic şi alfabetic.

În baza materialelor toponimice colectate au fost fondate cele două tezaure: *Fişierul toponimic general* şi *Cartoteca termenilor entopici*. Acestea fac parte astăzi din patrimoniul onomastic al Institutului de Filologie. Şi *Fişierul*, şi *Cartoteca* sunt în permanenţă completate cu unităţi onimice şi apelative topice excerptate din surse documentare (hrisoave, cronici, catagrafii, recensăminte, note de călătorie, hărţi vechi etc.), precum şi din literatura artistică veche şi contemporană, din publicaţiile periodice. Materialul de fapte acumulat a stat la baza elaborării unor lucrări de proporţii: A. Eremia. *Cahulul în timp şi spaţiu. Istorie, geografie, toponimie.* Chişinău, 2007, 312 p.; A. Eremia. *Dicţionar explicativ şi etimologic de termeni geografici.* Chişinău, 2006, 235 p.; A. Eremia, V. Răileanu. *Localităţile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar.* Chişinău, 2008, 310 p.; V. Răileanu. *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc, componenţa lexicală, structura derivaţională.* Chişinău, 2008, 168 p. ş.a.

De domeniul acesta ţin şi unele apariţii relativ mai vechi: *Nume de localităţi. Studiu de toponimie moldovenească.* Chişinău, 1970, 224 p.; *Contribuţii*

la studiul formării cuvintelor (pe baza de material onomastic). Chişinău, 1969, 274 p.; *Tainele numelor geografice.* Chişinău, 1986, 96 p.; *Graiul pământului.* Chişinău, 1981, 127 p.; *Unitatea patrimoniului onomastic românesc.* Chişinău, 2001, 231 p.; *Dicţionar de nume geografice.* Chişinău, 2004, 494 p. ş.a., autor A. Eremia; *Toponimia istorică în documentele vechi.* Chişinău, 1998, 35 p., autor M. Lungu; *Studii şi cercetări* (de toponimie şi terminologie). Chişinău, 2001, 439 p., autor I. Dron ş.a.

În acelaşi timp, au fost realizate prevederile unor convenţii de colaborare între Institutul de Filologie al AŞM cu Institutul de Lingvistică al Academiei din Federaţia Rusă, cu Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române (Bucureşti), cu Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi, cu Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi.

Împreună cu cercetătorii onomasticieni ieşeni şi gălăţeni s-au efectuat anchete toponimice în localităţile din raioanele Cahul, Leova, Cantemir, Nisporeni. Cercetări similare au fost întreprinse şi pe teritoriul României, în judeţele Iaşi, Suceava, Galaţi. În urma acestor investigaţii s-au precizat ariile de răspândire a unor toponime şi termeni entopici, formele lor de circulaţie în uzul local, precum şi semnificaţia unor entopice (*anafor, arămoi, arcaci, ceair, japcă, odmăt, podmol, prihodişte, rănie, răniş, rediu, rojină, scruntar, şvor* ş.a.)

S-a stabilit, între altele, că limitele de răspândire ale acestor unităţi entopice nu urmează cursurile râurilor Siret, Prut şi Nistru, ci, din contra, ele intersectează pe perpendiculară aceste ape, care niciodată nu au prezentat frontiere lingvistice, obstacole în calea circulaţiei cuvintelor şi a funcţionării limbii române, ariile entopice şi toponimice respective fiind condiţionate de factori de ordin dialectal, de specificul vorbirii populare locale şi de împrejurările istorice şi etnolingvistice mai vechi.

În plan teoretic şi lingvistic general au fost abordate chestiuni referitoare la bazele fundamentale ale onomasticii ca ştiinţă: corelaţia dintre onomastică şi alte domenii (istorie, etnologie, geografie etc.); specificul numelor proprii în raport cu apelativele din lexicul comun; modalităţile de tratare a fenomenelor onimice (sicronică şi diacronică); metodele de cercetare în toponimie şi antroponimie etc. Ca obiect de studiu al toponimiei au servit şi alte aspecte: stratigrafia etimologică a toponimiei basarabene; componenţa lexicală şi structura derivaţională a numelor topice, repartiţia teritorială a diverselor categorii de nume şi formaţii onimice; descrierea surselor de cercetare a numelor de locuri şi localităţi.

Procesul renaşterii naţionale a impulsionat munca ştiinţifică de revalorificare a patrimoniului onomastic, aceasta manifestându-se prin acţiuni concrete în vederea restabilirii nomenclaturii topice tradiţionale. Revenirea la grafia latină şi adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române a avut drept rezultat reglementarea toponimiei noastre pe baza unor principii noi. Au fost elaborate reguli privind scrierea corectă a numelor topice în româneşte şi transcrierea lor în alte limbi.

Legiferarea toponimelor în formele lor tradiţionale şi corecte constituie o realizare importantă în condiţiile actuale locale. În acest sens, au fost obţinute hotărâri speciale din partea forurilor de conducere superioare, după care au urmat implementarea lucrărilor cu caracter practic şi propagarea în mediul public a normelor privind corectitudinea numelor de locuri şi localităţi specifice şi fireşti limbii noastre. În acest mod, pentru unele oraşe şi sate s-a revenit la denumirile lor vechi, în locul celor impuse: *Cupcini, Hânceşti, Ialoveni, Sângerei, Şoldăneşti, Târgul-Vertiujeni* în loc de *Kalininsk, Kotovsk, Kutuzovo, Lazovsk, Cernenko, Prindnestrovskoe.* Astfel ne-am debarasat şi de unele denumiri şi forme intenţionat denaturate: *Бричаны, Валяны, Вулканешты, Карпиняны, Кагул, Криганы, Олонешты, Оргеев, Слободзея, Сороки, Фалешты, Флорешты,* pentru denumirile istorice, tradiţionale: *Briceni, Văleni, Vulcăneşti, Cărpineni, Cahul, Crihana, Olăneşti, Orhei, Slobozia, Soroca, Făleşti, Floreşti.* Denumirile multor localităţi au fost precizate, scrierea lor fiind conformată normelor ortografice în vigoare.

Reglementarea numelor topice naţionale s-a realizat în urma cercetărilor minuţioase ale surselor documentare şi ale materialelor colectate pe teren prin anchete directe. Cum am fi putut altfel să demonstrăm că, de exemplu, *Атаки, Кислица, Кирганы, Погорничаны, Четыряны* ş.a. prezintă forme denaturate de transcriere în limba rusă, faţă de cele autentice, originale *Otaci* (< apel. pl. reg. *otace,* sing. *otac* „loc fortificat", „aşezare păstorească"), *Câşliţa* (< apel. *câşliţă,* diminutiv al lui *câşlă* „aşezare păstorească", „cătun"), *Crihana* (< antrop. *Crihan*), *Păhărniceni* (< antrop. *Păharnic*), *Citereni* (< antrop. *Citereanu*)? Prin argumente concrete şi mărturii documentare s-a demonstrat incorectitudinea unor denumiri ca *Antonovca, Belavinţi, Ciolacovca, Goluboe, Leontevo, Stepanovca, Volontirovca* ş.a., pentru cele

tradiționale și corecte: *Antonești, Ghilavăț, Ciolacu, Huluboaia, Leuntea, Ștefănești, Volintiri.*

Toponimiștii au coordonat lucrările de reglementare a microtoponimiei orașului Chișinău. Pentru unele străzi, bulevarde, piețe, stradele s-a revenit la denumirile lor anterioare, existente până la 1940: *N. Bălcescu, G. Bănulescu-Bodoni, București, Calea Ieșilor, Calea Orheiului, Drumul Taberei, N. Iorga, Ion Pelivan, Tăbăcăria, Gr. Ureche, Valea Crucii* ș.a. Și-au recăpătat dreptul la existență și liberă utilizare vechile nume de cartiere și suburbii: *Buiucani, Ciocana, Muncești, Otovasca, Poșta Veche, Râșcani, Schinoasa, Visterniceni.* Pentru altele s-au precizat numele și formele acestora de scriere și transcriere. Unor obiective urbane li s-au dat denumiri noi, în corespundere cu tradițiile istorice și culturale, ținându-se cont de particularitățile fizico-geografice și naturale locale. Și-au adus contribuția la restabilirea și renovarea nomenclaturii topice urbane atât toponimiștii consacrați, cât și mulți alți specialiști care și-au exprimat astfel dragostea, respectul pentru limba, istoria și cultura națională. Au contribuit la edificarea acestei opere de cultură și spiritualitate românească savanți, scriitori, profesori universitari, ziariști.

Norme și recomandări ortografice și de transcriere au fost publicate în diferite reviste, culegeri, periodice, precum și în dicționarele și ghidurile normative respective: *Statele Lumii. Dicționar enciclopedic* (de A. Eremia, T. Constantinov, St. Vieru, ed. I, 2000 și ed. II, 2004), *Dicționar de nume geografice* (de A. Eremia, 2005), *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova* (de A. Eremia, V. Răileanu, ed. I, 1996, ed. II, 2001, ed. III, 2006), *Chișinău: străzile orașului* (de A. Eremia, 1993), *Chișinău: ghidul străzilor* (Idem, 2000) ș.a.

Specialiștii în toponimie au participat la elaborarea unor principii de întocmire și la redactarea repertoriilor de nume de localități pentru *Legile cu privire la împărțirea administrativ-teritorială a Republicii Moldova,* la redactarea și editarea atlaselor și hărților geografice ale Republicii Moldova, a hărților și planurilor orașelor Chișinău, Bălți, Cahul ș.a. Pentru diferite ministere, departamente, pentru instituțiile de stat și organele administrației publice locale s-au efectuat lucrări de expertiză și recenzare a unor materiale și documente oficiale, au fost executate comenzi și oferte, li s-au oferit consultații și recomandări în probleme de toponimie și nomenclatură geografică.

În paginile revistelor și ziarelor, la radio și televiziune au fost susținute rubrici și emisiuni permanente: *Onomastica și normele limbii* (1993-1995), *Vetrele noastre strămoșești* (1992-1996), *Localitățile Moldovei în toponimie și documente istorice* (1993-1996), *Plai natal* (1995-1996), *Prin Chișinăul de ieri și de azi* (1991-1996), *Toponimie și istorie* (1995-2009).

Acum, în stadiu de elaborare se află monografiile: *Formarea și evoluția istorică a toponimiei românești din spațiul pruto-nistrean* (autor A. Eremia), *Catalogul apelor din Republica Moldova. Ghid hidronimic* (de A. Eremia și V. Răileanu) ș.a. O lucrare fundamentală și de prestigiu național reprezintă *Tezaurul toponimic al Moldovei,* operă științifică și cu caracter aplicativ-practic, care în prezent se realizează de către specialiștii toponimiști din cadrul Academiei de Științe a Moldovei și din centrele onomastice din Ucraina și România.

Antroponimia, la fel ca și toponimia, a figurat ca temă de investigație în planurile de cercetări ale Institutului de Limbă și Literatură al A.Ș.M. (Sectorul de limbă literară contemporană, cercetător Maria Cosniceanu). O problemă principală de la care a început la noi în republică studierea antroponimiei, problemă care a fost și rămâne actuală și în prezent, o constituie corectitudinea numelor de persoane, corectarea greșelilor comise într-o perioadă îndelungată de timp, fapt care a dus la denaturări ale numelor, generând confuzii și dificultăți în procesul de identificare a persoanelor. De aceea primele publicații în acest domeniu se refereau la formele oficiale corecte ale unor prenume sau nume de familie provenite din cuvintele comune ale limbii, apelând în mod sporadic la date din istorie, la concepțiile poporului și la relațiile lui cu alte popoare. Restabilirea formelor oficiale corecte ale prenumelor și ale numelor de familie se putea face numai pe baza numeroaselor fapte din diferite epoci și din cele mai variate surse, prin sistematizarea și cercetarea lor sub diferite aspecte.

Materialul antroponimic a fost colectat din mai multe surse: hrisoavele slavo-moldovenești din sec. XIV–XVI, documentele moldovenești din sec. XVII–XIX, calendarele bisericești, arhivele Oficiului Republican al Actelor de Stare Civilă, registrele agricole rurale, literatura artistică, clasică și contemporană, operele folclorice, publicațiile periodice etc.

Examinarea materialului antroponimic în plan teoretic s-a făcut din diferite puncte de vedere. Cercetarea sub aspect istoric s-a soldat cu stratificarea antroponimiei, cu stabilirea straturilor de nume de diferite origini, care s-au succedat treptat în diferite epoci, fiecare dintre ele lăsând nume, care sub diferite forme (oficiale, populare, hipocoristice) și funcții (prenume, porecle, supranume, nume de familie) circulă și în prezent, alcătuind sistemul antroponimic contemporan.. Studierea numelor din punct de vedere lingvistic a scos în evidență

specificul numelor proprii în comparaţie cu cele comune în plan lexico-semantic, structural-morfologic (genul, numărul, cazul), sintactic (articolul, prepoziţiile) şi derivaţional, corelaţia dintre antroponimie şi numele comune, precum şi interdependenţa dintre onomastică şi celelalte ramuri ale lingvisticii (istoria limbii, dialectologie, stilistică). Toate problemele acestea au fost abordate în monografia *Studiu asupra numelor de persoane*. Chişinău, 1973, 216 p. (autor: Maria Cosniceanu). Unele aspecte din problematica sus-numită au fost reflectate şi într-o serie de articole semnate de acelaşi autor: *Problema articolului la antroponime* // LLM, 1967, nr. 1; *Originea numelor de familie* // LLM, 1969, nr. 1; *Источники пополнения молдавской антропонимии* // Антропонимика. Moscova, 1970; *Интерференция в антропонимии (на материале славяно-молдавских отношений)* // Проблемы двуязычия и многоязычия. Moscova, 1972.

În anii următori unele aspecte ale antroponimiei au fost reluate şi analizate mai detaliat. S-au făcut investigaţii mai profunde referitoare la particularităţile gramaticale ale numelor de persoane (M. Cosniceanu. *Rolul antroponimiei la stabilirea sistemului de declinare* // Probleme de istorie a limbii (Studii şi texte). Chişinău, 1986; *Numele de familie cu şi fără **-u** final* // RLŞL, 1995, nr. 3). A fost elucidată problema funcţiilor sociale ale numelor de persoane (M. Cosniceanu. *Funcţiile sociale ale numelor de persoane*// LLM, 1989, nr. 3; *Антропонимы в социально-культурном контексте* // Ономастика, I: Имя и культура. Moscova, 1993). A fost abordată problema interferenţei onomastice (M. Cosniceanu. *Interacţiunea dintre elementele slave şi cele moldoveneşti în antroponimie* (1, 2) // LLM, 1982, nr. 1, 2; *Славянское влияние на формирование молдавской системы наименования лиц* // Actes du XI-e Congres International des sciences onomastiques. Sofia, 1975, t. 2; *Славянское влияние в антропонимии и формирование молдавской деривационной системы* // Социально-историческая обусловленность развития молдавского национального языка. Chişinău, 1983. Pentru prima dată a fost abordată problema normei în antroponimie (M. Cosniceanu. *Norma în antroponimie* // RLŞL, 1993, nr. 3).

Antroponimia a fost cercetată şi pe baza metodelor lingvisticii moderne: metoda componenţială (M. Cosniceanu. *Derivarea semantică – procedeu de formare a antroponimelor din apelative şi a apelativelor din antroponime* // LLM, 1977, nr. 3; *Antroponime formate prin conversie* //LLM, 1979, nr. 2; *Структура значения антропонима* // Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft. Leipzig, 1985; *Метонимическая основа некоторых антропонимов*// Probleme actuale de filologie. Chişinău, 1985).

Din anul 1965 în cadrul institutului a început şi studierea antroponimiei dialectale. Rezultatele cercetării antroponimiei dialectale cercetătoarea A. Dumbrăveanu le-a prezentat în monografia *Молдавская диалектная антропонимия*. Chişinău, 1982 şi în *Mic dicţionar de prenume dialectale moldoveneşti*. Chişinău, 1983. Problema transcrierii şi pronunţării numelor străine sub aspect teoretic şi practic a fost studiată de cercetătorul Vlad Pohilă în monografia *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*. Chişinău, 1988.

Despre funcţiile stilistice ale numelor de persoane s-a scris numai în legătură cu teatrul lui V. Alecsandri (M. Cosniceanu. *Funcţiile stilistice ale numelor proprii în comediile lui V. Alecsandri* // LLM, 1961, nr. 1; H. Corbu. *Numele proprii în comediile lui V. Alecsandri* // Nistru, 1972, nr. 11; *Alecsandri şi teatrul* (paragraful „Numele proprii"). Chişinău, 1973). Problema etimologiei antroponimelor a fost abordată mai mult în plan de popularizare a rezultatelor obţinute în diferite limbi de cercetătorii care s-au referit la fondul antroponimic comun al popoarelor europene (M. Cosniceanu. *În lumea numelor*. Chişinău, 1981, 124 p.; *Reflecţii asupra numelor*. Chişinău, 1986, 108 p. Apoi încep să apară încercări de cercetare etimologică aprofundată a unor nume aparte (M. Gabinschi. *Numele propriu **Borş*** // RLŞL, 1995, nr. 6).

Cercetarea numelor de persoane din punct de vedere teoretic a servit drept bază pentru recomandările practice. În lumina cercetărilor teoretice din primii ani materialul antroponimic a fost prezentat în primul îndreptar antroponimic *Nume de persoane* de A. Eremia şi M. Cosniceanu (1964, 1968, 1974). Lucrarea avea scopul de a indica formele corecte ale prenumelor aflate în circulaţie în perioada dată şi ale celor mai răspândite nume de familie, precum şi de a preciza scrierea prenumelor în limba rusă, fapt necesar pentru vremea aceea, fiindcă majoritatea fluctuaţiilor apăreau la redarea numelor noastre în ruseşte. Importanţa practică a îndreptarului *Nume de persoane* a fost apreciată într-o serie de recenzii publicate în presa periodică.

Acumularea unui potenţial teoretic pe parcursul a circa 20 de ani de la cea de-a treia ediţie a îndreptarului antroponimic *Nume de persoane* şi noile evenimente de ordin social, cum sunt legile cu privire la statalitatea limbii, revenirea la grafia latină, acceptarea normelor ortografice pe baza alfabetului latin, au scos la iveală o serie de probleme referitoare la scrierea corectă a numelor de persoane. În lumina

acestor necesități a fost întocmit *Dicționarul de prenume şi nume de familie* (autor – M. Cosniceanu), care a avut trei ediții (1991, 1993, 1999). El a fost publicat la comanda Ministerului Afacerilor Interne şi recomandat de Comisia republicană pentru reglementarea şi ocrotirea onomasticii naționale, de Ministerul Justiției şi de Ministerul Ştiinței şi Învățământului din Republica Moldova în calitate de îndrumar pentru activitatea practică a secțiilor de paşapoarte, a oficiilor stării civile şi a unităților de învățământ din republică. Dicționarul cuprinde circa 90% din numele româneşti care circulă pe teritoriul republicii. Necesitatea şi importanța practică a acestui dicționar au fost reflectate în presa republicană şi apreciate de cercetători din Țară: D. Tomescu. *Lucrări de onomastică românească din Republica Moldova* // Limba română (Bucureşti), 1991, nr. 5). Pe baza acestui dicționar a fost întocmită *Instrucțiunea privind ortografierea numelor de persoane româneşti şi transliterarea din ruseşte a numelor neromâneşti ale reprezentanților altor etnii*, aprobată prin hotărârea Comisiei republicane pentru reglementarea şi ocrotirea onomasticii naționale, expediată Guvernului R. Moldova spre a fi difuzată, oficial şi operativ, organelor administrației publice centrale şi autoadministrării locale, în vederea utilizării ei în procesul de scriere corectă a tuturor actelor de identificare a persoanelor.

Toate problemele de antroponimie abordate până în prezent vor rămâne actuale şi pe viitor. Ele necesită o aprofundare teoretică, iar unele şi o reinterpretare pe baza unor noi cercetări referitoare la istoria şi limba poporului, pe baza unor metode noi, moderne, de studiere a lexicului, în general, şi a antroponimiei, în special, mai ales că „fiecare nume de persoană îşi are istoria proprie" (Şt. Paşca). Drept model de analiză aprofundată a numelor de persoane ne-a servit Proiectul lingvistic internațional *PatRom. Patronimica Romanica* (*Dicționarul istoric de antroponimie romanică*) cu centrul la Trier (Germania), elaborat între anii 1994 şi 2000, care a inclus materialul antroponimic de origine latină din 11 țări, inclusiv din Republica Moldova. M. Cosniceanu a participat la această lucrare în calitate de coautor, membru al comitetului de redactare a articolelor regionale, iar acad. Silviu Berejan în calitate de coordonator. Au fost publicate două volume (*Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane*). *Volume de présentation.* Pour la coordonation de prof. dr. Dieter Kremer. Verlag „Max Niemeyer", Tübingen, 1997, 650 p. şi *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane*. Volume II/I. *L'homme et les parties du corps umain* (première partie). Verlag „Max Niemeyer", Tübingen, 2004, 806 p.). Celelalte volume sunt în curs de publicare.

Principiile de analiză a antroponimelor care au stat la baza Proiectului *PatRom – etimologic* (explicarea etimologiei numelor pe o bază strict ştiințifică), istoric (relevarea numelor cu toate formele lor din documentele istorice pe parcursul secolelor), *lingvistic* (structura cuvântului-nume, evoluția sensurilor, adaptarea numelor împrumutate), *datele geostatistice contemporane* (pe raioane şi pe republică) – au fost aplicate la analiza numelor contemporane de diferite origini, care au apărut şi au circulat pe teritoriul Moldovei în diferite epoci, sub diferite forme şi funcții, şi care circulă în prezent, constituind sistemul antroponimic național, parte componentă a istoriei, culturii şi limbii poporului. O parte din numele analizate conform principiilor sus-numite a fost publicată în lucrarea: M. Cosniceanu. *Nume de familie (din perspectivă istorică).* Vol. I. Chişinău, 2004, 216 p. În anul curent a fost prezentat la Editura *Pontos* vol. II al acestei lucrări. Pe parcurs M. Cosniceanu a publicat *Dicționarul de prenume*. Chişinău, 2006, 143 p., care cuprinde aproape toate prenumele actuale, analizate după principiile: originea, vechimea şi semnificația inițială, căile de pătrundere şi evoluția lor în limba română, formele populare şi hipocoristice.

Rezultatele cercetărilor în domeniul antroponimiei pe parcursul anilor au fost prezentate la o serie de congrese internaționale de onomastică (Bulgaria, 1972; Polonia, 1978; Germania, 1984; Moscova, 1976; Bucureşti, 1994; Cluj, 1990, 1993, 1996). A fost desfăşurată şi o amplă activitate de popularizare a ştiinței în domeniul antroponimiei. În perioada 2001–2004 au fost prezentate 180 de emisiuni la radio, la rubrica „Originea şi semnificația numelor de familie". În perioada 2001–2005 M. Cosniceanu a ținut un curs de lecții (150 de ore) pentru operatorii şi inspectorii de la birourile de paşapoarte din republică. Din 2002 susține două rubrici permanente: *Dicționar de nume* la ziarul „*Timpul*" şi *Ce nume purtăm?* la revista „*Natura*". Răspunde la solicitările colaboratorilor Secției Stare Civilă din cadrul Ministerului Dezvoltării Informaționale şi ale celor de la secțiile de paşapoarte, privind scrierea corectă a numelor; eliberează certificate la solicitarea cetățenilor care au necesitatea de a-şi corecta numele. Toate aspectele de cercetare a antroponimelor enumerate mai sus au o perspectivă de lungă durată.

În concluzie, onomastica reprezintă o bogată şi importantă sursă de studiere a istoriei, limbii şi culturii neamului nostru. Ca disciplină ştiințifică şi ca totalitate de nume proprii, ea dispune de reguli şi legități care trebuie cunoscute şi însuşite, de date şi informații care necesită a fi implementate în diverse domenii şi sfere de activitate umană.

FUNDAMENTAREA ŞTIINŢIFICĂ A DECIZIILOR POLITICE ÎNTR-O SOCIETATE BAZATĂ PE CUNOAŞTERE

Sergiu PORCESCU,
şef Direcţie integrare europeană şi cooperare internaţională, AŞM

SCIENTIFIC EXPERTISE OF THE POLITICAL DECISIONS IN A KNOWLEDGE BASED SOCIETY

The author tried to identify the main features of the relationship between science and politics. In the article are described the decisionist, technocrat and pragmatic model of interaction between experts and politicians. In a knowledge based society, S&T development imposes a real need of expertise in order to solve the day-by-day problems and to tackle the challenges of a modern society.

La etapa actuală de dezvoltare a societăţii umane, rezultatele activităţii ştiinţifice sunt considerate a fi elemente indispensabile în toate domeniile de activitate. Provocările cu care se confruntă societatea modernă necesită o abordare complexă, în baza unei analize factologice obiective, în vederea identificării unor soluţii durabile şi sustenabile în timp.

În cadrul discursului public tot mai des se apelează la opiniile oamenilor de ştiinţă, fie că este vorba despre schimbările climaterice, produsele genetic modificate, surse regenerabile de energie, maladii etc. Cooptarea savanţilor pentru oferirea expertizei, necesare în procesul de elaborare şi adoptare a deciziilor politice, de asemenea nu este un *know how*. Comunitatea ştiinţifică, preocupată permanent de extinderea frontierelor cunoaşterii, se face responsabilă de oferirea unor opinii ştiinţifice în procesul de elaborare a politicilor publice.

Mai mult decât atât, complexitatea problemelor cu care se confruntă politicul în prezent face imposibilă adoptarea deciziilor fără implicarea unui fundament ştiinţific. Este suficient să efectuăm o sumară trecere în revistă a ameninţărilor la adresa securităţii naţionale care, sub influenţa proceselor pertinente globalizării, ţin de varii domenii – de la terorism şi corupţie până la ameninţări de natură ecologică şi informaţională. Soluţionarea acestor probleme necesită nu doar abilităţi diplomatice, voinţă politică, judecăţi de valoare, dar şi un anumit nivel de cunoaştere a naturii acestor fenomene, gradul interdependenţei şi convergenţei lor. Reglementarea unor domenii precum armele chimice, nucleare şi biologice, utilizarea în scopuri civile a energiei atomice, biosecuritatea şi biomedicina etc. – impune obligativitatea utilizării unei expertize ştiinţifice adecvate pentru a identifica soluţii rezonabile şi echilibrate.

Deciziile politice uneori se iau în contextul unui cadru factologic nesigur şi-n lipsă de consens. Cu toate acestea, adoptarea lor nu poate fi amânată. Discrepanţele în cunoaştere în cadrul procesului decizional pot apărea din lipsă de date, lipsa unui mecanism identificat, necunoaşterea efectelor indirecte, nesiguranţă privind aplicarea datelor de laborator în practică şi identificarea incompletă a grupurilor afectate de respectiva decizie.

Exemple de implicare a expertizei ştiinţifice în procesul decizional: SUA

În 1972, în cadrul Congresului SUA a fost creat Oficiul pentru evaluare tehnologică care să asiste Congresul în procesul de identificare şi analiză a impactului prezent şi celui viitor de pe urma aplicării noilor tehnologii[1]. În 1998 acest oficiu a fost închis, motivele invocate fiind economisirea a 20 mln dolari (bugetul oficiului), dar şi criticile cum că rapoartele nu se prezintă la timp, iar activitatea oficiului nu corespunde necesităţilor reale ale Congresului în domeniul ştiinţei şi dezvoltării tehnologice. În prezent numeroase instituţii oferă consultanţă Congresului, inclusiv structuri de stat, experţi independenţi, asociaţii profesionale, iar angajaţii Congresului primesc zilnic în jur de 200 de mesaje electronice de la diferite grupuri de *lobby* şi *advocacy*. Totuşi, impedimentele invocate în procesul de utilizare a expertizei ştiinţifice ţin în primul rând de obiectivitatea şi relevanţa acesteia, dar şi de disponibilitatea membrilor comitetelor de profil ale Congresului de a utiliza adecvat informaţia oferită de savanţi.

În martie 2009, noua administraţie de la Washington emite un Memorandum[2] pentru conducătorii departamentelor şi agenţiilor, menit să consolideze rolul ştiinţei în activitatea acestora. Printre altele, în memorandum se menţionează că ştiinţa şi procesul de cercetare trebuie să fundamenteze şi să orienteze deciziile Administraţiei Obama pe marginea unui şir întreg de probleme, inclusiv îmbunătăţirea sănătăţii publice, protecţia mediului, creşterea eficienţei energetice, diminuarea ameninţărilor provocate de schimbările climaterice

[1] *Scientists tell congress it needs independent scientific and technical advice.*

[2] *Memorandum for the heads of executive departments and agencies. March 9, 2009.*

şi protecţia securităţii naţionale. Opinia publică trebuie să aibă încrederea în capacitatea ştiinţei de a fundamenta deciziile ce ţin de politicile publice. Politicienii nu au dreptul să ignore sau să modifice concluziile ştiinţifice. Selectarea consultanţilor ştiinţifici în cadrul organelor executive trebuie realizată în baza experienţei, cunoştinţelor de care dispun, autorităţii şi integrităţii ştiinţifice. În aprilie curent, preşedintele Obama a numit membrii Consiliului consultanţilor prezidenţiali în domeniul tehnico-ştiinţific, care vor asista preşedintele şi vicepreşedintele SUA şi vor formula politicile în domeniile în care ştiinţa, tehnologiile şi inovarea pot contribui la consolidarea economiei naţionale în beneficiul cetăţenilor americani[3].

Uniunea Europeană

Fostul Comisar european pentru ştiinţă şi cercetare, Janez Potocnik, a menţionat în cadrul discursului său ţinut cu ocazia celei de-a doua ediţii a Forului Ştiinţific Mondial, că ştiinţa trebuie să fie integrată în procesul politic decizional, în primul rând în domenii precum dezvoltarea durabilă, sănătatea publică şi securitatea alimentară. Comisarul european a mai precizat că rezultatele activităţii ştiinţifice, cunoaşterea ştiinţifică, joacă un rol determinant în societăţile democratice, bazate pe cunoaştere. Ştiinţa nu este doar o sursă de informaţie, ci şi un catalizator pentru dezvoltarea economică şi bunăstarea socială. Recent, preşedintele Comisiei Europene, Jose Manuel Barrosso, şi-a declarat intenţia de a extinde accesul membrilor Comisiei la expertiza ştiinţifică, prin instituirea funcţiei de *Consultant Ştiinţific Principal*[4]. Această funcţie dovedeşte rolul important ce i se acordă ştiinţei şi inovării în politica Uniunii Europene, în acelaşi timp asigurând o consultanţă ştiinţifică obiectivă pe tot parcursul procesului decizional.

ONU

Rolul expertizei ştiinţifice a fost recunoscut în cadrul Agendei 21, programul de lucru al Conferinţei ONU pentru Mediu şi Dezvoltare (UNCED). De la adoptarea acestui program au fost instituite comitete consultative şi mecanisme de oferire a consultanţei ştiinţifice la toate etapele procesului decizional. O abordare acceptată pe larg este cea a „diplomaţiei conferinţelor” bazată pe reuniuni, ateliere de lucru şi instituirea grupurilor de experţi pentru a consulta secretariatul în procesul de elaborare a documentelor de lucru. O problemă comună pentru toate instituţiile ONU este dificultatea de a atinge un nivel adecvat de credibilitate ştiinţifică şi influenţă asupra procesului politic. Organele ONU sunt construite pe principiul reprezentativităţii, iar procesul decizional ţine de asigurarea intereselor naţionale. Expertizei i se acordă o importanţă mai mică decât balanţei intereselor statelor participante.

În ceea ce priveşte rolul ştiinţei în procesul de adoptare a deciziilor politice, Jurgen Habermas a identificat trei modele de interacţiune: *decizional, tehnocrat şi pragmatic*[5]. În primul caz politicul determină în mare parte concluzia expertului, în cel de-al doilea caz, prin opinia sa expertul influenţează politicul, iar în cel de-al treilea caz există o interdependenţă şi o comunicare permanentă între savanţi şi clasa politică.

Modelul tehnocrat a fost foarte influent în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Tehnocraţia era asociată cu guvernarea exercitată de către experţi. Acest model îşi propune transformarea procesului politic într-un cadru mai raţional şi eficient, din moment ce procesul de generare a cunoaşterii ştiinţifice este mai dinamic decât procesul decizional. Se consideră că doar savanţii sunt capabili să utilizeze beneficiile oferite de noile descoperiri, precum bio sau nanotehnologiile şi pot oferi soluţiile adecvate societăţii. În cadrul acestui model de guvernare, oamenii de ştiinţă şi experţii devin actorii principali, iar clasa politică devine dependentă de rezultatele expertizei ştiinţifice. Adepţii modelului tehnocrat consideră facultativă prezenţa politicienilor şi a partidelor politice, iar implicarea acestora în procesul de generare a cunoaşterii este inutilă şi ineficientă. În cadrul guvernării tehnocrate experţii deţin puterea reală, pornind de la axioma primatului argumentului ştiinţific. În acest caz, cadrul instituţional trebuie să garanteze utilizarea celor mai relevante şi obiective cunoştinţe, pentru aceasta fiind selectaţi cei mai pregătiţi experţi. Neajunsurile acestui model pot fi identificate cu uşurinţă. În primul rând, deciziile

[3] President Obama Announces Members of Science and Technology Advisory Council/ http://www.whitehouse.gov/the_press_office/President-Obama-Announces-Members-of-Science-and-Technology-Advisory-Council.

[4] José Manuel Durão Barroso President of the European Commission Passion and responsibility: Strengthening Europe in a Time of Change European Parliament Plenary Strasbourg, 15 September 2009/ http://www.eumonitor.net/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=135158.

[5] *Fritz Sager. Habermas‘models of decisionism, technocracy and pragmatism in times of governance: the relationship of public administration, politics and science in the alcohol prevention policies of the swiss member states. http://www3.interscience.wiley.com/journal/118519442/abstract?CRETRY=1&SRETRY=0.*

politice nu pot fi reduse la decizii tehnice, implicând, totodată, elemente subiective ce rezidă din caracteristicile cadrului politic respectiv. În al doilea rând, în ştiinţă de multe ori nu există un consens pe marginea anumitor subiecte şi astfel selectarea celei mai „obiective” opinii este un exerciţiu deloc uşor şi întotdeauna este posibilă identificarea unui expert cu o părere diferită.

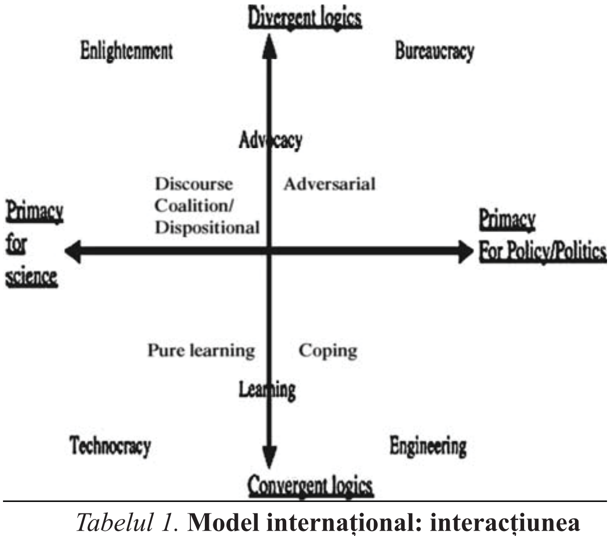
Modelul decizional de guvernare se bazează pe principiile concepţiilor lui Th.Hobbes şi N.Machiavelli privind primatul politicului. „Principele” ia în considerare opiniile experţilor doar atunci când consideră de cuviinţă, nefiind obligat să urmeze sfaturile acestora. În cadrul acestui model se pledează pentru o separare strictă între liderii politici şi experţi, cei din urmă fiind doar unul dintre factorii ce influenţează procesul de elaborare a deciziilor.

Ulrich Beck a enunţat un nou model care pare să critice ambele concepţii expuse mai sus[6]. Modelul lui Beck acceptă ideea, conform căreia problemele cu care se confruntă politicul pot fi soluţionate doar prin intermediul expertizei ştiinţifice, dar în acelaşi timp neagă posibilitatea unei diviziuni clare între valorile clasei politice şi argumentele ştiinţifice, între putere şi adevăr. De asemenea, se pune la îndoială faptul că există experţi, implicaţi în procesul de adoptare a deciziilor politice, cu adevărat independenţi şi neutri din punct de vedere valoric. Astfel, în cadrul acestui model, numit şi *reflexiv*, se pledează pentru o interdependenţă şi o comunicare permanentă între experţi, politicieni şi opinia publică. În mod evident, lipsa cunoaşterii ştiinţifice şi dezacordul experţilor provoacă probleme serioase pentru modelul tehnocrat, în timp ce modelul decizional trebuie să facă faţă situaţiei în care din cauza cunoaşterii incerte şi a diferitelor opinii ştiinţifice experţii pot cădea pradă influenţei politicului.

În timp ce în cazul altor modele se aşteaptă verificarea şi confirmarea rezultatelor cercetărilor ştiinţifice, modelul reflexiv cere măsuri de precauţie fără dovezi ştiinţifice. În cadrul guvernării reflexive, nici experţii şi nici politicienii nu sunt actorii de bază, dar societatea civilă, ONG-urile şi publicul larg. Valorile fundamentale ale acestui model sunt transparenţa, participarea şi dialogul cu societatea civilă şi cu beneficiarii principali. În acest caz, transparenţa şi participarea sunt considerate a fi prioritare în comparaţie cu excelenţa şi independenţa. Astfel, acest model este unicul dintre cele 3 descrise, care necesită existenţa unui sistem politic democratic.

În acelaşi timp, se atestă situaţia în care creşterea volumului expertizei oferite de către structurile guvernamentale este însoţită de amplificarea opiniilor separate din partea opoziţiei şi a ONG-urilor. Concomitent, utilizarea tot mai frecventă a expertizei a determinat intensificarea politizării acesteia.

De la bun început trebuie să pornim de la premisa că scopurile ştiinţei şi a politicului sunt diferite: identificarea adevărului versus obţinerea şi menţinerea puterii. În acest caz cunoaşterea ştiinţifică poate susţine, la un anumit moment, poziţia politicienilor, dar şi poate ameninţa, în alt context, această poziţie. Expertiza bazată pe cunoaşterea ştiinţifică are diferite funcţii: oferă soluţii la problemele existente, stă la baza acţiunilor preventive, împiedicând evoluţiile negative, justifică decizii sau poziţii ideologice, stabileşte standarde în diferite domenii etc. În ultimă instanţă, expertiza ştiinţifică nu trebuie să răspundă la întrebarea ce trebuie un guvern sau altul să facă, dar să identifice opţiunile existente, indicând, totodată, beneficiile şi riscurile fiecărei dintre acestea.

Tabelul 1. **Model internaţional: interacţiunea procesului decizional cu expertiza ştiinţifică**[7]

În unele cazuri savanţii nu sunt abilitaţi să ofere răspunsuri la întrebările care nu le-au fost adresate. Pe de altă parte, uneori sunt necesare eforturi enorme pentru a promova în cadrul discursului public subiecte care nu fac parte din preocupările

[6] *Jan-Peter Voss,Dierk Bauknecht,René Kemp Reflexive governance for sustainable development/ http://books.google.md/books?id=yYGZLbYKpxgC&pg=PT49&lpg=PT49&dq=beck%2Breflexive+governance&source=bl&ots=kWfhcc6YOM&sig=HG2G6Ir_5GJKWVxSu5mkVhJUXk4&hl=ru&ei=LpMgS5OuNIbZ-QabtNnIBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CBcQ6AEwAw#v=onepage&q=beck%2Breflexive%20governance&f=false.*

[7] *Hoppe R (2005) Rethinking the science-policy nexus: from knowledge utilization and science technology studies to types of boundary arrangements. Poiesis and Praxis. Int J Technol Assess Ethics Sci3(3):119–215.*

de moment ale politicienilor, sau sunt în detrimentul prestaţiei lor electorale. În aceste cazuri, savanţii se reunesc în diferite asociaţii, creează comitete, organizează conferinţe, pentru a atrage atenţia asupra unor probleme de interes general, evidenţiind situaţia actuală în aceste domenii, riscurile existente, măsurile ce necesită a fi întreprinse şi opţiunile alternative.

Uneori, asistăm la declaraţii ale laureaţilor Premiului Nobel, menite să atenţioneze asupra anumitor evoluţii negative, chiar dacă aceste subiecte depăşesc domeniul lor de expertiză.

Fenomenul reticenţei clasei politice faţă de opiniile savanţilor este destul de răspândit. Printre cauzele ce determină ignorarea expertizei ştiinţifice putem menţiona:

- acceptarea opiniei experţilor necesită măsuri nepopulare, fapt ce se răsfrânge negativ asupra susţinerii din partea electoratului;
- concluzia experţilor este susţinută de către forţele de opoziţie, iar acceptarea acesteia poate fi interpretată drept cedare;
- rezultatele expertizei ştiinţifice sunt oferite la un moment inoportun sau acordate unei instituţii care nu este abilitată cu soluţionarea problemei respective;
- în procesul acordării consultanţei nu este oferit întreg instrumentarul explicativ necesar.

La care nivele este necesară expertiza ştiinţifică?

a) cunoaşterea poate fi necesară pentru a explica esenţa anumitor probleme, a conflictelor latente sau declanşate, originea acestora şi posibilităţile de soluţionare,

b) nivelul politicii practice: necesită a fi analizate opţiuni pentru acţiuni concrete, evaluate costurile, beneficiile şi riscurile pentru fiecare variantă,

c) nivelul mijloacelor mass-media: politicienii şi opinia publică trebuie să fie informaţi despre anumite situaţii, astfel încât măsurile politice necesare, chiar şi în cazul când sunt nepopulare – să obţină suportul public necesar,

d) nivelul educaţiei: generaţia tânără trebuie să fie permanent informată despre evenimentele şi procesele ce se produc, astfel ca viitorii lideri să fie pregătiţi pentru a face faţă sarcinilor în permanentă schimbare.

Expertiza ştiinţifică poate fi obţinută prin intermediul documentelor elaborate de instituţiile ştiinţifice guvernamentale, de la experţii nominalizaţi de guvern, din declaraţiile publice emise de centrele de analiză, ONG-uri sau grupuri independenţi de savanţi[8]. Publicaţiile conferinţelor ştiinţifice convocate pe marginea problemelor de interes public constituie, de asemenea, potenţiale surse de informaţie şi consultanţă în procesul de elaborare a deciziilor. Disponibilitatea structurilor guvernamentale de a accepta concluziile diferitelor structuri nonguvernamentale este de foarte multe ori limitată, în acest caz mass-media având menirea de a informa opinia publică despre problemele actuale şi posibilele scenarii de acţiune.

În vederea promovării calităţii şi independenţei expertizei ştiinţifice, este necesară respectarea următoarelor principii: transparenţa procesului de expertiză şi responsabilitatea personalului cooptat, abordarea multidisciplinară a subiectelor expuse analizei, excluderea influenţei politicului, principiul selectării experţilor în baza performanţei ştiinţifice şi reprezentativitatea acestora etc.

Clasa politică apelează la expertiza ştiinţifică în procesul de adoptare a deciziilor din două considerente principale. În primul rând, cunoaşterea ştiinţifică este utilizată pentru a asigura deciziilor un caracter raţional, efectiv şi legal. În al doilea rând, utilizarea expertizei ştiinţifice asigură un grad mai înalt de acceptare a deciziilor de către opinia publică. Putem astfel afirma, că implicarea experţilor în procesul decizional determină creşterea gradului de legitimitate a regimului politic respectiv.

Politizarea ştiinţei este un concept menit să descrie situaţia în care experţii sunt asociaţi cu grupurile de interes care finanţează activitatea acestora. Dorinţa de a restabili autoritatea expertizei ştiinţifice a determinat apariţia, în ultimii 30 de ani, a unui nou concept numit *democratizarea expertizei*[9], care semnifică eforturile de extindere a numărului şi tipului actorilor implicaţi în expertizarea problemelor politice complexe. Tot mai mulţi cercetători identifică această situaţie cu un nou model de expertiză – cel participativ[10].

Fundamentarea ştiinţifică a deciziilor este un subiect de actualitate şi în cazul Republicii Moldova. Or, aflându-ne în plin proces de modernizare a sistemului politic, dar şi de instituire a unei economii de piaţă funcţionale, se impune necesitatea unei expertize obiective la toate etapele procesului decizional. Comunitatea ştiinţifică este pe poziţia astăzi de a oferi soluţii viabile pentru problemele cu care se confruntă societatea, dar şi de a fundamenta ştiinţific politicile guvernamentale adoptate.

[8] *Robert Hoppe, Scientific advice and public policy: expert advisers' and policymakers' discourses on boundary work, Published online: 31 October 2008.*

[9] *Sabine Maasen and Peter Weingart (eds.), Democratization of Expertise? Exploring Novel Forms of Scientific Advice in Political Decision-Making – Sociology of the Sciences, vol. 24,* 81–100.

[10] *Mark B. Brown, Justus lentsch and peter weingart representation, expertise, and the german parliament: a comparison of three advisory institutions.*

INSTITUŢIA PREZIDENŢIALĂ – STUDIU DE DREPT CONSTITUŢIONAL COMPARAT

Dr.hab. ***Ion GUCEAC***

PRESIDENCY COMPARED STUDY OF CONSTITUTIONAL LAW

In the light of the constitutional reform that will be undertaken in Moldova we should identify the volume of power of the President and which is the volume of these attributions compared with the other Presidents. For setting up how much the attributions are, they are analyzed in this article, as well as election procedure. In the research is proven that the head of the state, should perform at least three constitutional functions, in the conditions in which there are situations when these powers are extended. The minimal functions of the heads of state shoul be: symbolic function, guarantee of the constitution and the function to maintain the balance of power in the state.

Orice proces de guvernare presupune instituirea unor organe investite cu autoritate, care să desfăşoare neîntrerupt şi potrivit regulilor specifice un anumit gen de activităţi.

Indiferent de etapa de dezvoltare, colectivităţile umane au avut o căpetenie, un conducător, un şef recunoscut sau ales în funcţie de împrejurările istorice. În acest sens, statele – ca formă superioară de organizare a societăţii – au inclus în sistemul organelor de stat instituţia şefului de stat. Este de menţionat că, dintre formele organizatorice pe care le poate îmbrăca instituţia şefului de stat, cea mai răspândită rămâne a fi preşedintele statului ales de popor, de parlament sau de un colegiu electoral.

Utilitatea instituţiei şefului de stat este determinată de necesitatea existenţei unui arbitru naţional însărcinat cu asigurarea funcţionării normale a instituţiilor, cu dreptul de a recurge la opinia poporului şi care să răspundă, în caz de pericol major, de independenţa şi integritatea statului.

În perspectiva realizării reformei constituţionale urmează să identificăm volumul de putere de care dispune preşedintele Republicii Moldova şi care este volumul acestor atribuţii în raport cu preşedinţii altor state?

În literatura de specialitate se cunosc mai multe modalităţi de clasificare a atribuţiilor de care dispune instituţia şefului de stat. Profesorul I. Deleanu consideră că o “clasificare comodă, dar şi nesemnificativă” ar putea avea ca reper obiectul atribuţiilor, diferenţiind astfel atribuţii de factură politică, atribuţii legislative, executive, militare, diplomatice, judiciare etc.[1]

Atribuţiile de natură legislativă de care dispune şeful de stat determină arealul în cadrul căruia preşedintele poate influenţa starea cantitativă şi calitativă a sistemului de drept naţional.

Printre cele mai importante atribuţii din această categorie se înscriu următoarele drepturi: de a emite decrete, de iniţiativă legislativă, de promulgare a legilor, dreptul la veto asupra legilor adoptate de Parlament, dreptul de a iniţia referendumuri. Atribuţiile executive determină în ce măsură preşedintele este în stare să controleze activitatea guvernului. În categoria acestor atribuţii pot fi incluse următoarele: numirea şi demiterea Guvernului, dizolvarea Parlamentului.

Pentru a stabili cât de largi ar trebui să fie atribuţiile preşedintelui Republicii Moldova vom examina fiecare dintre acestea în parte, dar nu înainte de a trece în revistă şi modalităţile de alegere a preşedintelui.

În practica constituţională desemnarea şefului de stat are loc în funcţie de forma de guvernământ. În sistemele constituţionale actuale s-au cristalizat patru moduri de desemnare a şefului de stat: pe cale ereditară; prin alegerea de către Parlament; prin alegerea de către un colegiu electoral; prin alegerea de către corpul electoral prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. În cadrul republicilor, preşedintele este ales de către Parlament, de către un colegiu electoral ori prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat.

Alegerea preşedintelui de către Parlament în diverse ţări are anumite particularităţi. Astfel, preşedintele Albaniei se alege de membrii Kuvendiului (parlament), fără dezbateri, prin vot secret, cu votul a trei cincimi din voturile membrilor. Sunt prevăzute 5 tururi de scrutin. În caz de insucces, se dizolvă organul reprezentativ şi au loc noi alegeri. După alegeri, se aplică aceeaşi procedură de alegere a preşedintelui şi dacă nu se reuşeşte alegerea lui, atunci Kuvendiul este iarăşi dizolvat. Următorul organ reprezentativ, format după alte 60 de zile, alege preşedintele cu voturile majorităţii membrilor săi (Articolul 87 din Constituţie)[2].

[1] I. Deleanu, *Instituţii şi proceduri constituţionale*, Bucureşti: C.H. BECK, 2006, p. 732.

[2] Конституция Албании, în *Конституции государств Европы*. Москва: НОРМА, 2001.

Preşedintele Greciei este ales de Parlament într-o şedinţă specială, prin vot deschis. Candidatul care obţine 2/3 din numărul total al deputaţilor Parlamentului este considerat ales. În cazul în care n-a fost întrunit numărul necesar de voturi, peste 5 zile are loc un nou tur de scrutin. În caz de insucces, procedura se repetă după alte 5 zile. Candidatul care obţine o majoritate de 3/5 din voturile deputaţilor este confirmat în funcţia de preşedinte. În cazul în care cel de-al treilea tur de scrutin nu întruneşte o majoritate calificată, Parlamentul este dizolvat în termen de 10 zile de la scrutin şi au loc alegeri noi. După constituirea noului Parlament, este iniţiată procedura de alegere a preşedintelui. Pentru a învinge, candidatul trebuie să obţină o majoritate de 3/5 din voturile membrilor Parlamentului. În cazul în care nu se întruneşte această condiţie, scrutinul se repetă în 5 zile şi candidatul care obţine majoritatea absolută a voturilor, este declarat învingător. Dacă nici de această dată majoritatea absolută nu este atinsă, în termen de 5 zile este organizat un nou scrutin între candidaţii care au obţinut cel mai mare număr de voturi, iar în calitate de preşedinte este desemnată persoana care obţine majoritatea relativă (Articolul 32 din Constituţie)[3].

Preşedintele Republicii Cehe este ales de Parlament în şedinţa comună a camerelor, cu majoritatea voturilor tuturor deputaţilor şi majoritatea voturilor tuturor senatorilor (Articolul 54 din Constituţie)[4]. Dacă niciun candidat nu obţine majoritatea, atunci, în termen de 14 zile, este organizat cel de-al doilea tur de scrutin. Candidatul care a obţinut cel mai mare număr de voturi în Camera Deputaţilor şi candidatul care a obţinut cel mai mare număr de voturi în Senat participă la turul doi al alegerilor. Candidatul care obţine voturile majorităţii simple a deputaţilor şi senatorilor prezenţi este ales în calitate de preşedinte. Dacă nu se reuşeşte alegerea preşedintelui nici în turul doi de scrutin, atunci, în termen de 14 zile, are loc cel de-al treilea tur de scrutin, în cadrul căruia candidatul care a obţinut majoritatea voturilor în cel de-al doilea tur de scrutin, trebuie să fie ales cu majoritatea voturilor deputaţilor şi senatorilor prezenţi în şedinţă (Articolul 58 din Constituţie).

Preşedintele Ungariei este ales prin vot secret de Adunarea Naţională. Este declarat ales candidatul care obţine o majoritate de 2/3 în primul tur de scrutin. În cazul în care această majoritate nu este obţinută de niciun candidat, se organizează cel de-al doilea tur în care, de asemenea, este necesară o majoritate de 2/3 de voturi ale deputaţilor. Dacă în cel de-al doilea tur niciun candidat nu va obţine majoritatea necesară, se organizează al treilea tur de scrutin la care participă doar doi candidaţi care au obţinut cel mai mare număr de voturi în turul doi. În urma turului trei se consideră ales candidatul care a întrunit majoritatea simplă de voturi. Procedura de alegeri trebuie să dureze nu mai mult de trei zile consecutiv (Articolul 29/A, 29/B din Constituţie)[5].

O procedură mai simplă este aplicată în Letonia, unde preşedintele este ales de Parlament prin vot secret cu votul a nu mai puţin de 50 plus unu din numărul membrilor acestuia (Articolul 35, 36 din Constituţie)[6].

În unele sisteme constituţionale procedura de alegere a preşedintelui de către Parlament este complicată prin faptul că la procesul de alegere a şefului de stat, pe lângă membrii organului reprezentativ, sunt convocaţi într-o reuniune de electori şi alte persoane. De exemplu, preşedintele german este ales de către Adunarea Federală, reunită anume în acest scop şi formată din membrii Bundestagului şi un număr egal de delegaţi din partea legislativelor landurilor (1000 persoane). Preşedintele este ales prin vot secret, fără dezbateri. Persoana care a obţinut majoritatea voturilor membrilor Adunării este aleasă în funcţia de preşedinte. Dacă după două tururi de scrutin, niciunul dintre candidaţi nu a obţinut o majoritate, este declarat ales candidatul care obţine cel mai mare număr de voturi în următorul tur (Articolul 54 din Constituţie)[7].

Un caz aparte reprezintă experienţa Estoniei, al cărei preşedinte este ales de către Parlament (Riigikogu) sau, în condiţii speciale, de către un colegiu electoral. Conform Constituţiei, este considerat ales candidatul care a obţinut o majoritate de 2/3 din voturile deputaţilor. Dacă niciun candidat nu obţine voturile necesare, atunci în ziua următoare se organizează un nou tur de scrutin. Înainte de al doilea tur are loc din nou procedura de nominalizare. Dacă niciun candidat nu obţine majoritatea necesară în turul doi, în aceeaşi zi este organizat cel de-al treilea tur de scrutin între primii doi candidaţi cu cele mai bune rezultate obţinute în turul doi. În caz de nereuşită a celui de-al treilea tur de scrutin, preşedintele Parlamentului convoacă, în termen de o lună, un colegiu de electori pentru alegerea şefului statului. Din acest organ elector fac parte membrii Parlamentului şi reprezentanţi ai consiliilor locale. Fiecare consiliu local desemnează câte cel puţin un reprezentant, cetăţean estonian. Parlamentul

[3] Конституция Греции (Греческой Республики), în sursa indicată.

[4] Конституция Чешской Республики, în sursa indicată.

[5] Конституция Венгерской Республики , în sursa indicată.

[6] Конституция Латвийской Республики, în sursa indicată.

[7] Конституция Федеративной Республики Германии, Конституции зарубежных государств: Учебное пособие/ Сост. проф. В.В.Маклаков. 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2003.

prezintă organului elector doi candidaţi la funcţia de preşedinte, care au obţinut cel mai mare număr de voturi. De dreptul de a propune candidaţi dispun şi grupuri de cel puţin 21 de membri ai organului de electori. Dacă niciun candidat nu învinge în primul tur de scrutin, cel de-al doilea tur este organizat în aceeaşi zi între cei doi candidaţi care au obţinut cel mai mare număr de voturi. Preşedintele este ales cu majoritatea voturilor (Articolul 79 din Constituţie)[8].

La alegerea preşedintelui Italiei, la şedinţa comună a membrilor Parlamentului participă şi câte trei delegaţi din partea fiecărei regiuni, aleşi de Consiliile regionale respective. El se alege prin vot secret cu o majoritate de 2/3 a Adunării. După cel de-al treilea tur, pentru alegerea preşedintelui este necesară majoritatea absolută (Articolul 83 din Constituţie)[9].

Cât priveşte alegerea şefului de stat de către corpul electoral, trebuie să menţionăm că această procedură este aplicată în doar câteva ţări din Europa Centrală şi de Vest, într-un număr considerabil de state din spaţiul post-sovietic: Franţa (Articolul 7 din Constituţie)[10], Bulgaria (Articolul 93 din Constituţie)[11], România (Articolul 81 din Constituţie)[12], Croaţia (Articolul 101 din Constituţie)[13], Finlanda (Articolul 54 din Constituţie)[14], Lituania (Articolul 78 din Constituţie)[15], Federaţia Rusă (Articolul 81 din Constituţie)[16], Ucraina (Articolul 103 din Constituţie)[17], Belarus (Articolele 81, 82 din Constituţie)[18], Tadjikistan (Articolele 65, 66 din Constituţie)[19], Armenia (Articolul 50 din Constituţie)[20], Georgia (Articolul 70 din Constituţie)[21], Kazahstan (Articolul 41 din Constituţie)[22], Turkmenistan (Articolul 54 din Constituţie)[23], Uzbekistan (Articolul 90 din Constituţie)[24], Kârghâstan (Articolele 1, 43, 44 din Constituţie)[25].

Potrivit Constituţiei, preşedintele Republicii Moldova este ales de Parlament prin votul a trei cincimi din numărul deputaţilor. Dacă niciun candidat nu a întrunit numărul necesar de voturi, se organizează al doilea tur de scrutin între primii doi candidaţi stabiliţi în ordinea numărului descrescător de voturi obţinute în primul tur. Dacă şi în turul al doilea niciun candidat nu va întruni numărul necesar de voturi, se organizează alegeri repetate. Dacă şi după alegerile repetate preşedintele Republicii Moldova nu va fi ales, preşedintele în exerciţiu dizolvă Parlamentul şi stabileşte data alegerilor în noul Parlament (Articolul 78 din Constituţie)[26].

Încercările de a alege preşedintele Republicii Moldova în anul curent a demonstrat că acest mecanism este unul rigid şi urmează să fie revizuit.

Dreptul preşedintelui de a emite decrete. Dacă apelăm la experienţa constituţională a altor state, observăm diferite situaţii:

a) ***State în care atribuţiile preşedintelui de a adopta decrete sunt limitate.*** Formele de limitare pot fi diferite, generalizând însă diversitatea acestora, putem scoate în evidenţă următoarele particularităţi:

• intrarea în vigoare a decretelor şefului de stat este condiţionată, cu anumite excepţii, de contrasemnarea acestora. De asemenea, decretele emise de preşedintele Bulgariei se contrasemnează de ministrul-preşedinte sau ministrul respectiv, cu excepţia cazurilor prevăzute de legislaţie (Articolul 102 din Constituţie). Hotărârile preşedintelui Republicii Cehe intră în vigoare după semnarea acestora de preşedintele Guvernului sau a unui membru împuternicit al acestuia. (Articolul 63 din Constituţie). Preşedintele Finlandei adoptă hotărâri în acord cu Consiliul de Stat care îi prezintă proiectul acestei hotărâri. El însă poate adopta hotărâri fără coordonare cu Consiliul de Stat în următoarele cazuri: numirea Consiliului de Stat şi a membrilor lui, inclusiv demisia Consiliului de Stat şi a membrilor lui; anunţarea alegerilor anticipate în Parlament; în alte cazuri stabilite de lege (Articolul 58 din Constituţie). Valabilitatea dispoziţiilor preşedintelui federal din Germania este confirmată prin contrasemnarea lor de către cancelarul federal

[8] Конституция Эстонской Республики, în sursa indicată..
[9] Constitutia Republicii Italiene, www.casacultureivrea.it/costituzione/romeno.pdf.
[10] Конституционные акты Франции, în Конституции зарубежных государств: Учебное пособие/Сост. проф. В.В.Маклаков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2003..
[11] Конституция Республики Болгарии, Конституции государств Европы, Издательство НОРМА, 2001.
[12] Constituţia României, www.cdep.ro/pls/dic/site *(10.XI.09).*
[13] Конституция Хорватии, în sursa indicată.
[14] Конституция Финляндии (Финляндской Республики), în sursa indicată.
[15] Конституция Литовской Республики, în sursa indicată.
[16] Конституция Российской Федерации, Москва: Изд. АКТ, 1999..
[17] Конституция Украины, ru.wikipedia.org/.../Конституция_Украины (10.XI.09).
[18] Конституция Республики Беларусь, www.belarus.net/conendru.htm *(10.XI.09)*..
[19] Конституция Республики Таджикистан, www.icnl.org/car/laws/TJ-constitution.doc.
[20] Конституция Армении, în sursa indicată.
[21] Конституция Грузии, în sursa indicată.
[22] Конституция Республики Казахстан, în sursa indicată.
[23] Конституция Туркменистана, niyazov.sitecity.ru/ltext, (10.XI.09).
[24] Конституция Республики Узбекистан, în sursa indicată.
[25] Конституция Кыргызской Республики ru.wikipedia.org/.../Конституция_Киргизии (10.XI.09).
[26] Constituţia Republicii Moldova. Chişinău: Moldpres, 2006.

sau ministrul federal de competența căruia ține dispoziția respectivă. Această regulă nu este valabilă în cazul numirii şi eliberării cancelarului federal şi dizolvarea Bundestagului (Articolul 58 din Constituție). Niciun act al preşedintelui Italiei nu este valabil dacă nu este contrasemnat de miniştrii care l-au înaintat şi care sunt responsabili de acesta (Articolul 89 din Constituție). Toate dispozițiile preşedintelui Letoniei trebuie să fie contrasemnate de prim-ministrul sau de ministrul respectiv (Articolul 53 din Constituție). Preşedintele Republicii Lituania, în procesul de realizare a atribuțiilor sale, emite decrete. În cazurile prevăzute de Constituție unele decrete trebuie să fie contrasemnate de prim-ministrul sau ministrul respectiv (Articolul 85 din Constituție). Preşedintele Republicii Ungare, cu unele excepții stabilite de Constituție, are nevoie de semnătura primului ministru sau a ministrului respectiv (Articolul 30/A din Constituție). În exercitarea atribuțiilor sale, preşedintele României emite decrete în cazurile prevăzute de Constituție, unele dintre acestea fiind contrasemnate de prim-ministru (Articolul 100 din Constituție);

• instituirea unor dispoziții care limitează acest drept: în condițiile stării de război preşedintele Republicii Croația poate emite decrete cu putere de lege, în conformitate cu atribuțiile şi în limita competențelor stabilite de Camera Reprezentanților a Saborului Croat. Preşedintele va transmite decretele-legi spre aprobare Camerei Reprezentanților, care se va întruni la prima necesitate. Dacă preşedintele nu transmite decretul-lege spre aprobare ori dacă Camera nu-l va aproba, decretul respectiv pierde forța juridică (Articolul 101 din Constituție). Preşedintele Greciei emite decrete în scopul executării legilor. El nu este în drept să amâne executarea lor sau să admită excepții în ce priveşte respectarea acestora (Articolul 43 din Constituție). Preşedintele Franței semnează ordonanțe şi decrete examinate în cadrul Consiliului de Miniştri (Articolul 13 din Constituție).

b) ***State în care nu sunt instituite limitări ale acestei prerogative:*** Albania (Articolul 93 din Constituție), Estonia (Articolul 78 din Constituție), Federația Rusă (Articolul 90 din Constituție), Kârghâstan (Articolul 47 din Constituție), Tadjikistan (Articolul 70 din Constituție), Turkmenistan (Articolul 56 din Constituție), Belarus (Articolul 85 din Constituție).

Din această categorie de țări face parte şi Republica Moldova, în cadrul căreia, în exercitarea atribuțiilor sale, preşedintele emite decrete (Articolul 94 din Constituție). Decretele emise de preşedinte în exercitarea atribuțiilor sale, ce țin de acreditarea şi rechemarea reprezentanților diplomatici ai Republicii Moldova şi aprobarea înființării, desființării sau schimbării rangului misiunilor diplomatice, declararea mobilizării parțiale sau generale, stării de război şi luarea altor măsuri pentru asigurarea securității naționale şi a ordinii publice se contrasemnează de către prim-ministrul.

Dacă e să trecem în revistă activitatea instituției şefului de stat în Republica Moldova, putem constata că preşedintele Mircea Snegur (a deținut funcția de preşedinte al Republicii Moldova în perioada 3 septembrie 1990 – 1 decembrie 1996) a adoptat 436 de decrete[27]. În perioada mandatului exercitat de Petru Lucinschi (1 decembrie 1996 – 4 aprilie 2001) au fot adoptate 164 de decrete[28].

Pe parcursul a două mandate, Vladimir Voronin a adoptat 4465 de decrete dintre care: 2022 decrete privind promulgarea legilor, 30 decrete privind aprobarea unor grațieri şi 2413 decrete ce vizează alte domenii[29].

După cum observăm, actualmente preşedintele Republicii Moldova dispune de putere semnificativă în adoptarea decretelor ca izvoare de drept.

Aplicarea de către preşedinte a dreptului de veto. Cuvântul *veto* provine din latină şi înseamnă "mă opun". Este utilizat atunci când o parte a unui grup compact are dreptul de a bloca luarea unei decizii legislative comune. Astfel, dreptul de veto are putere nelimitată de blocaj legislativ, fiind un drept al şefului statului prin care acesta se opune intrării în vigoare a unei legi votate de parlament.

În majoritatea statelor preşedinții dispun de dreptul de veto asupra legilor adoptate de organele legislative reprezentative. Această prerogativă este mai mult specifică şi logică pentru statele în care preşedintele este desemnat prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. Mandatul obținut în urma acestei proceduri asigură preşedintelui un grad de legitimitate egal cu cel al parlamentului (în unele cazuri chiar mai mare), deputații din cadrul căruia deseori reprezintă interesele unor anumite straturi sociale (în funcție de sistemul electoral aplicat). Însă dreptul de veto cu care este învestit preşedintele nu este unul absolut, deoarece, în virtutea principiului separației puterilor care presupune concomitent şi existența unor pârghii de influență între cele trei puteri, parlamentul poate ocoli acest obstacol. În majoritatea statelor dreptul de veto al preşedintelui poate fi depăşit cu votul a 2/3 din deputați, iar în unele state este suficientă şi majoritatea simplă.

---

[27] Informația a fost selectată din Baza actelor juridice Moldlex publicate în Monitorul Oficial al Republicii Moldova începînd cu anul 1989.

[28] Baza actelor juridice Moldlex.

[29] Raport privind activitatea Preşedintelui Republicii Moldova în perioada aprilie 2001-aprilie 2009, p. 3-4.

***Particularitățile aplicării dreptului de veto în statele în care președintele este ales de către parlament sau / şi un colegiu electoral*.** Preşedintele Albaniei promulgă legea adoptată de Kuvend în termen de douăzeci de zile din momentul prezentării acesteia. El este în drept să respingă legea doar o singură dată. Decretul cu privire la reexaminarea legii pierde forța juridică în cazul în care împotriva acestuia va vota majoritatea membrilor legislativului (Articolul 84 din Constituție). Preşedintele Republicii Cehe este în drept să întoarcă legea adoptată, cu excepția legilor constituționale, însoțite de argumentările sale, în termen de 15 zile din momentul prezentării acesteia. Legea remisă în Camera Deputaților este supusă unei noi votări. Dacă pentru legea remisă a votat mai mult de jumătate din numărul deputaților aleşi, ea va fi promulgată. În Germania legile, adoptate în conformitate cu dispozițiile Constituției, după promulgare de către preşedintele federal se publică şi intră în vigoare (Articolul 82 din Constituție). În Grecia preşedintele promulgă legile adoptate de Parlament în termen de o lună de la adoptarea lor. El are dreptul ca în acest termen să remită Parlamentului proiectul de lege adoptat, explicând motivul întoarcerii. Legile remise în Parlament se supun dezbaterii în şedința plenară a acestuia şi, dacă sunt adoptate din nou cu majoritatea absolută a voturilor deputaților aleşi, preşedintele le promulgă şi le transmite spre publicare în termen de 10 zile din momentul adoptării repetate (Articolul 42 din Constituție). Preşedintele Italiei, înainte de a promulga o lege, poate, printr-un mesaj motivat, să solicite Camerelor o nouă deliberare. În cazul în care Camerele aprobă din nou legea, aceasta trebuie să fie promulgată (Articolul 74 din Constituție). În celelalte cazuri legea se consideră neadoptată (Articolul 50 din Constituție). În curs de şapte zile de la adoptarea legii de către Seim preşedintele Republicii Letone, printr-o scrisoare motivată pe numele preşedintelui Seimului, poate cere examinarea repetată a legii. În cazul în care Seimul nu modifică legea, preşedintele nu poate refuza repetat promulgarea ei. (Articolul 71 din Constituție). Preşedintele Republicii Ungare asigură publicarea legii în termen de cincisprezece zile din momentul prezentării acesteia sau în termen de cinci zile la demersul preşedintelui Adunării de Stat. În cazul în care preşedintele republicii nu este de acord cu legea sau cu anumite dispoziții din conținutul acesteia, până la semnarea în intervalul de timp indicat mai sus, poate trimite legea însoțită de obiecțiile sale Adunării de Stat pentru reexaminare (Articolul 26 din Constituție). În Estonia preşedintele este în drept să nu promulge legea adoptată de Adunarea Națională şi în termen de paisprezece zile s-o transmită împreună cu

Elena Bontea. ***Buchet de crini,*** u/p, 1956

motivaţiile respective Adunării pentru o nouă dezbatere şi adoptare. Dacă Adunarea Naţională va readopta fără modificări legea respinsă de preşedinte, atunci preşedintele promulgă legea sau se adresează Curţii de Justiţie cu propunerea ca legea să fie considerată neconstituţională. Dacă Curtea de Justiţie va constata că legea nu contravine Constituţiei, preşedintele va promulga legea respectivă (Articolul 78 din Constituţie).

Particularităţile aplicării dreptului de veto în statele în care preşedintele este desemnat prin vot universal egal, direct, secret şi liber exprimat. Preşedintele Bulgariei poate să întoarcă motivat legea în Adunarea Populară pentru o nouă dezbatere în termen de 15 zile. Adunarea Populară adoptă repetat legea cu o majoritate care reprezintă mai mult de jumătate din voturile tuturor reprezentanţilor. Legea adoptată repetat de Adunarea Populară este promulgată de preşedinte în termen de şapte zile din momentul prezentării acesteia (Articolul 101 din Constituţie). Preşedintele Croaţiei promulgă legile în decurs de opt zile de la adoptarea lor de Saborul Croat. În cazul în care acesta consideră că legea propusă pentru promulgare vine în contradicţie cu Constituţia, el poate iniţia procedura de verificare a constituţionalităţii acesteia de către Curtea Constituţională (Articolul 89 din Constituţie).

În Finlanda legea adoptată de Edscunt trebuie să fie trimisă spre aprobare preşedintelui republicii care este dator să ia decizia despre aprobare în decurs de trei luni din momentul prezentării. El este în drept să transmită legea în Curtea Supremă sau Judecătoria administrativă supremă. În cazul în care preşedintele nu aprobă legea, el o întoarce spre examinare în Edscunt. Dacă legislativul va adopta din nou legea, fără a modifica conţinutul acesteia, atunci ea intră în vigoare fără aprobarea preşedintelui. Legea se consideră respinsă dacă Edscuntul nu o va examina din nou (Articolul 77 din Constituţie). Preşedintele Lituaniei, într-un termen de cel mult zece zile din momentul prezentării, semnează şi promulgă oficial legea adoptată sau întoarce legea însoţită de motivări Seimului pentru reexaminare. Dacă în termenul indicat preşedintele republicii nu întoarce şi nu semnează legea adoptată de Seim, aceasta intră în vigoare după semnarea şi promulgarea ei de către preşedintele Seimului. Legea sau orice alt act adoptat în urma referendumului trebuie să fie semnat şi promulgat de preşedintele republicii în termen de cinci zile. Dacă în termenul indicat preşedintele republicii nu semnează şi nu promulgă o astfel de lege, legea respectivă intră în vigoare după semnarea şi promulgarea acesteia de către preşedintele Seimului (Articolul 71 din Constituţie). Preşedintele Ucrainei în termen de 15 zile după prezentarea legii o semnează şi o promulgă sau o remite, însoţită de propuneri motivate, în Rada Supremă a Ucrainei pentru examinare repetată. Dacă, în termenul indicat, şeful statului nu a întors legea pentru examinare repetată, legea se consideră promulgată şi urmează să fie semnată şi publicată. Dacă în urma reexaminării legea va fi adoptată din nou de Rada Supremă cu votul a cel puţin două treimi din componenţa acesteia, preşedintele este obligat s-o semneze şi s-o publice în termen de zece zile. În cazul în care preşedintele Ucrainei nu semnează o astfel de lege, ea neîntârziat se promulgă de preşedintele Radei Supreme a Ucrainei şi se publică sub semnătura acestuia (Articolul 94 din Constituţie). Dacă preşedintele a remis proiectul de lege, Parlamentul supune votării observaţiile preşedintelui. În cazul în care aceste observaţii sunt acceptate, proiectul de lege în redacţia finală este transmis preşedintelui care în termen de şapte zile îl semnează şi-l transmite spre publicare.

Preşedintele Armeniei, în termen de douăzeci de zile din momentul prezentării legii adoptate de Adunarea Naţională, o semnează şi o publică. În acest interval de timp poate remite legea însoţită de obiecţii sau propuneri Adunării Naţionale, solicitând o nouă examinare (Articolul 55 din Constituţie). Promulgarea legii transmisă preşedintelui României se face în termen de cel mult 20 de zile. Înainte de promulgare, preşedintele poate cere Parlamentului, o singură dată, reexaminarea legii. Dacă preşedintele a cerut reexaminarea legii ori dacă s-a cerut verificarea constituţionalităţii ei, promulgarea legii se face în cel mult 10 zile de la primirea legii adoptate după reexaminare sau de la primirea deciziei Curţii Constituţionale, prin care i s-a confirmat constituţionalitatea (Articolul **77** din Constituţie). Preşedintele Federaţiei Ruse, în termen de paisprezece zile din momentul prezentării, semnează şi promulgă legea federală. Dacă în acest termen preşedintele respinge legea, atunci Duma de Stat şi Consiliul Federaţiei o vor examina din nou. În cazul în care legea federală va fi adoptată în redacţia anterioară cu votul a nu mai puţin de două treimi din numărul total de membri ai Consiliului Federaţiei şi Dumei de Stat, ea urmează să fie semnată şi promulgată de preşedintele Rusiei în termen de şapte zile (Articolul 107 din Constituţie). Preşedintele Turkmenistanului este în drept ca nu mai târziu de două săptămâni să întoarcă legea însoţită de obiecţiile sale în Megilis pentru dezbatere şi votare repetată. În cazul în care Megilisul cu majoritatea de două treimi din voturile deputaţilor va confirma decizia anterioară, preşedintele va semna legea (Articolul 55 din Constituţie).

Preşedintele Republicii Uzbekistan este în

drept să remită legea însoţită de obiecţiile sale în Olii Majlis al republicii. În cazul în care legea este adoptată în redacţia anterioară cu votul a nu mai puţin de două treimi din numărul respectiv al deputaţilor aleşi în Camera legislativă şi membrilor Senatului Olii Majlis, legea urmează a fi semnată şi promulgată de preşedintele Republicii Uzbekistan în decurs de paisprezece zile (Articolul 84 din Constituţie).

Preşedintele Republicii Moldova este în drept, în cazul în care are obiecţii asupra unei legi, să o trimită, în termen de cel mult două săptămâni, spre reexaminare Parlamentului. În cazul în care Parlamentul îşi menţine hotărârea adoptată anterior, preşedintele promulgă legea (Articolul 93 din Constituţie).

În ultimii opt ani preşedintele republicii a aplicat dreptul de veto în raport cu 124 de legi[30].

Dreptul preşedintelui de a iniţia referendumuri. De regulă, preşedinţii iniţiază referendumuri pentru a-şi confirma mandatul sau pentru a promova o lege care nu este susţinută de parlament. La rândul lor, şi parlamentele apelează la referendum pentru a influenţa puterea executivă. Deoarece deciziile luate în cadrul referendumului nu pot fi contestate sau anulate, este foarte important de a şti cine este în drept să ceară sfatul poporului.

Dreptul preşedintelui de a iniţia referendumuri nu este unul recunoscut în toate republicile. În unele ţări precum Letonia, Lituania, Estonia, Uzbekistan, Republica Cehă, Finlanda, Germania, Ungaria, preşedintele nu dispune de prerogativa de a iniţia referendumuri. În alte ţări preşedinţii numesc doar data referendumului. Astfel, preşedintele Albaniei stabileşte doar data desfăşurării referendumurilor (Articolul 92 din Constituţie). Preşedintele Bulgariei fixează data desfăşurării referendumului naţional, dacă în acest sens este hotărârea Adunării Populare (Articolul 98 din Constituţie). Preşedintele Turkmenistanului numeşte la decizia Halk Maslahatî data desfăşurării referendumului (Articolul 55 din Constituţie).

În unele state dreptul preşedintelui de a convoca referendumuri este practic nelimitat. De exemplu, preşedintele Croaţiei numeşte referendumuri (Articolul 98 din Constituţie). Preşedintele Federaţiei Ruse numeşte referendumuri în modul prevăzut de legislaţia federală (Articolul 84 din Constituţie). În Belarus referendumurile naţionale se numesc de preşedintele republicii la iniţiativa proprie, inclusiv la propunerea Camerei reprezentanţilor şi Consiliului Republicii sau la propunerea a nu mai puţin de 450 de mii de cetăţeni cu drept de vot (Articolul 74 din Constituţie). Preşedintele Republicii Kazahstan decide de sine stătător privitor la desfăşurarea referendumului (Articolul 44 din Constituţie).

În unele state dreptul preşedintelui de a numi referendumuri este condiţionat. Astfel, preşedintele Italiei numeşte referendum popular doar în cazurile prevăzute de Constituţie (Articolul 87 din Constituţie). Preşedintele Greciei decretează desfăşurarea referendumurilor pe marginea problemelor de interes naţional în conformitate cu hotărârea majorităţii deputaţilor aleşi în Parlament, adoptată la iniţiativa Consiliului de Miniştri. Prin emiterea unor decrete preşedintele republicii poate numi referendumuri şi pe marginea proiectelor de legi chemate să reglementeze relaţii sociale importante, cu excepţia problemelor financiare, la propunerea a trei cincimi din numărul deputaţilor aleşi în Parlament (Articolul 44 din Constituţie). Preşedintele Tadjikistanului poate numi referendumuri populare în cazul revizuirii Constituţiei dacă este susţinut de nu mai puţin de două treimi din numărul deputaţilor (Articolul 98 din Constituţie). Preşedintele Ucrainei iniţiază referendumul naţional în cazul revizuirii Constituţiei, declară referendumuri naţionale la iniţiativa populară (Articolul 106 din Constituţie). Preşedintele României, după consultarea Parlamentului, poate cere poporului să-şi exprime, prin referendum, voinţa cu privire la problemele de interes naţional (Articolul 90 din Constituţie).

În unele constituţii se precizează caracterul problemelor pentru a căror soluţionare pot fi organizate referendumuri. De exemplu, preşedintele francez poate transmite la referendum orice proiect de lege care ţine de organizarea puterii publice, reforme în politica economică şi socială a naţiunii şi a serviciilor publice care au atribuţii faţă de această politică, sau proiecte de legi privitor la ratificarea unui acord internaţional care, fără a încălca Constituţia, se va răsfrânge asupra funcţionării instituţiilor de stat doar la propunerea Guvernului sau a ambelor camere ale legislativului (Articolul 11 din Constituţie).

În Republica Moldova, preşedintele poate cere poporului să-şi exprime, prin referendum, voinţa asupra problemelor de interes naţional (Articolul 88 din Constituţie). Conform Codului Electoral (Articolul 144) preşedintele poate iniţia referendumuri republicane constituţionale, legislative şi consultative[31].

Dreptul preşedintelui de învestire a Guvernului. Dreptul de a numi prim-ministrul şi membrii guvernului este una din prerogativele de bază ale preşedintelui în calitatea acestuia de şef de stat. În unele state Constituţia oferă preşedintelui dreptul de a forma guvernul fără ca să consulte

[30] Raport privind activitatea preşedintelui Republicii Moldova în perioada aprilie 2001-aprilie 2009, p. 4.

[31] Codul Electoral. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.667 din 08.12.1997.

parlamentul. Însă în majoritatea statelor şeful statului numeşte primul-ministru după consultarea parlamentului.

Particularităţile aplicării dreptului de învestire a Guvernului în statele în care preşedintele este ales de către parlament sau/şi de un colegiu electoral. În Albania preşedintele numeşte prim-ministrul la propunerea partidelor sau coaliţiilor de partide care deţin majoritatea mandatelor în Kuvend. În cazul în care prim-ministrul nu obţine votul de încredere al Kuvendului, preşedintele în termen de zece zile desemnează un nou prim-ministru. Dacă şi acest prim-ministru nu va fi confirmat de Kuvend, Kuvendul în termen de zece zile va alege un nou prim-ministru. În acest caz preşedintele va numi prim-ministrul ales (Articolul 96 din Constituţie). Miniştrii sunt numiţi şi eliberaţi din funcţie de preşedintele republicii în termen de şapte zile, la propunerea prim-ministrului (Articolul 98 din Constituţie). În Cehia preşedintele republicii numeşte preşedintele Guvernului şi, la propunerea lui, alţi membri ai Guvernului. (Articolul 68 din Constituţie). În Estonia preşedintele numeşte candidatul la funcţia de prim-ministru, căruia îi încredinţează şi formarea noului guvern. Candidatul la funcţia de prim-ministru, în termen de 14 zile de la desemnare va prezenta Adunări de Stat un raport privitor la principiile de formare a viitorului guvern, după ce Adunarea, fără dezbateri, prin vot deschis, adoptă hotărârea privind împuternicirea candidatului la funcţia de prim-ministru de a forma guvernul. În termen de şapte zile candidatul la funcţia de prim-ministru prezintă guvernul preşedintelui ţării, care în termen de trei zile va numi noul guvern (Articolul 89 din Constituţie). În Germania Cancelarul federal se alege de Bundestag la propunerea preşedintelui federal, fără dezbateri (Articolul 63 din Constituţie). Miniştrii federali se numesc şi se destituie din funcţie de preşedintele federal la propunerea Cancelarului federal (Articolul 64 din Constituţie). Preşedintele Greciei numeşte prim-ministrul, iar la propunerea lui numeşte şi revocă ceilalţi membri ai Guvernului şi viceminiştrii (Articolul 37 din Constituţie). În Italia preşedintele republicii numeşte preşedintele Consiliului de Miniştri şi la iniţiativa acestuia numeşte miniştrii (Articolul 92 din Constituţie). În Letonia Cabinetul de Miniştri se constituie de către persoana desemnată de preşedintele Republicii (Articolul 56 din Constituţie). În Ungaria prim-ministrul este ales de Adunarea de Stat cu majoritatea membrilor săi, la propunerea preşedintelui. Cât priveşte miniştrii, aceştia sunt numiţi şi destituiţi din funcţie de preşedintele republicii (Articolul 33 din Constituţie).

Particularităţile aplicării dreptului de învestire a Guvernului în statele în care preşedintele este desemnat prin vot universal egal, direct, secret şi liber exprimat. Preşedintele Bulgariei, după consultarea fracţiunilor parlamentare, cere candidatului la funcţia de ministru-preşedinte recomandat de cea mai numeroasă fracţiune parlamentară să formeze Guvernul. În cazul în care această sarcină este realizată cu succes, preşedintele propune Adunării Populare alegerea ministrului-preşedinte (Articolul 99 din Constituţie).

În Croaţia membrii Guvernului sunt propuşi de persoana mandatată de preşedinte să formeze Guvernul. Guvernul intră în exerciţiul atribuţiilor după obţinerea votului de încredere din partea tuturor membrilor Camerei reprezentanţilor (Articolul 109 din Constituţie). În Finlanda prim-ministrul este ales de Edscunt, care apoi este numit în funcţie de preşedinte. Alţi miniştri sunt numiţi de preşedinte la propunerea prim-ministrului (Articolul 61 din Constituţie). În Lituania prim-ministrul este numit şi eliberat din funcţie de preşedintele republicii cu aprobarea Seimului. La rândul lor, miniştrii se numesc şi se eliberează din funcţie de preşedintele republicii la propunerea prim-ministrului (Articolul 92 din Constituţie). În Franţa preşedintele republicii numeşte prim-ministrul. Tot el întrerupe exercitarea atribuţiilor de prim-ministru la prezentarea de către acesta a cererii de demisie a Guvernului. La prezentarea prim-ministrului, preşedintele numeşte alţi membri ai Guvernului şi întrerupe activitatea acestora (Articolul 8 din Constituţie). Preşedintele Georgiei numeşte, cu acordul Parlamentului, membrii Guvernului, este în drept să elibereze miniştrii din funcţie şi acceptă demisia lor (Articolul 73 din Constituţie). Preşedintele Republicii Kazahstan, cu acordul Parlamentului, numeşte în funcţie prim-ministrul republicii şi îl eliberează din funcţie. Tot el, la propunerea prim-ministrului determină structura Guvernului, numeşte şi eliberează din funcţie membrii acestuia (Articolul 44 din Constituţie). Preşedintele României desemnează un candidat pentru funcţia de prim-ministru şi numeşte Guvernul pe baza votului de încredere acordat de Parlament. Prim-ministrul din Federaţia Rusă este numit în funcţie de preşedintele Federaţiei cu acordul Dumei de Stat (Articolul 111 din Constituţie). Duma de Stat este obligată să examineze candidatura propusă de preşedinte în termen de şapte zile din momentul prezentării acesteia. În cazul în care candidaturile înaintate de preşedintele Federaţiei sunt respinse de trei ori de Dumă, preşedintele numeşte prim-ministrul, dizolvă Duma şi numeşte alegeri anticipate. La rândul său, prim-ministrul propune preşedintelui ţării candidaturile la funcţiile de viceprim-miniştri şi de

miniştri federali (Articolul 112 din Constituţie), iar acesta numeşte în funcţie persoanele nominalizate (Articolul 83 din Constituţie). În Turkmenistan, Cabinetul de Miniştri este condus de preşedintele ţării (Articolul 73 din Constituţie). Acest organ executiv se formează de către preşedinte în termen de o lună din momentul intrării în exerciţiul mandatului şi îşi depune atribuţiile în faţa preşedintelui nou-ales (Articolul 73 din Constituţie). Preşedintele Republicii Uzbekistan prezintă pentru examinare şi aprobare camerelor Olii Majlisului candidatura prim-ministrului şi îl eliberează din funcţie. Tot el numeşte şi eliberează din funcţie membrii Cabinetului de Miniştri (Articolul 93 din Constituţie).

În Republica Moldova, după consultarea fracţiunilor parlamentare, preşedintele desemnează un candidat pentru funcţia de prim-ministru care va cere, în termen de 15 zile de la desemnare, votul de încredere al Parlamentului asupra programului de activitate şi a întregii liste a Guvernului. Programul de activitate şi lista Guvernului se dezbat în şedinţa Parlamentului. Acesta acordă încredere Guvernului cu votul majorităţii deputaţilor aleşi (Articolul 98 din Constituţie).

Dreptul preşedintelui de a acorda vot de neîncredere guvernului. Acordarea votului de neîncredere guvernului presupune refuzul de a acorda sprijin acestuia din punct de vedere politic. Aceasta, de regulă, este prerogativa parlamentului, dar, pentru menţinerea echilibrului în procesul de realizare a principiului separaţiei puterilor în stat, este inclus şi în competenţa preşedinţilor.

Realizarea acestui drept soldat cu demisia Guvernului, ca şi în cazul altor atribuţii de care dispune un şef de stat, se realizează cu anumite particularităţi prevăzute de constituţiile statelor respective.

În unele state preşedintele poate iniţia procedura de demisionare a guvernului doar la iniţiativa altor autorităţi publice. De exemplu, preşedintele Cehiei poate demisiona Guvernul la propunerea premierului (Articolul 74 din Constituţie). Preşedintele Germaniei poate elibera din funcţie Cancelarul federal doar la propunerea Bundestagului în cazul în care legislativul exprimă neîncredere Cancelarului federal prin faptul că îi va alege acestuia un succesor (Articolul 67 din Constituţie). În Lituania demisia Guvernului are loc la iniţiativa Seimului, iar preşedintele doar acceptă demisia guvernului sau a unui membru al acestuia (Articolul 101 din Constituţie). Preşedintele Armeniei acceptă demisia Guvernului în cazul în care Adunarea Naţională a exprimat Guvernului vot de neîncredere (Articolul 55 din Constituţie). Preşedintele Greciei eliberează Guvernul de la îndeplinirea atribuţiilor sale dacă acesta şi-a anunţat demisia sau dacă Parlamentul i-a înaintat vot de neîncredere în modul prevăzut de legislaţie (Articolul 38 din Constituţie).

În alte cazuri demiterea Guvernului de către preşedintele ţării este condiţionată de însăşi adresarea Guvernului respectiv. Astfel, preşedintele Franţei întrerupe exercitarea atribuţiilor prim-ministrului în cazul în care şeful guvernului prezintă cererea de demisie (Articolul 8 din Constituţie). Preşedintele Republicii Finlanda acceptă demisia Consiliului de Stat şi miniştrilor la cererea acestora sau la cererea prim-ministrului. La fel, preşedintele trebuie să ceară demisia Guvernului sau a unor miniştri aparte, în cazul în care Consiliul de Stat sau ministrul respectiv nu se mai bucură de încrederea Parlamentului (Articolul 64 din Constituţie).

Într-o serie de state preşedintele decide personal privitor la demisia Guvernului. De exemplu, preşedintele Federaţiei Ruse decide demisionarea Guvernului (Articolul 83 din Constituţie). Preşedintele Bielorusiei este în drept ca la iniţiativa proprie să decidă demisia Guvernului şi să elibereze din funcţie pe orice membru al Guvernului (Articolul 106 din Constituţie).

Există şi state, printre care şi Republica Moldova, în care preşedintele nu dispune de dreptul de a demite Guvernul: Letonia, Ungaria, Italia, Croaţia Bulgaria, România, Ucraina, Uzbekistan, Albania, Turkmenistan, Estonia.

După cum vedem, dreptul preşedintelui de a demite Guvernul este răspândit în mai multe state. Însă, de regulă, această prerogativă este limitată. Constituţia Republicii Moldova nu oferă preşedintelui dreptul de a dispune demisia Guvernului. Totuşi, acesta revocă şi numeşte, la propunerea prim-ministrului, pe unii membri ai Guvernului în caz de remaniere guvernamentală sau de vacanţă a funcţiei (Articolul 98 din Constituţie).

Dreptul preşedintelui de a dizolva Parlamentul. Dizolvarea Parlamentului este o altă atribuţie cu care este împuternicit preşedintele în calitatea sa de şef de stat pentru asigurarea principiului separaţiei puterilor.

Interpretarea dreptului de dizolvare a parlamentului este un subiect controversat, fapt complicat mai ales în cazul în care atât parlamentul, cât şi preşedintele sunt desemnaţi prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat, sistem în cadrul căruia legitimitatea de aceeaşi natură de care dispun aceste autorităţi poate conduce la o confruntare şi o situaţie fără soluţie. Pentru a depăşi o atare situaţie de criză în mai multe ţări dreptul preşedintelui de a dizolva parlamentul este limitat prin Constituţie.

Particularităţile aplicării acestui drept în state-

le în care preşedintele este ales de către Parlament sau/şi de un colegiu electoral. În Germania, în cazul în care apelul Cancelarului federal privind acordarea încrederii nu este susținut de majoritatea membrilor Bundestagului, preşedintele poate, la propunerea Cancelarului, să dizolve Bundestagul în termen de douăzeci şi una de zile. Dreptul preşedintelui de a dizolva Bundestagul nu este valabil din momentul alegerii unui nou cancelar de către Bundestag (Articolul 68 din Constituție). Preşedintele Cehiei poate dizolva Camera deputaților în cazul în care: Camera n-a acordat vot de neîncredere Guvernului nou-format, al cărui şef a fost numit în funcție de către preşedintele țării la propunerea preşedintelui camerei deputaților; Camera deputaților pe parcursul a trei luni nu a adoptat o hotărâre pe marginea unui proiect de lege prezentat la inițiativa Guvernului prin care acesta solicită încrederea; sesiunea Camerei deputaților a fost întreruptă pe o durată mai mare decât cea admisă; Camera deputaților n-a fost în stare să adopte o hotărâre (Articolul 35 din Constituție). Preşedintele Republicii Letonia este în drept să inițieze procedura de dizolvare a Seimului. În acest caz urmează să fie organizat un referendum popular. Dacă mai mult de jumătate din participanții la referendum se vor pronunța pentru dizolvarea Seimului, el se va considera dizolvat (Articolul 48 din Constituție). Dacă în cazul referendumului majoritatea alegătorilor se vor exprima împotriva dizolvării Seimului, atunci preşedintele va fi destituit şi Seimul urmează să aleagă un nou preşedinte (Articolul 50 din Constituție).

Elena Bontea. ***Maternitate***, u/p, 1985

Particularitățile aplicării acestui drept în statele în care preşedintele este desemnat prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. Preşedintele Finlandei, în perioada sesiunii Edscuntului, este în drept să dizolve Edscuntul şi să numească alegerile anticipate în baza propunerii justificate a prim-ministrului şi după audierea opiniilor fracțiunilor parlamentare (Articolul 26 din Constituție). În cazul în care nu poate fi atins acordul în formarea Guvernului, preşedintele Bulgariei numeşte Guvernul „de serviciu", dizolvă Adunarea Populară şi numeşte alegeri noi (Articolul 99 din Constituție). La propunerea Guvernului, contrasemnată de prim-ministru şi după consultarea reprezentanților fracțiunilor parlamentare, preşedintele Croației poate dizolva Camera Reprezentanților dacă această Cameră a exprimat neîncredere Guvernului sau dacă n-a adoptat bugetul de stat în termen de o sută douăzeci de zile din momentul prezentării acestuia. Acest drept nu poate fi realizat în perioada în care se stabileşte răspunderea preşedintelui pentru încălcarea Constituției (Articolul 104 din Constituție). Preşedintele Lituaniei poate fixa alegeri anticipate în Seim în următoarele cazuri: dacă Seimul n-a adoptat hotărârea privind noul program de activitate a Guvernului în termen de 30 de zile de la prezentarea acestuia sau dacă în termen de 60 de zile de două ori la rând n-a fost aprobat programul Guvernului; la propunerea Guvernului, dacă Seimul şi-a exprimat votul de neîncredere în Guvern (Articolul 58 din Constituție). Preşedintele Ucrainei este în drept să dizolve Rada Supremă în următoarele cazuri: în termen de o lună în Rada Supremă n-a fost constituită coaliția fracțiunilor parlamentare în modul prevăzut de Constituție; în termen de 60 de zile după demisionarea Guvernului nu este constituită structura nominală a Cabinetului; în decurs de treizeci de zile în cadrul unei sesiuni ordinare nu pot fi organizate şedințele plenare. Decizia preşedintelui țării privind întreruperea atribuțiilor Radei Supreme înainte de expirarea mandatului poate fi adoptată după consultarea preşedintelui Radei Supreme, vice-preşedinților acestuia şi preşedinților fracțiunilor parlamentare din cadrul Radei (Articolul 90 din Constituție). Preşedintele Ungariei, concomitent cu fixarea alegerilor, este în drept să dizolve Adunarea de Stat în următoarele cazuri: Adunarea de Stat, în perioada uneia şi aceleiaşi legislaturi, pe parcursul a douăsprezece luni, în cel puțin patru cazuri,

refuză acordarea încrederii Guvernului; dacă la încetarea mandatului Guvernului, candidatura la funcţia de prim-ministru înaintată de preşedintele republicii, nu va fi aleasă în termen de patruzeci de zile de la prima propunere. Până la dizolvare, preşedintele trebuie să consulte opinia prim-ministrului, preşedintelui Adunării de Stat, conducătorilor fracţiunilor parlamentare (Articolul 28 din Constituţie). După consultarea prim-ministrului şi preşedinţilor camerelor, preşedintele Franţei poate declara dizolvarea Adunării Naţionale. Adunarea nu poate fi dizolvată din nou pe parcursul unui an de la alegerile anticipate (Articolul 12 din Constituţie). Preşedintele României poate să dizolve Parlamentul dacă acesta nu a acordat votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 60 de zile de la prima solicitare şi numai după respingerea a cel puţin două solicitări de învestitură. În cursul unui an, Parlamentul poate fi dizolvat o singură dată. Parlamentul nu poate fi dizolvat în ultimele 6 luni ale mandatului preşedintelui României şi nici în timpul stării de mobilizare, de război, de asediu sau de urgenţă (Articolul 89 din Constituţie). Duma de Stat a Federaţiei Ruse poate fi dizolvată de preşedinte în cazul în care aceasta respinge de trei ori candidatura propusă de preşedinte la funcţia de prim-ministru; în cazul în care Duma de Stat va exprima repetat pe parcursul a trei luni votul de neîncredere Guvernului (Articolul 109 din Constituţie).

În unele state (Tadjikistan, Georgia, Albania, Kârgâzstan, Estonia) preşedintele nu dispune de aceste prerogative.

În Republica Moldova, în cazul imposibilităţii formării Guvernului sau al blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni, preşedintele republicii, după consultarea fracţiunilor parlamentare, poate să dizolve Parlamentul. Parlamentul poate fi dizolvat şi în cazul în care nu a acceptat votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 45 de zile de la prima solicitare şi numai după respingerea a cel puţin două solicitări de învestitură (Articolul 85 din Constituţie). Articolul 85 din Constituţie limitează acest drept. Astfel, şeful statului nu poate dizolva Parlamentul în ultimele 6 luni ale mandatului preşedintelui Republicii Moldova, cu excepţia cazului când şi după alegerile repetate preşedintele Republicii Moldova nu va fi ales, şi nici în timpul stării de urgenţă, de asediu sau de război. Constituţia mai stabileşte că în cursul unui an, Parlamentul poate fi dizolvat o singură dată.

În istoria Republicii Moldova Parlamentul a fost dizolvat de două ori. Astfel, având în vedere că Parlamentul nu a reuşit să aleagă preşedintele Republicii Moldova, în conformitate cu procedura constituţională şi în termenele stabilite de legislaţia în vigoare, şi ţinând cont de Avizul Curţii Constituţionale nr.4 din 26 decembrie 2000 privind constatarea circumstanţelor care justifică dizolvarea Parlamentului, preşedintele Republicii Moldova a dizolvat Parlamentul de legislatura a XIV-a pe data de 12 ianuarie 2001[32]. Din aceleaşi motive preşedintele republicii, prin Decretul nr. 2243-IV din 15.06.2009[33] a dispus şi dizolvarea Parlamentului de legislatura a XVII-a pe data de 16 iunie 2009.

Studiul efectuat permite să concluzionăm următoarele:

Dacă prezidenţialismul promovează unificarea calităţii de şef al statului cu cea de şef al guvernului (executiv monocefal), regimurile constituţionale de natură parlamentară sau semi-prezidenţială optează pentru un executiv bicefal, format dintr-un şef al statului cu rol predominant ceremonial şi un şef al guvernului (prim-ministru, cancelar sau preşedinte al Consiliului de miniştri) care exercită efectiv puterea executivă, pe baza principiului răspunderii în faţa parlamentului.

Şeful statului în persoana unui preşedinte în sistemele democratice contemporane trebuie să îndeplinească (cel puţin) trei funcţii constituţionale, existând şi situaţii în care acesta este învestit cu puteri considerabil mai mari.

Funcţiile minime ale şefilor de stat sunt funcţia simbolică (din care decurge prerogativa de reprezentare a ţării), funcţia de garant al Constituţiei şi funcţia de menţinere a balanţei puterilor în stat.

Funcţia simbolică se referă la vocaţia şefului statului de a reprezenta ,,identitatea ţării, fiind văzut ca o întruchipare a tuturor virtuţilor publice şi private ale concetăţenilor. Poate părea, din punct de vedere politic, cea mai puţin importantă dintre funcţiile enumerate, dar în numeroase cazuri se dovedeşte cea pe care societatea o percepe şi o apreciază cel mai mult.

Funcţia de garant al Constituţiei presupune vocaţia şefului statului de a reprezenta societatea în ansamblul său, inclusiv obligaţia acestuia de a veghea la respectarea cu stricteţe a Constituţiei.

Funcţia de menţinere a echilibrului puterilor este răspândită în special în regimurile semi-prezidenţiale, unde preşedintele (deşi, conform doctrinei constituţionale, este parte a executivului) mediază de multe ori între guvern şi parlament. Această prerogativă nu lipseşte nici din atribuţiile preşedinţilor de republici parlamentare, dar în acestea şeful statului joacă un rol predominant ceremonial.

32 Decret privind dizolvarea Parlamentului //Monitorul Oficial 166-168/1246, 31.12.2000.

33 Decret privind dizolvarea Parlamentului nr. 2243-IV din 15.06.2009, Monitorul Oficial nr.103/269 din 16.06.2009.

SEMNIFICAȚIA INTERESULUI NAȚIONAL ÎN DEFINIREA UNOR PRIORITĂȚI STRATEGICE DE POLITICĂ EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Dr. în filosofie ***Victor JUC,***
conferențiar universitar,
Institutul Integrare Europeană
și Științe Politice al AȘM

THE SEMNIFICATION OF THE NATIONAL INTERESTS TO DEFINE SOME STRATEGIE PRIORITIES OF FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In this article are analyzed some foreign policy strategic priorities of the Republic of Moldova, by determining the national interests: restoration of territorial integrity and ensure national security. It is proposed to put under discussion the opportunity to review the self-proclaimed status of the permanent neutrality to realize the euro-Atlantic integration and to ensure the European integration, to make some efforts to modify the negotiation format in a heptagonal form to approach the Transnistrian conflict settlement.

Actualitatea investigațiilor este determinată de oportunitatea definirii interesului național al Republicii Moldova, abordat în calitate de factor determinant al dezvoltării statului și asigurării coeziunii societății, luând ca bază interconexiunea și interdependența dintre politica internă și politica externă. În ordinea de idei reliefată, sunt supuse analizei eforturile de soluționare a conflictului din stânga Nistrului și procesele de consolidare a statului Republica Moldova pe arena mondială prin diversificarea raporturilor sale internaționale.

Interesele naționale trasează obiectivele fundamentale de dezvoltare a societății și statului, solicitând mobilizarea și canalizarea eforturilor pentru realizarea lor și, prin urmare, determină opțiunile strategice atât de politică internă, cât și de politică externă, care, de altfel, se află într-o strânsă interconexiune. Reintegrarea țării și integrarea europeană sunt două dintre cele mai importante probleme fundamentale de politică internă a Republicii Moldova, dar care, reclamând prin complexitatea lor o prezență externă masivă pe plan internațional, au devenit priorități strategice de politică externă, aspecte asupra cărora ne vom axa în continuare. A.Burian și V.Talpă înțeleg prin politica externă „cursul general al statului în afacerile internaționale”, „activitatea lui pe arena internațională”[1] bazată pe potențialul economic, militar, tehnico-științific și cultural. Îmbinarea acestor factori determină posibilitatea desfășurării unor direcții de politică externă și stabilește ierarhia priorităților în monitorizarea și realizarea scopurilor ei.

Conflictul transnistrean, impus Republicii Moldova din exterior prin invocarea unor pericole imaginare, a marcat profund istoria ei politică și a restrâns substanțial câmpul de manevră diplomatică. În general, în istoria statului deseori este atestată preponderența subiectelor de politică externă asupra celor de politică internă, dat fiind că se dovedesc a fi foarte puține aspecte ale căror reglementare a fost posibilă independent de împrejurările internaționale. Plasarea problemelor de politică externă în fruntea ierarhiei priorităților a răsturnat ordinea firească a lucrurilor și a determinat o particularitate a evoluției istorice a Republicii Moldova. Cu certitudine, aceasta nu va putea deveni un stat cu adevărat viabil atâta timp cât va exista problema transnistreană, oportunitățile de reintegrare presupunând conjunctură internațională favorabilă, dar care trebuie încadrată într-un context mult mai larg, însoțit și consolidat prin eforturi susținute și acțiuni concrete de caracter intern. I.Boțan subliniază că specificul conflictului transnistrean „constă în faptul că impactul factorilor externi este cu mult mai mare decât impactul factorilor interni”[2], iar O.Serebrian îl catologhează ca fiind „unul pur geopolitic”, Rusia având la dispoziție nu doar un cap de pod sigur pentru interesele sale în zonă, ci chiar Republica Moldova a devenit un stat-prizonier și deci, mesajul ei de politică externă „va rămâne unul duplicitar și ambiguu atât timp cât dosarul transnistrean va fi deschis”[3] sau, potrivit lui I.Munteanu, „Republica Moldova este percepută internațional ca un stat dominat de o singură problemă-conflictul transnistrean”[4].

Însă eforturile autorităților Republicii Moldova îndreptate spre identificarea soluțiilor eficiente și durabile de dezamorsare a conflictului transnistrean nu s-au soldat cu rezultate palpabile. Din cauza că administrația neconstituțională tiraspoleană pune mereu condiții inacceptabile, ancorate pe absența progreselor în evacuarea forțelor militare rusești din zona de est a republicii, dialogul politic s-a pomenit în impas, nemaivorbind de proiectele de reglementare a conflictului, care unul după altul au eșuat, deoarece n-au întrunit susținere coordonată și n-au fost asumate până la capăt. Părțile percep în mod diferit reglementarea definitivă a conflictului, însă insistența autorităților tiraspolene asupra independenței proprii este extremă și inacceptabilă

sub nicio formă. De fapt, în rezolvarea acestei probleme se impune aplicarea „responsabilităţi împărtăşite", iar din perspectiva de politică externă conflictul înglobează câteva aspecte majore:

1. retragerea trupelor, armamentelor şi muniţiilor Federaţiei Ruse din regiunea transnistreană în conformitate cu angajamentele internaţionale asumate;
2. soluţionarea politică a conflictului prin elaborarea statutului juridic al raioanelor de est în componenţa Republicii Moldova în conformitate cu interesele cetăţenilor săi;
3. garantarea implementării şi durabilităţii soluţiilor menite să asigure reîntregirea Republicii Moldova.

De subliniat că, deşi este absolut necesar ca realizarea deciziilor adoptate să fie asigurată şi garantată de factori stabilizatori din exterior, procesele de implementare a ultimelor două blocuri de politici se află în strânsă conexiune şi vin să confirme practicile internaţionale de gestiune a situaţiilor postconflict. Însă îndeplinirea primului bloc de sarcini nu poate fi condiţionată de nimic, ci din contra, staţionarea trupelor, armamentului şi muniţiilor ruseşti fără acceptul sau monitorizarea din partea Republicii Moldova şi contrar angajamentelor internaţionale ale Federaţiei Ruse reprezintă un impediment serios în identificarea unor aranjamente care ar permite „dezgheţarea" conflictului. De fapt, prezenţa forţelor armate ruseşti pe teritoriul din stânga Nistrului şi, implicit, a autorităţilor secesioniste a fost una dintre cauzele aderării Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente, exprimându-se nefondat speranţele că „Rusia democratică şi lipsită de aspiraţii proimperiale" va evacua forţele sale militare şi numai astfel, potrivit lui M.Snegur, se va asigura „independenţa reală".

Însă abia la Reuniunea Ministerială a OSCE de la Istambul din noiembrie 1999, Federaţia Rusă şi-a asumat angajamentul de a retrage ordonat şi complet forţele militare, armamentul şi muniţiile sale până la finele anului 2002. Dar aproape după un deceniu de la asumarea lui n-a rămas decât bună intenţie. Deja la 21 decembrie 1999, Federaţia Rusă a invocat necesitatea sincronizării evacuării arsenalului său cu soluţionarea politică a conflictului, plasând problema Transnistriei, potrivit lui Gh.Cojocaru, „pe un cerc vicios" [5]. La rândul ei, OSCE se dovedeşte a fi incapabilă să asigure executarea deciziilor sale: conflictul transnistrean nu se mai regăseşte în documentele finale aprobate de această structură după anul 2002, deoarece se urmăreşte adoptarea declaraţiilor anuale finale, care statutar se semnează prin consens şi deci, este deschisă unor intimidări sau presiuni din partea statelor-membre.

Însă chiar dacă decizia OSCE de la Istambul n-a fost anulată, acest argument a pierdut treptat puterea sa de convingere şi capacitatea de mobilizare, fiind utilizat de către autorităţile Republicii Moldova cu incoerenţă şi timiditate, ca de altfel şi altele, precum necesitatea respectării suveranităţii statului sau acuzarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a Federaţiei Ruse ca fiind agresoare în conflictul transnistrean ş.a.

În acelaşi timp nu pot fi trecute cu vederea unele acţiuni ale oficialităţilor Republicii Moldova care nu fac decât să-i prejudicieze credibilitatea din partea unor parteneri de dialog, cum ar fi tentativele

Elena Bontea. ***Motiv popular,*** u/p, 1988

de a substitui formatul „5+2” prin alte formule gen „2+1”, consolidând astfel pretenţiile autorităţilor secesioniste de a fi „parte egală în procesul de negocieri” şi poziţiile Federaţiei Ruse care pune accentul pe „dialogul direct al părţilor egale” implicate în conflict.

Eforturile disperate de a se apropia de Federaţia Rusă cu orice preţ şi lipsa de transparenţă în cadrul negocierilor purtate nu pot decât să fortifice convingerea că Republica Moldova rămâne ancorată acestei mari puteri, dar primind puţin sau chiar nimic în schimb. Totodată, chiar dacă elaborarea unor soluţii viabile de reglementare a conflictului se dovedeşte a fi un proces foarte dificil, ar fi o greşeală dacă am insista în exclusivitate asupra lipsei de progres. Cu titlul de realizare palpabilă este inaugurarea, la 30 noiembrie 2008, a Misiunii Uniunii Europene de asistenţă la frontiera dintre Ucraina şi Moldova. În acest context mai pot fi remarcate Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al raioanelor de est ale Republicii Moldova (Transnistria) din 22 iulie 2005; iniţiativele prezidenţiale de consolidare a încrederii şi securităţii din toamna anului 2007 în scopul elaborării proiectelor comune cu caracter social-economic şi umanitar, dezarmării şi demilitarizării întregului teritoriu al Republicii Moldova; luările de poziţii cu privire la ineficienţa actualului mecanism de pacificare şi oportunitatea transformării lui într-o misiune multinaţională de observatori civili ş.a.

Staţionarea neautorizată a forţelor militare ale Rusiei în raioanele din stânga Nistrului şi oportunitatea retragerii lor au condiţionat de asemenea decretarea unilaterală a statutului iniţial de zonă demilitarizată, iar mai târziu de neutralitate permanentă, stări care sunt incompatibile cu „dislocarea de trupe ale altor state pe teritoriul său” şi reprezintă o componentă a securităţii naţionale. Această prevedere constituţională este dezvoltată şi concretizată în Concepţia securităţii naţionale a Republicii Moldova, dar la început a fost gândită mai cu seamă ca instituţie de drept internaţional public, în sensul că Federaţia Rusă în regim automat trebuia să evacueze forţele sale militare de pe teritoriul suveran al Republicii Moldova. Însă neutralitatea permanentă autoproclamată, potrivit lui N.Osmochescu, „rămâne o ficţiune” [6], iar Yu.Josanu a remarcat pe bună dreptate că interesele de securitate ale Republicii Moldova presupun cel puţin „o echilibrare” a relaţiilor asimetrice cu Federaţia Rusă prin apropierea de structurile europene [7], cu atât mai mult cu cât valoarea acestui „parteneriat” sub diferite aspecte se dovedeşte a fi îndoielnică. În aceeaşi ordine de idei, D.Mînzărari susţine că „Occidentul nu poate face practic nimic în Transnistria, deoarece Federaţia Rusă controlează regiunea din punct de vedere militar şi politic, diminuându-se considerabil avantajul strategic de absenţă a hotarelor directe cu Rusia pe care îl deţine Republica Moldova”[8], (spre deosebire de Osetia de Sud–n.n.). I.Boţan de asemenea remarcă necesitatea echilibrării influenţei nemilitare a Federaţiei Ruse, care „este mediator, garant şi parte extrem de interesată, în calitatea sa de cel mai important susţinător al Transnistriei”[9], precizând nu fără temei că în cazul identificării mecanismelor de reglementare a conflictului, autorităţile tiraspolene vor accepta acea soluţie de compromis care este convenabilă Rusiei.

Din altă perspectivă, a dreptului internaţional public, N.Osmochescu subliniază că gradul de eficienţă a neutralităţii autoproclamate este depreciat de faptul că n-a fost obiect al recunoaşterii şi garantării prin acorduri internaţionale sau alte aranjamente, după cum sunt cazurile Elveţiei, Austriei, Maltei sau Turkmenistanului [10].

În opinia noastră, neutralitatea permanentă, proclamată unilateral şi menţinută prin propria voinţă, n-a contribuit la valorificarea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată şi depreciată de prezenţa forţelor militare străine pe teritoriul său, chiar dacă provizoriu aflat sub controlul autorităţilor secesioniste. Deşi a încălcat permanent statutul Republicii Moldova de stat neutru, Federaţia Rusă actualmente încurajează menţinerea acestei calităţi, dar urmărind obiectivele sale în condiţiile apropierii euroatlantice a Ucrainei şi Georgiei. D.Mînzărari exprimă opinia absolut fondată că în spaţiul ex-sovietic conflictele „îngheţate” reprezintă „un instrument de influenţă şi presiune externă folosit de Rusia pentru a preveni aderarea statelor din vecinătatea sa imediată în structurile euroatlantice”[11].

Prin urmare, pentru a asigura respectarea neutralităţii Republicii Moldova, se impune ca Rusia să-şi onoreze angajamentele asumate şi să evacueze trupele militare, armamentele şi muniţiile sale neîntârziat, ordonat şi complet. Fără îndoială, efectele benefice preconizate ale neutralităţii permanente şi autoproclamate s-au dovedit a fi iluzorii, dat fiind că însuşi proiectul este conceput ca un model ideal, autosuficient şi fetişizat, mai ales prin Concepţia securităţii naţionale a Republicii Moldova. Această calitate „nu reflectă nici realitatea, nici nu reprezintă o formulă consacrată internaţional, nici nu are o explicare concretă” [12].

Statutul de neutralitate, consfinţit constituţional, nu asigură în regim automat securitatea naţională a Republicii Moldova, iar rezultatul cel mai important provenit din această calitate este neparticiparea la procesele de cooperare militară din cadrul

Comunităţii Statelor Independente. Considerăm că securitatea naţională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condiţiile integrării euroatlantice. Fără îndoială, amendarea prevederilor constituţionale ce se referă la statutul de neutralitate permanentă, articolele 11(1) şi 142(1), prezintă în sine un proces complex, anevoios şi de lungă durată care solicită voinţă politică, eforturi instituţionale, transformări la nivel conceptual, menţinerea dialogului permanent cu partenerii occidentali, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficiile şi costurile de integrare etc.

În ordinea de idei reliefată subliniem că elaborarea şi implementarea unei strategii de integrare euroatlantică a Republicii Moldova reprezintă obiect al preocupărilor mai multor structuri, atât a celor de stat, cât şi a celor neguvernamentale, esenţial fiind să se demonstreze şi să se mediatizeze că NATO este un indispensabil furnizor de securitate şi se asociază nu numai cu dimensiunea politico-militară, ci şi cu cea economică, întrucât o pondere semnificativă în cooperarea cu această organizaţie îi revine politicilor investiţionale, în domeniul ecologiei şi al cercetărilor ştiinţifice. În acest context, este oportună sensibilizarea şi familiarizarea opiniei publice cu activităţile prioritare în transformare ale instituţiei, deoarece NATO continuă să fie percepută în mare măsură în termenii logicii războiului rece din cauza insuficienţei sau difuzării nesatisfăcătoare a informaţiei veridice. Or, aderarea la NATO, potrivit lui I.Munteanu, presupune de asemenea înţelegerea beneficiilor, costurilor şi mizei acestei relaţii strategice întemeiate pe un anumit sistem de valori, „care fac societatea noastră cu mult mai apropiată de comunitatea europeană decât se crede, în general”. Astfel, conform datelor unor barometre ale opiniei publice, în luna noiembrie a anului 2006, adică după circa şase luni de la semnarea la 19 mai a Planului individual de acţiuni al parteneriatului Republica Moldova–NATO (IPAP), „pentru aderare” s-au pronunţat 34,3 la sută din respondenţi, „împotriva” – 18,1 la sută şi „nu ştiu” sau „nu răspund” – 38,4 la sută, pe când în martie 2009 favorabili s-au dovedit a fi 24,0 la sută din intervievaţi, „contra” – 46,7 la sută, „nu ştiu” – 18,4 la sută şi „nu răspund” – 4,0 la sută. Aceeaşi involuţie este atestată în evaluarea modalităţii de asigurare a securităţii Republicii Moldova – indicatorii în favoarea păstrării neutralităţii au crescut în perioada sus-menţionată de la 29,4 la sută la 56,1 la sută, în timp ce suportul pentru exercitarea ei prin aderare la NATO s-a diminuat de la 24,6 la sută la 22,2 la sută din numărul chestionaţilor, însă întrunind o creştere substanţială comparativ cu datele din octombrie 2008–13,8 la sută [13].

Aceste schimbări frecvente de opinii practic sunt inexplicabile atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi sub aspect politic, fiind mai degrabă rezultate ale erorilor în sondaje, după cum şi „o tendinţă” ce rezultă din studii, dar care contravine realităţilor: „pentru” integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană s-au pronunţat 71,0 la sută (noiembrie 2006), 68,4 la sută (octombrie 2008) şi 64,8 la sută (martie 2009) în condiţiile în care circa 70 la sută din intervievaţi o asociază constant cu ridicarea nivelului de trai.

Cu certitudine, abrogarea statutului de neutralitate permanentă nu presupune expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat-membru al NATO este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea naţională datorită articolului V al Tratatului de la Washington din 4 aprilie 1949, pe când integritatea teritorială, conform lui A.Burian, prea puţin probabil din cauza că „Transnistria va deveni imediat un fel de regiune Kaliningrad la Marea Neagră”, „separându-se de Moldova” [14]. Totodată, Barometrul Opiniei Publice din octombrie 2008 atestă că 30 la sută din respondenţi consideră că „Rusia poate recunoaşte independenţa Transnistriei”, subminând integritatea teritorială a Republicii Moldova, dar în acelaşi timp, 60 la sută din cei chestionaţi sunt de părere, conform datelor din martie 2009, că Federaţia Rusă este principalul ei partener strategic. Este de precizat că temerile a circa o treime din intervievaţi sunt absolut fondate, dat fiind că poziţia oficială a Ministerului Afacerilor Externe al Federaţiei Ruse este protransnistreană şi antimoldovenească: „situaţia în regiunea transnistreană continuă să rămână complicată. Ea este determinată în primul rând de refuzul Chişinăului de a continua dialogul direct cu Transnistria şi de măsurile de presiune politică şi economică întreprinse de partea moldovenească asupra Transnistriei”[15].

În eventualitatea demarării procesului complex şi de lungă durată de integrare euroatlantică, acesta va fi însoţit de numeroase luări de poziţii controverse atât în interior, cât şi din exterior, important fiind însă de a nu repeta experienţa tristă a Georgiei prin transformarea aspiraţiilor de securitate în factori de vulnerabilitate. Unul dintre argumentele principale împotriva aderării la NATO care, de altfel, nu este lipsit de sens, se va axa în jurul ideilor imposibilităţii reglementării conflictului transnistrean sau chiar a pierderii raioanelor de est, invocându-se în paralel creşterea îngrijorării Federaţiei Ruse şi amânarea retragerii forţelor ei militare de pe teritoriul Republicii Moldova. Aceste contraargumente, dar şi altele, cu impact real sau imaginar, trebuie luate serios în calcul şi evaluate

prin studii speciale. Însă nu este mai puţin adevărat că rezultatele obţinute în rezolvarea problemei transnistrene timp de aproximativ două decenii se dovedesc a fi destul de modeste. Nici negocierile în formatul pentagonal, nici în actuala formulă „5+2”, care din septembrie 2005 întruneşte cu diferite statute ierarhice aproape toţi actorii majori, nu s-au soldat cu soluţii promiţătoare şi, prin urmare, nu sunt lipsite de sens căutările noilor aranjamente. Cât despre beneficiile care ar putea fi obţinute de pe urma declanşării procesului de integrare euroatlantică, acestea, în condiţiile promovării unor politici bine orchestrate şi administrate, sunt evidente – reglementarea politico-juridică a relaţiilor cu statele vecine datorită necesităţii respectării condiţiilor W.Perry de predare, sporirea fluxului de investiţii directe şi de portofoliu ş.a., în timp ce recunoaşterea unilaterală a regimurilor secesioniste din Abhazia şi Osetia de Sud de către Federaţia Rusă n-a schimbat cu nimic statutele lor politico-juridice. Dacă S.Nazaria consideră că însăşi solicitarea de aderare la NATO vine în contradicţie cu interesele cardinale ale Republicii Moldova şi cetăţenilor săi [16], D.Mînzărari din contra, exprimă părerea că obiectul strategic de obţinere a statutului de membru al Uniunii Europene reprezintă un proces îndelungat, însă Republica Moldova are nevoie de un proiect intermediar, iar calitatea de membru al NATO pare a fi singura cale adecvată în acest sens [17], fiind o etapă preparatoare de tranziţie pentru integrarea europeană.

Considerăm că în tentativele identificării soluţiilor de reglementare a conflictului transnistrean, mai eficient ar fi pentru moment transformarea formatului 5+2 în unul septagonal, echilibrându-se astfel raportul de forţe în cadrul negocierilor şi aplicându-se conceptul securităţii cooperative, care presupune exercitarea politicii soft, consensualitate şi cooperare între liderii puterilor mondiale, utilizarea mijloacelor pacifice pentru diminuarea conflictelor şi angajarea activă în procesul de tratative pentru căutarea soluţiilor reciproc acceptabile, urmărindu-se stabilirea dialogului între părţi şi menţinerea lui chiar dacă periodic se întrerupe, deschidere, transparenţă şi predictibilitate etc. [18]. Anume conceptul de securitate cooperativă este o formulă de viitor în asigurarea securităţii internaţionale, fiind în măsură să contribuie la provocările contemporaneităţii prin promovarea parteneriatului şi încrederii între liderii marilor puteri şi refuzul la ameninţări şi violenţă. În plus, formatul septagonal ar fi în stare să contribuie la iniţierea sau extinderea unor activităţi politice cu caracter strategic edificate pe sporirea prezenţei şi interesul real, nu imaginar, al Occidentului faţă de Republica Moldova.

Însă responsabilitatea pentru managementul acestui conflict „îngheţat” şi foarte dificil de reglementat a fost delegată Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa care, de altfel, traversează o criză existenţială profundă şi se confruntă cu un deficit de eficienţă. Mai mulţi factori alimentează scepticismul nostru faţă de potenţialul OSCE de a contribui decisiv la reintegrarea Republicii Moldova: nu beneficiază de susţinere din partea marilor puteri, fapt care îi subminează capacitatea de a fi actor important în dezamorsarea focarelor de conflict în Europa; este foarte dependentă de interesele unor state-membre, cu atât mai mult cu cât statutar fiecare (stat-membru) poate să blocheze procesul de luare a deciziilor, dispunând de dreptul de veto (Republica Moldova, în numele adoptării declaraţiilor finale, n-a utilizat această posibilitate de a-şi promova interesele); nu dispune de capacitate politică proprie şi nici de mecanisme care ar asigura implementarea deciziilor adoptate – activităţile ei de soluţionare a conflictelor din Balcani n-au fost suficiente şi s-a impus implicarea altor structuri, aplicându-se principiul complementarităţii instituţiilor de securitate etc. Rolul OSCE în cadrul proceselor de reglementare a problemei transnistrene nu poate fi neglijat, însă preocupările acestei structuri nu ţin atât de soluţionarea, cât de stabilizarea conflictelor prin promovarea normelor democratice, monitorizarea alegerilor, elaborarea unor măsuri îndreptate spre fortificarea încrederii şi facilitarea dialogului între părţi, adică se rezumă la asistenţă în implementarea deciziilor adoptate într-un cadru politic mai larg.

Aşadar, lipsa de progrese în reglementarea conflictului transnistrean este determinată de mai mulţi factori, primordiali şi secundari, iar sarcinile de moment ar fi echilibrarea asimetriei formatului de negocieri şi transformarea lui în septagonal, promovarea activă a politicilor de descentralizare administrativă şi decizională, realizarea proiectelor comune, restabilirea dialogului şi identificarea unor măsuri care vor contribui la asigurarea încrederii dintre „cele două maluri ale Nistrului”, inclusiv prin recunoaşterea drepturilor de proprietate din regiunea estică a Republicii Moldova etc. Indiscutabil, raioanele din stânga Nistrului nu pot fi nici abandonate, nici schimbate sau cedate, reîntregirii ţării revenindu-i întâietate în raport valoric. Dar, totodată, acest deziderat nobil nu trebuie să fie un obiectiv de soluţionat cu orice preţ şi în detrimentul intereselor naţionale. Menţinând dialogul şi căutând soliţii de consolidare a încrederii şi de reglementare durabilă, conflictul poate să rămâne mai mult timp „îngheţat”, iar dezamorsarea definitivă să fie transferată altei generaţii de lideri politici, după cum

se produce în cazul Ciprului şi mai ales al Coreei.

Q.Wright a identificat patru modalităţi de reglementare a unui conflict: părţile cad de comun acord; o parte impune soluţiile celuilalt protagonist; o forţă terţă propune / impune soluţiile; conflictul îşi pierde actualitatea şi se rezolvă de la sine [19]. Practica internaţională recentă demonstrează că recunoaşterea unilaterală a regimurilor secesioniste din spaţiile ex-sovietic şi ex-iugoslav de către unele sau mai multe mari puteri nu prezintă în sine o soluţie eficientă şi mai nimic nu schimbă în statutele lor politico-juridice, reglementarea durabilă, în opinia noastră, presupunând aplicarea primei modalităţi descrise de Q.Wright. Se cuvine de remarcat totuşi că în aspect conceptual fundamentarea managementului conflictelor „îngheţate" rămâne o problemă nu numai politico-juridică, dar şi teoretico-metodologică de rezolvat, dat fiind că mecanismele vechi de soluţionare, precum condominiul, parteneriatul cu adversarul sau chiar concertul nu mai sunt aplicabile.

Cu certitudine, fărâmiţarea teritorială a ţării şi prezenţa autorităţilor secesioniste constituie un impediment serios în calea integrării europene a Republicii Moldova atât timp cât Uniunea Europeană nu s-a pronunţat asupra eventualităţii repetării variantei cipriote. Totuşi, ar fi bine de conştientizat că reintegrarea ţării, integrarea europeană şi, eventual, integrarea euroatlantică sunt procese paralele care nu trebuie contrapuse, obiectivele strategice urmărite fiind consolidarea statului şi a societăţii Republicii Moldova. Totodată suntem de părere, contrar lui D.Mînzărari, că însăşi ideea aderării la NATO va trebui amânată pentru alte timpuri în cazul dacă într-un termen scurt vor fi elaborate mecanisme credibile şi plenar asumate de reglementare a conflictului transnistrean, implementarea şi consolidarea lor presupunând un interval de timp mai îndelungat. Experienţa statelor ex-socialiste în materie de integrare europeană denotă însă că aceasta este anticipată de aderarea la NATO, Ucraina de asemenea conducându-se de o strategie similară, dar nu trebuie exclusă nici varianta Cipru şi Malta. I.Boţan susţine pe bună dreptate că extinderea Uniunii Europene până la hotarele Republicii Moldova a schimbat substanţial situaţia (sub mai multe aspecte – n.n.), deşi nu a influenţat, deocamdată, procesul de soluţionare a conflictului [20].

Aşadar, Republica Moldova s-a afirmat ca stat suveran şi independent, inclusiv prin obţinerea calităţii de titular în drepturi în cadrul mai multor organizaţii internaţionale guvernamentale, iar obiectivele actuale constau în consolidarea lui prin formularea, legiferarea şi realizarea intereselor naţionale. Fiind edificate pe sistemul de valori care predomină în societate şi în stat, reflectând oportunităţile strategice de soluţionat, interesele naţionale sintetizează traiectoriile în baza cărora Republica Moldova îşi concepe prezentul şi viitorul.

Referinţe bibliografice

1. Burian Alexandru. Talpă, Viorica. Evoluţia istorică a politicii externe. În: Legea şi viaţa. 2004, mai. p.4.
2. Boţan, Igor. Reglementarea transnistriană: o soluţie europeană. Chişinău: „Tipografia Centrală", 2009. p.32.
3. Serebrian, Oleg. Despre geopolitică. Chişinău: Cartier, 2009. p.85.
4. Mînzărari, Dumitru. Ioniţă Veaceslav. De ce avem nevoie de NATO? Sau de ce existenţa Moldovei ca stat suveran depinde de aderarea la NATO. În: Discussion Paper.nr.3, octombrie 2008 – martie 2009. p.6.
5. Cojocaru, Gheorghe E. Politica externă a Republicii Moldova. Studii. Chişinău: Civitas, 2001. p.165.
6. Osmochescu, Nicolae. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relaţiilor internaţionale contemporane./ Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Vol.2. Materialele conf.intern.şt.-practice. Chişinău: AAP, 2008. p.182-183.
7. Josanu Yuri. Securitatea naţională a Republicii Moldova prin prisma securităţii europene/ Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Vol.2. Materialele conf. intern.şt.-practice. Chişinău: AAP, 2008. p.200-201.
8. Mînzărari, Dumitru. Ioniţă Veaceslav. Op. cit. p.18.
9. Boţan, Igor. Op. cit. p.32.
10. Osmochescu, Nicolae. Op. cit. p.182-183.
11. Mînzărari, Dumitru. Ioniţă Veceaslav. Op. cit. p.12.
12. Opţiunile de securitate ale Republicii Moldova. Chişinău, 2009. p.34.
13. Barometrul Opiniei Publice. Noiembrie 2006. p.99,101. Barometrul Opiniei Publice. Octombrie 2008, p.86. Barometrul Opiniei Publice. Martie 2009. p.65-66.
14. Burian Alexandru. Op. cit. p.356.
15. http://www.1n.mid.ru/bul-newsite.nsf/kartaflat/03-10k (accesat 18 mai 2009).
16. Назария, Сергей. История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время. Курс лекций. Кишинев: „Tipogr. Centrală", 2007. p.630.
17. Mînzărari, Dumitru. Ioniţă Veaceslav. Op. cit. p.13.
18. Barbu, Maria. Exigenţele securităţii cooperative din perspectiva leadership-ului creativ //http:www.sarindar.ro/articles/00023htm-41k (accesat 3 mai 2009).
19. Социальный конфликт: современные исследования. Реферативный сборник. Москва, ИНИОН, 1991. p.82-83.
20. Boţan, Igor. Op. cit. p.11.

REDIMENSIONAREA SISTEMULUI NAȚIONAL DE PREGĂTIRE A CADRELOR ŞTIINȚIFICE

Acad. **Valeriu *CANȚER,***
preşedinte al C.N.A.A.

RECONFIGURATION OF THE NATIONAL SYSTEM OF SCIENTIFIC PERSONEL QUALIFICATIONS

The article contains some comments regarding significance and role of the scientific personel formation and qualification in the processes of science and university education modernization. An retrospectiv analysis of the scientific personel formation and qualification in R.Moldova as well as a comparison with several countries from European Union is presented. he draft of the new framework-scheme of the scientific personel formation and qualification, based on the development of the doctoral research schools, is highlighted. Some aspects of the doctoral research schools constitution and activities are breefly analyzed.

I. SEMNIFICAȚIA ŞI MODUL DE PREGĂTIRE A CADRELOR ŞTIINȚIFICE

Capitalul uman calificat este produsul cel mai solicitat în societatea şi economia modernă care, fiind bazate pe cunoaştere şi inovare, pot fi funcționale doar având specialişti ce ar dispune de cunoştințe, competențe şi abilități operaționale. Deşi cunoştințele şi competențele din domeniul ştiinței au natură specifică, ele se dovedesc a fi foarte utile în cele mai diverse sectoare de activitate. Vorba e că toate problemele care apar în fața omenirii sunt dictate de Necunoscut şi Situații nonstandard. Rezolvarea acestor probleme e la îndemâna unor oameni cu gândire de cercetător. Sarcina societății e de a-i aduce pe cei mai talentați reprezentanți ai săi, într-un interval de timp cât mai scurt posibil (fără popasuri inutile), la hotarul dintre Cunoscut şi Necunoscut şi a-i pune să dobândească noi cunoştințe şi tehnologii pentru soluționarea problemelor apărute. Se impune flexibilitatea învățământului şi capacitatea lui de adaptare la condițiile în schimbare continuă, precum şi de autoorganizare cu menținerea funcționalității eficiente. Crearea de noi cunoştințe şi tehnologii se poate obține numai prin instruirea viitorilor cercetători. Ştiința poate să-şi realizeze funcțiile doar când există un aflux permanent de cadre: funcționarea normală a instituțiilor de cercetare este posibilă exclusiv în cazul reînnoirii perpetue a potențialului ştiințific uman. Modalitățile care asigură afluxul continuu de cadre ştiințifice sunt studiile prin doctorat şi activitățile de cercetare, legate de pregătirea tezei de doctorat.

Doctoratul are o istorie destul de lungă, având originea în lumea medievală din secolul IX a islamului când, în cadrul institutelor de învățământ superior musulman – *medreselor* – a fost lansat procesul de studii aprofundate pentru a obține licența de a preda şi a expune o opinie legală, autorizată (*license to teach and issue legal opinions*). Pentru a trece doctoratul studentul trebuia mai întâi să studieze timp de 4 ani la guilda şcolii de drept (*guild school of law),* iar mai apoi 10 ani în doctorat (*post-graduate course*). Doar după aceasta i se conferea statutul de *faqih* (master în drept), *mufti* (profesor de opinie legală) şi mudarris (lector). Aceste titluri au fost ulterior traduse în latină ca magistru, profesor şi respectiv doctor.

Conceptul de doctorat a fost preluat de Europa medievală din lumea islamică în sec. al XI-lea ca licență de a ține prelegeri la universitate. Din sec. al XIII-lea sistemul de doctorat este introdus în toate universitățile europene de la acea vreme. Inițial titlurile de master, profesor şi doctor erau echivalente, însă din sec. al XIV-lea titlul de doctor a fost ierarhizat ca treaptă calificativă mai superioară. Cu trecerea timpului, studiile la doctorat în diferite țări capătă anumite nuanțe. În varianta sec. XIX – XX acesta devine, în mare parte, doctorat în ştiință sau de cercetare (*research doctorate*). Titlul de doctor în ştiință, una din variantele cele mai răspândite fiind titlul de doctor în filozofie (*doctor of phylosophy PhD*), se conferă pentru contribuții ştiințifice semnificative, certificate prin publicații de valoare în reviste ştiințifice. Alte titluri de doctor mai includ: doctor în educație, doctor în inginerie etc. Forma gradelor veche a doctoratului din universitățile clasice a evoluat sub forma de: doctorat superior în Marea Britanie, țările scandinave; doctorat habilitat (*habilitation*) în Germania, în fosta URSS şi într-un şir de țări din Europa de Est; precum şi *doctor honoris causa*.

Pregătirea cadrelor de cercetare a fost în permanență un atribut de primă importanță al ştiinței şi educației. Competențele de cercetător, îndemânarea de a efectua investigații sistemice se pot dezvolta doar într-un mediu ştiințific şi, astfel,

studiile şi cercetările de doctorat în toate timpurile şi în toate ţările s-au desfăşurat în universităţi şi institute de cercetare de performanţă. Competenţele şi abilităţile în cercetare se formează doar pe o platformă ştiinţifică temeinică, care la rândul ei se constituie prin efectul cumulativ de activitate a mai multor generaţii de cercetători. Ştiinţa, spre deosebire de artă, este mai mult o operă colectivă. Această teză importantă se manifestă prin două aspecte: 1) în ştiinţă un rezultat important legat de o problemă mai devreme sau mai târziu va fi obţinut (dacă nu descoperea A.Einstein teoria probabilităţii – o făcea altcineva, spre deosebire de artă – capodoperele lui P. Picasso sunt singulare); 2) cercetătorul realizează performanţe noi doar bazându-se pe performanţele anterioare, în artă performanţele înaintaşilor contând mai puţin.

II. ANALIZA RETROSPECTIVĂ A FORMĂRII CADRELOR ŞTIINŢIFICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Odată cu declararea independenţei şi instituirea în anul 1992 a Comisiei Superioare de Atestare (CSA), în Republica Moldova s-a constituit Sistemul naţional de atestare a cadrelor ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice. Au fost instituite gradele ştiinţifice de doctor în ştiinţă şi de doctor habilitat. Pe parcursul a peste 15 ani de activitate (1993-2009), au fost pregătiţi 385 de doctori habilitaţi şi 2650 de doctori în ştiinţe. Dacă amintim că până la formarea sistemului naţional de atestare numărul de doctori habilitaţi era de 504 (numărul deţinătorilor de diplome înregistrate la CSA), iar de doctori în ştiinţă – 2927, putem constata că în ansamblu este asigurat un aflux suficient de cadre pentru cercetarea şi instruirea universitară din Republica Moldova.

La fel de bine se prezintă starea de lucruri în ansamblu şi prin grila unei altfel de analize. Conform rigorilor internaţionale se consideră că pentru a păstra potenţialul şi a menţine funcţionalitatea lui eficientă este necesar ca timp de 30 de ani să fie reprodus. Astfel, luându-se ca puncte de reper anii 1995 şi 2005 s-a efectuat următoarea analiză. Pentru ca potenţialul ştiinţific uman existent în anul 1995 de 572 de doctori habilitaţi şi 4208 de doctori să fie reprodus în timp de 30 de ani, urma ca anual să fie pregătiţi în medie cel puţin 20 de doctori habilitaţi (572/30) şi 140 de doctori (4208/30). În perioada 1996-2005 numărul de persoane cărora li s-a conferit anual gradul ştiinţific de doctor habilitat a fost în medie de circa 24 (în 10 ani – 241 sau 42 procente), iar de doctor – 165 (în 10 ani – 1652 sau 38 procente). După cum se observă în ansamblu, datele statistice sunt în concordanţă cu cerinţele de reînnoire a cadrelor ştiinţifice conform cărora timp de 10 ani era necesar să fie reprodus 10 / 30 x 100 % = 33 % din potenţialul ştiinţific uman existent în 1995. Analizând aceste date trebuie să menţionăm că la procesarea lor nu s-au luat în consideraţie specialiştii care au plecat din ţară.

Analiza pe domenii de cercetare, conform nomenclatorului de specialităţi, realizată în baza aceleiaşi metodologii ştiinţifice, arată că situaţia pe diverse profiluri este foarte diversă. Un sumar parţial al acestei analize, prezentat în *fig.1,* reflectă nişte date statistice surprinzătoare: 0 doctori habilitaţi şi 4 doctori în politologie (un potenţial ştiinţific redus) au „produs" timp de 10 ani 16 doctori habilitaţi şi 38 doctori; 0 doctori habilitaţi şi 8 doctori în sociologie au „produs" timp de 10 ani 10 doctori habilitaţi şi 19 doctori; 6 doctori habilitaţi şi 53 doctori în drept au „produs" timp de 10 ani 17 doctori habilitaţi şi 146 doctori. În timp ce în domenii ştiinţifice cu tradiţii bogate situaţia era alta: 82 doctori habilitaţi şi 500 doctori în ştiinţe fizico-matematice au „produs" timp de 10 ani 24 doctori habilitaţi şi 95 doctori; 58 doctori habilitaţi şi 611 doctori în tehnică au produs timp de 10 ani 19 doctori habilitaţi şi 70 doctori; 67 doctori habilitaţi şi 423 doctori în agricultură au „produs" timp de 10 ani 19 doctori habilitaţi şi 57 doctori.

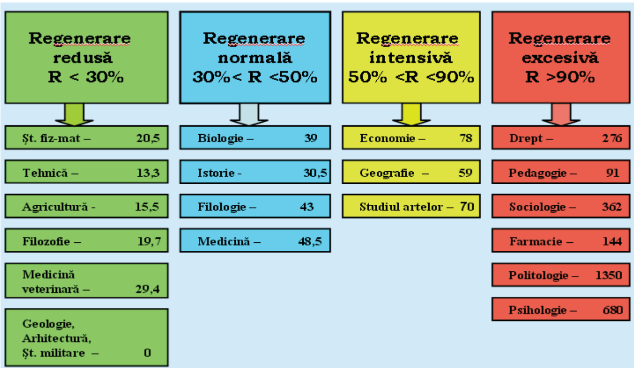

Fig. 1. **Regenerarea cadrelor ştiinţifice pe domenii. (Coeficientul de regenerare R = (numărul de doctori şi doctori habilitaţi pregătiţi în perioada anilor 1996–2005 în domeniu raportat la numărul total existent în 1995) x 100%).**

Un aspect comparativ al pregătirii cadrelor prin doctorat în Republica Moldova şi-n unele ţări europene este prezentat în *Fig.2*

După cum se vede din figură, starea de lucruri din diverse domenii poate iarăşi fi divizată în diferite categorii. Comparativ cu ţările UE, în Republica Moldova avem o cotă foarte redusă a

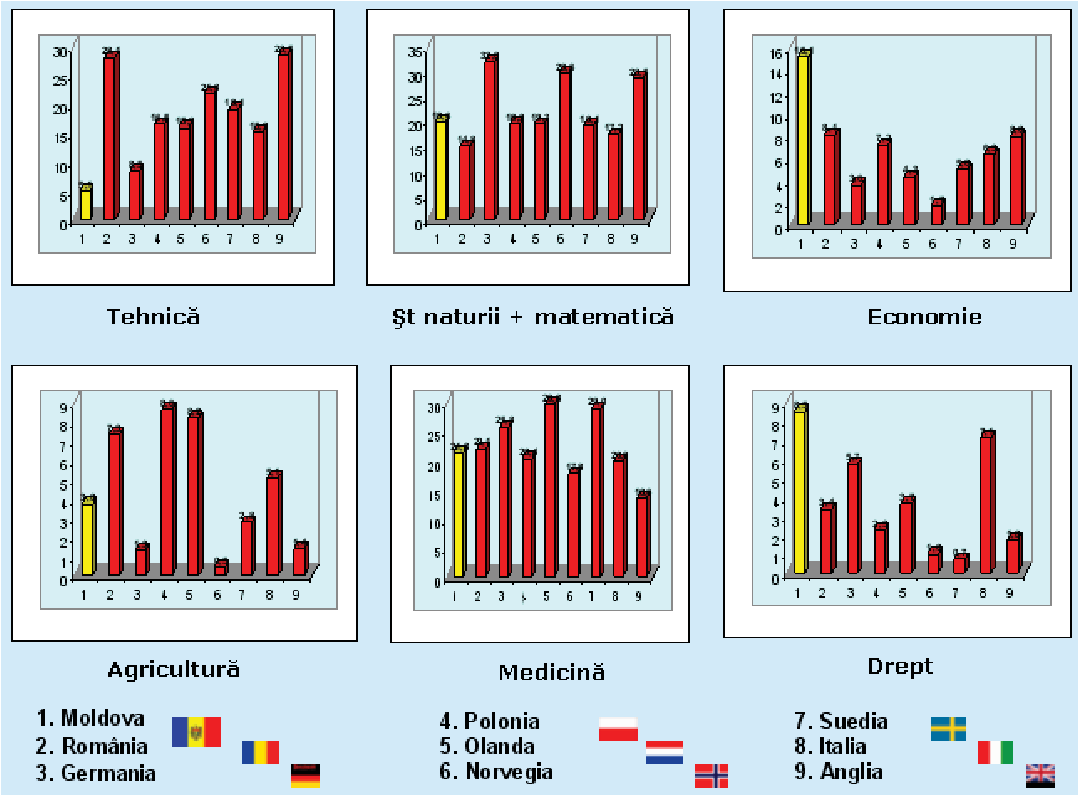

Fig.2. **Analiza comparativă a pregătirii cadrelor ştiinţifice pe domenii (% din total) în Republica Moldova şi UE**

pregătirii cadrelor în tehnică şi agricultură, domenii de importanţă majoră pentru dezvoltarea sectorului real al economiei. În sectorul sanitar, ştiinţele naturii şi matematică cotele sunt comensurabile cu cele europene, iar în economie şi drept cotele depăşesc de câteva ori cotele din mai multe ţări europene.

Un capitol aparte al analizei îl constituie calitatea tezelor şi primul aspect se referă la publicaţiile ştiinţifice. În majoritatea domeniilor cu număr sporit de susţineri tezele s-au bazat pe publicaţii apărute doar în reviste naţionale, inclusiv de popularizare a ştiinţei, pe comunicări orale sau postere prezentate la întruniri ştiinţifice locale, fără ca rezultatele expuse în ele să constituie conţinutul vreunui articol supus unui proces *de peer review în reviste cotate ISI.* Analiza efectuată pe domenii pentru anul 2008 arată că din numărul total al publicaţiilor incluse în teze doar în jur de 2 la sută sunt publicaţii în reviste cu factor de impact. Astfel se poate constata o corelaţie puternică între coeficientul de reproducere şi calitatea tezelor de doctor susţinute în domeniul respectiv: cu cât coeficientul era mai mare, cu atât calitatea tezelor era mai mică.

Analiza poate fi continuată şi denotă carenţe şi dezechilibrări majore în pregătirea cadrelor ştiinţifice din ţara noastră. Numărul impresionant de teze cu acoperire ştiinţifică îndoielnică produc un fenomen de inflaţie a diplomelor cu consecinţe nefaste pentru cercetarea şi educaţia universitară din ţară. Dar se mai întâmplă că şi doctorate cu adevărat valoroase îşi pierd simţitor impactul. În multe cazuri, prin comparaţie cu exigenţele impuse susţinerii unui doctorat în străinătate, susţinerea tezelor doctorat în Republica Moldova a ajuns să fie o simplă formalitate.

În contextul dat se cere reconfigurarea sistemului de studii la doctorat şi de atestare a cadrelor ştiinţifice, în cadrul căruia fiind absolut necesară elaborarea unui sistem nou funcţional de pregătire şi atestare a cadrelor ştiinţifice pentru procesul de cercetare şi inovare, bazat pe conceptul formării cadrelor cu competenţe de cercetare, înzestrate cu tehnologiile, cunoştinţele şi metodologiile necesare domeniului cercetării profesionale competitive.

III. MODERNIZAREA SISTEMULUI DE PREGĂTIRE ŞI ATESTARE A CADRELOR ŞTIINŢIFICE

Studiile de doctorat în lume se confruntă cu o serie de dificultăţi, comune pentru multe ţări, inclusiv şi pentru ţara noastră. Printre acestea se numără: incapacitatea doctoranzilor de a se încadra în timpul stabilit, baza experimentală slabă a laboratoarelor, folosirea unor materiale depăşite de timp, asigurarea cu echipament tehnic auxiliar, accesul limitat la bazele de date, absenţa literaturii de specialitate, lipsa informaţiei privind cercetările similare din ţările avansate, imposibilitatea de a testa

rezultatele obţinute. Mai putem menţiona structura organizatorică ineficientă, organizarea şi dirijarea slabă a procesului de studiu, disfuncţia unor relaţii în sistemul de învăţământ, criterii şi standarde inconsecvente ce ţin de admitere, de instruire şi de susţinere a tezelor, controlul slab asupra calităţii studiilor.

Fiind semnatară a comunicatului de la Bergen (mai 2005) aprobat de toţi cei 45 de miniştri ai educaţiei din grupul Cartei Bologna, Republica Moldova, ca ţară-membră a acestui grup, şi-a reafirmat angajamentul ferm de reformare a studiilor universitare în general şi a celor doctorale în particular. În această abordare complexă a Cartei Bologna se menţionează că una din particularităţile educaţionale este aplicarea noilor tehnologii centrate pe formarea şi dezvoltarea competenţelor. Competenţele de cercetare includ un spectru larg de priceperi, deprinderi de a gândi şi activa prin prisma metodologiei ştiinţei şi tehnologiilor şi sunt condiţii determinante pentru integrarea ulterioară a specialistului în societate şi pregătirea temeliei instruirii lui continue. Acest aspect important şi-a găsit reflectare şi în concepţia dezvoltării sistemului de învăţământ a Republicii Moldova.

În conformitate cu această concepţie, bazată pe stipulările Cartei Bologna, doctoratul este considerat un ciclu de studii universitare cu două componente: **studii avansate** şi **cercetare ştiinţifică.** Aceste doua componente devin obligatorii, indiferent de forma doctoratului, la zi sau cu frecvenţă redusă. În cadrul studiilor avansate, doctoranzii vor studia metode cele mai noi de cercetare, tehnici de elaborare şi management al proiectelor de cercetare. De asemenea, în conformitate cu Carta Bologna se recomandă divizarea doctoratului în două tipuri deja existente în mai multe ţări europene: ***doctorat ştiinţific*** şi ***doctorat profesional.*** Doctoratul ştiinţific se bazează pe creaţie şi cercetare ştiinţifică avansată, contribuind la dezvoltarea de cunoştinţe, competenţe şi abilităţi cognitive şi se organizează în următoarele domenii fundamentale: ştiinţe exacte, ştiinţe ale naturii, ştiinţe umaniste, teologie, ştiinţe juridice, ştiinţe sociale şi politice, ştiinţe economice, arhitectură şi urbanism, ştiinţe agricole şi silvice, ştiinţe medicale, ştiinţe inginereşti, ştiinţe militare şi informaţii. ***Doctoratul profesional*** se bazează pe cercetare-analiză ştiinţifică a propriei performanţe profesionale artistice sau sportive a doctorandului, realizată cel puţin de nivel naţional, contribuind astfel la dezvoltarea de cunoştinţe, competenţe şi abilităţi profesionale. Doctoratul profesional se poate organiza în domeniile: arte, cultură fizică şi sport.

Referitor la grilele de calificare şi atestare cu două trepte – ***doctor*** şi ***doctor habilitat*** – Carta Bologna recomandă ca fiece ţară să se determine autonom în funcţie de tradiţii şi de gradul de interlegătură a acestei calificări cu alte tipuri de calificare, cum ar fi titlurile ştiinţifico-didactice.

În contextul dat se cere reconfigurarea sistemului de studii la doctorat, în cadrul căruia fiind absolut necesară elaborarea unui sistem nou funcţional de pregătire a cadrelor ştiinţifice pentru procesul de cercetare şi inovare, bazat pe conceptul formării cadrelor cu competenţe de cercetare, înzestrate cu tehnologiile, cunoştinţele şi metodologiile necesare domeniului cercetării profesionale competitive, dar în acelaşi timp bazat pe tradiţiile existente în ţară, în particular pe calificarea cadrelor ştiinţifice după două categorii – de ***doctor*** şi ***doctor habilitat.***

Carcasa doctoratului trebuie să o constituie Standardele şi Cerinţele Generale ale studiilor avansate cu schema generală a Programului de studii pe componente corelate, echilibrate şi integrate. Cadrul funcţional de studii avansate la doctorat trebuie să includă: universalitatea şi completitudinea disciplinelor de studii, care vor asigura pregătirea de bază a doctoranzilor; cooperarea interdisciplinară a cercetărilor şi cursurilor doctorale, integritatea de conţinut şi structural-funcţională a procesului de studii avansate la doctorat; combinarea variată şi flexibilă a cursurilor de bază şi opţionale cu un spectru larg al disciplinelor speciale şi algoritmi de studii. Pentru a spori semnificaţia acestor studii avansate, este necesară finalizarea lor cu obţinerea unei diplome corespunzătoare.

Potrivit comunicatului de la Bergen, cadrul instituţional de redimensionare a doctoratului îl constituie **şcolile doctorale.** O bună parte din ţările UE au păşit sigur pe acest făgaş *(tabelul 1)*

Tabelul 1. **Şcoli Doctorale în UE**

Ţara	Denumirea Şcolii	Numărul
Germania	Graduerierten kollege	283
Olanda	Research School	107
Norvegia	Doctoral University Colledge	26
România	Şcoli Doctorale	36
Suedia	National Graduated School	39

În contextul Şcolilor Doctorale Standardele şi Cerinţele Generale ale doctoratului pot fi considerate ca o platformă de studii şi cercetare ajustată armonios la una din misiunile lui de bază – reproducerea cadrelor ştiinţifice. Concomitent, Standardele şi Cerinţele Generale se pot considera ca baza unui contract social al Şcolilor doctorale cu doctoranzii în particular şi societatea în general. De asemenea, aceste Standarde şi Cerinţe Generale ale doctoratului vor sta la baza înfiinţării şi acreditării şcolilor doctorale prin Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al AŞM şi Consiliul Naţional pentru Acreditare şi Atestare. Modalităţile de organizare a şcolilor doctorale în

Uniunea Europeană, SUA etc. sunt diferite: ***de la asocierea universităţilor şi institutelor de cercetare în constituirea unei scoli doctorale pe lângă o Universitate – rezident până la înfiinţarea mai multor şcoli doctorale în cadrul unei universităţi.***

Pornind de la această analiză succintă, elementele de bază ale conceptului şcolilor doctorale ar cuprinde:

- Şcoala Doctorală este structura-cadru de organizare şi desfăşurare a învăţământului universitar la ciclul III – studii de doctorat şi a activităţilor de postdoctorat;
- Şcoala Doctorală se organizează în consorţiu de Universităţi şi Institute de cercetare în baza criteriilor de înfiinţare şi a Regulamentului Cadru de funcţionare;
- Şcolile Doctorale se constituie ca subdiviziuni autonome pe lângă Universităţi cu un Consiliu Ştiinţific şi Director al Scolii;
- Şcolile Doctorale se acreditează de către CNAA în baza criteriilor şi metodologiei de acreditare.

Ţinând cont de dimensiunea spaţiului educaţional şi de cercetare al Republicii Moldova, la etapa dată ar fi oportună constituirea *şcolilor doctorale în formula de asociere.* Astfel că propuneri pentru analiză se pot considera cele prezentate în *fig.3:*

Printre activităţile de bază ale Şcolii Doctorale se conturează:

- organizarea admiterii, selectarea conducătorilor, pregătirea cadrului tematic, logistic etc. pentru desfăşurarea doctoratului;
- studii avansate de 2 semestre cu module de studii aprofundate de specialitate şi module de studii complementare; examene de doctorat; studiile se finalizează cu eliberarea certificatului de studii de doctorat şi promovarea doctorandului la Programul de cercetare în cazul susţinerii cu succes a proiectului de cercetare;
- organizarea realizării Programelor de cercetare de 2-3 ani ale doctoranzilor; monitorizarea desfăşurării Programelor şi a activităţii conducătorilor de doctorat;
- monitorizarea activităţii persoanelor în postdoctorantură;
- asistenţă şi consultaţii în pregătirea şi finalizarea tezelor de doctor şi doctor habilitat;
- organizarea activităţii Consiliilor specializate, seminarelor de profil;
- asistenţă şi consultaţii în pregătirea dosarelor tezelor de doctor şi doctor habilitat pentru examinare şi validare a conferirii gradelor ştiinţifice la CNAA.

Ţinând cont de divizarea cadrului pregătirii în doctorat în programul de **studii avansate** şi **programul de cercetare ştiinţifică** este oportună şi modificarea sistemului de finanţare prin două modalităţi:

1. Finanţarea directă a şcolilor doctorale pentru activităţile ei şi realizarea programelor de studii avansate;

2. Finanţarea indirectă prin proiecte de cercetare doctorale.

Un capitol aparte în modernizarea sistemului de pregătire a cadrelor ştiinţifice este legat de modalităţile şi sistemul de atestare a lor. Acest aspect ţine în primul rând de cerinţele faţă de tezele de doctor şi doctor habilitat. Cerinţele respective se impun a fi specificate în funcţie de caracterul cercetărilor efectuate. Astfel, pentru tezele de doctor cu rezultate ale cercetării predominant fundamentală s-ar cere publicarea a cel puţin 4 articole ştiinţifice, din care două în reviste cu factor de impact, precum şi 4 comunicări la conferinţe, dintre care 2 la foruri internaţionale. Aceste cerinţe vin din definiţia investigaţiilor fundamentale, când rezultatele sunt considerate ştiinţifice după ce au intrat în circuitul internaţional. Alte categorii de teze ar fi tezele cu rezultate predominante de cercetare aplicativă şi dezvoltare tehnologică. În acest caz, în afară de 2 articole publicate şi 2 comunicări ştiinţifice s-ar impune deţinerea a 2 brevete de invenţie sau a 2 certificate de implementare a elaborărilor, recomandărilor în sectorul real,

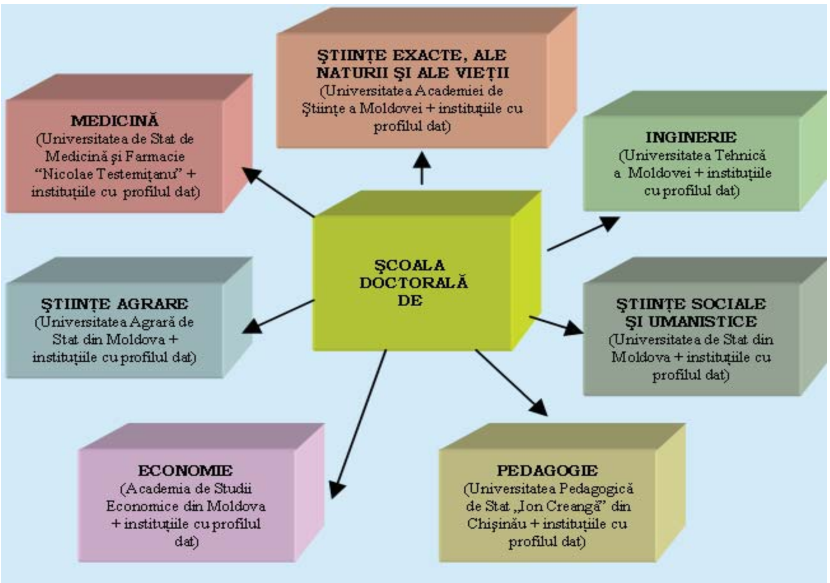

Fig.3. **Posibilităţi de instituire de şcoli doctorale în Universităţi din Republica Moldova prin asociere cu alte Universităţi şi Institute de cercetare**

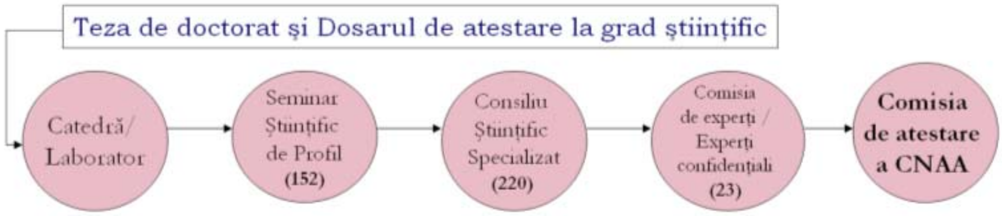

Fig. 4. **Traseul examinării tezelor în reţeaua naţională de atestare a cadrelor ştiinţifice (cifrele din figură reflectă numărul existent de seminare, consilii etc.)**

precum şi 2 participări la saloane de invenţii, dintre care unul internaţional. Ţinând cont de nivelul diferit al tezelor chiar făcând parte din aceeaşi categorie, ar fi oportună implementarea practicii mai multor ţări europene de acordare a unui calificativ la susţinere: ***excelentă, foarte bună, bună, satisfăcătoare.***

Un aspect important în perfecţionarea modalităţii de atestare este legat de sistemul sau reţeaua de atestare. Formatul actual al evaluării şi susţinerii tezelor este prezentat în *fig.4.*

Această modalitate de examinare şi evaluare a tezelor este stipulată în Codul cu privire la ştiinţă şi inovare şi se utilizează din 2005. Pe parcursul a aproape 5 ani de funcţionare modalitatea dată pe de o parte şi-a demonstrat parţial eficienţa în raport cu sistemul precedent (preluat din sistemul de atestare din fosta URSS), însă pe de alta s-a dovedit a fi cam greoaie, pe unele segmente ale examinării fiind formală, fără exigenţele necesare. Rămâne de analizat: sau elaborăm şi implementăm un alt tip de reţea de examinare şi evaluare a tezelor ştiinţifice; sau modificăm doar unele modalităţi de funcţionare a traseului actual al atestării. Un exemplu ar fi limitarea doar la funcţionare a Consiliilor ştiinţifice specializate ad-hoc, instituite din 8 persoane, cu cote a câte 50 la sută din partea Senatelor Universităţilor sau Consiliilor ştiinţifice ale Institutelor şi 50 la sută din partea Comisiei de atestare CNAA şi Comisiile de experţi, fără consiliile actuale cu nucleul din preşedinte şi secretar ştiinţific. Partea de asistenţă a ultimilor în promovarea tezelor o poate prelua şcoala doctorală.

În încheiere menţionăm că aspectele prezentate sunt nişte sugestii succinte în albia reconfigurării Sistemului Naţional de Atestare a cadrelor ştiinţifice, care pe viitor se cer dezvoltate într-un cadru regulatoriu al Codului învăţământului şi Codului cu privire la ştiinţă şi inovare prin conlucrare constructivă a Ministerului Educaţiei, CSŞDT, CNAA, Universităţilor şi tuturor organizaţiilor din sfera de cercetare şi inovare.

Elena Bontea, ***Malanca. Teatrul popular,*** tempera, pânză, 1972

AI NOŞTRI TINERI LA LYON ÎNVAŢĂ...

*Dr. **Olga ILIAŞENCO,***
consultant IFA

Noi toţi suntem familiarizaţi cu noţiunile de *co-operare,* sau *con-lucrare* în cercetare, comunitatea ştiinţifică ar fi bine însă să cunoască mai multe şi despre ***co-tutelă* în doctorat**. Institutul de Fizica Aplicată al AŞM are deja o primă experienţă în acest domeniu. Informaţia referitoare la pregătirea tinerilor cercetători prin cotutelă este oferită de către directorul IFA, m.cor., prof. Leonid Culiuc şi doctorandul IFA Sergiu Anghel, care a câştigat o bursă de doctorat în cotutelă oferită de guvernul Republicii Franceze în anul 2008.

Bursa în cotutelă este prevăzută pe 15 luni şi se repartizează pe durata de trei ani consecutiv pentru o teză realizată sub dublă conducere ştiinţifică de cercetători din ambele ţări.

În cazul IFA, o atare idee a apărut în 2007 în timpul vizitei prof. Leonid Culiuc la Universitatea Claude Bernard Lyon 1, unde dumnealui a activat timp de două luni în calitate de profesor invitat. Ca rezultat al înţelegerii preliminare cu prof. Georges Boulon, specialist de talie mondială în domeniul materialelor luminescente, în aprilie 2008 a fost semnată Convenţia de cotutelă de către preşedintele Universităţii din Franţa, prof. Lionel Collet şi preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei, acad. Gheorghe Duca.

"Candidatura dlui Anghel a fost propusă din două considerente", a menţionat directorul IFA, m.cor. Leonid Culiuc, "prima fiindcă Sergiu, absolvent al facultăţii de fizică a USM, a manifestat cunoştinţe temeinice, aptitudini şi potenţial intelectual, adică tot ce-i necesar unui cercetător-fizician, şi cea de-a doua – cunoaşterea limbii franceze la un nivel suficient pentru comunicare cu colegii în Franţa, fapt care a fost confirmat la examenul de doctorat susţinut la Centrul de Studii Universitare, Postuniversitare şi Perfecţionare al AŞM".

Instituţia vizitată iniţial cu scop informativ a fost Alianţa Franceză din Moldova, care oferă diferite oportunităţi de cooperare inter-universitară, şi nu numai. Prin aceasta tinerii, pe bază de concurs, pot obţine burse pentru studii, cu o durată mai mare sau

Catedrala Fourviere,
unul din simbolurile oraşului Lyon

mai mică, diverse stagii de pregătire profesională etc. Detalii pe site-ul Alianţei: http://www.alfr.md

Sergiu s-a oprit la o bursă de doctorat în cotutelă, care constă în efectuarea studiilor prin doctorat în două centre de cercetare (universităţi) concomitent pe parcursul a 3 ani de zile, lucrul acesta fiind posibil deoarece 7 luni pe an stagiarul se află în ţara de origine, iar 5 luni în Franţa. Studiile se finalizează cu susţinerea unică a tezei de doctor, evident într-o limbă străină (franceză, în cazul dat), în faţa unui consiliu ştiinţific mixt, cu reprezentanţi ai ambelor universităţi sau instituţii de cercetare-dezvoltare, şi obţinerea diplomelor de doctor în ştiinţe tot din partea ambelor organizaţii.

Primul stagiu al lui Sergiu a avut loc în perioada octombrie 2008 – februarie 2009, pe parcursul căreia doctorandul a efectuat un şir de cercetări experimentale în cadrul Laboratorului de fizico-chimie a materialelor luminescente (LPCML) a Universităţii Claude Bernard Lyon 1. După cum a fost menţionat, este prima stagiune dintr-o serie de 3, din care este constituit programul pentru doctorat în cotutelă.

Laboratorul LPCML – un adevărat centru internaţional de excelenţă, ca majoritatea unităţilor de cercetare performante din Franţa, are dublă afiliere. Localizat pe teritoriul Universităţii şi având în componenţa personalului angajaţi universitari, este finanţat şi de CNRS (Centrul Naţional de Cercetări Ştiinţifice). În acest laborator îşi fac studiile de masterat şi doctorat tineri din Algeria, Brazilia, China, Maroc, Polonia, Rusia, precum şi regulat au loc seminare cu participarea profesorilor

din Japonia, Germania, SUA etc. "Faptul că ai posibilitatea de a lucra într-un astfel de laborator, de a învăța lucruri noi şi a cunoaşte noi oportunități îți dă o satisfacție morală, care te motivează în plus", spune Sergiu.

Vorbind despre condiții de trai, despre petreceri în timpul liber (aceste aspecte fiind şi ele importante), Sergiu a menționat că a locuit într-o garsonieră în campusul universitar situată foarte aproape de laborator. Condițiile de trai sunt excelente, el locuind singur într-o cameră cu toate dependințele. În timpul liber Sergiu parcurgea „în lung şi-n lat" Lyon-ul – unul din obiectivele turistice importante ale Franței, a vizitat muzee, la multe din ele pentru studenți intrarea fiind gratis, diferite reprezentări de artă. Pe cât a fost posibil, a făcut sport şi a ieşit cu prietenii în oraş.

La capitolul recomandări, Sergiu Anghel a menționat următoarele – pentru a obține o astfel de bursă este necesar de urmat paşii respectivi:

- a găsi persoane din partea ambelor centre de cercetare care-ți vor accepta candidatura;
- a depune dosarul cu documentele necesare la Alianța Franceză din Moldova;
- a trece cu brio interviul la Alianța Franceză din Moldova şi, desigur, puțină baftă...

Contează intențiile şi contactele deținute de conducătorul ştiințific din Moldova, dar şi mai mult – potențialul doctorandului în cotutelă. În plus, la specialitate, trebuie să cunoşti o limbă străină, de dorit, limba țării unde ai de gând sa-ți faci studiile şi cercetările. Şi, bineînțeles, este necesar să fii gata să sacrifici ceva: serile cu cei apropiați, intâlnirile cu prietenii de şcoală... (Sergiu a simțit asta foarte bine, având acasă soția iubită şi o fetiță drăgălaşă). Însă aceste sacrificii se vor recupera într-un viitor apropiat, deoarece „beneficiul" este într-adevăr remarcabil.

În concluzie, m. cor. Leonid Culiuc a menționat, că studiile şi stagiile cercetătorilor tineri în centre ştiințifice avansate de peste hotare sunt benefice pentru întreaga instituție de cercetare din țara pe care o reprezintă aceşti tineri (prin contribuția la formarea imaginii pozitive a instituției, în care sunt angajați tineri dotați, silitori şi dornici de cunoştințe) şi, de fapt, beneficiul revine ştiinței autohtone în general, deoarece nivelul ei de dezvoltare este determinat, în primul rând, de calificarea personalului implicat în cercetare, care, în mod imperativ, trebuie să corespundă standardelor internaționale. În caz contrar, rezultatele activității acestui personal nu vor atinge pragul de vizibilitate în procesul ştiințific informațional mondial.

Doctorand Sergiu Anghel din RM şi prof. Georges Boulon – conducătorul din Franța

Laborator internațional: doctoranzi din Moldova, Brazilia, China, Rusia

PROCESELE SOCIO-DEMOGRAFICE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ: DE LA MEDITAȚII LA ACȚIUNI

Conferința științifică internațională cu prilejul aniversării a 15-a de la adoptarea Programului de Acțiune al Conferinței Internaționale pentru Populație şi Dezvoltare (Cairo, 1994)

Dr. în sociologie ***Olga GAGAUZ***

Evoluția demografică şi efectele acesteia în diferite domenii ale vieții socio-economice reprezintă una din cele mai importante probleme ale secolului actual. Trendurile demografice care afectează țările europene au fost evidențiate în prognozele demografice şi necesită o abordare complexă, din perspectiva dezvoltării durabile. Aceasta presupune adoptarea unor politici naționale care să diminueze consecințele negative ale schimbărilor demografice, ale îmbătrânirii populației şi ale nivelului scăzut al natalității, ca şi alte arii în care factorii demografici au implicații.

Populația şi dezvoltarea au constituit subiect de discuții în cadrul Conferinței științifice internaționale *Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni,* care s-a desfăşurat la 15-16 octombrie 2009 în incinta Academiei de Ştiințe a Moldovei, organizată de Institutul Integrare Europeană şi Ştiințe Politice al Academiei de Ştiințe a Moldovei cu suportul financiar al Fondului ONU pentru Populație în Moldova.

Forul ştiințific a întrunit circa 120 de specialişti în domeniul populației, inclusiv savanți de vază din România, Franța şi țările CSI: Rusia, Ucraina, Bielorusia, Tadjikistan, Uzbekistan, Kazahstan, reprezentanți ai instituțiilor statale (Ministerul Economiei, Ministerul Muncii, Protecției Sociale şi Familiei, Ministerul Educației, Ministerul Sănătății, Comisia Națională pentru Populație şi Dezvoltare, Biroul Național de Statistică), academice, de învățământ superior, internaționale (OIM, PNUD, UNDP) şi societății civile.

Problemele demografice, care au fost discutate în cadrul acestui for ştiințific, au o importanță deosebită pentru cei care elaborează strategii şi programe pe termen mediu şi lung, pentru schimbul de experiență ştiințifică, identificarea celor mai bune practici în ceea ce priveşte elaborarea şi implementarea politicilor demografice. Programul conferinței a cuprins o tematica largă a cercetărilor ştiințifice în domeniul populației: particularități regionale ale dezvoltării demografice, analiza natalității şi mortalității, sănătatea reproductivă, migrația şi rolul ei în reproducerea populației, îmbătrânirea demografică, tendințele prospective ale dezvoltării demografice etc.

În cadrul primei secțiuni, *Aspecte regionale ale reproducerii populației,* au fost prezentate tendințele principale ale evoluției populației în țările CSI. S-a remarcat existența unor tendințe comune în dezvoltarea demografică a regiunii cu evidențierea particularităților specifice ce țin de dinamica principalelor procese demografice – natalitatea, mortalitatea şi migrația.

Academicianul Gh.Paladi a prezentat o evaluare profundă a realizărilor din domeniul sănătății reproductive de la noi, raportată la obiectivele şi recomandările Programului de Acțiune al Conferinței Internaționale pentru Populație şi Dezvoltare (Cairo, 1994), Program semnat şi aprobat de Republica Moldova alături de alte 178 de țări participante la acel for.

Acad. Gh.Paladi a evidențiat că situația socio-economică şi politică din ultimii ani a avut repercusiuni profunde asupra evoluției demografice, prin schimbările semnificative ale caracteristicilor fenomenului demografic (natalitatea, fertilitatea, mortalitatea, îmbătrânirea populației, migrația etc.). Academicianul a atenționat că stoparea declinului demografic în Republica Moldova nu este problema unui anumit guvern sau partid, aceasta fiind problema întregii societăți. Dacă astăzi şi mâine nu vom întreprinde nicio acțiune pentru stoparea sporului negativ al populației, s-ar putea ca pentru generațiile viitoare să fie prea târziu de a mai schimba ceva.

Valerii Elizarov, dr. în economie, Universitatea de Stat „M.V.Lomonosov", Moscova a menționat că, odată cu adoptarea Concepției politicii demografice a Federației Ruse până în anul 2025 (octombrie 2007), au fost propuse şi implementate acțiuni concrete orientate spre susținerea familiilor tinere şi încurajarea natalității, oprindu-se detaliat asupra măsurilor de stimulare a naşterilor, în special a celor de rangul doi. A fost prezentată o analiză profundă în ceea ce priveşte eficacitatea politicilor demografice implementate.

Profesor Liudmila Sahotico, din Bielorusia a caracterizat particularitățile modelului de dezvoltare demografică a Bielorusiei, subliniind necesitatea elaborării unui mecanism de gestionare a proceselor demografice raportat la factorii determinanți ai acestora, atât structurali (structura populației pe vârste, sexe, starea civilă etc.), cât şi socio-economici

(calitatea vieţii populaţiei, nivelul de studii şi de cultură, ocupaţia femeilor etc.)

Andrei Timuş, membru corespondent al AŞM, în raportul *Factorii social-economici de ameliorare a proceselor demografice* a pus în dezbatere probleme ce ţin de emigraţia tineretului, transformările în interiorul institutului familiei, creşterea ratei natalităţii extraconjugale etc. Propunerile enunţate de domnia sa în scopul ameliorării situaţiei demografice sunt: integrarea producerii agricole cu prelucrarea industrială şi comercializarea producţiei finite, distribuirea echitabilă a veniturilor în complexul agroindustrial, dezvoltarea infrastructurii în mediul rural, crearea condiţiilor favorabile pentru creşterea şi educaţia copiilor, întărirea relaţiilor familiale, reglarea natalităţii, integrarea socială a tinerilor, în special, a celor din mediul rural.

Olga Gagauz, doctor în sociologie, şef Sector Demografie al Institutului Integrare Europeană şi Ştiinţe Politice al ASM, în comunicarea *Dezvoltarea demografică a Republicii Moldova: situaţia actuală şi tendinţele viitoare* a prezentat rezultatele prognozei demografice pe termen lung (până în anul 2050). S-a constatat că în prima jumătate a sec.XXI numărul populaţiei Republicii Moldova va fi în scădere continuă, iar procesul de îmbătrânire demografică va atinge proporţii extrem de mari. Depopularea este un pericol real pentru Republica Moldova, iar structura populaţiei va cunoaşte modificări importante, în special reducerea populaţiei tinere şi creşterea impunătoare a celei vârstnice. În această ordine de idei s-a accentuat necesitatea elaborării unei strategii în domeniul populaţiei drept parte componentă a strategiei de dezvoltare social-economică a ţării. Ca aspecte-cheie a politicilor demografice au fost menţionate: creşterea natalităţii, ameliorarea sănătăţii populaţiei, reducerea mortalităţii, în special la populaţia în vârsta aptă de muncă, reglarea proceselor migraţionale. Un obiectiv principal prezintă acomodarea societăţii la noua structură pe vârste a populaţiei. În concluzie, s-a remarcat importanţa intensificării cercetărilor ştiinţifice şi a prognozelor demografice pentru elaborarea şi monitorizarea strategiilor în domeniul populaţiei.

O evaluare complexă a specificului politicilor demografice în Republica Moldova şi prioritatea acestora raportate la fenomenele demografice actuale a fost prezentată de către dr. ***Boris Gâlca, coordonator Programe UNFPA*** (Fondul ONU pentru Populaţie) în Republica Moldova. S-a menţionat că până în prezent în Moldova nu au fost abordate în mod adecvat unele interacţiuni socio-demografice care în actualul context economic, social şi politic se vor solda, în viitorul apropiat, cu o ulterioară îmbătrânire demografică masivă.

Totodată, Republica Moldova nu are, încă, un pachet de politici demografice, inclusiv cele orientate direct spre familie şi încurajarea natalităţii. S-a remarcat că în pofida problemelor demografice majore, în ţara noastră unicul instrument de analiză şi coordonare a politicilor demografice este Comisia Naţională pentru Populaţie şi Dezvoltare (CNPD) şi Secretariatul acesteia din cadrul Ministerului Economie. În final, dnul Gâlcă a atenţionat asupra necesităţii orientării strategice a politicilor demografice pentru încurajarea ascendentă a majorării ratei natalităţii; majorarea speranţei medii de viaţă; descreşterea semnificativă a ratei emigraţiei populaţiei; adaptarea la noua structură demografică şi depăşirea efectelor îmbătrânirii populaţiei; limitarea disproporţiei în distribuţia teritorială a populaţiei şi a depopulării unor regiuni şi a zonelor rurale; sincronizarea cadrului legislativ ce vizează dezvoltarea demografică a ţării.

În contextul abordării problemelor privind aspectele regionale ale reproducerii populaţiei, ***dr.Liudmila Maksakova*** de la Institutul de Economie al Academiei de Ştiinţe din Uzbekistan a menţionat că în dezvoltarea demografică din ultimele decenii, Uzbekistanul a cunoscut câteva ascensiuni şi descreşteri determinate în mare parte de nivelul natalităţii şi fluxul migraţional. Printre aspectele pozitive au fost menţionate: scăderea mortalităţii materne şi a nou-născuţilor; reducerea presiunii demografice asupra populaţiei economic active, pe fondul creşterii efectivului populaţiei în vârsta aptă de muncă. În pofida acestor realizări demografice, ţara se confruntă cu o serie de probleme în domeniul sănătăţii populaţiei şi a migraţiei de muncă.

În cadrul secţiunii *Natalitatea, sănătatea reproductivă şi familia****, profesorul de demografie la Universitatea Bucureşti Vasile Gheţău***, director al Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici" al Academiei Române a prezentat comunicarea întitulată *România: 1990-2009 – 20 de ani de natalitate scăzută. Efecte şi implicaţii pe termen lung* (sau *Un preţ care va trebui plătit: cine îl va plăti?*). S-a accentuat că dimensiunea populaţiei vârstnice în deceniile viitoare va cunoaşte o ascensiune continuă, în special după anul 2031, odată cu obţinerea vârstei reproductive a generaţiilor mici născute după 1989. Profesorul a estimat că raportul de dependenţă, în România, în anul 2031 va fi de 51 vârstnici la 100 de adulţi. Un astfel de raport de dependenţă va impune o restructurare a întregului sistem de pensii şi va crea o presiune economică dramatică asupra populaţiei economic

active, cea care alimentează bugetul de asigurări sociale. În final, savantul a constatat: generațiile din 1990-2009, alături de cele care se vor naşte în anii 2010-2035, vor plăti costurile economice ale întreținerii populației vârstnice, cu toate că clasa politică ar trebui să fie responsabilă de gestionarea celei mai importante bogății pe care o poate avea o țară – populația.

Constantin Matei**, **doctor habilitat în economie, profesor universitar la Academia de Studii Economice din Moldova, a atenționat asupra ritmurilor foarte înalte de reducere a natalității în Republica Moldova comparativ cu alte state din Europa. În acest context, s-a făcut referință la situația din Franța, evidențiindu-se că ritmurile de reducere a natalității în țara noastră pe parcursul a 68 de ani au fost de 6 ori mai mari decât în Franța. S-a subliniat că nivelul scăzut al natalității este generatorul principal al transformărilor structurii pe vârste a populației.

Dr. în sociologie Mariana Buciuceanu-Vrabie a prezentat rezultatele cercetării *Comportamentul reproductiv al femeilor din mun. Chişinău: caracteristici şi factori determinanți,* realizat în cadrul sectorului demografie al Institutului Integrare Europeană şi Științe Politice al AŞM.

O abordare amplă a tendințelor demografice din Ucraina, în special, a mortalității populației a fost efectuată de către ***academicianul Ella Libanova***, director al Institutului de Demografie şi Cercetări Sociale al Academiei Naționale de Științe din Ucraina, în cadrul secțiunii *Sănătatea, morbiditatea şi mortalitatea populației*. Fundamentată pe o analiză comparativă de-a lungul ultimilor 50 de ani, a fost prezentată analiza comparativă a mortalității populației din Ucraina în raport cu alte țări europene şi menționate direcțiile prioritare de revigorare a sănătății populației.

Rezultatele unui studiu complex, efectuat sub conducerea ***savanților*** demografi francezi ***France Mesle*** şi ***Jacues Vallin*** de la Institutul Național de Cercetări Demografice din Paris (INED), au fost prezentate de către ***Olga Penina***, cercetător ştiințific al Sectorului Demografie al Institutului Integrare Europeană şi Științe Politice al AŞM. În atenția cercetătorilor a stat analiza tendințelor de lungă durată ale mortalității populației Republicii Moldova după cauzele de deces, utilizând experiența savanților francezi şi aplicând o metodă proprie de reconstituire a seriilor continui în timp ale mortalității clasificate după cauze de deces. Necesitatea acestei aplicații metodologice este argumentată prin discontinuitatea seriilor statistice ca rezultat al revizuirilor periodice ale nomenclatorului cauzelor de deces. Au fost de asemenea propuse nişte metode de corecție a mortalității infantile şi a mortalității la vârsta înaintată pentru anii 1960-1970, iar pentru întreaga perioadă a studiului (anii 1959-2008) s-a înaintat o metodă de corecție a mortalității infantile în conformitate cu noțiunea de „viviparitate" recomandată de OMS.

Dezbateri profunde a provocat problema migrației populației. În rapoartele prezentate de ***Simion Terzioglo,*** reprezentant al OIM în Republica Moldova, ***Olga Poalelungi,*** expert național, şi ***Parviz Hakimov,*** UNFPA Tadjikistan fusese elucidate efectele migrației asupra dezvoltării economice şi demografice a țărilor care se confruntă cu migrația în masă a populației. S-a atenționat asupra necesității elaborării unor politici coerente ce țin de reglarea fluxurilor migraționale.

O atenție deosebită a fost acordată problemei îmbătrânirii demografice a populației în cadrul secțiunii *Îmbătrânirea demografică: consecințele economice şi sociale*. Profesor ***Gaiane Safarova*** (Sanct Petersburg) a venit cu o abordare nouă a procesului de îmbătrânire a populației − evaluarea „vârstei prospective a populației", subliniind că pentru planificarea şi reformarea sistemelor de pensionare şi de protecție socială este important că indicele obişnuit al vârstei mediane (retrospective) se completează cu indicele vârstei mediane potențiale. Necesitatea acestei inovații este determinată de faptul că problemele ce țin de sănătate, pensionare, moştenire, consum, acumulări ale capitalului uman şi patrimonial depind nu numai de vârsta individului, dar şi de timpul care i-a rămas să mai trăiască.

Dr. în economie, conf. universitar Valeriu Sainsus de la Academia de Studii Economice a Moldovei a evaluat impactul îmbătrânirii populației asupra sistemului de pensionare al Republicii Moldova, subliniind faptul că în condițiile când speranța de viață la naştere rămâne la un nivel inferior, mărirea vârstei de pensionare nu este justificată. Este strict necesar de a stabili standarde adecvate de pensionare în raport cu starea de sănătate, luând în considerare existența unor diferențe pe sexe în durata vieții populației.

În urma dezbaterilor din cadrul conferinței a fost aprobată o rezoluție care cuprinde unele propuneri ce țin de ameliorarea situației demografice în Republica Moldova.

FORUMUL ŞTIINŢIFIC MONDIAL DE LA BUDAPESTA

În perioada 5–7 noiembrie curent, la Budapesta, Ungaria, s-a întrunit Forumul Ştiinţific Mondial, ce se convoacă o dată la doi ani sub patronajul preşedintelui Ungariei, Directorului General al UNESCO, preşedintelui Comisiei Europene şi preşedintelui Consiliului Ştiinţific Internaţional. La eveniment au participat peste 1000 de savanţi şi politicieni din întreaga lume, care au oferit în cadrul dezbaterilor o viziune strategică a viitorului ştiinţei în societatea globală a secolului al XXI-lea. Republica Moldova a fost reprezentată la Forumul Ştiinţific Mondial de acad. Gheorghe Duca, preşedintele A.Ş.M., invitat de către Academia de Ştiinţe a Ungariei şi Federaţia Academiilor Europene (ALLEA). În comunicarea sa el a abordat rolul ştiinţei şi inovării în relansarea economică şi-n diminuarea crizei financiar-economice mondiale. În cadrul uneia din secţii, acad. Duca a fost solicitat să prezinte modelul de integrare a ştiinţei şi educaţiei în baza Clusterului educaţional al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Acad. Gheorghe Duca a avut întrevederi de lucru cu acad. Jozsef Palinkas, preşedintele Academiei de Ştiinţe a Ungariei, dr. Gyula Csopaki, preşedintele Oficiului Ungar pentru Cercetare şi Tehnologii, Peter Csermely, preşedintele Comitetului Naţional Ungar pentru susţinerea copiilor şi tinerilor dotaţi. Totodată, în contextul asocierii ţării noastre la Programul Cadru 7 pentru ştiinţă şi dezvoltare tehnologică, preşedintele A.Ş.M. a purtat discuţii cu reprezentanţii Directoratului Comisiei Europene pentru Cercetare.

Elena Bontea. ***Natură statică pe covor vechi,*** ulei pe carton, 1964

CFM-2009. SALTURILE EXTRAORDINARE ÎN FIZICA DE IERI, DE AZI ŞI DE MÂINE

Tatiana ROTARU

Societatea Fizicienilor din Moldova a organizat între 26-27 noiembrie curent, în incinta Bibliotecii Ştiinţifice Centrale a A.Ş.M., cea de-a III-a Conferinţă a Fizicienilor din Moldova (CFM-2009) care continuă seria manifestărilor din anii 2005 şi 2007. La eveniment au participat reprezentanţi ai institutelor academice cu profilul de fizică şi inginerie, universităţilor din ţară, precum şi cercetători în domeniu din România, Ucraina, Belarus şi Rusia. Savanţii s-au întrunit la acest for ştiinţific sub însemnul celebrării *Anului internaţional al Astronomiei şi marcării a 50 de ani de la descoperirea circuitului integrat şi al efectului Aharonov-Bohm.*

La deschiderea celei de-a III-a Conferinţe a Fizicienilor din Moldova, **acad. Valeriu Canţer,** preşedintele Societăţii Fizicienilor din Moldova, a menţionat importanţa evenimentului în contextul dialogului ştiinţific privind realizările în domeniu din ultima perioadă de timp la nivel de ţară şi, în ansamblu, în lume, de care este strâns legată şi cercetarea fizică de la noi. El a subliniat necesitatea de a analiza şi unele probleme cu care se confruntă comunitatea fizicienilor din ţară şi, în special, cele ce ţin de pregătirea cadrelor ştiinţifice.

Cu un cuvânt de salut către participanţii la Conferinţă s-a adresat **acad. Gheorghe Duca,** preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei, copreşedinte al Comitetului internaţional onorific al CFM-2009, care a evidenţiat semnificaţia manifestării, de rând cu altele de acest gen, în consolidarea comunităţii ştiinţifice din ţară. Ne mândrim cu faptul, a specificat dumnealui, că fizicienii noştri se află în topul unor rezultate performante, înregistrate de A.Ş.M. De exemplu, la actuala Expoziţie internaţională specializată „INFOINVENT – 2009", au fost prezentate peste 400 de lucrări, o bună parte din acestea aparţinând fizicienilor. Referitor la integrarea ştiinţei şi educaţiei preşedintele A.Ş.M. şi-a exprimat doleanţa ca noile rezultate ştiinţifice din fizică să ajungă cât mai repede şi în cursurile de specialitate de la facultăţile universitare, precum şi în manualele şcolare.

Cu urări de bine şi de succes s-au adresat către participanţii la cea de-a III-a Conferinţă a Fizicienilor din Moldova **prof. univ. Mihail Revenco,** prorectorul Universităţii de Stat a Moldovei; **prof. univ. Valerian Dorogan,** prorectorul Universităţii Tehnice din Moldova; **m.c. Leonid Culiuc,** directorul Institutului de Fizică Aplicată al A.Ş.M.; **prof. univ. Anatolie Sidorenco,** directorul Institutului de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale al A.Ş.M.

CFM-2009 şi-a desfăşurat lucrările în cadrul sesiunilor plenare şi a sesiunilor pe următoarele secţii: Problemele fizicii teoretice; Fizica stării condensate; Fizica şi ingineria materialelor; Fizica şi tehnologiile moderne; Ingineria fizică şi echipamente tehnice; Fizica şi învăţământul; Geofizica, fizica atmosferei şi protecţia mediului.

În cadrul şedinţei plenare **acad. Valeriu Canţer** a prezentat raportul *De la electronica de „ieri" – la microelectronica de „azi" – spre nanoelectronica de „mâine"* (**coautori S. Şişianu şi T. Şişianu**). Astfel, a fost făcută o trecere în revistă a celor mai spectaculoase salturi în fizica modernă, consacrate aniversării a 50-a a invenţiei *Circuitelor Integrate.* Potrivit raportorului, era modernă a electronicii a început cu o dezvoltare accelerată a fizicii în perioada dinainte şi de după cel de-al Doilea Război Mondial, când componentele electronice de la acea vreme – relee, rezistoare, condensatoare, bobine şi tuburi – şi-au găsit aplicare în diferite dispozitive electronice. Anume atunci s-au produs şi primele calculatoare electronice.

În a doua jumătate a anilor '50 *transistoarele bipolare* au înlocuit tuburile electronice. Utilizarea lor a dat naştere la noi sisteme electronice, inclusiv calculatoare, care pot fi caracterizate ca dispozitive *de a doua generaţie.* Explozia gradului de utilizare a dispozitivelor electronice şi a calculatoarelor a început cu cele din *a treia generaţie* a electronicii. Anume aceste dispozitive şi sisteme se bazau pe *invenţia circuitului integrat* de **către Jack St. Clair Kilby** şi independent de **Robert Noyce**, tehnologie care a condus mai târziu la elaborarea microprocesorului şi la evoluţia unor domenii întregi ale electronicii în microelectronică. *Microcalculatoarele,* create în anii '70, au devenit omniprezente după 1980. Noul domeniu de electronică-microelectronică s-a impus prin sisteme şi dispozitive din *generaţia a patra,* care au şi determinat esenţa dezvoltării societăţii informaţionale, bazate pe cunoaştere.

Evoluţia tehnologiilor de calcul a cunoscut o acceleraţie greu de imaginat. Timp de 50 de ani de la *inventarea circuitelor integrate*, rata de creştere a performanţei a fost exponenţială, dublând puterea de calcul la fiecare 18 luni. Dezvoltarea tehnicilor

de fabricare a circuitelor integrate este unică în istoria industriei moderne. Astfel, în prezent, *electronica-microelectronica-calculatoarele-sistemele informaționale-rețelele de calculatoare-internetul-nanoelectronica* au devenit matricea formării traseului cursului civilizației.

Dezvoltarea vertiginoasă în continuare a electronicii şi microelectronicii, a subliniat raportorul, ne-au plasat deja în aria nanoelectronicii şi a nanotehnologiilor, care se afirmă prin microdispozitive de *generația a cincia*. Domeniul nanotehnologiilor se află abia la început, dar promite avansuri tehnologice extraordinare, rata descoperirilor fiind într-o continuă ascendență. Este posibil ca în următorii 7-10 ani să se poată construi *nano-circuite digitale funcționale.*

Raportul, prezentat de acad. Valeriu Canțer, a generat discuții între participanții la conferința științifică, fiind înalt apreciat, ca informație şi modalitate de realizare a temei, de către **acad. Sveatoslav Moscalenco, acad. Andrei Andrieş** ş.a., evidențiind, totodată, şi aportul fizicienilor moldoveni la realizarea acestor performanțe de importanță universală.

La capitolul contribuția ponderabilă a fizicienilor din țară la dezvoltarea fizicii moderne au fost menționate, de asemenea, două lucrări performante, realizate cu 50 de ani în urmă de **frații academicieni Sveatoslav şi Vsevolod Moscalenco,** referitoare la conceptul de biexciton în semiconductori şi la fenomenul de supraconductivitate în materiale cu benzi energetice suprapuse. Totodată, în cadrul rubricii *Comemorări* a fost marcat jubileul de 100 de ani de la naşterea ilustrului fizician rus, **acad. Nikolai Bogoliubov,** care a participat activ la formarea primelor generații de fizicieni-teoreticieni din Republica Moldova.

La cea de-a III-a Conferință a Fizicienilor din Moldova au fost prezentate 15 rapoarte, 54 de comunicări, circa 70 de lucrări-poster, discutate problemele actuale ale fizicii în aspect mondial şi intern, promovate relațiile de cooperare între oamenii de știință, cultură, învățământ şi specialişti din diverse domenii ale economiei naționale. Astfel, în comunicările de la şedința plenară acad. **Sveatoslav Moscalenco** a relevat aspecte noi ale excitațiilor elementare ale sistemelor bidimensionale electron-gol în câmpuri magnetice puternice, iar **acad. Vsevolod Moscalenco** a abordat aspectele teoriei de diagrame a *modelului Hubbard* pentru stările normale şi supraconductoare ale metalelor. Noi rezultate ce țin de fizica proceselor fotovoltaice şi celulele solare au fost expuse în prezentările plenare ale **acad. Ernest Aruşanov** şi **prof. univ. Petru Gaşin**. În comunicarea vizând domeniul fibrelor optice, menționat în acest an cu premiul Nobel, **acad. Andrei Andrieş** s-a referit la aplicațiile fibrelor optice în tehnologiile de senzori şi traductori. Interesantă a fost şi comunicarea de la şedința plenară a **dr. Leonid Konopko,** în contextul marcării jubileului de 50 de ani de la descoperirea *efectului Aharonov-Bohm,* dedicată efectelor oscilatorii în câmp magnetic a transportului electronic din nanofire de bismut.

Desigur, cercetătorii au acordat o atenție deosebită aspectelor aplicative ale fizicii şi a interacțiunii ei cu industria, energetica, informatica, protecția mediului ambiant, medicina şi alte domenii, ceea ce aşteaptă astăzi societatea noastră. Dintre rapoartele plenare pe aceste subiecte pot fi menționate comunicările: **acad. Mircea Bologa** şi **dr. hab. Teodor Grosu** *Fenomene hidromecanice şi fizice în câmpurile electric şi magnetic încrucişate;* **m.c. Alexandru Dikusar** şi **dr. Serghei Baranov** *Fabricarea nanofirelor prin aliere cu scântei.* Tematica conferinței a inclus şi un spectru larg de comunicări din domeniile adiacente fizicii, dintre care menționăm lucrările: **prof. univ. Petru Hadji** – *Superchimia coerentă*, **acad. Anatol Drumea** şi alți coautori – *Atlasul hărților intensității seismice ale cutremurelor din Moldova (s. XIII-XX1),* **dr. hab. Vasile Alkaz** – *Riscul seismic multifactorial de pe teritoriul Republicii Moldova.*

O temă foarte importantă de interes public a fost abordată la masa rotundă cu genericul *Formarea potențialului uman în cercetare şi educație universitară: starea actuală şi perspectivele dezvoltării,* în contextul integrării științei şi educației şi elaborării proiectului Codului Educației.

Vom remarca şi alte două evenimente care au avut loc în cadrul ***CFM-2009:*** Simpozionul in memoriam *Problemele teoretice şi fizica cinetică,* dedicat aniversării a 80-a a ilustrului fizician moldovean **Victor Kovarski,** profesor universitar, membru titular al A.Ş.M. (1929-2000); Simpozionul *Fizica şi ingineria materialelor,* consacrat aniversării a 80-a a cunoscutului fizician **Alexei Simaşchevici,** profesor universitar, membru titular al A.Ş.M., care activează cu succes şi în prezent. În acest sens la şedința plenară a conferinței din 26 noiembrie au fost prezentate comunicările: **dr. hab. Dormidont Şerban** *Academicianul Alexei Simaşchevici – viața şi activitatea științifică* şi **dr. hab. Elerlanj Sineavski** *Victor Kovarski – Savantul şi Omul.*

Lucrările Conferinței Fizicienilor din Moldova CFM-2009 şi-au găsit reflectare în culegerea *Abstracts.*

INFOINVENT-2009

În zilele de 24-27 noiembrie 2009, în incinta Centrului Internaţional de Expoziţii „MOLDEXPO” a avut loc **cea de-a XI-a ediţie a Expoziţiei Internaţionale Specializate INFOINVENT-2009,** organizată de către Academia de Ştiinţe a Moldovei, Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic, Agenţia de Stat pentru Proprietatea Intelectuală a Republicii Moldova (AGEPI) şi Centrul Internaţional de Expoziţii „MOLDEXPO”.

Ţinând cont de faptul, că dezvoltarea economică presupune promovarea pe larg a inovaţiilor şi tehnologiilor de ultimă oră în toate domeniile de activitate, Expoziţia Internaţională Specializată **INFOINVENT-2009**, în cele 4 zile de activitate, prin oportunitatea de a plasa faţă în faţă inventatorii şi cercetătorii cu reprezentanţii unor firme producătoare şi comerciale, a reuşit să devină un mediu propice de promovare a inteligenţei tehnice moldoveneşti în competiţia internaţională şi, în acelaşi timp, locul cel mai sigur de a găsi un debuseu comercial pentru invenţii. Întâlnirile la standuri, manifestările efectuate în cadrul programului **EIS INFOINVENT-2009** au ajutat autorii să-şi facă cunoscute invenţiile şi să realizeze contacte utile pentru încheierea de parteneriate.

Actuala ediţie **INFOINVENT-2009** a întrunit circa 72 de persoane juridice şi fizice din Republica Moldova şi din străinătate, inclusiv 37 de instituţii din sfera ştiinţei şi inovării, 10 alte instituţii şi universităţi din republică, 25 de persoane fizice care au expus peste 400 de invenţii şi modele de utilitate, 105 produse şi tehnologii noi, soiuri de plante, mărci de produse şi de servicii, peste 250 de desene şi modele industriale, artizanat şi meşteşuguri, elaborate în ultimii doi ani şi atât de necesare pentru redotarea tehnică a economiei autohtone. Alături de panourile cu postere şi machete, unii autori au demonstrat invenţiile implementate în producţie: echipament chirurgical, preparate farmaceutice, instalaţii energetice eoliene şi solare etc.

Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic a AŞM a expus cele mai valoroase rezultate ale proiectelor de inovare şi transfer tehnologic, rezultatele activităţii parcurilor ştiinţifico-tehnologice şi incubatorului de inovare. În paralel cu standurile şi machetele publicitare autorii, rezidenţii parcurilor ştiinţifico-tehnologice şi incubatorului de inovare au demonstrat produse în baza invenţiilor implementate.

De asemenea, în calitate de expozanţi la **INFOINVENT-2009** au participat reprezentanţii Oficiului European de Brevete (OEB) cu sediul la *München*, Organizaţiei Mondiale a Proprietăţii Intelectuale (OMPI) cu sediul la Geneva, Oficiului de Stat pentru Invenţii şi Mărci din România (OSIM), Oficiului Român pentru Dreptul de Autor (ORDA), Forumului Inventatorilor Români de la Iaşi, Universităţii din Suceava, Universităţii de Stat de Farmaceutică din Ucraina, Universităţii Pedagogice de Stat din or. Harkov, Academiei Militare-Maritime din or. Sevastopol şi Universităţii de Stat din Moscova.

În cadrul expoziţiei, Agenţia pentru Proprietatea Intelectuală a organizat Seminarul naţional cu genericul *Ziua informaţiei de brevet,* iar Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic a AŞM a organizat *Bursa invenţiilor şi tehnologiilor* care reprezintă cea mai eficientă platformă de întâlnire a mediului de cercetare cu cel de afaceri.

La *Bursa invenţiilor şi tehnologiilor* au fost prezentate 77 de oferte de tehnologii noi care se referă la 4 domenii specifice de activitate a agenţilor economici din R.Moldova: agricultură, industrie şi tehnologii alimentare, medicină şi inginerie electronică şi tehnologii industriale. Mediul de afaceri la *Bursa invenţiilor şi tehnologiilor* a fost reprezentat de către 17 agenţi economici din R.Moldova, care s-au arătat interesaţi în special de domeniul agriculturii şi medicinii.

În încheiere, s-au decernat premiile Guvernului R.Moldova, AGEPI, AŞM, precum şi premiile, medaliile, diplomele delegaţiilor străine.

Pornind de la cele expuse, menţionăm că evenimentul reprezintă o reconfirmare a valorii invenţiilor şi tehnologiilor moldave, **EIS INFOINVENT** fiind un excelent purtător de imagine a creativităţii tehnice, ştiinţifice şi culturale din ţara noastră.

Secţia marketing, Agenţia pentru inovare şi transfer tehnologic, AŞM.

Matthias WECKERLING,
Doctor Honoris Causa al AŞM

Pe 27 noiembrie 2009, Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al AŞM a conferit titlul onorific de Doctor Honoris Causa domnului Matthias Weckerling, director general al Fundaţiei Germane pentru Cooperare Juridică Internaţională.

Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM, a venit cu demersul de a i se conferi titlul de Doctor Honoris Causa domnului Matthias Weckerling, în virtutea contribuţiilor substanţiale privind armonizarea legislaţiei naţionale la cadrul legislativ al Uniunii Europene, aprofundarea şi consolidarea relaţiilor de colaborare în domeniul ştiinţelor juridice între cercetătorii ţărilor noastre. Demersul Institutului a fost susţinut de Curtea Constituţională, Ministerul Justiţiei şi Curtea Supremă de Justiţie a Republicii Moldova.

De remarcat, că Academia de Ştiinţe a Moldovei depune eforturi considerabile în scopul fundamentării ştiinţifice a proceselor care au loc în viaţa social-politică, economică şi culturală a ţării. În contextul realizării vectorului european apare necesitatea elaborării suportului ştiinţific privind procesele de integrare europeană şi, în special, a acţiunilor ce vizează armonizarea legislaţiei Republicii Moldova la standardele europene, iar cercetarea acestei dinamici este şi o prioritate a instituţiei academice.

În *Laudatio,* pe care l-a rostit doctorul habilitat în drept, prof. Ion Guceac, a fost subliniat aportul domnului Matthias Weckerling la promovarea colaborării dintre instituţiile de drept ale Germaniei şi Republicii Moldova, fiind menţionate multiplele activităţi în vederea perfecţionării cadrului juridic naţional, ajustării legislaţiei Republicii Moldova la standardele europene, formării profesionale continue a cadrelor naţionale de specialitate, consolidării justiţiei constituţionale în Republica Moldova, editării materialelor mai multor manifestări ştiinţifice internaţionale consacrate celor mai actuale probleme ale ştiinţei dreptului constituţional din ţara noastră.

În *Oratio gratitudinis,* Doctor Honoris Causa al AŞM, Matthias Weckerling a mulţumit pentru înalta onoare acordată de către Academia de Ştiinţe a Moldovei, pe care o raportează nu atât la contribuţia sa personală, cât la colaborarea bună şi fructuoasă, pe care a avut-o în ultimii patru ani cu AŞM, dar şi cu multe alte instituţii de drept din Republica Moldova.

Cu titlu special, a fost relevat meritul AŞM şi, implicit, al Institutului de Istorie, Stat şi Drept în colaborarea din cadrul Proiectului *Premisele social-economice şi politice privind reintegrarea Republicii Moldova*.

Elena Bontea. ***Buchet,*** u/p, 1988

CU CÂT MAI MIC, CU ATÂT MAI PERFORMANT

Membru corespondent al AŞM
Ion TIGHINEANU,
coordonator al Programului de Stat Nanotehnologii şi Nanomateriale

SMALLER BUT EXHIBITING MORE PERFORMANCES

The author presents an overview of activities related to nanotechnologies in the Republic of Moldova, the main attention being paid to projects from the State Program "Nanotechnologies and Nanomaterials". A number of achievements are highlighted, in particular the growth of TiO_2 nanotubular structures, fabrication of microcables consisting of hundreds of thousands of metal nanowires in glass envelopes, chemical synthesis of self-assembled semiconductor nanodots, elaboration of microlasers etc. It is underlined that for a successful realization of the State Program involved it is important to implement a high tech culture, to create a technological platform at the national level and to initiate the realization of technology transfer projects through the MicroNanoTech technological park.

Pornind de la cunoscuta expresie "Mic-mic, dar voinic", putem afirma cu certitudine că tendinţa de miniaturizare a produselor electronice, de elaborare a nanodispozitivelor, se datorează majorării considerabile a performanţelor odată cu descreşterea dimensiunilor geometrice. La dimensiuni de nanometri, spre exemplu, carbonul devine de cca 100 ori mai trainic decât oţelul, totodată nanotuburile de carbon conduc curentul electric de mii de ori mai bine decât firele din cupru, iar siliciul ajunge să fie transparent şi luminescent în spectrul vizibil.

Nanotehnologiile permit economisirea considerabilă a materiei prime, majorarea densităţii de înscriere a informaţiei, soluţionarea problemelor de protecţie a mediului ambiant. În plan global se reliefează tot mai mult încrederea că anume nanotehnologiile vor rezolva o bună parte din provocările lumii moderne, vor soluţiona problemele energetice, ecologice, de fortificare a sănătăţii etc. În prezent numărul produselor care au în componenţa lor nanomateriale se apropie de o mie, iar în anul 2013, conform estimărilor experţilor, valoarea produselor nanotehnologice pe piaţa internaţională va atinge 1 trilion de Euro.

Reieşind din convingerea că investiţiile de astăzi în nanotehnologii vor avea nu doar un impact incontestabil asupra dezvoltării în perspectivă a economiilor bazate pe cunoaştere, dar şi vor determina ţările-lidere să asigure cel mai înalt nivel de viaţă în plan global, SUA, Japonia, Germania, China şi multe alte ţări alocă sume enorme în susţinerea financiară a domeniilor nanotehnologice. Corporaţia rusească RUSNANO, bunăoară, va investi în următorii ani miliarde de dolari SUA în proiecte nanotehnologice. Nanotehnologiile deschid posibilităţi foarte promiţătoare şi pentru Republica Moldova, care se confruntă cu lipsa acută de surse tradiţionale de energie şi de zăcăminte minerale, dar totodată posedă un potenţial uman valoros. Şansele noastre în asemenea condiţii trebuie să fie legate de promovarea produselor sciento-intensive, adică de produsele cu o valoare adăugată foarte mare. În acest context menţionăm că nanotehnologiile permit de a elabora dispozitive electronice în baza unor molecule sau clustere de atomi şi molecule, adică cu consum minim de materie primă şi energie, performanţele acestor nanodispozitive fiind net superioare celor tradiţionale.

Reformele din sfera ştiinţei şi inovării au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea nanoştiinţei şi nanotehnologiilor în Republica Moldova. Actualmente mai multe proiecte sunt în curs de realizare atât prin intermediul programelor bilaterale cu Germania, Rusia, Belarus, programul Centrului Ştiinţifico-Tehnologic din Ucraina, cât şi prin programele naţionale. În anul curent a demarat **Programul de Stat *Nanotehnologii şi Nanomateriale*** cuprinzând 11 proiecte, la realizarea cărora contribuie cercetători de la Institutul de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale, Institutul de Fizică Aplicată, Institutul de Chimie, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălţi, InformInstrument S.A. şi Institutul de Cercetări ELIRI. În cadrul programului de stat menţionat activează 3 clustere cu scopuri bine determinate şi axate spre elaborări de (1) tehnologii de obţinere a straturilor subţiri şi păturilor multistrat pentru aplicaţii în construcţia de maşini, micro- şi optoelectronică; (2) materiale nanocompozite, inclusiv ordonate, pentru aplicaţii optoelectronice şi fotonice şi (3) materiale pentru conversia energiei. Obiectivele programului de stat presupun consolidarea potenţialului uman în domeniile respective, crearea unei infrastructuri tehnologice moderne de utilizare colectivă şi atingerea unei mase critice de capacităţi ce ar permite participarea cu succes în proiecte nanotehnologice de nivel european promovate în cadrul Programului PC 7.

O contribuţie importantă savanţii moldoveni o au la dezvoltarea tehnologiilor electrochimice şi

fotoelectrochimice pentru elaborări de membrane semiconductoare nanoperforate, învelişuri metalice de protecţie, materiale nanocompozite cu diverse aplicaţii. Pe lângă nanostructurarea ordonată şi quasi-ordonată a compuşilor semiconductori III-V şi II-VI, recent s-a reuşit o nanostructurare foarte eficientă a membranelor din TiO_2 ce deschide posibilitatea elaborării elementelor fotonice pe principii noi, propuse în urma investigaţiilor teoretice. După cum se vede din *figura 1*, membrana constă din quasi-nanocilindri cu diametrul nanocanalului de cca 50 nm, care poate fi utilizat pentru depunerea metalelor, polimerilor etc., adică pentru formarea unor materiale nanocompozite cu proprietăţi noi. De notat că aceste membrane nanoperforate din TiO_2 sunt foarte promiţătoare şi pentru aplicaţii bazate pe intensificarea împrăştierii Raman, induse de suprafaţă.

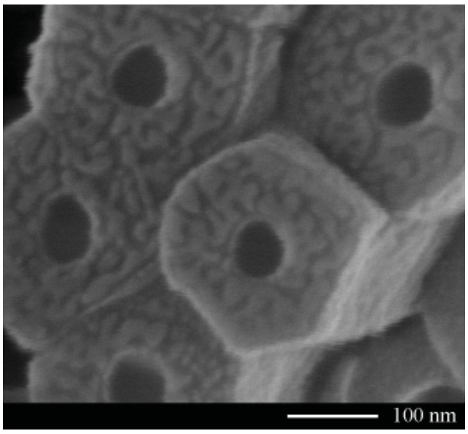

Figura 1. **Membrană din TiO_2 nanostructurat. Autori: Mihai Enache et al., Centrul Naţional de Studiu şi Testare a Materialelor, UTM**

Utilizarea nanotemplatelor permite formarea reţelelor ordonate de nanofire şi nanotuburi metalice, ceea ce a fost recent demonstrat în cazul nanotuburilor de platină depuse electrochimic în nanomatrici din n-InP (vezi http://nanotechweb.org/cws/article/tech/34704).

O versiune alternativă de formare a reţelelor din nanofire metalice, semimetalice sau semiconductoare este dezvoltată la Institutul de Cercetări Ştiinţifice ELIRI. Traseul tehnologic propus constă în obţinerea firelor metalice, semimetalice sau semiconductoare în înveliş din sticlă prin metoda Ulitovsky, asamblarea în reţea a zeci şi sute de mii de fire cu încălzirea ulterioară şi aplicarea procedurii de întindere a reţelei în scopul subţierii firelor până la dimensiuni de zeci de nanometri în diametru. Ca rezultat se obţine un micro-cablu ce se asemănă cu un fir de păr, dar care conţine un număr impunător (până la un milion!) de nanofire în înveliş de sticlă. Având în vedere că lungimea micro-cablului poate atinge şi jumătate de metru, este evidentă perspectiva deosebită a acestei elaborări tehnologice pentru diverse aplicaţii practice. Actualmente se studiază posibilitatea obţinerii reţelelor de nanofire integrate în panglici pentru aplicaţii fotonice (micro-lentile, polarizoare, reflectori, elemente de comutare etc.).

Câteva echipe de cercetători de la Institutul de Fizică Aplicată, Institutul de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale şi Institutul de Chimie sunt preocupate de elaborarea şi studierea punctelor cuantice coloidale de compuşi semiconductori pentru aplicaţii în sistemele de conversie a energiei. S-a demonstrat că nanoparticulele sintetizate chimic au o structură cristalină cu lărgimea benzii interzise determinate de dimensiunile geometrice. Atât dimensiunile, cât şi forma nanoparticulelor depind în mare măsură de temperatura de obţinere. În anumite condiţii are loc un proces de autoasamblare a nanoparticulelor în arhitecturi mozaic, vezi *figura 3*.

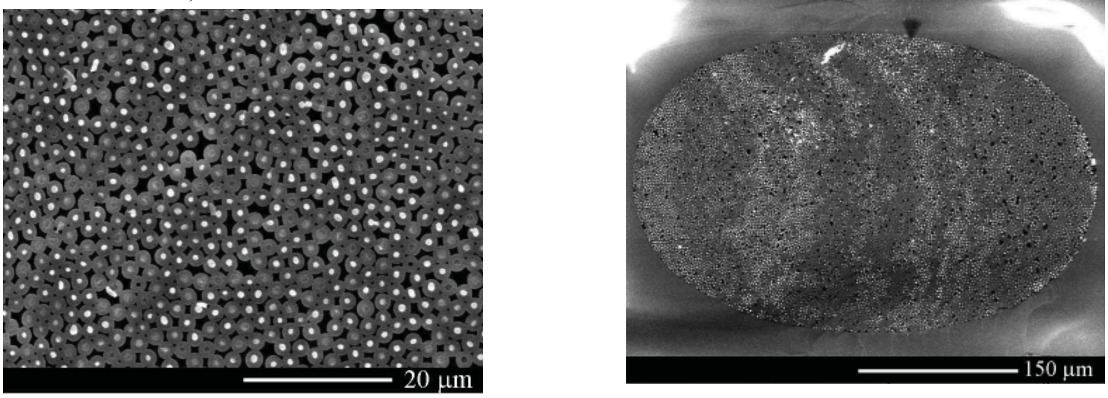

Figura 2. **(a) Asamblarea firelor de Bi în reţea vizualizată la microscopul electronic cu baleaj şi (b) imaginea micro-cablului în secţiune după procedura de întindere a reţelei la temperaturi ridicate. Autori: dr. Efim Badinter et al., Institutul ELIRI**

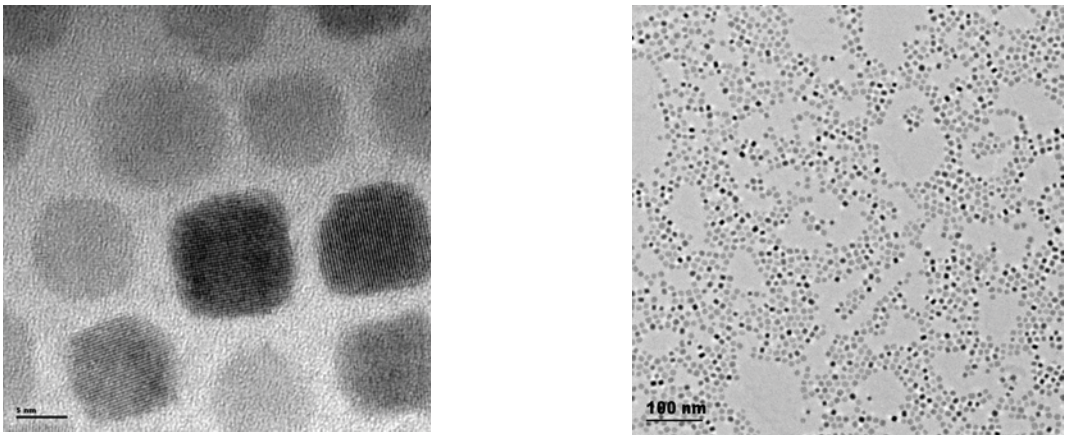

Figura 3. **Autoasamblarea nanoparticulelor de PbTe vizualizată cu ajutorul microscopului electronic cu transmisie. Autori: dr. Andrei Nicorici et al., IIETI**

Printre elementele de dispozitiv în baza obiectelor de dimensiuni reduse merită de menționat micro-laserele elaborate cu utilizarea unei singure nano-coloane sau a unui tetrapod individual (*figura 4*), selectate din ansambluri de nanostructuri de ZnO crescute prin epitaxie din fază de vapori la Institutul de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale. Rezultatele obținute au fost utilizate pentru studierea dispersiei spectrale a indicelui de refracție în funcție de temperatură, lucrare realizată în comun de colaboratorii Institutului de Fizică Aplicată şi Institutului de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale. Actualmente, în baza nanofirelor individuale de ZnO sunt în curs de elaborare senzori selectivi de gaze cu performanțe superioare în comparație cu senzorii existenți pe piață.

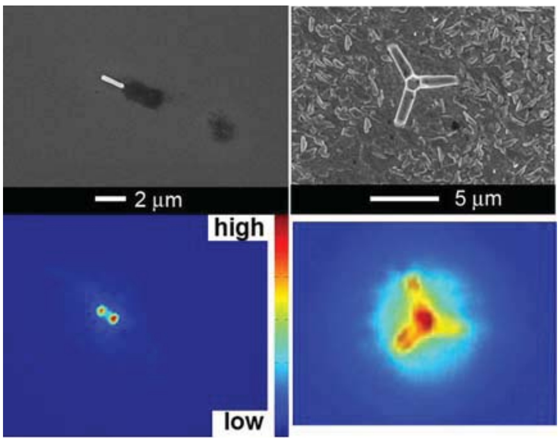

Figura 4. **Imaginile nanostructurilor de ZnO vizualizate cu ajutorul microscopului electronic cu baleaj (sus) şi imaginile fixate de CCD-camera ale structurilor respective în condiții de realizare a efectului laser (jos). Autori: dr. hab. V. Ursaki et al., IFA, IIETI**

O gamă largă de explorări experimentale este îndreptată spre elaborări de catalizatori performanți, materiale multistratificate anticorozive obținute prin metode electrochimice, nanomateriale rezistente la radiație, materiale metalorganice absorbante nanoporoase, materiale nanocompozite organice-anorganice pentru dispozitive luminescente şi structuri difracționale, nanocompoziți polimerici noi cu o stabilitate termodinamică avansată, nanostructuri multistrat semiconductoare pentru conversia şi stocarea energiei etc. De o importanță majoră sunt elaborările de nanofire/nanotuburi şi rețele de nanofire/nanotuburi din materiale magnetice şi termoelectrice. Explorări fundamentale de înalt nivel ştiințific sunt realizate în domeniul supraconductibilității.

În perspectiva apropiată eforturile comunității ştiințifice din domeniile adiacente nanotehnologiilor urmează a fi axate pe dezvoltarea în continuare a cercetărilor fundamentale şi aplicative, atragerea tinerelor talente în cercetare, inițierea unor proiecte cu impact național şi european, inclusiv la intersecția mai multor domenii, implementarea prin transfer tehnologic a rezultatelor deja obținute. Este de o importanță vitală crearea unei camere albe (*clean room*) şi dotarea laboratoarelor tehnologice cu utilaj modern. Fondarea parcului ştiințifico-tehnologic MicroNanoTeh vine să întărească platforma nanotehnologică a țării noastre, dar succesul va veni numai prin consolidarea eforturilor întregii comunități, prin identificarea corectă a priorităților, prin promovarea exclusivă a excelenței şi integrarea pas cu pas în spațiul european de cercetare. Este o chemare a timpului ca domeniile nanotehnologice sa fie cele mai dinamice, cele mai rezultative, şi în perspectivă cu cel mai pronunțat impact asupra dezvoltării ştiinței şi economiei în ansamblu.

MEDICINA INFORMAȚIONALĂ – ASPECTUL TERAPEUTIC ŞI DIAGNOSTIC AL NANOTEHNOLOGIILOR

Dr.hab. ***Anatol ROTARU,*** *prof. univ.*
dr.hab. ***Ludmila EȚCO,*** *prof. cercetător,*
Institutul de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Ocrotirii Sănătăţii Mamei si Copilului
Ala CHIRIAC, *doctorandă, Institutul de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale al AŞM*

INFORMATIVE MEDICINE – DIAGNOSTIC AND THERAPEUTIC ASPECTS OF NANOTECHNOLOGIES

Informative medicine is a section of medicine, which diagnostics and therapy are based on the study of informative aspect of biophysical level of adjusting of biological object. A wideuse in treatment of patients was found in magnito-,sveto-, lazero-terapiya, electromagnetic fields in the different ranges of frequencies.

In KVCH range there are few fixed frequencies, which are resonanting at low intensity of signal with separate organs and systems of organism. As a result of it there is speed-up cicatrization of the damaged fabrics, detoxication and other positive changes in the functional state of organism.

Biorezonansnaya therapy(BRT)- it is the method of treatment with the use of electric eigentones and electromagnetic man`s fields.

Medicina informaţională este un compartiment al medicinii în care diagnostica şi terapia se bazează pe studierea aspectului informaţional al nivelului biofizic de reglare a obiectului biologic. Acest domeniu include terapia cu microunde (UHF), terapia prin biorezonanţă, diagnosticul prin metoda R.Foll, testarea vegeto-rezonantă după V. Schimmel. După cum o demonstrează cea mai mare parte din lucrările ştiinţifice şi practica medicală de zi cu zi magneto-, foto-, laserterapia, câmpurile electromagnetice cu o vastă gamă de frecvenţe şi-au găsit o amplă aplicare în tratarea pacienţilor [5].

Modificările derulate în medicina modernă în esenţa sa marchează instituirea medicinii informaţionale, în care numeroasele mecanisme de acţiune terapeutică asupra organismului uman sunt transferate de la nivel macro la nivel micro – cel al proceselor cuantice ale moleculelor acceptoare şi receptoare, organelor, celulelor şi interacţiunii slabe a câmpurilor.

Un remarcabil specialist în domeniul medicinii informaţionale, A.E. Bessonov, afirmă: „În clinică cel mai mare interes îl prezintă aspectele, acţiunile câmpurilor electromagnetice, asociate nu cu puterea acţiunii şi energiei absorbite, ci cu caracteristicile semnalelor, cu acea informaţie care este criptată în câmpurile şi radiaţiile corespunzătoare şi este semnificativă pentru sistemul biologic” [6]. Un alt cunoscut medic reflexoterapeut A.G. Poleakova pune în valoare o idee deosebit de importantă: „... Omul reprezintă un sistem electric autonom autoreglabil. Organismul uman trebuie abordat ca sistem informaţional-termodinamic care face schimb de substanţe, energie şi informaţii cu mediul în procesul realizării legilor de adaptare” [5].

Printre primii care a făcut referinţe în lucrările sale la organism ca la un sistem macro-cuantic hidratat, a fost fizicianul britanic H. Frohlich (Oxford). Ipoteza sa o dezvoltă ulterior succesorul acestuia S. Smith, specialist notoriu în domeniul efectelor biologice ale câmpurilor electromagnetice ultraslabe. [11,12]. Natura macro-cuantică a viului şi sensibilitatea înaltă a organismelor vii faţă de câmpurile electromagnetice sunt confirmate de cercetările în domeniul geomagnetobiologiei. [2]

Unul din cele mai interesante, dar totodată şi cele mai puţin studiate aspecte ale ştiinţei moderne este cel al efectelor REM neionizante într-o bandă radio de joasă intensitate asupra sistemelor biologice. Ştiinţa deocamdată nu oferă niciun răspuns la întrebarea despre mecanismele fizice ale fenomenului respectiv [2].

Importanţa acestei probleme fizice este confirmată şi de faptul că la Academia de Ştiinţe a Federaţiei Ruse, la specialitatea „Fizică şi Astronomie”, în Consiliul ştiinţific specializat pe probleme de fizică electronică (acad. Guleaev Iu.V., conducător ştiinţific) este creată Secţia „Efectele biologice ale radiaţiei milimetrice” (Beţkii O.V., profesor, conducător ştiinţific), care şi-a propus drept obiectiv cercetarea proceselor ce se derulează sub acţiunea radiaţiei electromagnetice într-o gamă de frecvenţe ultraînalte (UHF) asupra unui obiect biologic, întrucât în ultimii ani cercetătorii au acordat o atenţie deosebită studierii acestei game ca fiind cea mai de perspectivă pentru destinaţii terapeutice şi diagnostice [1].

Performanţele grandioase ale ştiinţei secolului XX: natura cuantică a Universului, electrodinamica (inclusiv cea cuantică şi cea neliniară), teoria câmpu-

lui, teoria supraconductibilităţii şi suprafluidităţii; holografia, fractalurile, termodinamica sistemelor neliniare şi deschise, sinergetica etc. – de parcă nici nu au intrat în tangenţe cu viziunile chimic-mecanice standard asupra viului. Şi aceasta în pofida faptului că, în cazul în care se rămâne pe poziţiile paradigmei chimice, este imposibilă formarea unei structuri eterogene macroscopic stabile [10]. Printre forţele fundamentale ale naturii nu figurează forţe chimice. Există numai o varietate de interacţiuni electromagnetice, prin esenţa sa producătoare de efecte la distanţă care, în condiţiile reale ale unui corp solid sau lichid, datorită ecranării capătă caracteristicile forţelor active de scurtă durată, ele fiind numite chimice.

Forţe eficiente active la distanţă sunt generate în toate obiectele sinergeticii – de la reacţiile Belousov-Jabotinskii până la reverberatoare pe cord, fulgere globulare şi plasmă stabilă. Astfel, pentru conştientizarea fenomenului vieţii sau, cel puţin, pentru înţelegerea mecanismului de diferenţiere a ţesuturilor, morfogenezei şi topogenezei, adică pentru conştientizarea mecanismului de realizare a genomului la nivel macroscopic, se impune ca biologia şi medicina să renunţe la ideea exclusivităţii interacţiunilor chimice într-o vietate. În realitate, paradigma chimică este în strânsă conexiune cu ideea vizualizării, adică se considera (de fapt se consideră până în prezent), că biologia şi medicina pot opera doar cu transformările chimice perceptibile, observabile, iar restul nu este decât şarlatanism. Anume din acest motiv de-a lungul secolelor medicina occidentală neglija medicina antică chineză care, după cum se cunoaşte, este bazată pe ideea meridianelor morfologic nesesizabile. Capacitatea organismului de a reacţiona la anumite cuante ale radiaţiei electromagnetice exterioare, energia cărora este de 100 de ori sub fonul termic (KT), constituie un argument convingător în favoarea ipotezei privind integritatea cuantic-mecanică a obiectelor macroscopice vii. În sprijinul acestei idei vin şi cercetările despre continuitatea existenţei sistemelor în univers. Nivelurile nuclear, atomic şi molecular ale naturii sunt niveluri cuantice (sau, în formularea lui Weisskopf, trepte ale scării cuantice) [10].

Toate obiectele lumii materiale, situate pe fiecare din treptele scării cuantice, îşi au propria groapă potenţială, completată cu niveluri în conformitate cu ecuaţia Schrodinger. Între niveluri, în cazul excitării obiectului, există pasaje (prin intermediul fotonilor), iar repartizarea intensităţilor acestora este determinată prin reguli de selecţie. Drept urmare, fiecare element pe fiecare din cele trei trepte ale scării cuantice va dispune de un spectru individual care va obţine denumirea de spectru al propriilor frecvenţe, caracteristice ale respectivului nucleu, atom sau moleculă şi care este o caracteristică universală şi absolută (paşaport). Structurile supramoleculare (corpuri solide, lichide), la general, nu posedă frecvenţe caracteristice proprii şi în acest sens nu pot fi raportate la obiecte ale ştiinţei fundamentale. Însuşirile corpurilor solide şi ale lichidelor nu se modifică dacă, spre exemplu, dintr-o scurtătură se va reteza o bucată mică de metal sau dintr-o găleată se va vărsa o cană cu apă. Însă în cazul în care de la o moleculă se va separa un atom, sau de la atom se va izola un nucleu, însuşirile structurii rămase se vor modifica radical. La niveluri nuclear, atomic şi molecular fragmentele componente – nuclonii la nivelul întâi, nucleele şi electronii la cel de-al doilea şi atomii la cel de-al treilea – formează pentru fiecare obiect un potenţial general (în fizica nucleară şi moleculară în lipsa unui centru de forţă el este numit autocoordonat). Într-un corp solid, crearea unui potenţial de acest tip este imposibilă, întrucât ecranarea şi legătura puternică dintre structuri (molecule) împiedică crearea efectului real la distanţă. În spectre acesta se manifestă prin faptul că liniile lui se extind şi în final devin mai late decât distanţa dintre niveluri. Spectrul devine continuu, frecvenţele caracteristice proprii lipsesc, obiectul (corpul solid) îşi pierde capacitatea de a avea un paşaport universal din cauza imposibilităţii formării potenţialului autocoordonat.

În unele situaţii apare posibilitatea de a crea pentru un interval scurt de timp în corpul solid un efect real la distanţă. Acesta se produce, spre exemplu, în cazul propagării sunetului sau undei de excitare şi atunci în spectru se urmăresc particularităţi (vârfuri), însă foarte extinse, fapt condiţionat de perioada scurtă de existenţă a acestor cvasiparticule (fotoni sau exitoni). În condiţii speciale (temperaturi scăzute, materiale cu proprietăţi specifice) se reuşeşte de a se elimina efectul de legătură puternică în corpul solid şi de a se asigura condiţiile formării potenţialului autocoordonat, adică de a înzestra în mod artificial cu însuşiri cuantic-mecanice specimenul ca un tot întreg.

Aceasta este starea de supraconductibilitate şi suprafluiditate. Caracteristicile acestor obiecte cuantic-mecanice macroscopice după natura sa nu se deosebesc de caracteristicile obiectelor

microscopice de pe cele trei niveluri fireşti de organizare cuantică a naturii (efectul Josephson). Specificarea acestor stări exotice ale substanţei – supraconductibilitate şi suprafluiditate – este importantă, întrucât confirmă ideea că însuşirile cuanto-mecanice ale obiectului sunt determinate nu prin dimensiunile acestuia, dar prin posibilitatea formării potenţialului autocoordonat, adică prin existenţa forţelor eficiente active la distanţă.

P. Mitchell a fost decorat cu premiul Nobel pentru descoperirea transportului protonic prin membranele protoplasmice, demonstrând că orice celulă vie consumă cea mai mare parte a energiei metabolismului nu pentru acumularea energiei chimice, cum se considera anterior, ci pentru crearea şi menţinerea pe membrană a intensităţii enorme a câmpului magnetic, de ordinul 10^5 V/cm. Şi, dacă imperativul existenţei unui potenţial pentru transmiterea excitaţiilor nervoase este foarte evident, atunci problema privind utilitatea acestuia pentru toate celelalte celule până la momentul actual rămâne deschisă.

G.Frolich a fost primul care a atras atenţia asupra faptului că oscilaţiile proprii ale membranelor protoplasmice ale celulelor în corespundere cu proprietăţile fizice ale acestora se încadrează în domeniul (10^{10}÷10^{11}) Hz şi, fiind sub presiune, la orice excitaţie constituie surse de radiaţii electromagnetice anume în banda undelor milimetrice [10].

Spectrul radiaţiei electromagnetice a fiecărei membrane se determină prin caracterul excitării acesteia, iar, întrucât genomul fiecărei celule somatice dintr-un organism viu concret este identic, se creează premise pentru abordarea celulei ca fiind un centru activ în posibilitatea potenţială de formare a câmpului electromagnetic coerent al organismului în ansamblu (laser multimode), realizând astfel genomul la nivel macroscopic. Centrele (celulele) active analizate sunt plasate într-un mediu hidric absorbant şi de aceea apriori nu se poate afirma, dacă este suficientă pomparea metabolică a potenţialului membranelor pentru ca sistemul să depăşească pragul transferului fazic neechilibrat şi să se menţină deasupra acestui prag în regim de generare laser pe parcursul întregii vieţi a obiectului. S-au cerut dovezi, precum că un asemenea regim se realizează în realitate. Astfel de dovezi au fost obţinute şi experimental, şi prin intermediul analizei ideilor medicinii antice chineze realizată prin prisma viziunilor sinergetice.

Medicina antică chineză are la bază conceptul meridianelor, adică a canalelor care leagă organele interne ale omului cu vârful degetelor de la mâini şi picioare şi ulterior cu cosmosul. Douăsprezece meridiane pare şi două impare în viziunea medicinii antice chineze intersectează prin traseele sale interne întreg corpul uman, iar traseele exterioare sunt proiectate pe suprafaţa corpului, punând astfel în evidenţă câteva sute de puncte biologic active, valorificate intens de medicina chineză tradiţională. Deşi din partea multor generaţii de specialişti s-au depus numeroase eforturi, nu s-a reuşit distingerea acestor meridiane sub aspect morfologic, altfel spus, ele sunt „invizibile” şi, după cum s-a menţionat, aceasta fusese suficient pentru ca medicina occidentală de-a lungul secolelor să nu recunoască medicina antică chineză, abordându-i metodologia ca pe o excitare a terminaţiilor nervoase în piele.

Cum este perceput sistemul meridional al medicinii antice chineze prin prisma viziunilor sinergetice? Laserele au constituit primele obiecte ale sinergeticii ca o nouă ştiinţă universală despre autoorganizare. Modelul matematic în formă de ciclu limită este o soluţie absolut unică pentru ecuaţiile diferenţiale, care descriu în general comportamentul mediului neliniar deschis. Celelalte soluţii (centre, noduri, focare) sunt instabile şi în timp fie pleacă spre infinit, fie se concentrează într-un punct. În conformitate cu viziunile sinergeticii anume existenţa acestor soluţii înseamnă existenţa potenţialului autocoordonat, unic pentru întreg sistemul. Sistemul meridional al sistemelor vii, având caracter electromagnetic, poate fi abordat în calitate de proiecţie într-un spaţiu tridimensional anume a ciclurilor limită – a soluţiilor periodice şi constante în spaţiu şi în timp [10].

Meridianele sunt canale energetice capabile să accelereze până la viteze excesive electronii nimeriţi în ele. Canalul energetic poate fi conceput ca ordonare a sarcinilor ionilor membranei, permiţând electronilor să se transfere de la o sarcină la alta „prin transmiterea ştafetei”. Pe măsura apropierii electronului de ionul următor, energia cinetică a acestuia creşte şi, ca rezultat, electronul în virtutea inerţiei sare peste ion, nimerind în câmpul de acţiune al forţelor coulombiene aferente următorului ion etc., adică electronul îşi accelerează continuu viteza de deplasare în câmpul electric accelerator, iniţiind reacţiile de oxidoreducere în organism.

Coordonarea proceselor de oxidoreducere este realizată de o serie de meridiane – canale energetice, prin schimbarea direcţiei deplasării spre acele

organe unde se produc reacțiile de oxidoreducere ce susțin sau inhibă procesele de activitate vitală. Principiul acupuncturii constă în injectarea primară a electronilor de pe vârful unui ac conducător în canalul energetic, urmate de accelerarea acestora potrivit mecanismului descris. Electronii în accelerație creează un câmp electromagnetic interior adițional, care modifică câmpul biologic al omului în ansamblu [8].

În ziua de 9 decembrie anul 1997 s-a reuşit, folosind un sistem radiometric unic elaborat în Centrul de cercetări ştiinţifice în medicina cuantică "VIDHUK" (Kiev, Ucraina), înregistrarea directă a unei componente neechilibrate a radiaţiilor electromagnetice ale corpului uman în banda mm, cu valoarea de $10^{-20} \div 10^{-21}$ W/Hz. În această zi, ipoteza de fizică a viului s-a transformat în curent ştiinţific *Fizica viului* [10].

Realizarea practică a cercetărilor privind efectele biologice ale câmpurilor electromagnetice de intensitate atermică constă în elaborarea şi implementarea în medicina practică a aparatelor pentru terapia prin biorezonanţă şi terapia cu unde milimetrice. Numeroasele investigaţii şi cercetări, desfăşurate de oamenii de ştiinţă, printre care academicianul N.D. Deveatkov (Rusia), academicienii S.P. Sitiko şi N.D. Kolbun (Ucraina), au avut drept implicații evoluția a trei şcoli de terapie (TMM) cu unde milimetrice (UMM) care corespund celor patru ramuri ale curentului respectiv din medicina informațională: terapie cu microunde (UHF), terapia de rezonanță prin microunde (TRM) şi terapia cu unde informaţionale (TUI), terapia prin radiaţii de rezonanţă de fond (RRF).

Metoda terapiei UHF are la bază rezultatele cercetărilor care confirmă faptul că în banda UHF există câteva frecvențe fixate, la intensitate joasă, a semnalului intrând în rezonanţă cu unele organe şi sisteme ale organismului. În consecință se accelerează procesul de vindecare a țesuturilor, dezintoxicarea şi alte schimbări pozitive în starea funcțională a organismului, ceea ce oferă posibilitatea aplicării lor la un spectru larg de stări patologice. Aceste frecvențe fixate se plasează în banda 42 – 78 GHz şi sunt echivalente cu 42.2 GHz (7.1 mm), 53.5 GHz (5.6 mm) şi 60.7 GHz (4.9 mm).

Metoda TRM are la bază acțiunea cu unde electromagnetice de intensitate redusă în bandă UHF (52 – 62 GHz) asupra punctelor biologic active (PBA) ale organismului.

Metoda TUI, care este o dezvoltare ulterioară a metodei TRM, este bazată pe aplicarea generatorului de zgomot UHF cu bandă largă, care acoperă toate frecvențele terapeutice posibile folosite în TRM. În urma utilizării radiației fonice se obține un efect ce exclude căutarea prealabilă şi selectarea frecvențelor terapeutice, întrucât spectrul semnalului generat cuprinde deja frecvențele de rezonanță ce se suprapun cu frecvențele terapeutice individuale ale pacientului. În plus, organismul pacientului în mod independent se ajustează la frecvența terapeutică necesară în banda MM.

Descoperirea unor noi proprietăți şi domenii de aplicare a undelor milimetrice s-a soldat cu elaborarea sistemelor de aparataje şi soft-uri (SAS) atât terapeutice, cât şi diagnostice. Unul din ele, „AIS-L.I.D.O", a fost elaborat de savanții de la SA *Centrul ştiinţific de medicină informaţională L.I.D.O.* (Rusia). SAS asigură înregistrarea şi procesarea semnalelor de frecvență joasă în bandă MM cu PBA de pe suprafața tegumentelor organismului uman şi compararea acestora cu semnalele de referință, agreate ca normă relativă (homeostazie informațională). Punctul forte al sistemului este sensibilitatea ridicată, o bună suprapunere a diagnozelor (85 la sută) şi posibilitatea determinării modificărilor preclinice în organism [7].

În prezent există 2 ipoteze de bază care explică efectul biologic şi terapeutic al acțiunii REM UHF. Ipoteza propusă de N. Deveatkov şi M. Golant face o legătură între acțiunea primară a radiației UHF şi structurile comune pentru diverse obiecte biologice, precum proteinele-fermenți, membranele celulare etc., conținând momente electrice dipolare cu frecvențe corespunzătoare, suprapuse cu banda de unde milimetrice. Acțiunea câmpului REM UHF exterior inițiază unde acustic-electrice în membranele celulare şi celula începe să genereze semnale de comandă a proceselor de reducere şi adaptare, similare cu cele lansate de celulele înseşi în diverse condiții de activitate vitală. Aceste semnale se pot propaga în organismul policelular, asigurând eficiența terapiei UHF. Mai mult decât atât, se presupune existența pentru fiecare obiect biologic a unor *frecvențe caracteristice* corespunzătoare. Acțiunea cu asemenea frecvențe este asociată cu ecoul de rezonanță şi corecția homeostaziei dereglate [1, 9].

Potrivit ipotezei lui I. Rodshtadt, O. Bețkii şi I. Petrov, ținta primară a REM UHF o reprezintă moleculele de apă. Coliziunea acestora cu o suprafață slab hidratată poate servi drept canal de transmisiune a excitării în straturile mai profunde

ale tegumentului, unde sunt situate elementele de intrare a sistemelor de reglare. Efectul final al acţiunii asupra organismului se formează cu implicarea sistemului neuroumoral şi depinde de faptul ce organe, regiuni ale pielii sau puncte preiau radiaţia [1]. Actualmente, în multe ţări ale lumii sunt în derulare numeroase cercetări în domeniul aplicării undelor milimetrice în medicină, biologie, chimie, şi anume – utilizarea undelor în bandă Terahertz, terapia NO (unde în bandă Terahertz pe frecvenţe de oxid nitric), terapia acustică UHF etc.

În terapia UHF se utilizează aparatele: UEM – 4, KVC-ND, Amfit, Terminal UHF. ARTAH-03 (prod. Moldova, Rusia, Ucraina).

Domeniile de aplicare a terapiei UHF:

- afecţiuni ale coloanei vertebrale (radiculite, osteohondroză, inflamaţia nervului sciatic, mialgii lombare, dureri ale osului sacral, dureri musculare şi senzaţia de rigiditate la spate);
- urologie, andrologie (cistită, nefrită, pielonefrită, uretrită nespecifică, prostatită, orhiepididimită, nefrolitiază (fără colică));
- neurologie, neuropatologie (toate formele de nevralgii, dureri de cap, paralizii);
- ginecologie (eroziuni cervicale, inflamaţia anexelor, sindrom climacteric, dereglarea ciclului menstrual, sterilitate);
- pulmonologie (astm bronşic, bronşite, pneumonii);
- afecţiuni ale organelor ORL (anghine şi amigdalite cronice, faringite);
- proctologie (hemoroizi, colite cronice);
- cardiologie (afecţiune hipertonică, stenocardie, cardiopatie ischemică);
- gastroenterologie (hepatită cronică, colecistită, hepatoză, boală ulceroasă, gastrite cronice; tratamente preventive contra recidivelor);
- chirurgie (recuperare după diverse intervenţii chirurgicale; prevenirea formării de cicatrice inestetice şi aderenţe);
- stomatologie (stomatite, paradentoze, eliminarea durerilor, edemelor şi inflamaţiilor în urma intervenţiilor stomatologice de orice natură);
- artrologie (artrite, artroze, sinovite, periatrită scapulo-humerală, consecinţe ale necrozei aseptice a capului femural);
- dermatologie (eczeme, psoriazis);
- pediatrie (toate afecţiunile menţionate anterior);
- traumatologie (arsuri, profilaxia formării cicatricelor inestetice, fracturi; recuperare postoperatorie a oaselor şi articulaţiilor, osteomielite posttraumatice şi cu broşe);
- cosmetologie (îmbunătăţirea stării tenului, combaterea ridurilor, alopecie (căderea părului));
- afecţiuni ale vaselor (ulcere trofice, varice);
- medicina sportivă (diverse tipuri de traumatisme sportive).

Terapia prin biorezonanţă (TBR) utilizează oscilaţiile electrice şi câmpurile electromagnetice proprii ale individului. Noţiunea de „biorezonanţă" urmează a fi abordată nu în interpretarea fizică clasică a acesteia, ci prin prisma reacţiei de răspuns a organismului în procesul TBR.

Organismul uman este o sursă de câmpuri bioelectrice, ce se manifestă prin formarea pe suprafaţa corpului a unei imagini complexe de potenţiale electrice, câmpuri electrice şi magnetice exterioare. Câmpul electric măsurat în apropierea unui individ este condiţionat de procesele bioelectrice derulate în organism şi conţine câteva componente - constante şi variabile. În urma unor numeroase investigaţii s-a demonstrat posibilitatea principială de înregistrare de pe suprafaţa corpului şi de la o anumită distanţă de el a potenţialelor electrice de frecvenţă joasă, care reflectă funcţionarea organelor şi sistemelor acestora. Astfel, orice parte a corpului uman reprezintă o sursă de oscilaţii electrice care furnizează informaţii despre starea curentă a organismului [3]. Procesele electrice în formă de potenţiale bioelectrice ale organelor şi ţesuturilor excitate se înregistrează în formă de electrocardiogramă (ECG), electroencefalogramă (EEG), electromiogramă (EMG) etc., care sunt bine studiate, găsindu-şi o aplicaţie largă în practica medicală. Câmpurile magnetice specifice organismului uman se înregistrează în calitate de magnetocardiogramă (MCG), magnetoencefalogramă (MW), magnetomiogramă (MMG) etc. Toate aceste câmpuri electrice şi magnetice, ale căror bandă de frecvenţe se situează cu precădere în intervalul de la părţi zecimale până la unităţi kilohertz, sunt caracterizate prin intensitate slabă.

Ulterior, sistemul de câmpuri electrice exterioare se echivalează cu un „portret electric" al individului, reflectându-i starea funcţională normală şi cea patologică. Actualmente este dovedit rolul important al câmpurilor electrice interioare în procesul de activitate vitală a organismului uman, fapt care confirmă şi posibilităţile crescânde ale

utilizării acestora în diagnosticare şi tratament. Anume din acest motiv propriile oscilaţii electrice ale pacientului se folosesc în metoda TBR. Semnalele de orice natură prezintă interes din punctul de vedere al informaţiilor utile, pe care le comportă. Informaţiile de acest fel pot fi cuprinse în oscilaţiile sinusoidale în formă de amplitudine, frecvenţă sau fazele acestora, pe când semnalul de tip fonic cu o structură complexă (nesinusoidală) are capacitatea să transporte un volum mai mare de informaţii.

În primul rând, aceasta se referă la zgomotul alb, care este utilizat în analiza stării sistemelor fiziologice. În metoda TBR zgomotele biologice joacă un rol semnificativ, participând în pasajele induse de zgomot, sincronizarea stocastică şi rezonanţa stocastică. Semnalul de tip fonic exterior generează în sistemul biologic o reacţie de răspuns, mecanismele căreia nu întotdeauna pot fi interpretate univoc. Modificarea frecvenţei şi amplitudinii acestui semnal este capabilă să formeze diverse tipuri de legături între semnalul propriu-zis şi procesele fiziologice oscilante spontan în organism. În unele cazuri are loc captarea stocastică a frecvenţei şi fazei ritmului din partea semnalului exterior (sincronizare), ceea ce poate exercita o influenţă considerabilă asupra ritmului endogen. De pe poziţiile rezonanţei stocastice, mecanismul efectului terapeutic al TBR poate rezida în acţiunea în punctul bifurcării, fapt care produce inducerea trecerii sistemului funcţional al organismului uman din stare instabilă, caracterizată ca premorbiditate sau boală, în stare stabilă, estimată ca sănătate. Acest mecanism este acceptabil pentru TBR endogenă, pe când în cazul aplicării TBR exogene, utilizând câmpuri şi radiaţii electromagnetice exterioare, se impune indicarea altor căi de realizare a acţiunilor curative, şi anume prin rezonanţe ciclotronică ionică şi magnetoacustică [3].

Datorită caracterului aplicativ universal în tratamentul diferitor afecţiuni şi individualizării maxime a acestuia în raport cu fiecare pacient concret, sfera de patologii tratabile cu ajutorul TBR este foarte vastă:

- tulburări funcţionale cu geneză variată;
- boli ale sistemului nervos central şi organelor de simţ;
- afecţiuni ale sistemului nervos vegetativ;
- sindroame dureroase cu localizare şi geneză variată;
- afecţiuni ale sistemului circulator;
- boli ale organelor respiratorii;
- boli ale organelor tractului gastrointestinal;
- afecţiuni ale pielii şi ţesutului celuloadipos subcutanat;
- afecţiuni ale sistemului osteomuscular;
- afecţiuni ale organelor de eliminare a urinei şi organelor genitale;
- plăgi şi ulcere greu vindecabile.

În prezent nu s-au sesizat contraindicaţii absolute pentru TBR endogenă. Contraindicaţiile relative sunt evaluarea neadecvată a propriei stări din partea bolnavului (afecţiuni psihice) şi dificultăţi de contact cu bolnavul.

Pentru efectuarea TBR se aplică aparatele: Sincrostar-EM, REMATERP, ARM-PERESVET, IMEDIS-BRT-PK, MINI-EXPERT-DT, IMEDIS-BRT. (prod. Rusia, Ucraina).

Aparatele Sincrostar-EM şi REMATERP pot fi utilizate pentru TBR magnetică exogenă; sistemul ARM-PERESVET – pentru electroterapie; MINI-EXPERT-DT pentru electro-, magneto-, colorterapie şi terapie cu infraroşii; IMEDIS-BRT – TBR endogenă; IMEDIS-BRT-PK – TBR endogenă şi exogenă (electro-, magneto-, colorterapie şi terapie cu infraroşii) [3].

Eficienţa aplicării metodei. În cadrul studiului asupra eficienţei clinice a TBR, care s-a desfăşurat în ICŞ MTT MS RF şi CŞP MTH MS RF, s-a atestat că efectul terapeutic se atinge prin tratamentul pacienţilor cu diverse afecţiuni. Datele statistice sintetizate au fost obţinute pe baza rezultatelor activităţii unui grup de medici în perioada anilor 1997-2004 în diferite forme de primire (policlinică, spital clinic, infirmerie).

Afecţiuni	Ameliorare.	Fără schimb	Bolnavi total.
Boli ale organelor respiratorii	48	2	50
Afecţiuni ale organelor sistemului cardiovascular	40	2	42
Afecţiuni ale aparatului digestiv	52	1	53
Afecţiuni ale organelor de eliminare a urinei	50	4	54
Afecţiuni ale sistemului nervos	28	1	29
Afecţiuni ale aparatului locomotor	48	5	53
Afecţiuni cutanate	40	3	43
Tulburări sexuale	60	2	62

Afecţiuni ale sistemului endocrin	53	3	56
Afecţiuni ginecologice	60	1	61
Total (abs.)	**479**	**24**	**503**
Total (%)	**95,2**	**4,8**	**100**

S-a remarcat faptul, că terapia oferă un efect mult mai pronunţat în tratamentul proceselor acute, în medie trei şedinţe de TBR asociate cu preparate homotoxicologice sau metode de tratament tradiţionale. Bolnavilor cu procese cronice, pe lângă TBR, li se mai administrau preparate farmacologice corespunzătoare şi alte metode de tratament tradiţionale. Cel mai eficient s-a dovedit a fi tratamentul tulburărilor funcţionale. Practic la toţi bolnavii (95,2 la sută) după tratament s-au înregistrat ameliorări ale stării generale, s-a uşurat evoluţia afecţiunilor asociate. În urma tratamentului nu s-au constatat ameliorări la 24 de bolnavi (4,8 la sută, în fond, cu afecţiuni ale aparatului locomotor, probabil datorită modificărilor organice pronunţate.

Astfel, TBR poate fi utilizată în practica tratării diferitor tipuri de patologii. Însă efectul tratamentului se realizează mai rapid în cazul abaterilor funcţionale. În asemenea cazuri uneori este suficientă derularea câtorva şedinţe de TBR. Pe fonul patologiei organice tactica de observaţie a bolnavului este mult mai dificilă.

Noi am aplicat terapia prin biorezonanţă în afecţiunile acute şi cronice: agravarea anexitei cronice – 77 paciente, disfuncţia ovarelor – 52, vaginoză – 92, sterilitate primară – 4, sterilitate secundară – 35, algodismenoreea – 86, polipoză recidivantă a endometrului –32, sindromul durerilor pelviene cronice – 15. Metoda a fost aplicată pentru tratamentul parezei intestinale în perioada postoperatorie prematură în condiţiile secţiei de terapie intensivă, precum şi în cazul fracturării coloanei vertebrale în regiunea cervicală în perioada postoperatorie pentru ameliorarea microcirculaţiei şi eliminarea hipoxiei tisulare posttraumatice. S-au obţinut rezultate preliminare pozitive care necesită observaţii şi studii ulterioare în dinamică.

Concluzie

Implementarea terapiei prin biorezonanţă în practica clinică va permite realizarea:

- tratamentului afecţiunilor rezistente la terapia tradiţională în farmacoterapie complexă, sau pe fondul reducerii esenţiale a necesarului de medicamente;
- corecţiei alergiei, ce exclude administrarea preparatelor farmacologice;
- profilaxiei individuale a agravărilor unei întregi serii de afecţiuni cronice, fără a utiliza remediile farmacologice.

Bibliografie

1. Бецкий О.В., Лебедева Н.Н. *Современные представления о механизмах воздействия низкоинтенсивных миллиметровых волн на биологические объекты.* În: Миллиметровые волны в биологии и медицине. - 2001. - №3. - С. 5 - 1 9.

2. Бинги В.Н., Савин А.В. *Физические проблемы действия слабых магнитных полей на биологические системы*. În: Успехи физических наук. - 2003. - Т . 173.-№3.-С. 265-300.

3. Готовский М.Ю., Перов Ю.Ф., Чернецова Л.В. *Бирезонансная терапия*. М.«ИМЕДИС»-2008 с. 15-17.

4. Девятков Н.Д., Голант М.Б., Бецкий О.В. *Особенности медико-биологического применения миллиметровых волн*. - М. - 1994.

5. Киселева Т.Л. и др. *Разработка и внедрение новых методов и средств традиционной медицины*. М.: Научно-практ. центр традиц. мед и гомеопатии МЗ РФ, 2000. С. 16-23; С. 51-55.

6. Киселёва Т.Л. и др. *Терминологические аспекты медицинской и фармацевтической деятельности в области традиционной медицины и гомеопатии*. - М.: Научно-практ. центр традиц. мед и гомеопатии МЗ РФ, 2000. - С. 60-66.

7. Миллимитровые волны в медицине. Новый взгляд. МВВ терапия www.ntpo.com.

8. *НДЦ квантовой медицины «Видгук» МОЗ Украины*. Physics of the Alive, Vol.8, No2, 2000, p.5-14.

9. Павлов А.Н. *Воздействие электромагнитных излучений на жизнедеятельности*. М. – «Гелиос АРВ». 2002 С15-17.

10. Силантьева Е.С. *Лечение хронического воспаления придатков матки (гемодинамические аспекты КВЧ-терапии.* Автореферат диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук.Москва, 2000.

11. Froelieh H. *Biological Cohегenee and Response to External Stimuli*. - Springer Verlag. Berlin, New York etc., 1988.

12. Smith C. Quanta and Coherence Effects in Water and living Systems. În: The Jour. Alternative and Complementary Medicine. - No. 1, 2004, - pp. 69-78.

COORDONATE ALE CALITĂŢII ÎN DOMENIUL SERVICIILOR SANITARE

Dr. hab. ***Dumitru TINTIUC****, profesor,*
USMF „Nicolae Testemiţanu”
dr.hab. ***Mihai CIOCANU****, profesor,*
Centrul Naţional de Management în Sănătate
dr. ***Galina MAISTRENCO,***
colab. ştiinţific ***Lilia DAMASCHIN***

THE COORDONATE OF QUALITY IN THE MEDICAL SERVICES.

The quality and customers satisfaction represented the topics of subjects for the economy for the country in integration processes witch European structures. The expression „the quality in the health services” refers to the whole set of relationships stabilized between patient and health organization as conditioning to qualification and professionalism of the employers end to the attitude end behavior of the health personnel.

Necesitatea unui *management total al calităţii* în organizaţiile medicale

Dezvoltarea calităţii totale, concepută ca element al managementului, a debutat în Statele Unite ale Americii în prima jumătate a secolului XX [3]. Cercetările specialiştilor au continuat, contribuind la dezvoltarea, implementarea şi extinderea acestui important aspect al managementului organizaţiei.

Calitatea serviciilor prestate reprezintă un subiect de mare interes, cu atât mai mult cu cât economia ţării noastre se află în proces de integrare în structurile europene. În general, prin calitatea unui serviciu este desemnată „capacitatea sa de a satisface nevoile consumatorilor sau beneficiarilor”[1].

Prestarea unor servicii de calitate are ca efect atragerea de noi clienţi, sporirea volumului de activitate cu clienţii actuali, precum şi pierderea unui număr cât mai mic de clienţi. Promovarea calităţii în domeniul serviciilor reprezintă un obiectiv greu de realizat, care presupune aptitudini, înţelepciune, tenacitate, energie. Îmbunătăţirea şi menţinerea calităţii în cadrul organizaţiilor depind de modul în care managerii şi angajaţii înţeleg să abordeze managementul calităţii în scopul garantării înţelegerii şi îndeplinirii cerinţelor clienţilor. Pentru a atinge un anumit nivel al calităţii este nevoie ca toate nivelurile ierarhice ale organizaţiei să adere la principiile managementului total al calităţii.

Calitatea, în orice organizaţie, constituie obiectul unei analize permanente şi solicită un efort continuu din partea angajaţilor. Aplicarea cu succes a managementului calităţii oferă posibilităţi semnificative de ameliorare a performanţelor serviciului oferit şi a satisfacţiei clientului, randamentului şi a eficienţei, pe măsura reducerii costurilor şi prezenţei pe piaţă.

Preocupările teoreticienilor în domeniul calităţii au avut ca rezultat elaborarea unei multitudini de definiţii, care pot fi grupate în următoarele categorii [1]:

- *definiţii orientate transcendental,* cum ar fi: «calitatea nu este nici idee, nici materie, ci o a treia categorie independentă de cele două şi, prin urmare, ea nu poate fi definită» sau «calitatea se realizează prin cele mai bune standarde»;
- *definiţii orientate spre serviciu:* «calitatea se referă la cantitatea de atribute conţinute în fiecare serviciu şi ea are preţ»;
- *definiţii orientate spre beneficiar,* cum ar fi: «calitatea constă în capacitatea de a satisface aşteptările, dorinţele; ea depinde de cât de bine corespund caracteristicile cu exigenţele consumatorului» sau «calitatea reflectă ansamblul atributelor de utilizare»;
- *definiţii orientate spre valoare* - «calitatea reprezintă gradul în care un serviciu corespunde unei specificaţii» sau «calitatea înseamnă conformitatea cu cerinţele».

Prin urmare, recunoaşterea importanţei calităţii în domeniul serviciilor sanitare, respectiv declararea ataşamentului faţă de prestarea unor servicii de calitate din partea organizaţiilor de sănătate implică, de asemenea, definirea şi exprimarea calităţii prestaţiilor medicale realizate. Calitatea nu este un concept cu caracter absolut, ea trebuie definită prin stabilirea unor standarde individuale de calitate. În acest sens, sunt esenţiale două aspecte, şi anume:

- ➢ clarificarea a ceea ce înţelege prin calitate furnizorul şi a ceea ce aşteaptă pacientul de la serviciul respectiv;
- ➢ comunicarea şi apoi armonizarea promisiunilor făcute consumatorului serviciului sanitar de către organizaţia de sănătate, cu aşteptările şi exigenţele exprimate de acelaşi consumator privind serviciul sanitar respectiv.

Toate aceste elemente demonstrează că succesul pe termen lung este garantat numai acelor furnizori de servicii sanitare, care reuşesc să câştige şi menţină

încrederea pacienţilor prin servicii de calitate ce fac dovadă realizării efective a calităţii promise.

În servicii, calitatea este definită de clienţi. Iată de ce organizaţia trebuie să realizeze *ceea ce doresc clienţii la un cost minim*. Numai organizaţiile de servicii care îşi orientează activitatea în funcţie de cerinţele clienţilor au şanse să reuşească în viitor. Calitatea este considerată cea mai bună cale de a asigura loialitatea clienţilor şi a propriilor angajaţi, de a se impune în faţa competitorilor şi de a creşte profiturile în condiţiile unei concurenţe pe piaţă din ce în ce mai puternice.

În ultima perioadă, conceptul de calitate a cunoscut o serie de transformări, fapt ce a determinat schimbări esenţiale în sistemul de management, în procedurile şi stilurile manageriale, dar şi în conceperea şi desfăşurarea activităţilor de producţie şi de marketing.

Criteriile de apreciere a calităţii unui serviciu de îngrijire a sănătăţii nu pot fi cunoscute şi înţelese în totalitate de către organizaţia sanitară şi, prin urmare, nu pot fi influenţate de aceasta într-o măsură semnificativă. Principalele cauze care fac din obiectivul evaluării calităţii serviciilor sanitare unul extrem de complex sunt următoarele: caracterul simultan al producţiei şi consumului serviciilor de sănătate, participarea pacientului la procesul de prestare, relaţia ce se stabileşte între personalul de contact al unităţii sanitare şi pacient, legăturile realizate între consumatorii de servicii de sănătate, în general.

Evaluarea calităţii implică, în cazul serviciilor de îngrijire a sănătăţii, aprecierea atât a rezultatului final, cât şi a procesului propriu-zis de furnizare a serviciilor, deoarece calitatea nu poate fi separată de procesul de producţie. Rezultatul procesului de producţie a serviciilor sanitare constituie doar o parte componentă a calităţii, cealaltă fiind determinată de impresiile acumulate de pacient în decursul procesului de prestare (provenind din atitudinea personalului sanitar de contact, ambianţa procesului de prestare a serviciului etc.). Spre exemplu, calitatea unui serviciu stomatologic nu este apreciată de pacient numai în funcţie de tratamentul realizat de medicul stomatolog, ci este determinată şi de impresia creată în sala de aşteptare (de exemplu, timpul de aşteptare), aparatura utilizată, aspectul cabinetului medical, atitudinea şi comportamentul asistentului stomatolog, şi chiar de răbdarea şi grija manifestată de specialist în a oferi explicaţii pacientului în timpul tratamentului [2].

Calitatea totală poate fi identificată prin mai multe modalităţi. În primul rând, calitatea totală poate fi concepută ca un ansamblu de principii manageriale prin care se asigură *consacrarea totală a organizaţiei în raport cu clientul*. În acest caz, întreaga activitate a instituţiei, toţi angajaţii ei sunt orientaţi spre îmbunătăţirea întregului set de activităţi ce asigură satisfacerea dorinţelor şi aşteptărilor clienţilor. Prin urmare, într-un domeniu plin de incertitudini, cum este cel al serviciilor de îngrijire a sănătăţii, un lucru este cert: pacientul apreciază calitatea. Pacientul nu utilizează multe criterii raţionale de apreciere, deoarece, de regulă, nu este familiarizat cu ele, dar aplică, de cele mai multe ori, criterii de satisfacţie.

Într-o viziune mai complexă, definirea calităţii totale presupune precizarea beneficiilor clienţilor, a conceptului de servicii, a calităţii serviciului, a calităţii rezultatelor, a modalităţilor de transfer a serviciilor către clienţi şi a procedurilor concrete de determinare a calităţii serviciilor utilizate de către organizaţie. *Comportamentul etic şi orientarea spre continua perfecţionare* stau la baza tuturor activităţilor managerilor şi salariaţilor, precum şi a reglementărilor instituţiei (*tabel nr.1*).

Tabelul nr. 1. **Efecte majore ale calităţii totale**

Efecte majore ale calităţii totale	Clienţii sunt mai satisfăcuţi	Timp mai redus, costuri mai mici	Climatul este mai bun	Îmbunătăţire continuă
• Angajaţii îi	x			x
înţeleg mai bine				
pe clienţi	x			
• Bunurile/				
serviciile vor	x	x	x	
fi mai adecvate	x	x		x
nevoilor	x			
• Mai puţine				
greşeli	x	x	x	x
• Anticiparea				
problemelor	x	x		x
• Clienţii se vor				
simţi mai bine		x	x	x
trataţi				
• Timpul de	x	x	x	x
răspuns va fi				
mai rapid				x
• Va creşte				
responsabilitatea				x
vânzătorilor				
• Relaţii mai strânse între manageri şi salariaţi				
• Mai multă inovare / schimbare				
• O mai clară viziune asupra viitorului				

Sinteză a elementelor organizaţionale, Managementul Total al Calităţii (MTC) este o

tehnică pe care managerii situaţi pe nivelul ierarhic superior trebuie să o ia în considerare în procesul de fundamentare a deciziilor, prin definirea conceptului de servicii şi prestaţia serviciilor solicitate de clienţi în conformitate cu standardele de calitate stabilite. Sunt reunite în acest sens o serie de aspecte care vizează calitatea procesului de management reflectată în procesul de adoptare a deciziilor de management, a procesului de prestaţie propriu-zisă şi a modului de organizare, ca şi a calităţii angajaţilor operaţionali. MTC este şi o tehnică motivaţională orientată spre motivarea angajaţilor pentru calitatea proceselor pe care le desfăşoară.

Pornind de la definiţia calităţii şi a componentelor acesteia, s-a ajuns la concluzia că problemele calităţii trebuie abordate într-o viziune globală, cu atât mai mult cu cât organizaţiile trebuie să parcurgă etape suplimentare în întreg procesul de integrare europeană. De aceea, pe măsură ce un serviciu creat trece de la idee la proiect, execuţie (operaţională) şi exploatare, aceste etape, alături de "pretenţiile clienţilor" determină şi preocupările pentru calitate ale managerilor situaţi pe niveluri ierarhice diferite. În funcţie de etapele parcurse, obiectivul controlului de calitate se schimbă, îmbrăcând aspecte caracteristice.

În *figura nr.1* sunt reprezentate etapele care trebuie parcurse în asigurarea unui control eficient al calităţii. Calitatea prestaţiilor medicale reprezintă obiectivul primordial al marketingului sanitar. De altfel, întreg procesul de realizare a calităţii şi de asigurare pe parcursul derulării procesului de deservire este urmărit la toţi parametrii specificaţi în „conceptul de serviciu" [2].

Termenul de control total al calităţii nu trebuie înţeles în sensul de strictă verificare, ci în cel de stăpânire sau dirijare. În literatura străină, pentru a desemna acest concept, se folosesc expresiile: Total Quality Control (TQC) – cu precădere în SUA; Company-Wide Quality Control (CWQC) – în ISO 8402 şi Japonia; Géstion totale de la qualité sau Maitrise de la qualité étendue a l'ensemble de l'entreprise, în ISO 8402 [4].

În acest sens, organizaţiile medicale din ţara noastră trebuie să preia întreaga responsabilitate privind aplicarea şi asigurarea calităţii prin managementul pe care îl practică. Potrivit Standardului internaţional ISO 8402, ar fi util de înţeles şi aplicat următoarele considerente:

- calitatea este exprimată printr-un ansamblu de caracteristici;

- calitatea există numai în relaţia cu nevoile clienţilor;

- calitatea este o variabilă continuă şi nu discretă;

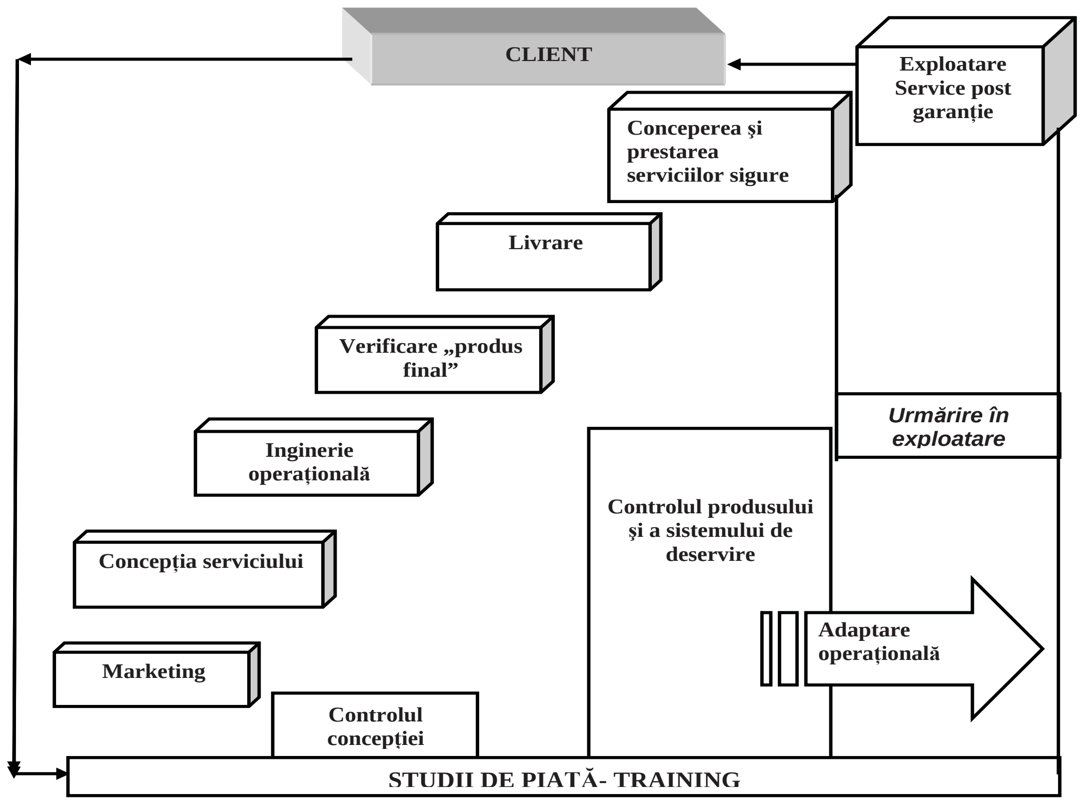

Figura 1. **Controlul total al calităţii în organizaţiile de servicii**

- prin calitate trebuie satisfăcute nu numai nevoile exprimate, ci şi cele implicite.

Pentru a obţine rezultate favorabile în organizaţiile pe care le conduc, managerii care aplică managementul total al calităţii (MTC) se orientează în funcţie de influenţa unor factori definiţi şi identificaţi în acest cadru. Aceştia vizează:

a) definirea clară a politicii calităţii de către conducerea de vârf;

b) determinarea riguroasă a obiectivelor în domeniul calităţii;

c) elaborarea strategiilor şi tacticilor pentru realizarea obiectivelor stabilite;

d) asigurarea unui cadru organizatoric adecvat;

e) antrenarea-coordonarea tuturor activităţilor şi a resurselor umane;

f) supravegherea tuturor proceselor de prestaţie prin utilizarea unor metode, tehnici şi instrumente adaptate fiecărei situaţii.

Implementarea unui sistem al calităţii, chiar dacă este realizată prin respectarea regulilor specificate, nu conduce în mod obligatoriu la ceea ce literatura de specialitate denumeşte CTC (Control Total al Calităţii). Pentru a materializa sistemul calităţii totale mai este nevoie de un element esenţial: mentalitatea. Această caracteristică se manifestă mai mult prin politica şi strategiile ce vizează calitatea, adoptate de manageri, decât printr-un supliment de tehnici şi proceduri sofisticate. Orientarea către piaţă şi clienţi, integrarea funcţiilor de management cu cele ale managementului calităţii şi permanenta preocupare pentru motivarea personalului sunt elemente care permit diferenţierea unui sistem al calităţii de conceptul de calitate totală.

Stabilirea unor obiective prea îndepărtate şi ambiţioase îi dezarmează pe manageri, până şi pe cei mai optimişti dintre ei. În acest sens, adoptarea unei strategii pragmatice de creştere graduală oferă avantajul de a avansa treptat şi de a obţine experienţa necesară. Important este şi faptul că o strategie de implementare eşalonată uşurează operaţiile de certificare şi calificare, oferind posibilitatea obţinerii de profituri chiar şi în fazele incipiente ale dezvoltării procesului de implementare a calităţii.

În concluzie, putem aprecia că termenul de «calitate în domeniul serviciilor sanitare» nu se referă în mod exclusiv la prestaţia realizată, ci la întreg ansamblul de relaţii stabilite între pacient şi organizaţia sanitară, fiind condiţionat, pe de o parte, de profesionalismul şi calificarea corespunzătoare a angajaţilor, iar pe de altă parte, de atitudinea şi comportamentul personalului sanitar, respectiv de interesul manifestat de acesta în soluţionarea problemelor pacientului [5].

Bibliografie

1. Drucker, E. Peter – The Frontieres of Management, Perennial Library, Harper&Row, New York, 2008

2. Florian Popa, Theodor Purcărea. Marketingul serviciilor de îngrijire a sănătăţii, Editura Universitară "Carol Davilă", Bucureşti , 2007

3. Olaru Marieta. Managementul calitatii, Editia a II-a revăzută şi adăugită, Ed. Economica, Bucureşti, 1999

4. Raţiu Monica Paula. Eficienţa serviciilor din perspectiva consumatorului modern. Editura ProUniversitaria, Bucureşti, 2006

5. XXX Colecţia revistei "Quality Progress", 1990-1996

Elena Bontea. ***Natură statică cu scoici***, u/p, 1985

VIZIUNI ASUPRA TEMATICII DE CERCETARE-DEZVOLTARE DIN VITICULTURA ŞI VINIFICAŢIA MOLDOVEI

Acad. ***Boris GAINA,***
academician coordonator
al Subsecţiei Ştiinţe Agricole a AŞM

VISIONS ON RESEARCH - DEVELOPMENT THEMES IN VITICULTURE AND WINEMAKING COMPLEX OF MOLDOVA

The research themes in winemaking complex of Moldova for the period 2011-2015, will include new procedures and biotechnological processes based on yeasts, bacteria, enzymes, sorbents, growth activators, effective preservatives. The purpose of the investigations will be to ensure the competitiveness of Moldavian wines and distillates on the markets of European Union and the Commonwealths of Independent States. The biological unpolluted production will have a high demand.

2010 este anul decisiv pentru finalizarea cu succes a obiectivelor din programele de stat, cele instituţionale şi internaţionale, iniţiate anterior şi realizate pe parcursul a 2-5 ani. Se vor încheia cercetările efectuate până acum şi, concomitent, se vor trasa noi teme de cercetare-dezvoltare pentru perioada 2011-2015. Centrul de greutate în viitoarele studii aplicative (preponderent) şi teoretice (la stricta necesitate) în domeniul sectorului vitivinicol este axat pe soluţionarea celor mai stringente probleme.

Cerinţa de bază faţă de cercetătorii din organizaţii şi universităţi, indiferent de apartenenţa lor la Academia de Ştiinţe a Moldovei sau Ministerul Agriculturii şi Industriei Alimentare, este de a răspunde la provocările ce afectează viticultura şi vinificaţia în condiţiile climaterice ale ţării noastre: secetă, ploi abundente, eroziunea solului şi pierderea fertilităţii, boli de diferite tipuri şi vătămători de diverse origini, temperaturile critice iarna ş.a.

O serie de probleme urmează a fi soluţionate în lupta cu cancerul bacterial al viţei de vie, care face ravagii în plantaţiile înfiinţate cu material obişnuit sau infectate în pepiniera viticola. Eforturi importante trebuie depuse în vederea ameliorării afinităţii dintre unele portaltoaie cu altoaie tradiţionale utilizate pe larg în Moldova în scopul îmbunătăţirii materialului săditor viticol şi majorării randamentului în pepiniera viticolă.

Absenţa sistemelor de irigaţie prin picurare generează în pepiniera viticola şi în plantaţii o serie întreagă de probleme strâns legate de apariţia frecventă a bolilor (mildiu, oidium, mucegaiul cenuşiu etc.), eroziunea solurilor, consumul exagerat de apă la unitate de suprafaţă etc. În lipsa irigaţiei prin picurare o dezvoltare puternică se atestă la ierburi, care la rândul lor generează operaţii tehnologice suplimentare de prelucrare a solului între rânduri şi mai ales între butuci.

Se cere restabilirea pe cale experimentală a numărului de plante la 1ha plantat cu viţă de vie în funcţie de fertilitatea solului, caracteristice agrobiologice ale varietăţilor, recolta medie la o unitate de suprafaţă, direcţia de utilizare a strugurilor în vinificaţie: vinuri de calitate superioara, vinuri materie primă pentru şampanizare, vinuri pentru distilate etc. Trebuie să-şi spună cuvântul ştiinţa vitivinicolă, ale cărei soluţii în condiţiile concrete ale microzonelor viticole ale Republicii Moldova ar urma să fie suficient de nuanţate şi variate.

Se impune înlocuirea utilajului tehnologic de producţie sovietică cu tehnologii performante ale cunoscutelor concerne constructoare de maşini din ţările Uniunii Europene (Germania, Franţa, Italia ş.a.). În aşa fel s-ar putea reduce consumul de energie (electrică, termică etc.), fapt ce va permite diminuarea preţului de cost al vinurilor moldoveneşti şi va spori competitivitatea lor pe pieţele UE şi ţările Comunităţii Statelor Independente (Rusia, Bielorusia, Ucraina, Kazahstan etc.)

Intensificarea proceselor biotehnologice în vinificaţia primară necesită implementarea şi utilizarea pe scară largă a biopreparatelor cu grad igienic înalt şi cu efecte tehnologice scontate, levurile seci, bacteriile fermentaţiei malo-lactice congelate (liofilizate sau uscate prin metode noi), enzimele pectinazice şi ß-glicozidazice trebuie să asigure obiectivele formulate în caietele de sarcini pentru planurile de producere a vinurilor de calitate superioară, destinate exportului pe pieţe concrete: ţările UE, CSI, Americii de Nord, China, Singapore etc.

Producţia noastră vitivinicolă (struguri pentru consum în stare proaspătă, vinuri de diferite tipuri şi distilate) necesită a fi lansată printr-un control foarte strict al conţinutului rezidual în metale grele (Fe^{2+},Fe^{3+}, Cu^{+},Cu^{2+}, Al^{3+}, Pl^{3+} ş.a.), a pesticidelor şi erbicidelor utilizate în agrotehnica viţei de vie, a toxinelor de natură micromicetică (patulina, ochratoxina A, histamina ş.a.), iar a distilatelor, şi

la conţinutul în metanol. La vinurile din struguri roşii este obligatorie investigarea concentraţiei 3,5 diclicozid malvidinei, strict reglementată la doar 15mg/dm^3, şi care atesta prezenţa sau absenţa în vinuri a hibrizilor producători direct sau a soiurilor din selecţia intraspecifică, bogate în acest colorant natural.

Condiţiile climaterice ale Republicii Moldova permit obţinerea strugurilor si produselor de procesare cu titlul de „ecologice/biologice nonpoluate"; o perspectivă reală prezintă în acest plan soiurile din selecţia intraspecifică care au rezistenţă sporită la boli, vătămători şi alţi factori biotici şi abiotici ai mediului ambiant, şi care se tratează doar cu preparate clasice (zeamă bordoleză şi suspensii de sulf) autorizate de instituţiile internaţionale OMS, OMC, FAO, OIVV ş.a. Printre soiurile de masă apirene şi cu seminţe în bobiţe sunt înalt apreciate şi recomandate Apiren alb, Apiren roz, Chişmiş lucitor, Chişmiş moldovenesc, Victoria, Black Magic, Moldova, Arcadia, Leana, Frumoasa alba, Favorit, Talisman, Mecita, Red Glob, Crimson, Flame Seedless ş.a. Pentru producerea sucului natural din struguri, a concentratului şi a vinurilor de diferite tipuri au fost evaluate la înalta lor valoare soiurile noi: Viorica, Legenda, Riton, Floricica, Alb de Ialoveni, Muscat de Ialoveni, Muscat Basarabean, Bianca, Solearis ş.a.

Problema cheie a ramurii vitivinicole din Republica Moldova o reprezintă astăzi revenirea vinurilor şi distilatelor moldoveneşti pe piaţa Federaţiei Ruse, precum şi extinderea sa pe pieţele ţărilor Uniunii Europene (Germania, Polonia, Marea Britanie, România, Olanda ş.a.), precum şi ale ţărilor din Orient (China, Japonia, Singapore ş.a.). Rezerve nevalorificate sunt atestate pentru vinurile moldave şi pe pieţele SUA şi ale Canadei, unde vinurile şi distilatele de calitate superioară se cer a fi competitive cu cele din California, Chili, Argentina, Africa de Sud, Australia şi Noua Zelandă.

Tematica de cercetare-dezvoltare din viticultura şi vinificaţia Moldovei pentru perioada apropiată de studii şi transfer tehnologic urmează a fi ajustată la problemele enumerate ale complexului vitivinicol, accentul fiind pus pe rezultatul final – struguri de masă,vinuri de diferite tipuri şi distilate de calitate superioară şi competitive pe pieţele interne şi cele externe.

Elena Bontea. ***Buchet alb,*** u/p, 1998

SISTEME DE CULTURĂ ÎN POMICULTURĂ. RANDAMENTUL PRODUCŢIEI DE FRUCTE

Dr. hab. ***Valerian BALAN,***
profesor universitar

CULTURE SYSTEM OF TREES. THE PRODUCTIVITY OF FRUIT PRODUCTION

The training systems in orchards depending on the desired objectives. Along with the parameters of biological, ecological and technological resources that govern the productivity, the orchard, to the extent possible to satisfy more envisaged objectives. Without doubt the scientific value of these objectives will mention their decisive character in the choice of culture. Several objectives have been proposed recently with such an approach. We present here a bibliographical review of some of the elements which constitute the ground of their conception such as potential of biological production, optical system, light utilisation, plant density, module placement rows and crowns, biological material, cutting trees, canopy form.

INTRODUCERE

Cultura pomilor fructiferi are la bază rezultatele obţinute în ultimele decenii datorită cercetărilor teoretice şi practice desfăşurate în marile ţări cultivatoare (Germania, Olanda, Polonia, Elveţia, Franţa, Italia), precum şi la noi în ţară. Densitatea pomilor a evoluat de la 400-600 pomi/ha în anii '70, ajungând în prezent la 1250-2500 pomi/ha în condiţiile noastre şi atinge 3000-5000 pomi /ha şi mai mult în Olanda, Germania, Polonia.

La această evoluţie au contribuit mai mulţi factori:

Materialul biologic. Vigoarea diferită a speciilor, soiurilor şi portaltoaielor permite o bună stăpânire a vegetaţiei. Mărul, datorită gamei foarte mari de portaltoi şi a soiurilor de vigori diferite, oferă posibilitatea folosirii tuturor sistemelor de cultură, permiţând adaptarea livezii la soluri mai puţin fertile sau la diferite sisteme de conducere a coroanei pomilor.

Tăierea pomilor. Obţinerea de recolte economice într-un timp cât mai scurt de la plantare se realizează mai repede când pomii sunt lăsaţi să crească fără sau cu minimum de tăieri. În acest caz pomul câştigă în rapiditate de dezvoltare, intră mai rapid în faza de fructificare şi îşi temperează creşterile vegetative, dominante în această perioadă.

Forma coroanei. Formele de coroană specifice livezilor extensive, care necesită formarea unor elemente de schelet suficient de solide, sunt progresiv înlocuite cu formele în sistem aplatizat (palmete) sau fusiforme. Gama variată de forme are peste tot origini biologice (soi, portaltoi etc.), de climă (luminozitate, căldură, precipitaţii etc.) şi sol, dar răspunde cu siguranţă, de asemenea, la factori ca tradiţie şi la un potenţial productiv maxim şi economic [14].

În literatura de specialitate se menţionează că în livezile de la nord numărul de pomi la hectar este ridicat pentru a acoperi la maximum suprafaţa livezii cu proiecţia coroanei care permite o mai bună recepţionare a radiaţiei solare. În partea de sud pomii ating realizări fotosintetice mai ridicate, lumina şi căldura favorizând o creştere şi o fructificare însemnată [17, 25].

Datorită multiplelor combinaţii soi/portaltoi, numeroaselor distanţe de plantare, precum şi a modurilor de grupare a pomilor ca urmare a diversităţii materialului biologic existent, s-au impus numeroase cercetări cu privire la sistemele de conducere a pomilor. Dintre sistemele de conducere experimentate la măr menţionăm formele aplatizate (palmeta cu braţe oblice, palmeta cu braţe orizontale, palmeta liber aplatizată, cordon vertical etc.), formele libere (Slanke spil, sistemul Super spindle, fusul Nord olandez etc.) şi formele în două planuri oblice (Tatura Trellis, „sistem în V" sau sistem V Guttingen) care demonstrează această mare diversitate [15,16].

Republica Moldova, situată geografic între aceste două curente ştiinţifice, a suportat un ansamblu de influenţe asupra sistemelor de cultură. Atât diversitatea metodelor şi posibilităţilor tehnice, cât şi cea a condiţiilor climatice din zonă trebuie să fie obiect de studiu care va sta la baza sistemelor de cultură în viitor. Totodată, se consideră oportună identificarea elementelor teoretice care condiţionează productivitatea livezii (randamente, anul intrării în rod, calitatea fructelor, periodicitatea de rodire etc.) şi examinarea elementelor componente ce definesc diferite sisteme de cultură şi modul cum decurg relaţiile dintre acestea.

MATERIAL ŞI METODĂ

Sistemul pomicol este determinat de metodele şi instrumentele tehnologice prin care se realizează, utilizând solul ca principala resursă de producţie. Noţiunea de sistem pomicol se utilizează pentru a integra relaţiile dintre caracteristicile genetice ale soiului cu factorii tehnologici şi economici

ce guvernează productivitatea. Alţi factori care contribuie la realizarea potenţialului biologic de producţie al soiului sunt legaţi de precocitatea rodirii, tipul de fructificare, modul de tăiere şi conducere, rezistenţa la boli şi dăunători, densitatea de plantare şi portaltoiul folosit.

Indiferent de sistemul de cultură, el trebuie să răspundă la o serie de obiective bine determinate:

- Pentru stimularea fructificării la plantare se utilizează pomi cu baza coroanei formată din lăstari anticipaţi, de 1 şi 2 ani, iar creşterea nivelului productiv este evidentă din primii ani de fructificare;
- Pentru ridicarea productivităţii muncii se aleg sisteme de conducere simple cu un grad înalt de mecanizare a lucrărilor sau culturile pomilor de talie joasă, care permit de a valorifica la maximum lucrul manual (tăiatul pomilor, rărirea şi recoltarea fructelor);
- Calitatea fructelor, conform exigenţelor pieţei, constituie un obiectiv care trebuie reţinut la alegerea sistemului de cultură;
- Sistemul de cultură este orientat spre îmbunătăţirea continuă a sortimentului din punct de vedere calitativ, cantitativ şi constant ca să corespundă exigentelor producţiei integrate. Un astfel de sistem poate fi pus în evidenţă prin coerenţa relaţiilor existente între soi, portaltoi, modul de conducere a coroanei, forma coroanei şi distanţele de plantare.

Subiectul privind sistemele de cultură este destul de controversat în literatura de specialitate şi în practica pomicolă. De aceea, este necesar ca pe baza studiilor să se stabilească o legătură directă dintre metodele, tehnologiile şi materialul biologic folosit în scopul unei exprimări optime a potenţialului biologic de producţie. Cercetările de acest gen, efectuate în diferite ţări [2, 20, 27], au evidenţiat o serie de obiective după cum urmează:

- randamentul producţiei de fructe;
- precocitatea de rodire;
- calitatea fructelor şi alternanţa de rodire;
- adaptarea la exigentele standardelor producţiei integrate;
- gradul de mecanizare şi consumul de muncă manuală.

Sistemul pomicol de cultură se alege în funcţie de obiectivele dorite. În paralel cu parametrii resurselor biologice, ecologice şi tehnologice care guvernează productivitatea, sistemul de livadă în măsura posibilităţilor satisface mai multe obiective preconizate. Fără a pune la îndoială valoarea ştiinţifică a acestor obiective vom menţiona caracterul lor decisiv în alegerea sistemului de cultură. Astfel, înainte de a alege materialul biologic, distanţele de plantare sau forma coroanei, primul şi cel mai important pas este definirea exactă a obiectivelor preconizate. Aceste obiective sunt foarte importante, întrucât de ele depinde randamentul şi calitatea producţiei de fructe la unitatea de suprafaţă, în dinamică, în cursul perioadei de exploatare.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Lumina ca factor de producţie

Prin introducerea unor tehnologii performante şi cu randamente ridicate în plan economic vom satisface producătorii de fructe şi interesul faţă de cultură. O producţie mare de fructe poate fi obţinută în condiţii favorabile de desfăşurare a proceselor fotosintetice. Una din funcţiile principale ale sistemului pomicol o constituie facilitatea convertirii cu randamentul maxim a energiei solare în energie chimică legată în fructe. De aceea, coeficientul de convertire a energiei luminoase de pomi determină într-o măsură semnificativă performanţa unei livezi.

Cercetările întreprinse de I. E. Jackson [18], N. V. Agafonov [2], Gh. Cimpoieş [13], V. Balan [7] au demonstrat că plantaţiile pomicole reprezintă sisteme biologice imperfecte pentru utilizarea eficientă a energiei solare. Se pierde cu atât mai multă energie solară, cu cât pomii sunt plantaţi mai rar, iar ritmul lor de creştere şi de acoperire a terenului este mai lent. În cazul coroanelor aplatizate la măr în plin rod, o mare cantitate de energie luminoasă (19 la sută) este pierdută până la înfrunzirea pomilor. Din radiaţia activă rămasă la dispoziţia pomilor de $498x10^7$ kcal/ha, în cazul distanţelor de plantare 4x3,5 m, înălţimii coroanei 2,5 m şi lăţimii – 1,5m, o cantitate imensă (54 la sută) nu este interceptată de frunziş. Din radiaţia luminoasă incidentă pe ansamblul vegetativ al coronamentului, 20 la sută este reflectată de frunziş în exterior, 10 la sută este inactiv fotosintetică, 20 la sută străbat ansamblul vegetativ al rândurilor de pomi datorită parametrilor necorespunzători ai plantaţiei [12].

Un alt criteriu ce determină productivitatea fotosintetică a coroanei este regimul de lumină din interiorul ei. Numai părţile superioare şi exterioare pe o profunzime de 1-1,2 m profită de lumină peste limita de 30 la sută din lumina totală solară, fapt ce asigură nivelul producţiei. Frunzele din centrul coroanei au o intensitate fotosintetică redusă din cauza deficienţei de lumină.

Structurarea unor coroane simple, naturale, bine luminate şi plantarea pomilor la distanţe optime reduce în mare măsură efectul umbririi reciproce,

sporind randamentul folosirii energiei solare [5, 6, 8].

Regimul de iluminare a coroanei se schimbă în funcție de latitudinea geografică şi de orientarea rândurilor față de punctele cardinale. Razele solare în emisfera nordică, în decursul vegetației, ajung asupra coroanei sub un unghi egal cu latitudinea între orele 8.00-8.30 dimineața şi orele 15.30-16.00 după amiază [2, 28]. Fapt pentru care distanța dintre rânduri se va calcula în funcție de unghiul de incidență a razelor solare între orele 8.30 şi 15.30. De aici reiese că la orientarea rândurilor în sensul N-S, baza coroanei din partea de Est se află în condiții de iluminare directă a razelor solare mai bine de 3 ore în prima jumătate a zilei şi respectiv partea de Vest după amiază.

Pentru utilizarea cu randament maxim a energiei solare la unitatea de suprafață au apărut diverse posibilități de optimizare a relațiilor între înălțimea, lățimea, forma coroanei şi distanța dintre rândurile de pomi prin care se poate regla interceptarea şi recepționarea luminii [9, 10, 22, 23].

Pentru stabilirea distanței dintre rândurile de pomi fructiferi este necesar de stabilit înălțimea coroanei (H), lățimea în partea de jos a coroanei (B), unghiul de înclinare a suprafeței laterale a coroanei față de verticala (α) şi latitudinea geografică a localității (φ), iar după valorile obținute se calculează distanța între rânduri cu ajutorul formulei:

$$L = H \operatorname{tg} \varphi - H \operatorname{tg} \alpha + B$$

Metoda descrisă de V. Balan [6] permite stabilirea distanței dintre rândurile de pomi fructiferi în funcție de variația parametrilor coroanei în diferite condiții geografice (*tab.1*).

Potențialul de producție s-a calculat în funcție de coeficientul densității volumetrice a suprafeței laterale a coroanei şi coeficientul de eficacitate a plantației [2]. Calculele au arătat că valoarea relativă a potențialului de producție se află în raport invers cu mărimea coroanei. Astfel, cel mai mare potențial de producție îl formează plantațiile în care grosimea coroanei la bază nu depăşeşte 2 m.

În plantațiile cu grosimea egală la baza coroanei potențialul de producție se măreşte treptat odată cu micşorarea înălțimii coroanei. Aceasta are loc datorită faptului că odată cu micşorarea înălțimii coroanei se măreşte lățimea ei la vârf şi cota ultimei se măreşte față de suprafața laterală a coroanei mai puțin iluminată. Aşadar, odată cu micşorarea înălțimii coroanei se îmbunătățeşte regimul de iluminare ce poate fi definitoriu în dezvoltarea organelor productive şi fructificarea pomilor.

Pătrunderea luminii în interiorul coroanei pomilor este influențată de orientarea rândurilor, de pantă şi expoziția terenului. În livezile cu coroane continue cel mai bine luminate pe terenurile plane sunt rândurile orientate pe direcția N-S urmată de orientări intermediare cum ar fi: NV-SE sau NE-SV. Terenurile cu expoziția sudică, sud-estică şi sud-vestică primesc de 2-3 ori mai multă lumină, iar cele vestice şi estice de 1,2-1,5 ori comparativ cu expoziția nordică. Insolația pe partea sudică este direct proporțională cu gradul de înclinare a terenului, iar pe partea nordică acest indice este invers proporțional cu mărimea pantei [1].

Randamentul folosirii energiei solare de asemenea depinde de mărimea şi amplasarea spațială a frunzişului la unitatea de suprafață a terenului. Din cercetările efectuate a rezultat că în numeroase

Tabelul 1. **Potențialul productiv optimal al plantației în funcție de structura coroanei în cazul latitudinii geografice 47°**

Distanța dintre rânduri, cm	Înălțimea coroanei, cm	Unghiul de înclinare a coroanei, grade	Lățimea coroanei, cm		Nivelul de acoperire a solului, %	Suprafața coroanei, mii m²/ha	Volumul coroanei, mii m³/ha	Potențialul de producție, %
			la bază	la vârf				
400	230	12	200	102	50	14300	8682	69,2
400	200	4	200	172	50	14350	9300	78,0
400	190	0	200	200	50	14500	9500	83,0
400	250	12	200	94	50	15150	9187	72,4
450	250	4	200	165	44,4	14820	10137	77,4
465	250	0	200	200	43,0	15050	10750	81,2
400	250	12	200	94	50	15150	9187	72,4
400	250	4	150	115	37,5	16300	8281	77,0
400	250	0	140	140	35,0	16000	8750	82,1
322	200	12	150	65	46,5	14687	6675	76,3
350	200	4	150	122	42,8	14970	7771	83,9
365	200	0	150	150	41,1	15064	8217	87,3
272	200	12	100	15	36,8	15623	4227	73,0
300	200	4	100	72	33,3	15798	5732	83,1
315	200	0	100	100	31,7	15870	6348	87,4

cazuri suprafaţa foliară a înregistrat valori de 20-30 mii m^2/ha [4, 6, 13]. Extinderea suprafeţei foliare duce la micşorarea cantităţii de lumină în interiorul coroanei şi, respectiv, la diminuarea randamentului fotosintezei [14]. Cu toate că suprafaţa foliară este un indice important ce caracterizează potenţialul productiv al plantaţiei, prezintă interes şi informaţia despre modul de amplasare a frunzişului în spaţiu şi iluminarea acestuia [13].

Pentru o sumară descifrare a suprafeţei foliare în plantaţiile pomicole, se propune concomitent de indicat mărimea indicelui foliar (Fi) pe rândul de pomi şi între rânduri, adică pentru suprafaţa acoperită (F_1) şi cea neacoperită (F_2) de proiecţia ansamblului vegetativ. De exemplu, expresiile Fi = 2; F_1 = 4; F_2 = 0 arată că indicele foliar al plantaţiei este egal cu 2, pentru suprafaţa acoperită este 4 şi pe suprafaţa neacoperită cu proiecţia coroanelor – 0. Indicele foliar al plantaţiei fiind optim, frunzişul nu este amplasat uniform pe teritoriul livezii. Aşadar, productivitatea fotosintetică a pomilor depinde de repartizarea suprafeţei foliare active receptive de energie luminoasă, iar la unitatea de teren, cantitatea şi calitatea recoltei este direct corelată cu suprafaţa foliară realizată pe această unitate.

Regimul de lumină, prin structura coronamentului, poate fi infinit modificat într-o livadă pentru a putea integral intercepta radiaţia luminoasă absorbită activ fotosintetic.

Din cercetările întreprinse pentru interceptarea raţională şi utilizarea luminii în livezi, s-au desprins posibilităţi diverse de optimizare a relaţiilor între valorificarea suprafeţei de nutriţie, volumul productiv al coronamentului şi suprafaţa laterală a ansamblului vegetativ prin care se poate regla potenţialul productiv al plantaţiei pomicole. S-a stabilit că atât parametrii ansamblului vegetativ al unei plantaţii aflată în plină producţie (vezi *tab. 1*), cât şi structura internă a coronamentului trebuie să permită interceptarea a cel puţin 70 la sută din radiaţia luminoasă incidentă. Nivelul optim de acoperire a solului cu proiecţia coronamentului pomilor aflaţi în plină producţie s-a dovedit a fi de 65-70 la sută din suprafaţa totală [3, 27], însă în livezile moderne acest obiectiv este dificil de atins.

Utilizarea energiei solare şi a terenului din livezi, realizată prin evoluţia structurii geometrice a coronamentului, constituie un obiectiv esenţial în stabilirea distanţei de plantare, dimensiunilor şi structurii interne a coroanei. Gradul de utilizare a energiei solare, realizat prin parametrii coronamentului, constituie un indicator major, de regulă considerat definitoriu pentru fiecare sistem de cultură. Din cercetările efectuate la Institutul Pomicol din Piteşti a rezultat că în cazul coroanelor aplatizate la măr, producţia de mere constituie 41,7 – 56,3 t/ha, iar coeficientul de convertire a energiei luminoase în energie chimică încorporată în fructe constituie 1,69 – 2,92 la sută. Din analiza datelor prezentate reiese că în cazul înălţimii de 2,5 m şi lăţimii de 1,5 m a coronamentului s-au obţinut cele mai mari valori ale agroproductivităţii (56,3 t/ha) şi ale coeficientului de convertire în biomasa fructelor a radiaţiei disponibile (0,92 la sută), iar cele mai scăzute valori – în varianta cu înălţimea de 2,5 m şi lăţimea de 0,75 m a coroanei [12].

Deşi coeficientul de convertire în energie chimică incorporată în fructe (2,92 la sută) faţă de radiaţia absorbită este cel mai mare, în cazul înălţimii de 2,5 m şi lăţimii de 0,75 m coronamentul utilizează foarte slab (0,65 la sută) radiaţia disponibilă. Ceea ce înseamnă că pomii în urma tăierilor nu trebuie să aibă dimensiuni exagerate şi nici nu pot scădea sub o anumită limită. Ca urmare, productivitatea fotosintetică a coronamentului este corelată în timp cu suprafaţa foliară activă receptivă la energie luminoasă, iar dinamica formării suprafeţei de frunze la pomi în ontogeneză şi în perioada de vegetaţie este corelată cu intensitatea creşterii lăstarilor şi a rozetelor din frunze.

Suprafaţa foliară maximă în cazul creşterii moderate a pomilor şi formării frunzelor, în principal pe rozete, a fost atinsă în a doua jumătate a lunii iunie, iar în cazul scurtărilor mai severe a ramurilor suprafaţa foliară maximă în principal pe lăstari a fost obţinută în luna octombrie [24].

Cercetările întreprinse au condus la concluzia că suprafaţa de frunze ce revine la un pom se schimbă în funcţie de fenofaza de vegetaţie, vârsta şi productivitatea pomilor (*tab. 2*). În perioada de creştere, majoritatea suprafeţei de frunze – 2,1 m^2/pom (64,42 la sută) – se formează pe lăstari şi numai 1,16 m^2/pom (35,58 la sută) – pe pinteni, ţepuşe şi burse. În următoarele perioade de vârstă a pomilor suprafaţa de frunze pe pom a înregistrat valori inferioare pe lăstari şi superioare pe pinteni, ţepuşe şi burse. Astfel, în perioada de rodire a pomilor suprafaţa de frunze pe lăstari constituie 20,74 la sută (6,2 m^2/pom), iar pe ramuri de rod – 79,26 la sută (23,7 m^2/pom).

Tabelul 2. **Evoluţia dezvoltării suprafeţei foliare pe lăstari şi rozete la soiul de măr Golden Delicious, altoit pe portaltoiul M4. (Distanţa de plantare 5 x 3 m)**

Nr crt	Specificare	Unităţi de măsură	Perioada de vârstă a pomilor			
			Creştere	Creştere şi rodire	Rodire şi creştere	Rodire
1	Suprafaţa foliară pe ramurile anuale	m^2/pom	2,10	10,92	7,95	6,20
2	Cota suprafeţei foliare pe ramurile anuale pe pom	%	64,42	51,95	30,69	20,74
3	Suprafaţa foliară din rozete	m^2/pom	1,16	10,1	17,95	23,7
4	Cota suprafeţei foliare din rozete pe pom	%	35,58	41,95	69,31	79,26
5	Suprafaţa foliară pe pom	m^2/pom	3,26	21,02	25,9	29,9

Prin urmare, două plantaţii caracterizate prin aceeaşi valoare a suprafeţei foliare nu vor avea aceleaşi performanţe agronomice dacă această valoare este atinsă în fenofaze diferite de vegetaţie. În cazul formării preponderente a suprafeţei foliare pe rozete, ea va atinge valori maxime în luna iunie, perioadă în care se petrece inducţia florală. Astfel, apare necesitatea de a forma o suprafaţă foliară timpurie printr-o tăiere echilibrată a pomilor.

Densitatea de plantare a pomilor

Valorificarea terenului din livezi în timp, realizată prin densitatea de plantare, constituie un indicator major pentru sistemul de cultură al pomilor. Deşi o densitate mare de pomi la hectar este un indice important ce caracterizează sistemul de cultură, prezintă interes informaţia despre perioada intrării pe rod a pomilor, a supraîndesirii şi înrăutăţirii regimului de lumină, mecanizării lucrărilor de înfiinţare şi întreţinere a livezilor. Această informaţie este necesară deoarece o densitate mare de pomi la hectar nu defineşte automat sistemul (intensiv sau superintensiv) de cultură, spre exemplu, sortimentul nu corespunde acestor sisteme.

Teoretic este posibil de a obţine randamente identice la diferite distanţe de plantare [16] recomandate pentru fiecare specie (*tab. 3*), iar practic se obţin date contradictorii (*tab. 4*).

Tabelul 3. **Recolta obţinută la diferite densităţi de plantare**

Distanţa de plantare, m		Pomi la ha	Recolta, kg/ha			
			20000	30000	40000	50000
Între rânduri	Pe rând		Recolta, kg/pom			
4	2	1125	17,8	26,7	35,6	44,4
4	1,5	1500	13,3	20,0	26,7	33,3
3,5	1,25	2057	9,7	14,6	19,4	24,3
3	1	3000	6,7	10,0	13,3	16,7
3	0,75	4000	5,0	7,5	10,0	12,5
2,5	0,75	4800	4,2	6,3	8,3	10,4
2,5	0,5	7200	2,8	4,2	5,6	6,9

Dacă se analizează producţia însumată pe pom şi la hectar până în anul al 17-lea de la plantare, diferenţele de producţie sunt foarte mari. Cea mai mare producţie însumată pe pom (398,2-419,2 kg) s-a obţinut la variantele 4,5x4,5; 5x4; şi 5,5x3,5 m şi cea mai mică (254,4-256,9 kg) – la distanţele de plantare 3,5x3,5 şi 4x3m. Calculată însă la hectar, cea mai înaltă productivitate s-a înregistrat la distanţele de plantare 5x3; 4,5x3,5; 4,5x3 şi 4,5x 2,5 m constituind 228,0 – 241,8 t şi cea mai mică (196,3-209,6 t/ha) – la variantele cu distanţe mai mari de plantare.

Din analiza datelor prezentate considerăm că în primii ani de rodire producţiile pe pom au fost apropiate între ele la toate variantele testate, iar mai târziu s-a observat că la distanţele mici s-au obţinut cele mai mici producţii. În primii ani de rodire s-au obţinut producţii mai mari la hectar la variantele cu un număr mai mare de pomi la unitatea de suprafaţă, dar mai târziu, variantele cu desime mai mare a pomilor la hectar au fost depăşite de cele care au avut un număr mai mic de pomi la hectar. Ţinând cont de dezvoltarea pomilor la soiurile Golden Delicious, Slava pobediteleam şi Calvil de zăpadă, altoite de M4, după 16-17 ani de vegetaţie şi de producţia obţinută, la fel şi de posibilităţile de mecanizare a lucrărilor, se poate de accentuat că structura geometrică şi internă a coronamentului optimizată prin distanţele de plantare 4,5x3,5; 5x3 şi 4,5x3 m este mai raţională în dirijare şi mai productivă.

În linii generale, plantaţiile pomicole în sistem intensiv cuprind pomi altoiţi pe portaltoi de vigoare mijlocie, cu coroana aplatizată sau globuloasă de mic volum cu 600-1250 pomi/ha ce permit obţinerea unor producţii de 20-30 t/ha.

Pentru plantaţiile superintensive mai des se utilizează sistemul de plantare în rânduri simple cu 2500-3800 pomi/ha. De regulă, pomii sunt conduşi în forme globuloase cu volum foarte redus şi altoiţi pe portaltoi de vigoare slabă [4, 11, 26].

Formele de coroană

Sistemele de coroană de mic volum, asociate cu distanţe de plantare mici, deţin un rol determinant în asigurarea utilizării eficiente a energiei solare, nivelului producţiei de fructe, productivităţii muncii la lucrările manuale de mare volum (tăieri, recoltare), gradului de mecanizare al lucrărilor tehnologice etc.

Aceste considerente au impus abordarea de către cercetare a unui larg spectru de forme de coroană. De exemplu, la măr pentru combinaţiile soi-portaltoi de vigoare slabă, sunt indicate sistemele de coroană

Tabelul 4. **Influenţa distanţei de plantare asupra fructificării pe etape de vârstă la soiul de măr Golden Delicious, altoit pe M4**

Distanţa de plantare, m	Medii anuale pe etape de vegetaţie						Producţia însumată pe anii 4-17 de vegetaţie		
	Creştere şi rodire		Rodire şi creştere		Rodire				
	kg/ pom	t/ha	kg/ pom	t/ha	kg/ pom	t/ha	kg/ pom	t/ha	±Diferenţa la ha
4.5x4.5	17,9	8.8	38.2	18.8	35.9	17.7	398.2	196.3	-23.4
5x4	18.0	9.0	37.8	18.9	39.2	19.6	419.2	209.6	-10.1
5.5x3.5	18.3	9.5	36.9	19.1	36.4	18.9	402.3	208.8	-10.9
5.5x3	18.0	10.9	33.7	20.4	31.8	19.3	366.2	221.9	2.2
4x4	16.6	10.4	33.5	20.9	31.7	19.8	358.7	224.2	4.5
4.5x3.5	17.3	11.0	33.3	21.1	31.3	19.9	359.1	228.0	8.3
5x3	16.9	11.2	33.5	22.3	32.3	21.5	363.1	241.8	22.1
4.5x3	16.7	12.4	29.7	22.0	26.8	19.8	319.7	236.6	16.9
3.5x3.5	15.8	12.9	26.1	21.3	17.4	14.2	254.4	207.6	-12.1
4x3	15.1	12.7	25.3	21.1	18.8	15.7	256.1	213.3	-6.4
4.5x2.5	14.7	13.0	24.3	21.6	20.2	17.9	256.9	228.1	8.4
M	16.8	11.1	32.0	20.7	29.3	18.6	341.3	219.7	-

cu volum redus: Fusul subţire, Fusul tufă, Solen, Cordonul vertical, Tatura Trellis, Super spindle s.a. Aceste forme de coroană au fost impuse atât de condiţiile locale de climă (luminozitate, precipitaţii, drenaj aerian etc.) şi sol, cât şi de diversitatea speciilor, soiurilor, portaltoaielor şi a combinaţiei soi-portaltoi.

Fusul subţire realizat în Olanda, Super spindle răspândit în Germania şi Olanda, axul vertical, Solen, Tesa şi Solaxe realizate în Franţa [19, 21], Palmeta liber aplatizată în Republica Moldova [3], Tatura Trellis dezvoltată în Australia sunt sisteme de coroană de talie mică a pomilor. Aceste coroane permit limitarea distanţei dintre rânduri la strictul necesar impus de tractoarele actuale.

Pentru o sumară descifrare a utilizării energiei solare, în cazul coronamentului continuu pe direcţia rândului, în *tabelul 5* se prezintă spre exemplificare doar 5 variante ale structurii plantaţiei pomicole dintr-o serie de experienţe efectuate la Universitatea Agrară de Stat din Moldova [13].

S-a constat că R.F.A., absorbită de un rând sau o bandă, creşte odată cu micşorarea distanţei de plantare, atingând valoarea de 41,6 $Jx10^8$ în plantaţia cu rânduri duble. Este evident că în plantaţiile amplasate în rânduri simple cea mai mare cantitate de R.F.A. la unitate de suprafaţă ocupată a fost absorbită de forma coroanei în două planuri oblice. Acest fapt se datorează în primul rând creşterii valorii indicelui foliar Fi = 3,6 şi a

Tabelul 5. **Absorbirea radiaţiei fotosintetice active (R.F.A.) la soiul de măr Golden Delicious, altoit pe M9 în funcţie de forma coroanei, modul de amplasare a rândurilor şi a coronamentului în spaţiu**

Varianta	Modul de amplasare a rândurilor	Modul de amplasare a coronamentului	Distanţa de plantare, m	Forma coroanei	Absorbirea R.F.A./zi	
					$Jx10^8$ rând	$Jx10^8$/ha
V1	Simple	Într-un plan vertical	4x2,5	Palmetă	35,3	883
V2			4x1,5	Fus subţire	34,9	871
V3		În două planuri oblice	4x1	Palmetă	54,1	1352
V4			4x1	Tatura	53,3	1333
V5	Duble	Într-un plan vertical	4+1x1,5	Fus subţire	41,6	832

Tabelul 6. **Producţia de fructe obţinută la soiul de măr Golden Delicious, altoit pe M9, în funcţie de forma coroanei şi modul de amplasare a rândurilor şi a coronamentului în spaţiu, t/ha**

Varianta	Anul de vegetaţie										
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Media
V1	2,3	10,9	19,1	18,0	37,5	26,2	25,3	7,6	27,5	9,5	10,8	17,7
V2	5,5	13,3	18,7	13,7	43,2	31,2	25,2	9,3	32,9	11,7	12,8	19,8
V3	6,2	33,3	41,2	22,6	50,8	74,3	32,5	10,5	73,3	14,8	17,8	34,3
V4	4,0	18,5	37,3	12,3	61,8	73,0	33,0	9,5	65,5	12,1	13,4	30,9
V5	8,3	20,4	15,7	8,3	40,8	27,2	20,5	7,5	48,9	9,0	11,0	19,8

volumului productiv pe unitatea de suprafață (25-26 mii m^3/ha). Creşte de asemenea gradul de acoperire a solului (68 la sută).

Aceste forme de coroană realizează o bioconversie superioară a energiei solare luminoase (1,36-2,17 la sută) la nivelul aparatului foliar al pomului şi este confirmată prin producția de fructe obținută (*tab.6*) [13]. Producția de fructe a înregistrat cele mai mari valori în plantațiile cu rânduri simple şi coronamentul în două planuri oblice.

De aici se deduce că rolul principal în absorbirea energiei solare îi revine modului de amplasare al ansamblului vegetativ în spațiu.

Plantațiile în rânduri simple cu coronamentul într-un plan vertical şi două planuri oblice sunt mai raționale din punct de vedere agrobiologic şi economic.

CONCLUZII

Sistemul pomicol este, evident, parte componentă a ecosistemului antropogen pomicol şi are ca origine obiective de producție bine determinate. Aceste obiective trebuie să fie definite în funcție de factorii tehnologici şi economici care se doresc şi adaptate la posibilitățile financiare ale gospodăriei.

La proiectarea unei livezi, obiectivul principal al pomicultorului este de a rentabiliza la maximum investițiile şi costurile de producție, criterii care trebuie luate în considerare la definirea sistemului de cultură a pomilor.

Pomicultura modernă presupune producții mari şi calitatea superioară a fructelor, garantând condiții de exploatare conformate exigențelor producției integrate cu păstrarea mediului înconjurător în stare cât mai naturală.

Elena Bontea. ***Natură statică cu fructe şi floarea-soarelui,*** u/p, 1984

Sistemele de culturi pomicole, care permit de a soluţiona aceste obiective, se caracterizează prin diferite elemente comune:

- densităţi de plantare ridicate, care permit atât limitarea încărcăturii de fructe pe pom, cât şi mărirea productivităţii la unitate de suprafaţă;
- materialul biologic (soiul, portaltoiul) trebuie să fie productiv, de vigoare redusă, cu fructificare spur şi intrare rapidă în fructificare, adaptat pentru soluri profunde şi fertile;
- rânduri simple cu coronamentul într-un plan vertical până la 2,5 m înălţime permiţând raţionalizarea lucrărilor de tăiere, recoltare, întreţinere a solului şi a livezii cu cheltuieli mai reduse;
- adaptarea unor forme de coroană de tip fusiform cu o structură modificată în direcţia creşterii producţiei şi calităţii de fructe.

Rămâne ca pomicultorul prin cunoaşterea factorilor de mediu din zona dată, a caracteristicilor biologice şi economice ale asociaţiilor soi/portaltoi, să aleagă sistemul de livadă cel mai corespunzător şi cu cea mai mare eficienţă economică în condiţiile date, determinat atât de gradul de fertilitate naturală a solului, cât şi de vigoarea specifică a pomilor.

Bibliografie

1. Amzar Gh., Manughevici A. N. Corelaţia între principalii factori climatici şi cultura soiurilor de măr, păr şi prun în funcţie de răspândirea acestor factori pe teritoriul ţării noastre. Analele ICP, vol. VI. Piteşti, 1977.

2. Агафонов Н.В. Научные основы размещения и формирования плодовых деревьев. Москва, 1983, 173 с.

3. Бабук В.И. Формирование и обрезка деревьев в интенсивных насаждениях (Учебное пособие). Кишинев, 1985. 76 с.

4. Babuc V., Croitoru A. Caracteristicile fitometrice ale structurii plantaţiei superintensive de măr în funcţie de soi şi modul formării coroanei de fus zvelt. Lucrări ştiinţifice, vol. 16. Chişinău, 2008, p. 67-70.

5. Balan V. Contributions to establishing fruits tree spacing. 125 Years of higher agronomic education at Cluj-Napoca 1869-1994. Symposium – Cluj-Napoca, 1994, p. 359-364.

6. Balan V. Metoda de stabilire a distanţei dintre rândurile de pomi fructiferi. Brevet de invenţie, RM nr. 361. Data publicării hotărârii de acordare a brevetului, 31.01.1996, BOPI, nr.1/96.

7. Balan V. Sporirea productivităţii mărului în baza ameliorării structurii plantaţiei şi a tăierii pomilor. Chişinău, 1997, 24 p.

8. Balan V. Biological base of optimization of apple trees plantation structure. Preocupări şi perspective ştiinţifice în horticultură. Craiova, 2003, p. 355-360.

9. Balan V. Apple trees plantation structure. Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca. Vol. XXXIII, 2005, p. 64-70.

10. Balan V. Utilization of solar radiation by apple orchard. Improvement of fruit, small fruit, nuts and vine assortment under present management conditions. Proceedings of the International Scientific Conference. Samokhvalovichy, 2007a, p. 101-105.

11. Balan V., Şaganian. Productivitatea pomilor de măr în funcţie de metoda de rărire a fructelor. Lucrări ştiinţifice. Volumul 16. Horticultură, viticultură, silvicultură şi protecţia plantelor. Chişinău, 2008b, p. 112-114.

12. Budan C.,.Amzar Gh. Cercetări de ecologie în pomicultură // 25 ani de activitate (1967-1992). ICPP Piteşti-Mărăcineni. Bucureşti, 1992, p. 222-241.

13. Cimpoieş Gh. Conducerea şi tăierea pomilor. Chişinău, 2000, 273 p.

14. Девятов А. С. Световой режим молодых деревьев яблони в садах узкорядного и широкорядного типа. Плодоводство, 1989, Т. 7, с 70-79.

15. Donica I., Rapcea M., Bucarciuc V., Caraman I., Babuc V., Balan V., Ţurcanu I., Barbaroş M., Constantinov T., Comanici I. Renovarea pomiculturii Republicii Moldova în baza rezultatelor ştiinţifice. Crcetări în pomicultură. Chşinău, 2008, p. 195-203.

16. Ghena N., Branişte N., Stănică F. Pomicultura generală. Bucureşti, 2004, 562 p.

17. Jackson J.E. Height density methods of planting rootstocks distances and trening systems. Riv. Ortoflorifrutt. Ital. 1978. Vol. 62, nr. 2, p. 191-204.

18. Jackson J. E., Theory of light interception by orchard and a modeling approach to optimizing orchard design. Acta horticulturae. 1980, nr. 114, p. 69-79.

19. Lespinasse J.M. La conduite du pommier. Types de fructification incidence sur la conduite de l'arbre. JNRA. Paris, 1977.

20. Lespinase J. M., Delort F., Carboneau A. Conduite de `Roial gala`. Etude comparative de different systems. L`arboriculture, 1992, nr. 449, p. 30-36.

21. Lespinase J. M., Delort F. Le solen – verger's pieton. Rev. Fruits & Legumes, 1994, nr. 119.

22. Odier G. Rôle du rayonnement solaire en arboriculture fruitière. L`arboriculture fruitière 1978, nr. 295, p 23-29.

23. Palmer J. W. Computed effects of spacing on light interception and distribution within Hedgrou tres in relation to productivity. Acta Horticulture, 1980, nr. 114, p. 80-89.

24. Palmer J.W. Annual dry matter production and petitioning over the first 5 years of a bed system of Crispin/M27 apple trees at four spacing. J. of Appl. Ecol., 1988, nr. 25, 572 p.

25. Palmer J.W., Sansavini S., Winter F., Buneman G., Wagenmakers P.S. The international planting systems trial. Acta horticulturae. T. 243. The hagul., 1989, p. 231-241.

26. Peşteanu A. Pretabilitatea soiurilor de perspectivă pentru sistemul superintensiv de cultivare a mărului. Lucrări ştiinţifice, Vol. 16. Chişinău, 2008a, p. 77- 80.

27. Ştefan N. şi colab. Contribuţia staţiunii Voineşti la stabilirea sistemelor de cultură moderne în pomicultură. Lucrări ştiinţifice. ICPP Piteşti-Mărşcineni. Bucureşti, 1993, p. 155-168.

28. Турманидзе Т.И. Климат и урожай. Ленинград, 1981, 223 с.

STUDIEREA MOŞTENIRII EPISTOLARE A LUI DIMITRIE CANTEMIR. ACTUALITATE ŞI PERSPECTIVE

Dr. **Victor ŢVIRCUN**

STUDY OF THE EPISTEMOLOGICAL HERITAGE OF DIMITRI CANTEMIR. STATE OF PERSPECTIVE

Given article is dedicated to the problem of the current state of research on the epistemological heritage of the great Moldovan thinker Dimitri Cantemir. In line with the analysis of the already published works on the subject, the author presents concrete directions for scientists that research the topic of life and activity of Dimitri Cantemir. Special attention is given to the libraries and archives of European countries, earlier in which were found documents belonging to Dimitri Cantemir, his father and older brother. At the same time, Cantemirologists will be interested in the information and documents belonging to the Cantemir family that have been discovered in the library of the Vatapek Monastery on the Afon Mountain (Republic of Greece).

Este greu de imaginat un studiu ştiinţific despre viaţa şi activitatea multilaterală a lui Dimitrie Cantemir fără surse preţioase cum ar fi, bunăoară, corespondenţa marelui savant moldovean. Importanţa tezaurului epistolar al domnitorului moldovean în elucidarea biografiei sale a fost pe deplin conştientizată de istoricul Ştefan Ciobanu. Anume el a fost primul cercetător, care a introdus în circuitul ştiinţific documentele epistolare ale lui Dimitrie Cantemir, folosindu-le drept sursă principală în studiul său biografic consacrat acestei personalităţi marcante din istoria şi cultura noastră naţională [1].

Din păcate, în deceniile imediat următoare apariţiei operei lui Ştefan Ciobanu, studierea şi valorificarea ştiinţifică a moştenirii epistolare a lui Dimitrie Cantemir a fost sistată. Abia la începutul anilor '70 ai secolului trecut, când toată comunitatea ştiinţifică europeană comemora 300 ani de la naşterea marelui cărturar, într-o serie de ediţii academice româneşti au fost publicate în premieră câteva epistole cantemirene [2]. O nouă filă în cercetarea creaţiei epistolare a lui Dimitrie Cantemir se înscrie în anii '90, când bibliografia cantemireană s-a îmbogăţit cu un set de documente inedite. Anume publicarea de către subsemnat a unor scrisori aparţinând lui Dimitrie Cantemir către Ivan Ilici Scoropadskii, hatmanul Ucrainei [3], a şi pus începutul introducerii în circuitul larg ştiinţific a mai multor documente cu privire la biografia domnitorului moldovean, descoperite în diferite biblioteci şi arhive ale Federaţiei Ruse [4]. Merită să menţionăm, că pentru prima dată hârtiile şi scrisorile lui Dimitrie Cantemir au fost publicate pe baza originalelor, nu a copiilor. Totodată, fiecare scrisoare a fost însoţită de note şi de un amplu comentariu ştiinţific. Punctul culminant al cercetărilor arhivistice, efectuate în diferite fonduri din şapte arhive de stat ale Rusiei, îl constituie lansarea unui volum ce inserează 145 documente, în speţă, acte, dar şi scrisori trimise lui Dimitrie Cantemir, sau expediate de către acesta [5]. Este relevant că majoritatea absolută a materialilor expuse au fost inedite chiar şi pentru cunoscuţii cercetători cantemirologi. Mai mult, la dispoziţia cercetătorilor au fost puse multiple documente, ce explică premisele apariţiei unei sau altei scrisori, precum şi răspunsurile la ele.

În pofida publicaţiilor apărute, moştenirea epistolară a lui Dimitrie Cantemir rămâne, totuşi, o *terra incognita* pentru mulţi biografi ai vieţii şi activităţii domnitorului moldovean. Liniştea arhivelor depozitează un număr impunător de documente ce conţin răspunsuri la multe întrebări şi enigme din biografia cărturarului. Printre ele nominalizăm scrisorile lui Dimitrie Cantemir expediate pe adresa lui Petru I, a ţarinei Ecaterina, precum şi ale altor demnitari din Rusia. Registrul documentelor de intrare a cancelariei împăratului ne prezintă o informaţie despre, cel puţin, 8 scrisori trimise de principele moldav în perioada anilor 1716-1722 [6]. Din nefericire însă, până în prezent n-a fost găsită nicio scrisoare indicată în registru. Acelaşi lucru îl putem spune şi despre corespondenţa întreţinută de Dimitrie Cantemir cu prima soţie, Cassandra, în timpul deplasărilor sale la Moscova şi Sankt Petersburg în anul 1712 [7]. Surse indirecte sugerează (afirmă) faptul că pe parcursul şederii (aflării) sale în Rusia principele moldav ducea, la porunca lui Petru I, o corespondenţă intensă şi secretă cu agenţii săi aflaţi în Ţara Moldovei, Transilvania şi Imperiul Otoman – această corespondenţă valoroasă îşi aşteaptă şi ea rândul pentru a fi descoperită [8].

În fondurile Arhivei Ruse de Stat ale Actelor Străvechi urmează să fie investigate dosare ce ţin de activitatea feldmareşalului Ivan Trubeţkoi, socrul lui Dimitrie Cantemir. Aceşti doi oameni de stat, dar şi rude, au corespondat permanent în perioada anilor 1719 -1723. Astăzi avem la dispoziţie doar câteva scrisori, din cele peste o sută care reflectă caracterul relaţiilor socru - ginere, precum şi alte detalii din viaţa cotidiană a familiilor Trubeţkoi şi Cantemir [9]. Un alt interes ştiinţific pentru biografii lui Cantemir l-ar putea prezenta cercetările asupra corespondenţei dintre Dimitrie şi cea de-a doua soţie – Anastasia. Conform „Zilnicului" lui

Dimitrie Cantemir, scris de către acesta în timpul campaniei persane, el i-ar fi trimis 11 scrisori soției sale, iar principesa Anastasia a expediat, la rândul său, în adresa principelui, 12 scrisori [10].

Nu este lipsit de importanță faptul că arhivele de stat ale Federației Ruse prezintă pentru cercetătorii vieții şi activității politice şi intelectuale a lui Dimitrie Cantemir o adevărată comoară, până în prezent extrem de puțin valorificată. Pe lângă fondurile Arhivei Ruse de Stat ale Actelor Străvechi este necesară efectuarea cercetărilor arheografice în fondurile „Relațiile Rusiei cu Moldova şi Valahia", „Relațiile Rusiei cu Persia", „Relațiile Rusiei cu Anglia", „Relațiile Rusiei cu Franța" din Arhiva Relațiilor Externe a Imperiului Rus. Un alt loc unde pot fi depistate documente inedite despre Dimitrie Cantemir şi familia lui se află la Sankt Petersburg. Este vorba de Arhiva Istorică a Rusiei, mai ales fondul „Departament Gheroldii", în cadrul căruia să află la păstrare sute de mii de dosare care reflectă istoria nobilimii ruse. Printre ele se găsesc şi dosarele reprezentanților nobilimii moldoveneşti care au sosit în Rusia împreună cu Dimitrie Cantemir şi au instituit aici întregi dinastii. Un reper îl constituie şi arhiva din „Puşkinskii Dom", unde sunt depozitate diferite manuscrise, hârtii şi corespondența savanților şi a personalităților din viața religioasă şi culturală a Rusiei. Anume aici, în fondurile personale ale scriitorilor şi intelectualilor din sec. al XVIII-lea şi prima jum. a sec. al XIX-lea, pot fi găsite dosare şi informații cu privire la filele necunoscute din biografa lui Dimitrie Cantemir.

Dacă arhivele de Stat din Rusia constituie un izvor tradițional de informații valoroase cu privire la viața şi activitatea lui Dimitrie Cantemir, atunci arhivele din Ucraina, Austria, Turcia, Franța, Marea Britanie şi SUA abia urmează să devină ținta cercetărilor cantemirologi.

Printre centrele arhivistice europene unde, alături de alte materiale istorice prețioase, sunt depozitate documente juridice, economice şi epistolare ale familiei Cantemir, se înscrie mănăstirea Vatapet de pe Muntele Atos. Cu încuviințarea părintelui Daniil, am avut fericita ocazie să depistăm în biblioteca mănăstirii 65 de dosare inedite care au fost întocmite de Constantin, Antioh şi Dimitrie Cantemir. Documentele menționate cuprind perioada anilor 1686 – 1707, adică timpul aflării pe scaunul domnesc al Țării Moldovei a dinastiei cantemireştilor. Din numărul total al dosarelor 29 sunt atribuite mănăstirii Mira din satul Baloteşti, județul Putna, ctitorite de Constantin Cantemir. Ulterior, dosarele au fost închinate mănăstirii Vatapet. Patru dosare se referă la mănăstirea Barbiu din satul Noureşti. Majoritatea absolută dintre ele conțin informații despre donații de bani, moşii sau terenuri agricole. Celelalte dosare conțin acte de cumpărare-vânzare a terenurilor agrare şi moşiilor de către Constantin Cantemir, precum şi porunci şi ordonanțe, oferite slujitorilor din curtea domnească şi egumenilor unor mănăstiri [11].

Suntem convinşi că cercetările arheografice efectuate în bibliotecile altor mănăstiri din Muntele Atos, cum este Zograf, Lavra etc. ne vor bucura cu noi descoperiri ale unor documente întocmite de Dimitrie Cantemir sau rudele acestuia.

Problema principală cu care se confruntă exegeții vieții şi activității multilaterale ale lui Dimitrie Cantemir este că munca lor pare să fie dispersată, fără să se coordoneze acțiunile şi fără să existe un schimb operativ de informație. O altă problemă ce afectează studiile ştiințifice asupra biografiei complete a marelui cărturar european este legată de faptul că toate cercetările sunt efectuate sporadic, de la caz la caz. În repetate rânduri a fost lansată ideea creării unui centru ştiințific care ar concentra eforturile cantemirologilor din diferite țări ale lumii şi ar contribui la studierea şi promovarea moştenirii intelectuale a acestui magnific fiu al poporului moldav. Consider că în Republica Moldova un asemenea centru, sau un Institut istorico-cultural „Dimitrie Cantemir" poate şi trebuie să fie fondat.

Bibliografie

1.Ştefan Ciobanu. Dimitrie Cantemir în Rusia. Bucureşti, 1924.

2.Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, Mihai Carataşu. Din corespondența inedită a lui Dimitrie Cantemir. În: Studii. Revista de istorie. Bucureşti, 1973. Nr.5. Pag. 1044-1049.

3.Victor Țvircun. Opere istorice şi materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva Istorico-Militară de Stat a Rusiei (or.Moscova). În: Revista de istorie a Moldovei. Chişinău, 1999, Nr.1-2. Pag.75-78.

4. Цвиркун В.И. Материалы относящиеся к истории молдавских семей, которые уехали с Дмитрием Кантемиром в Россию. În: Revista de istorie a Moldovei, Chişinău, 2007, Nr. 2, Pag. 96-102.; Он же. Письма Дмитрия Кантемира русским сановникам в период персидского похода 1722 года. În: Revista de istorie a Moldovei, Chişinău, 2007, Nr. 3, Pag.103-108.; Он же. Письма Д. Кантемира к А. Д. Меньшикову из Персидского похода. În: Revista de Istorie a Moldovei, Chişinău, 2008, Nr. 3, Pag. 151-158 etc.

5. Цвиркун В.И. Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира. Chişinău, „Ştiința", 2008.

6. Ibidem. C.279-280.

7. Victor Țvircun. File din istoria vieții şi activității politice a lui Dimitrie Cantemir. Chişinău, 2009. Pag. 37-38.

8. Цвиркун В.И. Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира… C.239-240.

9. Ibidem. C.296, 297.

10. Ibidem.

11. Arhiva mănăstirii Vatapet, Dosarele Nr. 21, 132, 135-139,, 210, 211, 257, 273, 274, 286, 287, 378, 379, 405-407, 467, 470, 471, 505, 506, 546, 547, 550, 592, 608-618, 672, 674, 678, 679, 684, 686, 687, 807, 870, 871, 872, 874, 895, 917, 944, 945, 949, 953, 1027-1029, 1031, 1082, 4659, 5624, 5787.

MUZICA MILITARĂ ÎN DESCRIERILE CANTEMIRIENE

Dr. ***Victor GHILAŞ***

MILITARY MUSIC IN CANTEMIRIAN DESCRIPTIONS

This study aims to clarify some issues investigated to a lesser degree in the musicological literature. The military music of the time was an important part of the scholastic concerns of Dimitrie Cantemir. As part of the Ottoman army, it has a rich history, and becomes established in the military life as early as the blossoming period of the classic medieval Muslim civilization.

Starting with the second half of the XVIth century, the Oriental music begins to quickly establish itself in the culture and the artistic practice in the Romanian Principalities, as the Turkish influence (political, economical, military) increases on the entire society. Judging by the information provided by D. Cantemir in his Description of Moldavia, it may be inferred that the urban milieu (first of all, the ruler's court and nobility's saloons) was the primary place of expression of Muslim art. This expansion occurs through the so-called "musica turcica" (according to D. Cantemir), meaning through the immediate participation of Turkish military music which was called tabulhanea or mehterhanea. According to his observations, the milieu of the military music manifestation was quite varied - at military trainings, on the battlefield, at the rulers' inauguration to the throne, at their dismissal, at official events, at major ceremonies, at feasts, at divan's meetings, which took place at the ruler's courts, for the participation to visits, at the receipt of major officials of the Ottoman Empire, at the reconfirmation for the throne. All these indicate the importance of military music in the social, political and cultural life of the Ottoman Empire, Muntenia and Moldova. From this point of view, the works of D. Cantemir are a valuable source of documentation on this issue.

Aflarea lui Dimitrie Cantemir în capitala Imperiului Otoman, ca ostatic, a coincis cu perioada când oastea era una din instituțiile de primă importanță ale statului. Nu întâmplător militarii, numiți *askeri* (de la tc. *asker* = soldat, milițian, armată regulară), făceau parte din lamura socială a musulmanilor. Expansiunea teritorială şi controlul administrativ al otomanilor asupra Orientului Apropiat arab, Egiptului, țărilor balcanice, Caucazului, a unei însemnate părți din Europa Centrală şi de Est nu ar fi fost posibilă fără o forță armată puternică. Sistemul militar al otomanilor din perioada secolelor XV-XVII era unul din cele mai performante în Europa la acea vreme, iar ienicerii (de la tc. *yeni çeri* = ostaş nou sau oaste nouă; soldat din garda sultanului, provenind inițial din prizonierii de război, iar mai târziu dintre copiii popoarelor creştine, convertiți la islam) formau corpul de elită al oştii turceşti. Aflați în solda sultanului, aceşti temuți războinici erau echipați cu o vestimentație distinctă, aveau propriile muzici şi marşuri militare. Antrenamentele sistematice, în cadrul cărora tinerii ostaşi învățau arta mânuirii complexe a armelor de luptă (sabia, sulița, iataganul, scutul) şi pe cea a luptei corp la corp de origine centrasiatică, denumită *Yağlı güreş*, se desfăşurau în sunetele muzicii militare. Ca parte componentă a armatei, muzica militară, numită şi *Mehter* (de la tc. *mehter* = muzicant al fanfarei turceşti; fanfară militară), are o bogată istorie, evoluând odată cu structurile de forță, pe care le-a reprezentat de-a lungul timpului. Integrarea organică în structurile armatei a fost necesară şi şi-a justificat prezența din mai multe motive. Înainte de a trece la abordarea subiectului formulat în titlu, este interesant de urmărit succint devenirea muzicii ostăşeşti în cultura otomană, întrucât acest aspect nu este practic deloc (doar sporadic) menționat în scrierile lui D.Cantemir.

Muzica militară are rădăcini străvechi în viața socială şi în cultura orientală. Încă din sec. al III-lea î.Hr., formațiile muzicale militare s-au aflat în serviciul imperiului Heung-Nu, populația căruia, după unele estimări, se identifică cu strămoşii hunilor sau chiar ai turcilor. Asupra prezenței aerofonelor în patrimoniul organologic turcesc străvechi relatează şi unele documente din sec. II-I î.Hr., păstrate în arhivele chineze. Ample referiri despre muzica militară turcească (*Türk Askerî Mızıka*) conține aşa-zisul *Alfabet runic turcic* – cunoscut ştiințific sub numele de *Alfabetul Orhon* (*Orhun Yazıtları*). Muzica militară a fost în serviciul primului mare Imperiu musulman în timpul guvernării dinastiei omneyyade (661-750). Fenomenul în discuție se impune şi în perioada înfloririi civilizației musulmane medievale clasice, în special în primele trei secole de domnie a dinastiei abbaside (secolele VIII-XI) şi, mai ales, pe timpul sultanatelor anatoliene selgiukide (1038-1194). Cu instaurarea puterii dinastiei osmane la 1299, sultanul Osman Gazi Bey (1281-1324) declară muzica militară şi drapelul de stat drept însemne naționale, simboluri ale suveranității şi independenței Înaltei împărății turce. Manifestându-şi respectul față de aceste atribute – indispensabile statalității statului medieval otoman –, Osman Gazi Bey onorează, în repetate rânduri, festivitățile desfăşurate cu participarea acestor însemne ale unității naționale.

Ulterior, muzica militară trece printr-un şir

de transformări de formă şi esenţă. Pe timpul lui Mehmet Fatih Sultan Khan (1432-1482) are loc reorganizarea *Mehter*-ului. Ca rezultat, pentru a-i ridica statutul, sultanul dispune ca acest simbol să fie prezent nu doar în ştabul principal al Mehter-ului din centrul administrativ al puterii supreme de stat, ci şi în ştaburile provinciilor din centrul ţării, în alte puncte administrative, locaţii sau tabere ale armatei, amplasate de-a lungul frontierelor Imperiului Otoman. Popularitatea muzicii militare se extinde şi asupra societăţii civile, astfel că în epoca de aur a Porţii la Istanbul se produceau, cu diferite ocazii, formaţii instrumentale civile de tipul Mehter-ului – fie în scopuri concertistice, fie în scopuri de protocol sau de ceremonial. Asemenea manifestări aveau loc şi în diferite districte, cum ar fi Beykoz, Eyüp, Galata, Hisarlar, Kasımpaşa, Üsküdar, Yedikule ş.a.

Începând cu jumătatea a II-a a secolului al XVI-lea, muzica orientală începe să se impună rapid în cultura şi practica artistică din Principatele Româneşti odată cu creşterea influenţei otomane (politice, economice, militare) asupra întregii societăţi de la sud şi est de Carpaţi. Judecând după informaţiile furnizate de D.Cantemir în lucrarea sa *Descrierea Moldovei*, se poate deduce că mediul urban (curţile domneşti şi saloanele boiereşti, în primul rând) a fost cadrul de exprimare predilect al artei musulmane. Înainte de toate, această expansiune se produce prin intermediul aşa-zisei *musica turcica* (după D.Cantemir), adică cu participarea nemijlocită a muzicii militare turceşti, care se numea *tabulhanea* (de la tc. *tabıl* = fanfară militară turcească în care predominau tobele şi de la pers. *hānä* = locuinţă, spaţiu) sau *mehterhanea* (*mehter* = fanfară militară + *hānä*). Ambele denumiri indică asupra uneia şi aceleiaşi formaţii, fiind acceptate de otomani drept noţiuni sinonime. În afară de această formulă (cel mai des folosită), în literatura de specialitate mai pot fi întâlnite denumiri precum *tambulhana*, *tambulchana*, *tabulhaned*, *tambulhanea*, *tubulhana*, *tombulchana*, *tobulhana*, *dabulhanea*, *daulhana* (de la tc. *davulhane*), *muzica ienicerilor*, *chindia* sau *chindia valahă*.

De vreme ce la turci *mehterhanea* şi *tabulhanea* făceau parte din aceeaşi sferă semantică, în Ţara Moldovei şi Ţara Românească aceşti doi termeni ajung să desemneze două formaţii instrumentale diferite. În consecinţă, *mehterhaneaua* era muzica curţii domneşti, iar *tabulhaneaua* – muzica militară sau fanfara domnească, alături de ele situându-se muzicile sau fanfarele ostăşeşti. Cel puţin, aceasta reiese şi din lucrările lui Dimitrie Cantemir. La serviciile unor asemenea formaţii se apela pentru a imprima solemnitate evenimentelor oficiale, marilor ceremonii, ospeţelor, petrecerilor sau adunărilor divanului care se desfăşurau la curţile palatelor domneşti, soliilor, vizitelor, precum şi la căftănirea marilor boieri, execuţia unor personalităţi, la halcale (de la tc. *halka* = cerc de fier prin care se arunca, din galop, suliţa în jocul oriental numit *gerid*; jocul propriu-zis), la primirea marilor demnitari ai Înaltei Porţi, la reconfirmarea în domnie, la intrarea în capitala ţării a domnilor nou-aleşi după confirmarea lor de către sultan etc. Din *Condica de ceremonii* a domnilor Moldovei (1762), întocmită de al doilea logofăt al curţii Gheorgachi la porunca lui Grigorie Calimachi, aflăm că muzica mehterhanelei şi cea a tabulhanelei putea fi auzită, de asemenea, la principalele sărbători religioase – de Crăciun, Sfântul Vasile, Bobotează, Paşte. Aceeaşi sursă, al cărei text aparţine aşa-numitei literaturi de ceremonial, oferă şi alte detalii importante privind rânduielile curţii, în care depistăm bogatul vocabular oficial al epocii, inclusiv pe cel muzical: *După ce au îmbrăcat paşa pe domnu cu blana cea de samur, viind la domnescul său scaon, mai pe urmă au venit şi mehterbaş (conducătorul muzicanţilor) al paşii cu toţi mehterii săi (muzicanţii), la curtea domnului, de i-au zis un nubet (paradă militară) şi după sfârşitul nubetului, domnul au poroncit de au îmbrăcatu pe mehterbaş cu cherachea* (mantie de ceremonie împodobită cu fir – n.n.-V.Gh.), *mulţumindu şi pe toţi mehterii cu câţi galbeni au socotit Domnul. Domnul, din oamenii paşii, pe altu pe nimeni n-au îmbrăcat, fără numai pe baş-ceauşu* (de la tc. *başçavuş* = căpetenia ceauşilor – n.n.- V.Gh.) *şi pe conaccibaş* (de la tc. *konakçıbaşı* = administratorul sediului de reşedinţă a vizirilor sau a paşilor; căpetenia de conace (popas) pentru poposirea oştii - n.n.-V.Gh.) *cu cherachele (de unde se vede cinstirea de care aveau parte muzicanţii turci la curtea domnitorului). După ce au eşitu paşa de la cortul său, fiindu şi Domnul cu toată boerimea şi vrându paşa ca să auză şi pe mehterbaş, a Domnului ce meşterşug are, au zis Domnului ca să poruncească lui mehterbaş să zică un pestref (preludiu muzical); şi începând mehterbaş şi zicându un scopos* (melodie grecească – n.n.-V. Gh.) *ca acela, au foarte plăcutu paşii meşterşugul şi zicătura lui. Şi după ce au sfârşitu de zâs, paşa au poruncitu de l-au îmbrăcatu cu biniş de postav* (haină boierească lungă de ceremonie, căptuşită cu blană, purtată ulterior de vechii lăutari – n.n.-V.Gh.), *acolea înaintea sa. După cum se vede, preţuirea de care aveau parte muzicanţii era dintre cele mai înalte, iar schimburile muzicale constituiau un eveniment oficial, de vreme ce muzicanţii ambelor curţi erau invitaţi să-şi dovedească măiestria în faţa gazdelor şi a oaspeţilor*.[1]

Străinii (misionari, călători, pelerini), aflaţi în trecere sau stabiliţi pentru o perioadă de timp

în principate, observă, disting şi descriu cu lux de amănunte două feluri de muzici: muzica (formația) turcească de ceremonial, transmisă pentru necesități protocolare de către suveranul turc în serviciul domnilor, şi muzica propriu-zisă a domnilor – instituția personală a acestora.

Odată început, procesul de orientalizare a culturii muzicale naționale a continuat şi în perioada imediat următoare, fiind o consecință directă a orientalizării rânduielilor de la curte. Timp de câteva secole, genurile muzicii orientale au circulat la palatele voievodale de la Iaşi şi Bucureşti, la curțile şi (sau) conacele boierilor moldoveni şi munteni, exercitând o influență directă asupra gustului înaltei societăți. Prin intermediul muzicii de ceremonial şi de societate, în viața artistică de la noi s-au impus şi s-au afirmat diferite componente ale muzicii orientale. În limitele îngăduite de sursele documentare, se poate constata faptul că asimilarea culturii muzical-artistice otomane s-a produs sub diferite forme: prilejuri de mari ceremonii, sărbători, obiceiuri, de alte momente solemne ale curții. Muzica (*bestele*, *nöbeturi*, *manele*, *peşrevuri*, *taksimuri ş.a.*) şi dansurile de proveniență orientală (*cadâneasca*, *chindia*, *geamparalele*, *irmilicul*, *marama*, *mărănghiile*, *năframa*, *rustemul*, *turceasca* ş.a.), instrumentele muzicale turceşti (*daireaua*, *darabukki*, *davulul*, *kemanul*, *neyul*, *quanunul*, *tamburina*, *zurnaua* ş.a.) şi practicanții acestora (*kemanagii, naingii*, *tamburagii*, *zurnagii* etc.) au suscitat interes şi s-au încetățenit temeinic în lexicul autohton. Penetrația artei sonore turceşti în spațiul carpato-danubian s-a produs, cum am menționat anterior, în contextul orientalizării ceremonialului de la curțile Țării Moldovei şi ale Țării Româneşti, acțiune ce s-a desfăşurat prin intermediul mehterhanelei – formație instrumentală cu atribuții precise de protocol, determinate de ritualurile imperiale (muzică orientală de ceremonial ce a reprezentat simbolic suveranitatea Imperiului Otoman). Astfel, muzica orientală de ceremonial este introdusă în principate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când aceasta devine parte componentă a procedurii de învestire la Poartă a domnilor autohtoni. Călătorul turc Evliya Çelebi (араб. اوليا چلبي), supranumit şi Evliya-yı Gülşenî, în memoriile sale de călătorie prin Țara Românească pe la mijlocul secolului al XVII-lea, inserate în lucrarea *Seyahatnâme – Cartea călătoriilor*, precizează că încă pe timpul sultanului Süleyman Kanunî, supranumit Magnificul (1495-1566) *beilor* (de la tc. *bey* = titlu dat de turci domnilor moldoveni şi munteni), pe lângă alte însemne ale domniei, li se acorda muzică de ceremonial sau, mai exact, mehterhanea. Anume în această perioadă, protejatul lui Süleyman Magnificul (1520-1566), Ştefan, zis Lăcustă (1538-1540) – primul domn al Moldovei numit de sultan, şi nu ales de boieri, la ceremonia de învestire primeşte cuva *de aur*, tuiul (de la tc. *tuğ* = smoc de coadă de cal, acordat domnilor români ca simbol al puterii), blana *roşie*, caftanul (de la tc. *kaftan* = mantie de preț oferită de Poarta Otomană ca distincție, iar domnilor din Principate ca însemn de domnie) şi *beratul* (brevet, act împărătesc) de învestitură[2] şi, bineînțeles, *tobe şi țimbale*. Potrivit informației genovezului Franco Sivori (cca 1560 – 1589?), consilier al lui Petre Cercel (1583-1585), la intrarea în Țara Românească, în august 1583, a noului domn, suita voievodală se deplasa în sunetele muzicii pedestraşilor români şi a muzicii turcilor, compusă din *tobe, trâmbe şi alte instrumente obişnuite la turci, care făceau mare zgomot*.[3] Observațiile lui D.Cantemir din *Descrierea Moldovei* privitor la procedura de înscăunare a domnilor moldoveni denotă faptul că prezența tabulhanelei este obligatorie la sosirea alaiului la Babihumaiun (poarta mare exterioară a palatului sultanilor): *Ajungând acolo, aceştia sunt primiți cu mare cinste de miralem-aga* (de la tc. *mir-i alem* şi *aga* = comandantul ostaşilor care purtau grija

Mehterhaneaua – formație instrumentală turcească (înc. sec. XVII)

steagului profetului – n.n.-V.Gh.), *care cheamă îndată tubulhanaua, adică muzica împărătească orânduită pentru domn. (...) tubulhanaua începe să bată tobele şi să cânte din fluiere şi din alte instrumente obişnuite la turci (...)*.[4] Fanfara militară turcească susţine parcursul alaiului de la ieşirea din curtea sultanului până la palatul împărătesc (sediul de reşedinţă al domnilor din Moldova sau Valahia la Ţarigrad), unde rămâne cântând *în fiecare zi câte trei ceasuri înainte de asfinţitul soarelui* (*care vreme se cheamă în turceşte* ***ikindi***) ***neubet*** (de la tc. *nöbet* = rânduială – n.n.-V.Gh.) *sau semn de strajă*.[5] Escorta (alaiul) domnului alte însemne împărăteşti, noului domn al Moldovei sau Munteniei).[8]

Din *Cronica copiată de Ioasaf Luca* a lui I.Neculce, aflăm că prima venire în scaun a lui Dimitrie Cantemir la 1693 a fost marcată prin sunete de tabulhanea: *Ce slujitorii au început a striga că altul nu le trebuie să le fie domnu ce numai Dumitraşco beizade, ficiorul lui Cantemir-vodă. Ce boierii şi ţara nu cuteza să dzică într-alt chip, că să temea de slujitori, ce numai le căuta să primască şi să dzică cum dzicea slujitorii. Turcu aga, văzind că strigă cu toţii într-un cuvântu, au luat un caftan şi au*

Mehterhaneaua contemporană

în drum spre patrie este, de asemenea, însoţit de *o muzică creştinească cu pauce şi trâmbiţe*[6], adică de tabulhanea, care se situează în fruntea cortegiului escortator, dar imediat după steag şi grupul de călăreţi moldoveni, iar mehterhaneaua – *o ceată de muzicanţi turci, care fac o larmă asurzitoare cu pauce mari şi cu trâmbiţe*[7] – se situează în coada suitei domnului, fiind urmată de slujitorii lui ischimle-agasî (de la tc. *iskemle ağası* = însoţitorul turc, delegat de sultan, care urmează să-l instaleze pe domn în scaun) şi de cei ai lui sangeac-agasî (de la tc. *sancak-agası* = persoana care poartă grija marelui steag turcesc de culoare verde, cu alemul sau semiluna în vârful lăncii, transmis de Poarta Otomană, odată cu tuiurile şi

pus în spatele lui Dumitraşco beizade şi beizade au îmbrăcat pe turcu cu un contaş cu samur şi au şezut amîndoi în scaone. Şi au început a slobozi puşcile şi a dzice surlele şi trîmbiţeli şi a bate dobeli pe obicei tabulhanaoa şi//toţi boierii şi slujitorii, căpeteniile, cineş după rînduiala sa, a purces a săruta poala turcului şi a lui Dumitraşco beizade.[9] Dar nu numai la prima domnie a lui D.Cantemir, ci şi la cea de-a doua sosire a lui în ţară, la 1710, pentru preluarea tronului domnesc, el este întâmpinat la intrarea în capitala de atunci a Moldovei, Iaşi, de către marea boierime, dregători, slujitori *cu tabulhanaoa, de i-au făcut alai după obiceaiu*. Mai mult, după plecarea forţată a lui D.Cantemir în Rusia la 1711, la Iaşi soseşte demnitarul turc Mehmet paşa pentru a alege

un alt domn, ocazie care a servit drept motiv pentru a convoca *mehterii şi tabulhanagii*. [10]

Cererea firmanului (de la tc. *ferman* = ordin emis de sultan prin care erau numiţi sau destituiţi guvernatorii provinciilor otomane şi domnitorii dependenţi de Înalta Poartă) de confirmare a domniei de către sultan sau îngăduinţa suveranului de confirmare a domniei avea regulile sale. Odată cu obţinerea acesteia, capugibaşa (de la tc. *kapukubaşı* = trimis al sultanului, delegat pentru a confirma sau pentru a schimba domnii) pleca la Iaşi, fiind întâmpinat la intrarea în cetate de aceeaşi *muzica împărătească*.[11] Despre importanţa acestei formaţii instrumentale în viaţa de curte vorbeşte şi faptul că ea era pusă în responsabilitatea unuia din boierii de divan de starea întâi, mai exact în seama armaşului cel mare care, alături de alte sarcini, mai avea *privegherea temniţelor şi a muzicii ienicerilor, care se numeşte tubulhana*.[12] Ieşirea domnului din cetate, pentru a merge la mănăstire sau la război, se desfăşura cu mare fast, cu respectarea riguroasă a ordinii de escortare, *tubulhanaua sau muzica ienicerilor*[13] defilând în urma domnului, după purtătorii steagurilor.

Mehterhaneaua devine nelipsită la instalarea în scaun a domnilor şi în ceremonialul de curte, începând cu domnia lui Gheorghe Ghica (1658-1659), albanez care, din relatările lui D.Cantemir, *era capuchehaie a lui Ştefan la Poartă* (de la tc. *kapukehaya*, *kapukethuda* sau *kapu kethudası* = intendentul unui dregător; agent diplomatic)[14], adică reprezentant al domnului Moldovei în "Cetatea lui Constantin". Atunci când *turcii l-au rânduit domn pentru a doua oară, la 1707, pe Antioh Cantemir*[15], muzica mehterhanelei avea să susţină *zgomotos* actul inaugural. Erau adulate din plin timbrurile instrumentelor turceşti la ceremonialul Curţii domneşti în vremea Mavrocordaţilor. Educat în sonorităţile melodiilor de sarai, *Nicolae Mavrocordat, în acea vreme mare dragoman la curtea sultanului, urmaş în această dregătorie al vestitului său tată, Alexandru Mavrocordat*[16], obişnuia să fie însoţit în timpul plimbărilor sale prin Iaşi de *muzica turcească*. Intrarea în palatul de reşedinţă al fiului acestuia, Constantin Mavrocordat, ajuns domn al Moldovei în 1733, a fost marcată de bubuitul tunurilor şi susţinută de partida sonoră a muzicii mehterhanelei. În cadrul ritualului protocolar, scenarizat riguros după modelul celui de la Constantinopol, mehterhanelei, numită şi *muzica militară a domnitorului*, i se atribuiau funcţii exprese. În ziua înscăunării, aceasta susţinea două *recitaluri* – la prânz şi la chindie (de la tc. *ikindi = ora care împarte în două după-amiaza, momentul celei de-a treia rugăciuni musulmane*) – apusul soarelui, iar după oficierea slujbei religioase, *ieşind afară din biserică*, domnul este întâmpinat de *strigările şi muzica obişnuită a alaiului turcesc, care rămâne toată vremea aceasta în drum*, parcursul spre curtea rezidenţială fiind *însoţit de turci*.[17]

În Capitolul al VIII-lea al *Descrierii Moldovei*, în care se face referinţă la obiceiurile curţii domneşti, este dezvăluit modul în care se desfăşurau mesele speciale de prânz ale domnului, expresia muzicii fiind una de efect la toate etapele festinurilor: *când sunt ospeţe mari, masa se aşează în divanul mic. Răsunetul tobelor şi al trâmbiţelor dă semn pentru aducerea bucatelor. (...) Când domnul începe să mănânce, se slobozesc tunurile, iar muzica turcească şi cea creştinească pornesc să cânte*. În continuare: *Când domnul îşi pune şervetul pe masă însemnează că ospăţul s-a isprăvit. (...) Mitropolitul rosteşte rugăciunea şi, după ce domnul îşi face de trei ori semnul crucii, se întoarce către boieri şi, cu capul gol, îşi ia rămas bun. (...) Muzica domnului îi însoţeşte pe ceilalţi boieri până la casa lor*.[18] La ospăţul dat de Dimitrie Cantemir în cinstea ţarului rus Petru cel Mare (25 iunie 1711), înainte de Bătălia de la Stănileşti (18-21 iulie 1711), a răsunat şi muzica tabulhanelei domneşti.

Interesante şi sugestive informaţii privind muzica militară turcească furnizează D.Cantemir în lucrarea *Istoria Imperiului Otoman*. Făcând o distincţie clară

Mehterhaneaua curţii domneşti din epoca fanariotă (sec. XVIII-XIX)

între muzica instrumentală cultă şi cea ostăşească a turcilor, autorul punctează diferenţele dintre acestea şi pe plan organologic. Astfel, tabulhaneaua este legitimată ca fiind întruchiparea muzicii militare, care include tobe, zurne, trompete şi cinele: Tablâ *este o tobă, de la care se numesc* Tobulchana, *aparatul militar cu care împărații turci însoțeau pe generalii mai mari, care sunt în serviciul lor.* Tobulchana *unui vizir sta din nouă tobe: nouă* Zurnazeni, *sau care cântau la* Zurna, *adică fluiera; şapte* Boruxeni *sau trompetişti; patru* Zilldzani, *care bat în* Zil, *o specie de discuri de aramă care, bătându-le unul de altul, dau un sunet clar şi acut* .[19]

În timpul actului interpretativ echipa de mehteri era aranjată în formă de semicerc. Cea mai mare parte a membrilor formației stăteau în picioare, în timp ce tumbeliccii şedeau aşezați la pământ. Alături de muzica ostăşească, repertoriul mehterhanelei includea, de asemenea, piese folclorice, creații muzicale culte. Costumația membrilor formației era una aleasă, similară celei a corpului de ieniceri. Aceştia (mehterii) purtau câteva straturi de piese vestimentare largi, cu o componentă decorativă bogat ornamentată cu broderii.

Unul din elementele portului erau *şalvarii* de culoare roşie – un fel de pantaloni lungi, largi, de croi mic, strânşi la gleznă. Ansamblul vestimentar era completat de *cübbe* (alias roba – haină lungă neîncheiată, cu mâneci largi) de nuanță roşie, albastră şi verde, la fel ca cele purtate de prelații musulmani sunniți. *Kavuk* – o altă piesă de bază de forma fesului sau, mai degrabă, de cea a turbanului, acoperea capul cu o bandă lungă (până la zece metri) de *destar* (stofă subțire), de mătase sau de pânză în culorile *cübbe*, înfăşurată de mai multe ori în jurul țestei. Pentru dirijorul formației roşul era culoarea obligatorie a *cübbe*, iar *kavuk* urma să fie decorat suplimentar cu material sclipitor. Acestora li se adaugă *yemeni* – papuci uşori de culoare roşie, galbenă sau cafenie.

Un concert începea cu salutarea *mehter-başi* (de la tc. *mehter-başı* = şeful mehterilor; şeful muzicii domneşti), continua cu interpretarea vocală şi instrumentală a pieselor, culminând cu recitarea *Gülbank* – o rugăciune specială din cartea sfântă a tuturor musulmanilor, Coran. Trăsătura caracteristică a mehterhanelei constă în componența ei instrumentală inedită, alcătuită din instrumente de suflat, membranofone şi autofone. Documentele de epocă, ulterioare atestărilor cantemiriene, confirmă în bună parte aceste realități (scrierile lui Gheorgachi, N.Costin, L.F.Marsigli, Fr.J.Sulzer, D.Fotino, L.Şăineanu, Al.I.Odobescu, D.Ollănescu, T.T.Burada, M.R.Gazimihal ş.a.). Observațiile generalizate ale autorilor menționați pun în lumină componența instrumentală, planul sonor general, modul de funcționare, repertorii, cadrul de manifestare etc. al formației – *mehteri* şi *tabulhanagii* (N.Costin), care se aflau sub conducerea unui *mehterbaşa* (Gheorgachi) – dirijorul muzicii, secundat de un adjunct, locul ambilor fiind în mijlocul formației. Mehterbaşa, numit şi *islamceauş* (tambur-major), purta o baghetă cilindrică argintată (*hazdran*) în formă de *chapeau chinois*, de care erau

Mehterhaneaua în timpul actului interpretativ

suspendate mai multe accesorii (lănţişoare din argint, clopoţei suflaţi cu aur) cu efect fonic special la agitarea lor (T.T.Burada). Idiofon percutat (cu sunet nedeterminat), ţinut în mâna dreaptă a lui *mehterbaşi*, *hazdran*-ul era utilizat nu doar în calitate de instrument muzical, ci şi în vederea eficientizării actului interpretativ. Prin intermediul unor mişcări speciale, celor conduşi li se transmiteau anumite comenzi prin care erau dezvăluite intenţiile artistice ale dirijorului.

D.Cantemir se opreşte asupra imaginii, cadrului semantic al muzicii militare turceşti care, deşi diferă de muzica de concert, nu era neapărat una de victorie. În cazul tabulhanelei, muzica militară avea şi o altă funcţie importantă. Graţie sonorităţii instrumentelor folosite (aerofone, idiofone, membranofone), ea avea pe câmpul de luptă rolul de a amplifica pe plan sonor canonada tunurilor şi, totodată, comporta un efect stimulativ, o influenţă mobilizatoare deosebită asupra psihicului infanteriei turceşti, de încurajare a acesteia: *Această muzică trebuie ca în cursul bătăliei să fie totdeauna aproape de Vizir şi să joace* (cânte – n.n.-V.Gh.) *necurmată, pentru a inspira şi susţine curajul în soldaţii combatanţi. Când se întâmplă de a înceta a suna, Ienicerii o consideră drept semn de pierderea luptei şi cu greu îi mai poţi apoi reţine de la fugă*.[20]

Privite prin prisma descrierilor cantemiriene, dar nu numai, orizonturile muzicii militare ne apar conturate cu pregnanţă, profilând un important segment al culturii artistice vechi. Bineînţeles că multe detalii despre muzica pusă în slujba armatei şi curţii domneşti sunt astăzi de domeniul memoriei, arhivelor, dar, neîndoios, ele prezintă interes pentru abordarea problemelor de istorie a muzicii naţionale şi orientale. Cele prezentate de noi în cuprinsul studiului dezvăluie esenţa unei arte reprezentative, dimensiunile şi valenţele căreia au fost mult mai pronunţate. Punctând doar câteva elemente ale fenomenului, am schiţat cadrul lui general, menit să completeze realizările lui D.Cantemir pe domeniul artei sunetelor.

Totodată, cele relatate constituie şi un argument în plus al popularităţii de care se bucura muzica militară la sfârşitul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea în Turcia, în Ţara Moldovei şi Ţara Românească. De rând cu aceasta, scrierile lui D.Cantemir despre muzica militară (mehterhaneaua şi tabulhaneaua) pun în lumină regimul sever, clar profilat al acestor formaţii, spectrul lor repertorial cu finalitate distinctă, în care predominante erau lucrările cu funcţie cazonă, ceremonial-protocolară, de întreţinere a moralului pe câmpul de luptă, pe de o parte, dar şi cele cu funcţie estetică, de divertisment, de iradiere artistică prin activităţi concertistice, pe de altă parte.

Se poate afirma că scrierile lui D.Cantemir denotă un spirit de observaţie fin al autorului, un vast orizont muzical şi buna cunoaştere a realităţilor muzicale din Turcia şi din Principate, în care formaţiile instrumentale, în speţă, mehterhaneaua şi (sau) tabulhaneaua – ornamentul corpurilor militare, au adus o contribuţie importantă la îmbogăţirea peisajului vieţii artistice din arealele culturale menţionate mai sus. În mod meticulos, obiectiv şi profund, D.Cantemir oferă în lucrările sale panorama muzicii militare a timpului şi a formaţiilor instrumentale care o promovau într-o epocă dramatică, sesizând cu multă perspicacitate atributele esenţiale ale acestora.

De reţinut subtilitatea observaţiilor şi acurateţea discursului cantemirian în etalarea virtuţilor muzicii militare, a prilejului de manifestare a ei; în acreditarea repertoriului, felul în care ele au fost descrise, toate reprezentând un argument solid de mare probitate profesională şi de vădită erudiţie a cărturarului în domeniul de referinţă.

Referinţe bibliografice

1 Gheorg(hi)achi. *Condica ce are întru sine obiceiuri vechi şi noi a preaînălţaţilor domni*. În: Kogălniceanu, Mihail. *Cronicile României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*. Bucureşti, ed.a II-a, vol. III, 1872, p.303.

2 *Cronici turceşti privind Ţările Române*. Vol.I. Bucureşti, Ed.Academiei Republicii Socialiste România, 1966, pp.354, 481.

3 Cf. ****Călători străini despre Ţările Române*. Vol. III. îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu–Dersca Bulgaru şi P. Cernovodeanu. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1971, p. 11 şi urm.

4 Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei.* Chişinău, Ed.Litera, 1997, p.89.

5 Idem, p.90.

6 Idem, p.95.

7 Idem, p.96.

8 Ibidem.

9 Neculce, Ion. Cronica copiată de IOASAF LUCA. Chişinău, Ed.Ştiinţa, 1993, p.97.

10 Costin, Nicolae. *Aicea scriem când a venit Cart Mehmet paşa în scaunul ţării Moldovei pe vremea lui Dumitraşco Vodă. În: Kogălniceanu, Mihail. Cronicile României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*. Bucureşti, ed.a II-a, vol. II,1872, p.112.

11 Cantemir, Dimitrie. *Descrierea ...*, *op.cit*., p.105.

12 Idem, p.122.

13 Idem, p.138.

14 Idem, p.73.

15 Idem, p.75.

16 Ibidem.

17 Idem, p.97.

18 Idem, p.142, p.144.

19 Cantemir, Dimitrie. *Istoria Imperiului Otoman. Creşterea şi scăderea lui cu note foarte instructive de Demetriu Cantemiru Principe de Moldavia. În: Operele Principelui*. Tom. III-IV. Bucureşti, Ed.Societăţii Academice Române, 1876, p.13.

20 Idem, p.647.

MĂNĂSTIREA FRUMOASA: TIMP ŞI MEMORIE

Doctorand ***Vitalie MUNTEANU***

The article ***Frumoasa Monastery: Time and Memory*** *was developed in the manner of oral/ verbal history, an alternative to the historical texts. Searching archives, the documents sealed up by centuries, records and history manuals, reports are opposed to the depositions of some eyewitnesses of time. The memory of people as a truthful document of history has been used as basis for reconstructing the history of Frumoasa Monastery from Călăraşi district, Republic of Moldova. Oral History Interviews are kept in memory, while memory is a subjective tool for recording the past, always shaped by present and by the individual psychic. Narrated history can reveal the manner in which the values and actions from past, including the past itself, shapes the values and actions from present. In other words, the memory assures our continuity in time.*

I. O ALTERNATIVĂ LA TEXTELE ISTORICE SCRISE

Istoria verbală/orală este o alternativa la textele istorice scrise, care în multe cazuri s-au dovedit a fi propagandistice, fiind realizate „la comanda politică a puterii”, caz specific, mai ales, în țările Europei de Est în a doua jumătate a secolului XX.

În acest context a apărut necesitatea de a privi şi reconstitui *istoria recentă*[1] din perspectiva celor care au trăit-o şi care, relatându-ne povestea lor, reuşesc să pună în lumină întâmplări necunoscute şi să aducă în fața contemporanilor timpuri trecute cu detaliile experienței individuale. În lumea întreagă, interesul pe care comunitatea academică – istorici, sociologi, antropologi şi jurnalişti – îl poartă acestui domeniu de studiu este în continuă creştere. În România a fost creat Institutul Român de Istorie Recentă, iar la universitățile din Cluj, Iaşi şi Timişoara studiul istoriei orale a devenit deja o tradiție.

Interviul este modalitatea prin care se reconstituie istoria povestită de un interlocutor unor persoane interesate de istorie, antropologie şi folclor. Prin această manieră se colectează informația despre trecut de la observatori şi participanți ai segmentului de timp care ne interesează. Sunt acumulate date indisponibile în formă de înregistrări scrise despre evenimente, oameni, decizii şi procese. Interviurile *Oral History/ Istoria verbală*[2] sunt păstrate în memorie, iar memoria este un instrument subiectiv de înregistrare a trecutului, întotdeauna modelat de prezent şi de psihicul individual. *Oral History / Istoria verbală* poate dezvălui modul în care valorile şi acțiunile trecutului, inclusiv şi trecutul, modelează valorile şi acțiunile din prezent. Altfel spus, memoria ne asigură continuitatea în timp.

Mănăstirea Frumoasa, 2009

Miracolul acestui procedeu de reconstituire a istoriei constă în faptul că fiecare experiență de intervievare este unică. Articolul ce urmează să-l lecturați „Mănăstirea Frumoasa: Timp şi Memorie” a fost realizat folosind acest procedeu. Cercetând prin arhive istoria Mănăstirii Frumoasa, adunând din cărți şi documente fraze, propoziții, alineate întru a reconstitui adevărul istoric sau imaginea mănăstirii am fost pe unde fascinat, pe unde întristat de ce se ascunde dincolo de alineatele extrase din registrele arhivelor sau din manualele de istorie, din documente sigilate sau din dări de seamă şi depoziții ale unor martori oculari. Pentru comparație vă propun un fragment din manual: ”La 14 august 1938, în calitate de stareță la Frumoasa a fost numită egumena Taisia Paciu, fostă stareță a mănăstirii Hirova. Ea a organizat un artel (atelier de cusut stofă bisericească) unic în Basarabia. Utilajul necesar a fost cumpărat de la Bucureşti. Rasofora Maria Bianova de la mânăstirea Vărzăreşti, care mai târziu va deveni stareță, a fost numită maestră a acestui atelier. În iunie 1940, după anexarea Basarabiei la URSS, egumena Taisia[3], împreună cu câteva maici şi surori, s-au refugiat în România. În anul 1941, odată cu revenirea în teritoriul Basarabiei a Armatei Române, stareță la Frumoasa a fost numită egumena Agapia Brumă, din Bucureşti. În anul 1944, timp de aproape 6 luni, mănăstirea s-a aflat în calea acțiunilor militare. Odată cu retragerea Armatei Române din Basarabia, s-a refugiat şi egumena Agapia cu un grup de maici, luând cu sine multe din lucrurile scumpe ale mănăstirii, precum ar fi: 18 perechi de veşminte tivite cu fir aurit, 2 Evanghelii

[1] Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*.

[2] Barbara Truesdell, Phd, Oral history techniques, How to organize and conduct oral history interviews.

[3] Arhimandrit Ambrozie Munteanu, Studiu despre istoricul mănăstirii Frumoasa.

aurite, 3 Evanghelii argintate, 2 potire de aur, 4 cruci de aur, 5 cruci de argint, 3 cădelniţe aurite, 14 candele argintate, 6 icoane aurite, utilajul din artel." Reţinem din relatare doar 3 nume– egumena Taisia Paciu, rasfora Maria Bianova şi egumena Agapia Brumă care, de fapt, sunt parte a istoriei mănăstirilor basarabene. Fiecare are o contribuţie şi constituie un personaj care a făcut istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia. Şirul ar putea fi continuat, numele lor apar pentru prima dată în acest alineat sau poate au fost inserate în unele studii de istorie prin reviste religioase. Cercetările din arhive sau din biblioteci mi-au relevat atâtea şi atâtea fragmente de istorie a mănăstirii Frumoasa, a altor locaşe de cult care poate niciodată nu vor mai fi descoperite şi nu-şi vor găsi locul în cărţi şi manuale pe domeniu. Iată un *subiect de cercetare* pentru o carte de istorie verbală a Mănăstirii Frumoasa din anul de existenţă 1944. În cazul că cineva ar avea răbdare să cerceteze această perioadă...

Probabil, mai sunt în viaţă martori care prin depozitele de amintiri, arhivate în memorie, ar reconstitui o altă filă, un capitol din istoria preoţimii şi monahilor acestor plaiuri. Citesc, fila de hârtie păstrează următorul text: "După retragerea Armatei Române în mănăstire au cantonat circa 20 ofiţeri şi soldaţi din armata sovietică. Maicile şi surorile au stat încuiate în chilii de frica soldaţilor. Nu s-a putut sluji regulat în biserică, au fost părăsite ascultările mănăstireşti. Soldaţii au consumat toate cerealele şi produsele alimentare, au mâncat animalele şi păsările, au distrus tehnica mănăstirii. În lipsa stareţei, maicile şi surorile rămase la Frumoasa au înfruntat toate intemperiile, fiind îndrumate şi încurajate de părintele lor duhovnicesc egumenul Arcadie Stratan. Egumenul Arcadie s-a născut în 1882 în satul Nişcani, a intrat ca frate în mănăstirea Frumoasa în anul 1897, s-a călugărit la 1915. A rămas slujitor la maici în mănăstire şi după 1937 a slujit în biserica Adormirea Maicii Domnului până în anul 1954, când biserica a fost transformată în sală sportivă. Cei care l-au cunoscut vorbesc despre el că a fost un om al lui Dumnezeu, blând, milostiv, grabnic spre ajutor, rugător şi plin de nădejde. Avea obiceiul ca de fiecare dată, în noaptea dinaintea oficierii Sfintei Liturghii, să petreacă în rugăciune şi priveghere. S-a trecut la cele veşnice prin 1970 în satul său de baştină, unde este înmormântat." Citat încheiat (vezi *Istoria Mănăstirii Frumoasa,* intră pe *site-ul* www.frumoasa.md).

Ce ştim noi despre egumenul Arcadie Stratan?! Atât cât se conţine în acest aliniat. Dar o investigaţie, pe cale verbală, de la om la om, ne-ar releva, probabil, o istorie care ar face lumină în alte manuale de istorie a bisericii şi a Basarabiei.

A şti înseamnă să-ţi aduci aminte...

Căderea frunzelor în această blândă şi lungă toamnă mi-a acoperit parcă chipul, atmosfera a început să dea o nouă culoare memoriei, care mă duce iarăşi în trecutul primelor zile când am venit la Frumoasa, amintindu-mi de Platon care spunea „A şti înseamnă să-ţi aduci aminte". Există şi o continuare sau un răspuns la preceptul filosofului „Nu ştim decât ceea ce iubim". De ce îmi amintesc în detalii de sosirea mea la Frumoasa? Pentru ca să nu uit, exersez uneori memoria, că şi uitarea-i scrisă în legile omeneşti, vorba poetului

Manual de istorie. Capitolul Mănăstirea Frumoasa

În toamna anului 1804, pe locul unde astăzi se află mănăstirea s-au aşezat cu traiul trei monahi: Serafim, Ioanichie şi Macarie, veniţi de la mănăstirea Neamţ. Poiana numită "Frumuşica" (de aici şi denumirea veche a mănăstirii), în care s-au aşezat cu traiul primii călugări, le-a fost oferită de răzeşul din satul Onişcani Efrem Iurcu, care mai apoi s-a şi călugărit în această mănăstire, fiind cunoscut ca schimonahul Eftimie, întemeietorul şi primul ctitor al mănăstirii.

Prima atestare documentară a locaşului datează cu 10 iunie 1807, când Efrem Iurcu împreună cu fraţii Gheorghe şi Antonie Sapoteanu şi cu Iordache Iurcu au donat mănăstirii pământ.

Între 1807-1808, puţin spre miază-zi de locul unde se află astăzi biserica de piatră, se zideşte de către meşterul Ignat din satul Bravicea prima biserică din lemn de stejar cu hramul Adormirea

Maica Pahomia şi maica Zosima

Maicii Domnului. Pe timpuri se păstra o icoană a sfântului Nicolae în spatele căruia era scris că iconostasul bisericii vechi a fost sfinţit la 14 august 1810. Această biserică a existat până în anul 1850, când s-a dărâmat. La început schitul Frumuşica a fost condus de ieromonahul Serafim, unul din cei trei întemeietori, ucenic al Sfântului Paisie Velicicovschi. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în anul 1812, acordă schitului Frumuşica cu viaţa anahoreta (de sine) statut mănăstiresc cu viaţa chinoviala (de obşte) şi numeşte drept stareţ pe ieroschimonahul Teodosie. Între anii 1815-1818 mănăstirea a fost condusă de egumenul Sinesie, călugărit tot la mănăstirea Neamţu de către Sfântul Paisie. Pe timpul lui se construiesc trapeza şi chiliile, se măreşte gospodăria mănăstirii, iar numărul fraţilor se ridică până la 25. În mănăstire erau 20 de căsuţe care împrejmuiau biserica, dintre care 5 acoperite cu şindrilă şi 15 cu stuf.

Cea mai prosperă perioadă din istoria mănăstirii este legată de numele arhimandritului Venedict, care a fost stareţ între anii 1818-1850 şi a făcut multe fapte bune. Pe timpul lui mănăstirea a devenit centru al culturii religioase şi învăţământului duhovnicesc. El a adunat o bibliotecă bogată şi a înfiinţat o şcoală duhovnicească, la care învăţau copiii clericilor basarabeni, printre care şi viitorul Mitropolit Iosif Naniescu al Moldovei. În anul 1840, în apropierea bisericii vechi, se zideşte o clopotniţă din lemn de stejar. În anul 1847 începe construcţia bisericii noi, din piatră, în locul celei din lemn, care se sfinţeşte la 8 octombrie 1950. Acest vrednic stareţ se trece din viaţă în vara anului 1850, neajungând să vadă sfinţirea ctitoriei sale. El a fost blagocin pe mănăstiri timp de 22 ani. În această perioadă, pe pământul mănăstirii, se întemeiază o aşezare ţărănească numita Ghiceag, care din anii '70 ai secolului al XIX-lea este numită Frumoasa.

Ascultătoarea Xenia la sărbătoarea Sfintelor Paşti

Stareţul arhimandritul Gherman zideşte biserica de iarnă cu hramul Sfintei Treimi. Sfinţirea acestei biserici a avut loc la 14 august 1861. Aproape toţi stareţii mănăstirii au fost funcţionari ai Eparhiei din Chişinău, în special blagocini pe mănăstiri, iar doi dintre ei, arhimandritul Mitrofan (1851) şi egumenul Varlaam (1857), au ajuns să fie episcopi în Rusia.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, Biserica Rusă a închinat Mănăstirea Frumoasa Sfântului Mormânt din Ierusalim. Timp de aproape trei decenii, călugării mergeau în fiecare an la Ierusalim să ducă contribuţia cuvenită.

În anul 1898 la Frumoasa se aflau 89 de călugări şi fraţi. Mănăstirea dispunea de 157 ha pământ arabil, 25 ha vie, 25 ha livadă, 8 iazuri, 4 mori, o casă pe strada Pruncului nr.8 şi o gheretă în piaţa veche din Chişinău, o casă în Teleneşti, o vinărie în Leuşeni, 2 prăvălii în sat, 96 stupi de albine, 104 vite, 25 de cai, 72 de porci, 766 oi, 1000 păsări.

În iulie 1918, la Frumoasa a poposit scriitorul M. Sadoveanu, care scrie în cartea sa "Drumuri Basarabene": "… găseam la Frumoasa sufletul curat al Ţării… neprihănit, moldovenesc ca până la 1812 …"[4]. La 28 octombrie 1937 Frumoasa a fost transformată în mănăstire de maici, în scopul pregătirii cadrelor pentru nou înfiinţatul Institut al Călugăriţelor Infirmiere din Chişinău. Aici activează Şcoala Surorilor de Caritate "Regina Maria a României ". Stareţa egumena Taisia înfiinţează un Artel unic în Basarabia[5].

La 31 mai 1946 autorităţile sovietice lichidează Mănăstirea Frumoasa, organizând în clădire un orfelinat pentru copiii străzii. Călugăriţele au fost silite să meargă la mănăstirea Hirova. În perioada de închidere, mănăstirea găzduieşte mai multe instituţii: Şcoala-internat pentru copii surdo-muţi (1965-1973), colonie pentru fete (1973-1986) şi Şcoala-internat pentru copii demenţi (1986 -1994). În 1954 sunt demolate clopotniţa şi cupola bisericii mari. La 20 septembrie 1994, cu binecuvântarea ÎPS Vladimir, Mitropolitul Chişinăului şi al Moldovei, mănăstirea a fost redeschisă.

În cei 200 ani de existenţă (1804-2004), Mănăstirea Frumoasa a fost condusă de 25 stareţi şi 4 stareţe şi a suferit 48 de ani de pustiire[6].

---

4 Mihail Sadoveanu. Drumuri basarabene.1919

5 Visarion Puiu. Mănăstirile din Basarabia.1919.

6 Arhimandrit Ambrozie Munteanu. Studiu despre istoria mănăstirii Frumoasa.

***

Astfel se încheie textul în manualul de istorie. Nu se deosebeşte prin nimic de altele: ani, date, nume. Desigur, există şi texte despre Mănăstirea Frumoasa mai mari, adică expun o istorie mai detaliată. Pentru a ajunge la subiectul pe care ne-am propus să-l abordăm de o manieră *oral history,* vom aminti într-o formă succintă despre calvarul prin care a trecut, alături de alte mănăstiri basarabene, şi Frumoasa. Cele ce urmează le-am selectat din diferite texte publicate în cărţi şi din unele documente de arhivă, la care am avut acces doar după anul 1990, când fondurile de carte secretă au fost deschise pentru accesul publicului larg.

Calvarul

Ceea ce n-au putut ruina trei secole la rând otomanii, au pângărit, au distrus până în temelii, în câteva decenii, comisarii roşii[7]. Clopotniţele şi bisericile au fost devastate, altarele prădate, iconostasele şi bibliotecile furate şi duse prin colecţii private sau prin colecţiile muzeelor, în cel mai bun caz. Averea şi moşiile mănăstireşti au trecut în proprietatea statului, iar preoţii şi călugării deportaţi în Siberia. Un mare duhovnic, Vasile Ţepordei, care a stat ani grei în gulagul stalinist, nota în unul din articolele despre cinstirea preoţilor martiri din Basarabia: "Năvălirea bolşevicilor în Basarabia noastră scumpă a adus numai lacrimi, durere şi moarte, vărsate de fraţii noştri români din răsărit. Nu ştiu dacă vreo altă dictatură de pe glob a comis atâtea fărădelegi ca dictatura bolşevică din Basarabia. Când am cutreierat localităţile basarabene, aproape că n-am găsit localitate din care să nu fi fost ridicaţi, schingiuiţi şi deportaţi fii ai provinciei noastre. Statisticile arată că un milion de basarabeni au luat drumul refugiului, iar alt milion au fost arestaţi, deportaţi, schingiuiţi şi omorâţi de bolşevici. Milionul rămas în Basarabia n-a mai cunoscut aproape deloc supravieţuitori. Când m-au condamnat bolşevicii şi m-au obligat să cutreier întinsul Siberiei, am întâlnit zeci de mii de ţărani cu bătrâni şi copii, obligaţi să meargă în întinsele câmpii ale URSS. Am întâlnit o statistică a Statului Major American care arată că pe întinsul URSS au fost înfiinţate peste o sută de sate de către moldovenii deportaţi şi care nu s-au mai întors acasă. Sunt unii care au scăpat ca prin minune, dar numărul lor este neînsemnat. Majoritatea celor ridicaţi au trecut în rândul martirilor. Vom încerca să amintim pe unii, ai căror nume le-am găsit în rândul martirilor. Un foarte mare număr de preoţi basarabeni au fost torturaţi şi martirizaţi de bolşevici. Unul dintre cei mai de seamă este preotul Alexandru Baltaga, din Călăraşii Lăpuşnei. Născut în anul 1861 în comuna Lozova, Lăpuşna, după absolvirea seminarului este numit la Călăraşi, unde a activat până în anul 1940 – 28 iunie. A fost un fruntaş de seamă al preoţimii basarabene. L-am cunoscut îndeaproape şi am colaborat cu el în cadrul Uniunii Clerului din Basarabia. A votat unirea Basarabiei cu România şi a fost decorat atât de Biserica Ţaristă Ortodoxă, cât şi de Biserica Ortodoxă Română. Rămas la 28 iunie 1940 în Basarabia, la 21 august 1940 este arestat în timp ce oficia Sfânta Liturghie. Este purtat prin închisorile NKVD-ului din Chişinău şi deportat în Tataria, unde moare la 3 august 1941. Aşa a terminat viaţa martirică preotul Alexandru Baltaga, în vârstă de 80 de ani[8]". Citat încheiat (Vezi *Preoţii Martiri din Basarabia. Vasile Ţepordei*).

Şi mănăstirile au avut un destin tragic precum cel al marelui duhovnic Alexandru Baltaga, care a păstorit turma pe aceleaşi plaiuri, călărăşene. Locurile sfinte, părăsite şi ruinate, năpădite de paragină, bufniţe şi lilieci, erau transformate în depozite pentru chimicale şi maculatură, aziluri pentru alienaţi mental. Citind articolul „Calvarul mănăstirilor basarabene" te cutremuri de bestialitatea cu care au fost nimicite policandrele credinţei „salba de mănăstiri basarabene". „La mănăstirea Dobruşa sacrilegiul a ajuns să ia proporţii inimaginabile. Din dispoziţia unui demnitar de la comitetul raional de partid Şoldăneşti, buldozerele au smuls crucile şi au aruncat osemintele din morminte în râpă. Cimitirul l-au transformat în teren de sport pentru o tabără pionerească[9]..." (*Calvarul mănăstirilor basarabene. D. Rusu*).

Nici celelalte mănăstiri nu au avut o soartă mai îndurătoare. Profanate, distruse, transformate în spitale de ftizie, tabere de pionieri, cluburi de distracţii, muzee – acest destin le-au împărtăşit aşezămintele monastice şi bisericile basarabene odată cu venirea puterii sovietice în spaţiul dintre Prut şi Nistru. Ei au păşit pe acest pământ cu ideea lui Lenin: „religia este opiu pentru popor". Destinul vitreg nu a ocolit nici Mănăstirea Frumoasa. În anul 1947 (alte izvoare 1946) este închisă, călugării au fost forţaţi să plece, au fost alungaţi în lume. Peste un an, la 1948, locaşul este transformat în casă de copii. Prin 1965, aici s-a instalat şcoala pentru surdo-muţi. Din 1973 până la 1985 a fost o colonie de fete, iar din 1986 până în 1994 – şcoală pentru copii cu handicap mintal. Biserica Adormirea Maicii Domnului a trecut prin două incendii, unul la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, iar altul în iarna anului 1985. A doua biserică, cu hramul „Sfânta Treime" nu a trecut prin pârjol, în schimb a fost profanată crâncen. Potrivit istoricilor, aici a avut locaţie clubul casei de copii, ulterior al coloniei şi, mai apoi, al şcolii. Ceva mai târziu, şcoala a fost evacuată, iar complexul monastic distrus cu bestialitate". Citim în studiul

7 Antonina Sârbu. Mănăstiri basarabene. 1995.

8 Preot Vasile Ţepordei. Preoţii martiri din Basarabia torturaţi şi omorâţi de bolşevici.Literatura şi arta.1994

9 Dinu Rusu. Calvarul mănăstirilor basarabene.

al cărui semnatar este Dinu Rusu. Multe *momente* rămân încă necunoscute, chiar dacă în documente se dau nişte nume, se indică unele date, nişte ani. Calvarul Mănăstirii Frumoasa ar fi încă un subiect pentru o *istorie verbală* adunată din amintirile oamenilor, dar şi ale călugărilor şi monahinelor care mai au putere şi voinţă să-şi amintească. Drama acestor locaşuri nu poate să încapă în două-trei alineate. După prezentarea noţiunilor de timp şi memorie, după expunerea succintă a istoriei din manualul de istorie, dar şi a calvarului care nu a ocolit mănăstirea, vă aşteaptă o întâlnire cu martorii care au asistat la redeschiderea, la *revenirea la viaţă* a mănăstirii. Oamenii au povestit, iar eu am înregistrat. Trofim Olaru este martorul din exterior, iar părintele Vasile Ciobanu, unul din interior al evenimentului. Egumena Benedicta continuă istoria vieţii mănăstirii Frumoasa, ea face istorie recentă. Tinerii participanţi la şcolile de iconari făuresc viitorul mănăstirii... Mărturiile transmise prin *viu grai* încă nu le-a încăput vreun manual de istorie, dar statornicia noastră le va găsi locul ca să le dea valoarea cuvenită.

II. DE LA LITERĂ LA DUH. ISTORIA POVESTITĂ/ORAL HISTORY

Martorii au cuvântul: Circumstanţele redeschiderii Mănăstirii Frumoasa din Călăraşi (septembrie-octombrie 1994)

"Viaţa ţăranului român, spune Ernest Bernea, a fost mai aspră, mai împovărată, mai potrivnică poate, dar mai bogată şi mai intensă interior, mai adâncă şi mai nuanţată, drumul său la tot pasul încercat, lucrurile încărcate de întrebări, l-au răscolit şi i-au fructificat însuşirile. Lucrurile, de la cele mai mici la cele mai mari, de la firul de iarbă la cerul înstelat, se înscriu în viziunea sa asupra lumii şi, totodată, sunt armonizate chipului său interior. Pentru că el vede *prezenţa lui Dumnezeu* în fiecare lucru, în înţelesul că acest lucru este creaţia LUI: acolo este mâna lui Dumnezeu.[10]" Apostolul Pavel, autorul primelor cărţi ale ale Noului Testament, scrie: "Aşadar, fraţilor, rămâneţi tari şi ţineţi învăţăturile", adică ceea ce vi s-a predat, adică TRADIŢIONES, pe care *le-aţi primit fie prin viu grai*, fie prin epistola noastră[11]".

„Statul n-are obraz. Că o umblat bieţii călugări cu mâna întinsă ca să facă la loc ceea ce-o stricat statul"

Trofim Ion Olaru s-a născut pe 12 februarie 1932 în satul Frumoasa, raionul Călăraşi. Domiciliat în satul Frumoasa. Enoriaş al mănăstirii. Martor ocular al evenimentului:

Reporter: Nene Trofim, dar ce era în mănăstire până a se redeschide?

Trofim Olaru: *Ei, a fost "speţşcolă" de asta pentru copii bolnavi cu capul, un fel de „detdom", sărmanii. O mai fost mai înainte, prin 70 şi puşcărie pentru femei, o fost şi detdomuri. Încă de pe vremea războiului, care o rămas fără mamă, fără tată, au fost aduşi la mănăstire. Mai mult, vrasăzică, pentru copii o fost.*

R.: Spuneţi, vă rog, ce v-a făcut să luaţi asupra Dvs., osteneala de a participa la redeschiderea unui locaş sfânt?

T.O.: *Adică matale mă întrebi la ce m-am apucat de asta. De atâta că neam din neamul meu am fost credincioşi. Eu am mers la biserică de mititel. Încă ţin minte cum era în vechime, cum era lumea, cum erau obiceiurile. Totul era cum se cere la creştini. Ne împărtăşeam în fiecare post şi venea preotul la noi acasă. Eu ţin minte cum tata meu ajuta maicile de la mănăstire cu calul lui când era sezon de lucru. Cum mergea cu şcoala să ajutăm maicile la cules poama. Ei, multe sînt de grăit. O fost altfel pe timpuri. Nu ca acuma. Copiii n-au frică de Dumnezeu, n-au ruşine. Iaca nici la biserică nu vor să meargă, nu vor să se roage. Nu ştiu cum, dar noi am fost crescuţi cu frica lui Dumnezeu şi ne-a fost tare greu că s-au închis bisericile şi mănăstirea noastră tot. Dar am umblat pe la alte biserici, n-am stat duminica acasă să dorm cum fac aceştia, tinerii de azi. Aşa o fost vremurile. Cu frica lui Dumnezeu eram.*

R.: Spuneţi, vă rog, cum s-a organizat la început viaţa în mănăstire?

T.O: *Apoi la început li-o fost tare greu. Că era spre timp de iarnă. Casele erau neîngrijite. O mai adunat părintele femei acolo şi o mai dat ele cu var, o făcut „poreadcă", că tare urât mai era. Noi cu femeia, am dat, să fie în numele Domnului, ogheal cu două perne şi ţoluri de pus pe jos şi un covor pentru biserică. Am mai dat şi bani, le-am dat şi nişte găini, aşa înspre Crăciun. Cât o fost cu putinţă, că tare greu le era. Dar o mai avut noroc de lume străină, că părintele cetea molitvele Sfântului Marelui Vasile şi tare multă lume bolnavă îl căuta. Şi aşa s-o mai adunat de toate, şi de trai, şi de mâncare. Până-n primăvară aveau de toate şi găini, şi vacă, şi o poarcă de-a fătatului, tot ce*

Mănăstirea Frumoasa. Ruinele bisericii cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, anii 60-70

---
10 Ernest Bernea.Civilizaţia românească sătească.2006.
11 2Tes 2,15.

trebuie la gospodăria mănăstirii. Pe urmă părintele s-o mai lărgit cu gospodăria, dar la început, slavă Domnului, li-o purtat Domnul de grijă.

R.: Cum credeţi, şcoala specială a lăsat ceva din inventar mănăstirii?

T.O.: *De unde, nici vorbă. Şi ce erau să lese că şi ei o duceau nu chiar strălucit. Ş-apoi copiii ceea unde i-o fi dus tot aveau nevoie de paturi, de mese, de scaune. Au luat totul cu ei. Altceva, că atunci când s-o distrus mănăstirea statul o găsit aici de toate, şi pământ, şi lucruri scumpe, de toate ce se poate afla intr-o gospodărie, dă, ca într-o familie. Dar acuma, când o întors mănăstirea, apoi au întors-o dărâmată şi goală. Iaca aşa vremuri. Statul n-are obraz. Că o umblat bieţii călugări cu mâna întinsă ca să facă la loc ceea ce-o stricat statul. Dar cui să te jălui, că aşa-i politica în ziua de azi. Da... Numai mila lui Dumnezeu şi a Maicii Domnului. Aşa ne mai ţinem.*

R.: Cum credeţi, s-au păstrat ceva lucruri vechi pe la oameni, care ar fi aparţinut mănăstirii în trecut?

T.O.: *Numaidecât că s-o păstrat. Iaca la Agafia lui Ion Streinu o fost o icoană veche de la maica Aglaida, care o trăit în mănăstire până a se strica mănăstirea. Femeia o dus-o lui părintele chiar cum de s-o început a face rugăciuni la mănăstire. Ş-apoi mai este o icoană veche cu sfântul Nicolai care o dus-o la mănăstire Boţorovschi, aista care acuma se ocupă cu iazurile. El o avea de la mămuc-sa. Tot ci-o fost de la mănăstire pe la oameni s-o dus înapoi. Ei, poate, nu zic, cineva n-are frică de Dumnezeu şi nu vrea s-o întoarcă, ce să zic, de-amu fiecare cu sovistea lui. Dar aşa oameni de biserică, care o avut de dat o dat. Iaca cum, vrasăzică...*

R.: Dar despre minuni ce ne puteţi spune?. S-au petrecut în mănăstirea Frumoasa careva lucruri deosebite despre care vă amintiţi?

T.O.: *Cum să zic. Vorbea tata meu că era aicia, în mănăstire, un călugăre care încă prin anii '30, când eram cu românii, înainte de a muri a scris în scorbura unui stejar bătrân, cu cuţitul o tăiat buchiile, că peste 10 ani va fi mare război şi mănăstirea s-a închide. Mulţi oameni au citit scrisul ista în coaja copacului şi chiar aşa şi o fost. Ş-apoi alta, zice că pe când era speţşcola cu copii de ceea surdo-muţi, săracii, un băiet dintr-înşii se juca unde o fost Sfântul Altari şi o găsit o cruciuliţă sub podea şi iaca de la cruciuliţa ceea el o început s-audă şi să grăiască. Aista o fost mare secret, că pe vremea ceea nu să dădea voie să se grăiască de Dumnezeu şi biserică, dar "vospitateliniţele" celea tot erau femei cu credinţă în suflet şi din una în alta s-o zvonit şi prin norod că o fost asemenea minune. Aşa că zice că o dus copilul cela, sărmanul, la altă şcoală, ca să nu mai grăiască lumea despre Dumnezeu. Aşa o fost şi de la Dumnezeu o fost. Ce-i să-i faci. Timpurile erau urâte atunci din privinţa credinţei. Iaca asta eu zic că o fost mare minune de la Dumnezeu pentru noi ca să vedem noi puterea lui Dumnezeu. Iaca aşa o fost.*

R.: Nene Trofim, vă mulţumesc din suflet că aţi avut dragostea să ne povestiţi toate aceste lucruri interesante. Dumnezeu să vă răsplătească şi să ne trăiţi încă mulţi ani!

T.O.: *Apoi ce să zic. Mânţămăsc şi eu, că iaca ai venit la mine. Că eu îs om bătrân şi poate am mai uitat, dar ceea ce ţin minte am zis cum o fost, că ce să spun minciuni, că de-amu mă gătesc şi eu de ducă. Şi să mă ierţi matale că nu te-am servit cu nica, că azi îi vineri, dar a trece Postul Mare şi ai mai trece matale pe la mine.*

R.: Mulţumesc frumos. Lasă, moşule, că mai venim noi pe la matale. La revedere.

T.O.: *Mergeţi sănătoşi. Mergeţi sănătoşi.*

Adevărată perlă verbală! Pentru a nu ştirbi din frumuseţea cuvântului, am păstrat textul în varianta neaoşă, nu l-am supus redactării pentru a nu-i altera firescul, ineditul.

Aşadar, analizând rememorarea acestui ţăran pe nume Tudor Olaru, găsim informaţii „din prima sursă" detaliate despre redeschiderea Mănăstirii Frumoasa, dar şi despre situaţia până la acel moment, adică imaginea locaşului în ziua de revenire la statutul/menirea sa iniţială, de aşezământ monastic. La o examinare minuţioasă a datelor culese pe cale verbală, un cercetător în ale fenomenului „martiriu al credinţei basarabenilor", poate reconstrui adevărul în detalii. Şi nu numai al mănăstirii Frumoasa. În Basarabia au existat 24 de mănăstiri şi mai multe schituri, mai toate fiind distruse, mai toate împărtăşind un destin similar cu cel al mănăstirii Frumoasa. În perioada sovietică funcţională a fost doar mănăstirea Japca din raionul Camenca, păstrându-şi libertatea graţie eforturilor, demne de toată admiraţia, ale maicii stareţe : "În anul 1958 funcţionau 15 mănăstiri. În 1959 începe campania de închidere şi distrugere. Ultima este devastată mănăstirea Căpriana, în anul 1963. Veni rândul şi mănăstirii Japca. Măicuţele presupun că egumena Serafima (1958-1978) ar fi salvat mănăstirea. Pentru că, povestesc monahinele, ea era rusoaică şi pe parcursul a 20 de ani a tot bătut drumurile la Moscova. Egumena venise la Japca de la mănăstirea Tabăra, mai avea acolo o soră, Valeria...[12]" („Mănăstiri basarabene", pag. 169).

„Eram mai tânăr şi aveam o mare încredere că Domnul mă va ajuta"

Privite din alt unghi, exprimate în alt limbaj, am ascultat cu acelaşi interes şi mărturiile omului „din interior", ale părintelui Vasile Ciobanu. Egumenul Vasile Ciobanu, duhovnicul Mănăstirii Tabăra, născut pe 24 martie 1968 în satul Livădeni, raionul Donduşeni. Preot, călugăr, fost s t a r e ţ al Mănăstirii Frumoasa, perioada 1994-2000.

[12] Antonina Sârbu. Mănăstiri basarabene, 1994.

Reporter: Părinte Vasile, am venit la sfinția Voastră cu rugămintea să ne povestiți felul şi circumstanțele în care s-a redeschis Mănăstirea Frumoasa. Spuneți-ne mai întâi, părinte, ce v-a făcut să acceptați a fi cel care a redeschis acest sfânt locaş şi de unde a venit această necesitate?

Părinte Vasile: *Aşa cred că a fost de la Dumnezeu. Eu eram pe atunci duhovnic la Mănăstirea Răciula care e aici, nu departe de Frumoasa, sînt cel mult vreo 3 km. Şi veneam de multe ori în satul Frumoasa la creştinii, care mă invitau se le fac trebuințele religioase. Şi îmi ziceau toți că ce bine ar fi să se deschidă şi mănăstirea lor. Atunci s-a trezit în mine o aşa dorință mare şi am zis că Domnul o să mă ajute. Trebuie să ştiți că atunci toate celelalte mănăstiri de pe valea Ichelului, din Călăraşi, erau deja deschise. Aşa că trebuia redeschisă şi Frumoasa.*

R.: Părinte, dar care era starea generală a bisericilor şi clădirilor din mănăstire la acea vreme?

P.V.: *Da ce era. Erau pângărite. Am mai spus că biserica cea mare, care are hramul Adormirii Maicii Domnului, era distrusă pe jumătate. Că nu destul că au demolat-o ei, dar a mai fost prin 1986 un incendiu în ea. A ars de Anul Nou. Se zice că s-a aprins noaptea bradul şi o ars toată. Iar în aceasta, a Sfintei Treimi, care-i acuma bună de slujbă, în ea era clubul şcolii speciale. În altar era scena, iar acolo unde acuma e palamarca, era veceul. Doamne fereşte, ce batjocură am găsit. Doamne fereşte! Casele erau tot într-o stare gravă. Curgeau acoperişurile. Ferestrele şi uşile erau vechi şi nu funcționau. Când s-au dus din mănăstire, lucrătorii, au scos tot ce a fost posibil. Au luat calorifere, țevi, chiar şi patroanele la becuri electrice şi prize. Mai în scurt şi-au bătut joc de Casa Domnului. Pustiire totală.*

R.: În baza căror documente s-a redeschis mănăstirea?

P.V.: *Mare documente nu s-au făcut. Am scris pe o foaie de caiet că am luat în primire casele mănăstirii şi atât. M-am iscălit eu, primarul, un domn de la raion, care era responsabil cu învățământul. S-au mai iscălit directorul gospodăriei şi doi oameni din sat, ca creştini. Şi atât. Acest document trebuie să se păstreze la mănăstire. Eu l-am lăsat acolo, când am plecat. Mai pe urmă ştiu că au apărut probleme, că trebuia o hotărâre de Guvern pentru retrocedare, dar atunci nu s-a pus problema cu hotărârea de Guvern.*

R.: Iată, părinte, că a venit momentul să vă întreb unde ați dat slavă lui Dumnezeu, unde v-ați rugat la început, dacă tot spuneați că bisericile erau neutilizabile în acest scop?

P.V.: *Aşa este. Când am venit noi la Frumoasa bisericile nu erau în stare de ținut slujbă. V-am spus că biserica cea mare era demolată până la ferestre, iar cea de iarnă ca după potop. Am făcut rugăciuni în casa de la intrare, unde era o sală mare, unde se făceau adunări, un fel de "krasnîi ugalok" era acolo. Am dat cu var şi am aranjat un mic Altar, adică am făcut un paraclis şi l-am sfințit cu hramul în cinstea Sfinților Trei Ierarhi, aşa ca să putem face slujbă. Am făcut un mic iconostas, prestolul şi o sobă. Aşa a fost până în 1996, că abia atunci, în primăvară, s-a terminat de reparat biserica de iarnă. Tot atunci a fost şi mitropolitul şi am sfințit-o. Dar până la acel moment am slujit în paraclis.*

R.: Părinte, Vă mulțumesc pentru aceste frumoase mărturii şi pentru că ați avut răbdarea şi dragostea să mi le mărturisiți!

P.V.: *Eu cred că aceste lucruri trebuie scrise undeva, că cine va veni după noi să ştie cum a fost. Asta nu înseamnă că eu cred că am făcut mare lucru, ca să mă laud acum. Cred că aşa mi-a fost dat de la Dumnezeu că anume eu să fac acest lucru bun şi de suflet. Dacă nu era să-l fac eu, Dumnezeu era să pună pe altul. Totuşi, eu sunt bucuros că m-am învrednicit la viața mea să redeschid o mănăstire veche în care s-au rugat atâțea călugări şi se vor mai ruga cât a da Domnul viață pe pământ. Tare mă rog să nu se mai închidă vreo dată mănăstirile. Dar, unul Domnul ştie ce va fi. Vă mulțumesc şi eu. Doamne ajută! La revedere!*

R.: Doamne ajută! La revedere!

Am susținut acest interviu cu părintele în anul 2007. În „institutul memoriei" părintele Vasile a păstrat documente de o valoare inestimabilă pentru istorie, pentru istoria Bisericii noastre. Istoria orală permite păstrarea întocmai a limbajului, a gesticii, a detaliilor, fapt pe care l-am respectat atunci când am intervievat martorii. *Autenticitatea documentului relatat,* astfel este definit în metodologia Oral History acest procedeu[13]. Cercetarea mea despre redeschiderea locaşului consider că nu poate fi „exhaustivă" fără a face o incursiune şi în istoria recentă a vieții aşezământului.

III. FRUMOASA, PAGINI DIN PREZENTUL RECENT. ISTORIA POVESTITĂ/ORAL HISTORY

Interviul acordat de stareța Mănăstirii Frumoasa, în august 2007, pentru Ziarul de Gardă vine să vizualizeze prezentul recent. De fapt, egumena Benedicta relatează prezentul proiectat în viitor al aşezământului monastic Frumoasa[14].

R.:.Ziceați că lume vine multă, aveți biserica plină?

E.B.: *Când începuse redeschiderea mănăstirilor în Moldova fluxul de credincioşi nu era atât de mare, pentru că oamenii încă nu se vindecase de frică. Lumea nu avea încredere, lumea încerca foarte*

[13] Barbara Truesdell. Oral History Tehniques.

[14] „Frumoasa: credință şi hărnicie..."-un interviu de Antonina Sârbu. Ziarul de Gardă. August 2007.

precaut să trezească sufletul. Acum, pe an ce trece şi la noi, pe acest colţ de lume intră în normalitate relaţia omului cu sfintele locaşuri. Omul caută alinare şi vine la noi. Marea dramă a omului nostru este că el sărmanul nu a avut mereu alături pe cei care să-l călăuzească, să-i ghideze sufletul…Dar cei care au căutat, au găsit – chiar şi atunci când credinţa era prigonită – un duhovnic, o biserică. Trebuie mereu să ne rugăm, să căutăm ce este necesar sufletului, iar Dumnezeu să rânduiască astfel încât să găsim hrană.

R.: Până în anul 1946, când sovieticii au închis barbar locaşul, mănăstirea avea un aspect integru, fiind construită după un proiect de aşezământ monahal clasic. Aţi respectat ceea ce a fost odată? Când s-a pornit reconstrucţia aţi vrut să daţi mănăstirii aspectul de altădată sau o refaceţi din temelii? O "modernizaţi"? Astăzi se practică şi astfel de intervenţii…

E.B.: *Ne-am străduit să ne ţinem de vechiul proiect, am avut o fotografie din arhivă, am respectat întocmai forma, chiar dacă poate proporţiile nu sunt tocmai cele de altădată, dar ne-am ţinut şi ne ţinem de "ce a fost odată" că era frumos, dacă şi numele i-au dat de Frumoasa. Pentru celelalte clădiri încercăm să ne ţinem de asemenea de proiectul vechiului aşezământ monahal.*

R.: Unde aţi învăţat acest stil, această melodică în cântări, nu prea am auzit-o prin Moldova? Şi veşmintele pe care le purtaţi seamănă cu cele de la mănăstirile din Ţară?

E.B.: *Portul mănăstirii îl păstrăm cel al vechilor călugăriţe de aici de la Frumoasa. Este unul moldovenesc. Dincolo, peste Prut, în Moldova, maicile poartă aceleaşi veşminte, deosebirile sunt neesenţiale. Dacă ne ducem mai departe, mai în adânc, spre Ardeal, vestimentaţia se schimbă. Şi despre cântare, vă explic. Am avut fericirea să cunosc un student, care acum este preot, şi-a făcut studiile la Galaţi, venise doar pentru un an la Sireţi, la biserică. El ne-a ajutat să ne iniţiem în muzica bizantină. La facultate am aprofundat studiile, dar nu foarte temeinic, pentru că în Ardeal se cânta în alt stil. Revenind acasă, iarăşi mi-a venit dorinţa să cunosc muzica bizantină. Ceea ce am reuşit să învăţ, ofer şi altora, vreau să fac o tradiţie frumoasă la această mănăstire. Am observat că şi oamenilor le plac cântările, le găsesc atrăgătoare…Cei care au avut prilejul să asculte muzica bizantină, au înţeles că este o muzică care te ajută să te rogi, să-ţi faci un pic de curăţenie în inimă…*

Maicile "pictează cu acul", iar copiii pictează icoane pe sticlă

R.: Anul trecut am participat la o şcoală de vară pentru copii organizată la mănăstire. Continuaţi această frumoasa iniţiativă?

E.B.: *Prima ediţie a şcolii de vară a fost în cadrul unui proiect. Ideea nu ne aparţine, altcineva a venit cu ideea, dar am participat cu plăcere la realizare. Este vorba de o şcoală de vară pentru copiii din satele vecine şi din Frumoasa în cadrul căreia, pe parcursul a două săptămâni, îi învăţăm pe copii să picteze icoane pe sticlă, să împletească tot felul de obiecte din pănuşi şi paie. Vara trecută am inclus şi ore de istorie, istoria mănăstirilor basarabene, dar şi un atelier de floristică şi origami. Am dorit să nu rupem tradiţia şi în această vară am organizat şcoala pe cont propriu.*

Mănăstirea Frumoasa

Vreau să amintesc că Mănăstirea Frumoasa, până la momentul închiderii, a fost una foarte bogată, cu tradiţii frumoase. Pe lângă mănăstire a activat o şcoală numită "Regina Maria", pregătea surori de caritate[15]*. Noi am vrea tare mult să rezidim acea tradiţie în viitor, nădăjduim că va fi voia Bunului Dumnezeu şi vom ajunge să ne vedem realizată dorinţa.*

Despre studii şi despre chemare

R.: Probabil, cei care citesc acum acest dialog sunt curioşi să afle şi cum vă simţiţi la mănăstirea Frumoasa după anii petrecuţi în România, unde v-aţi făcut studiile?

E.B.: *Mă simt în largul meu şi sunt bucuroasă că ceea ce am învăţat îmi prinde atât de bine acum la stăreţie. Studiile au fost o perioadă de care îmi place să-mi amintesc, am învăţat la una din cele mai prestigioase facultăţi de teologie, înfiinţate în România, facultatea "Andrei Şaguna" din Sibiu. Am avut norocul să am ca dascăli profesori mai în vârstă, cu studii în străinătate şi care ne-au bucurat şi ne-au dat hrană spirituală. La facultate am avut ca profesor pe Mircea Păcurariu, care a editat cărţile de istorie bisericească ortodoxă, părintele Dumitru Abrudan, autorul cărţii "Arheologie biblică", părintele Mihoc, care mi-a predat Noul Testament, tot dânsul este şi organizatorul frăţiei "Oastea Domnului".*

R.: Şi la Frumoasa, la mănăstire, când aţi venit?

E.B.: *După absolvirea facultăţii, în anul 2002, trei ani am fost profesoară la mine în sat, la Sireţi, apoi în anul 2005 am venit la mănăstire. Când am poposit aici, după ce văzusem mănăstirile din România, care nu au avut prigoană, care se deschid ca adevărate capodopere, lăcaşuri de frumuseţe sfântă, la Frumoasa m-am întristat…Era un peisaj trist şi singuratic, dar asta până în momentul când l-am văzut pe părintele duhovnic statornic în dorinţa de a zidi ceva frumos la Mănăstirea Frumoasa! Alături de el am prins şi eu la curaj şi ne-am propus să rezidim lăcaşul sfânt. Nădăjduim să reuşim, dorim să binecuvânteze Dumnezeu dorinţa noastră.*

R.: Nu vi s-a întâmplat să regretaţi decizia?

E.B.: *Regret că am venit prea târziu la mănăstire, ăsta-i unicul regret. Altele nu le am, aveam 23 de ani când m-am dus în mănăstire… Regretul meu este pentru faptul că bisericile şi mănăstirile noastre au fost îngheţate, unele distruse de tot. Dacă nu treceam prin această dramă, poate că azi am fi mai "crescuţi duhovniceşte" şi am avea mai multe modele după care să ne organizăm şi noi. Simt că încă trebuie să muncesc, sufletul meu are nevoie să muncească mult … Calea asta de slujire Domnului pare grea, astfel se arată dintr-o parte, dar ea este plină de bucurii pe care mirenii nu pot să le înţeleagă pentru că mirenii nu sunt călugări… Fiecare poate înţelege şi partea frumoasă a acestei trăiri, dar nu în deplina intensitate. Vă răspund: ce poate fi mai frumos decât a trăi cu Dumnezeu într-o familie?!*

Ţineţi ce este bine!

Apostolul Pavel ne învaţă în Epistola întâi către Tesaloniceni: "Bucuraţi-vă pururea. Rugaţi-vă neîncetat. Daţi mulţumire pentru toate, căci aceasta este voia lui Dumnezeu, întru Hristos Isus pentru voi. Duhul să nu-l stingeţi. Proorocirile să nu le dispreţuiţi. Toate să le încercaţi. Ţineţi ce este bine! Feriţi-vă de orice înfăţişare a răului."(Tes. 5,16-22). Acest articol ar fi incomplet dacă nu aş exprima convingerea că destinul tuturor mănăstirilor şi bisericilor noastre pot fi carte de istorie şi că e o datorie să o scriem împreună. Partea noastră de lume care a suferit de "ciumă, de foamete, de potop, de foc, de sabie, de venirea asupra noastră a altor neamuri, de războiul cel dintre noi" (rugăciunea Litiei[16]) a supravieţuit tocmai pentru că a respectat şi a păstrat "cele bune şi de folos sufletelor noastre"(Ectenia Mare[17]). În scrierea acestui articol am luat ca motou versetul "toate să le încercaţi, ţineţi ce este bine". Poate ţinând ce este bine lăsăm urmaşilor urmaşilor noştri posibilitatea de a cunoaşte istoria aşa cum a fost, cu speranţă şi credinţă că le va fi mai uşor să păstreze şi să promoveze şi ei ce este bine!

Bibliografie

1.Ludmila Tihonov: Politica statului sovietic faţă de cultele din RSS Moldovenească(1944-1965)
2.Arhimandrit Ambrosie Munteanu: Studiu despre istoricul mănăstirii Frumoasa
3.Dinu Rusu: Calvarul mănăstirilor basarabene
4. Alexandru Tănase: Chronos şi Kairos în antichitatea greacă.România Literară.
5.P.Golu: Fundamentele psihologiei sociale.
6.Preot Vasile Ţepordei: Preoţii români din Basarabia torturaţi şi omorâţi de bolşevici. Literatura şi Arta.
7. Antonina Sârbu: Mănăstiri basarabene, Chişinău, 1995
8.Dan Laurenţiu. Privirea lui Orfeu. Editura Enciclopedică, 1995, Bucureşti
9.Lucia Cuciureanu. N-am fost numai eroici şi glorioşi.2007, Arca, revistă de cultură. Arad, 2007
10.Mircea Oliv: Logos, Izvorul
11. Ernest Bernea: Civilizaţia românească sătească. Editura Vremea, Bucureşti, 2006
12.Ileana Popovici: Timp îndiguit, moarte eternă, Observator cultural, 2007
13. Mihail Sadoveanu: Pe drumuri basarabene, 1919
14. Visarion Puiu: Mănăstiri basarabene
15. Antonina Sârbu: Frumoasa, credinţă şi hărnicie, un interviu cu Egumena Benedicta Mura, stareţa mănăstirii Frumoasa: Ziarul de Gardă, 2007, Chişinău.
16. Jacques Serr şi Oliver Clement:Starea de pocăinţă. 1977
17. Vitalie Munteanu: Circumstanţele redeschiderii mănăstirii Frumoasa din raionul Călăraşi. Septembrie-octombrie 1994.
18.Radu Constantin Miron. Apostolul Pavel şi autodistrugerea.
19.Ion Druţă. Ruga slavo-latină. Scrieri, vol.4,pag.475
20.Ectenia Mare.
21.Rugăciunea Litiei.

[15] Arhimandrit Ambrozie Munteanu. Studiu despre istoricul Mănăstirii Frumoasa.

[16] Rugăciunea Litiei.

[17] Ectenia Mare.

ARHITECTURA VERNACULARĂ ÎN PIATRĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA – O REDESCOPERIRE A FENOMENULUI

Eugen BÂZGU
Mihai URSU

VERNACULAR ARCHITECTURE IN STONE. REDISCOVERING THE PHENOMENON
The vernacular architecture in stone of the Republic of Moldova and from its historical zones is practically an unknown phenomenon in the academic sphere from abroad. Though it is well known as a phenomenon since the beginning of the XXst century, in Soviet Period there were used only specimens from the area of Orheiul Vechi, considered rightly a quintessence of popular genius. It represents a unique case in Europe when a peasant traditional stone architecture in Medieval Era succeeds to crystallize its architectural forms and to demonstrate artistic valences and tectonic proportions not worse comparatively with the well known architectural classic orders. The authors in base of reach field material and archive information – over 1700 images collected during 3 years – succeed through widening consecutively the investigational areas on the whole territory of Moldova, for the first time in domain literature, to identify new areas of artistic stone carving, also the evolution during time of this phenomenon, establishing as basic areas of irradiation and interferences the Orheiul Vechi area, Gordineşti, Cetatea Albă, Hotin, Cosăuţi.

Mărturiile istoriei ne confirmă că arhitectura autohtonă în piatră s-a constituit în antichitate prin construcţii citadine şi sacre. Însă, ca fenomen artistic de o largă răspândire, aceasta a fost descoperită de cercetători abia la mijlocul sec. XX. Pentru a găsi explicaţia acestei situaţii paradoxale ne-am propus să analizăm, în baza cercetărilor de teren şi a izvoarelor scrise, atât evoluţia fenomenului, cât şi modul în care arhitectura în piatră a fost descoperită de către observatori, iar mai târziu – apreciată de către cercetători.

Analizând creaţiile umane în piatră, de la cele mai simple până la cele mai complexe, am ajuns la concluzia că arhitectura populară în piatră de pe teritoriul Republicii Moldova este reprezentativă ca gândire artistică şi constituie o replică fidelă a civilizaţiei lemnului. Ea poate fi apreciată la justa valoare doar în contextul condiţiilor naturale şi specificului dezvoltării istorice a spaţiului Pruto-Nistrean.

Arhitectura vernaculară a apărut şi s-a dezvoltat pe întreg teritoriul Republicii Moldova, unde au existat zăcăminte de piatră, însă anumite condiţii istorice au ţinut-o în sfera anonimatului până la mijlocul sec. XX. Anturajul istoric n-a fost favorabil cunoaşterii acestui fenomen. Călătorii, care printre primii au semnalat aspecte mai relevante din cultura popoarelor în secolele XVII-XIX, n-au remarcat-o, pentru că între timp s-au modificat căile comerciale, fapt ce a impus strămutarea locului de amplasare a vechiului oraş Orhei, acesta fiind centrul unde s-a constituit arhitectura în piatră. În noua configuraţie a căilor de comunicare, după sec. al XVI-lea, cetatea Orheiului Vechi şi-a încetat existenţa. Zona Orheiului Vechi a devenit o fundătură unde rareori ajungeau călătorii.

Explicaţia descoperirii atât de târzii a arhitecturii în piatră transpare şi în modul de cunoaştere de către cercetători a altor domenii similare ale culturii populare. Acest proces, început în Moldova prin lucrarea *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir şi continuat tranşant din a doua jumătate a sec. al XIX-lea până în zilele noastre, a developat treptat componentele culturii autohtone într-o anumită consecutivitate. Procesul de atestare, documentare şi introducere în circuitul cultural-ştiinţific a început cu formele literare orale ale culturii, a continuat cu cele mai expresive genuri – covoarele, obiectele cioplite în lemn, portul popular, terminând cu cercetarea de către etnografi a documentelor mai greu surmontabile, între care, ultima, se înscrie arhitectura.

E necesar să ţinem cont şi de faptul că, pentru abordarea fenomenelor arhitecturale, cercetătorii trebuie să dispună de competenţe speciale. La început au fost luate în vizor arhitectura ecleziastică şi arhitectura urbană (cetăţi, case domneşti şi boiereşti, hanuri, ratuşe etc.). Arhitectura populară a devenit obiect de studiu abia la începutul sec. XX, însă şi atunci s-a dat prioritate cercetării arhitecturii populare în lemn. S-a considerat că ea ne reprezintă în mozaicul arhitecturii populare europene.

Primii cercetători care au pus în valoare particularităţile arhitecturii în piatră din spaţiul Pruto-Nistrean sunt academicenii Şt. Ciobanu (1924) şi P. Constantinescu-Iaşi (1932,1936), cercetătorii T.Iuculeţ (1927), F.Naumov (1950) şi N.Vladimirskaia (1950), lucrările cărora au atras atenţia comunităţii arhitecţilor asupra originalităţii domeniului. O contribuţie deosebită la documentarea arhitecturii în piatră a avut-o arhitectul A. Zaharov care, la îndemnul academicianului A. Şciusev, a reuşit să organizeze şapte expediţii în zona Orheiului Vechi între anii 1945-1954 şi să documenteze

fenomenul arhitecturii populare în piatră în perioada lui de graţie. În baza materialelor acumulate el a editat o lucrare notorie despre arhitectura populară în piatră, devenită una de referinţă pentru toate studiile ulterioare.

În monografia sa, A.Zaharov identifică reperele seculare ale acestei arte – cetăţile moldoveneşti, mănăstirile, bisericile, edificiile urbane. El consideră că extragerea masivă a pietrei a început în carierele din satele Basarabiei în anii ’20 ai secolului al XIX-lea, în legătură cu constituirea oraşelor, şi a sporit odată cu aprobarea planurilor de dezvoltare a oraşelor Chişinău (1834), Bălţi (1845) şi Bender (1871). În opinia autorului, tot în această perioadă a avut loc perfecţionarea tehnicii de dobândire a pietrei, prin utilizarea ferestraielor oţelite cu dinţi ascuţiţi pieziş.

Deşi A. Zaharov exprima speranţa că interesul sporit al comunităţii arhitecţilor faţă de arhitectura populară va contribui la confirmarea sau infirmarea supoziţiilor expuse privind apariţia prelucrării artistice a pietrei în satele moldoveneşti, studiile altor autori s-au bazat mai mult pe aprecierea vizuală a creaţiei arhitecturale şi mai puţin pe cercetări multiple pe teren. Cercetătorii care au scris pe această temă au urmat fidel principalele postulate ale lui A.Zaharov, chiar dacă ele aveau inadvertenţe privind originea fenomenului, fără a insista asupra extinderii investigaţiilor de teren pentru aprofundarea cercetării şi fără a surprinde avertismentul autorului care era conştient de compromisurile ideologice admise în lucrarea sa. Prin ideologie, care era vârful piramidei metodologice sovietice de atunci, toate relaţiile culturale erau reduse la schema împrumuturilor din cultura slavă. Iată de ce aproape toate lucrările consacrate culturii populare, editate până la 1990, au ca punct comun aceste afirmaţii.

Unul din cei mai prolifici autori, D. Goberman, a studiat aprofundat fenomenul artei şi arhitecturii populare, dedicând patru lucrări problematicii arhitecturii în piatră. Lucrările sale sunt foarte asemănătoare ca abordare. Autorul consideră, pe bună dreptate, prelucrarea artistică a pietrei în raioanele Orhei şi Dubăsari, mai exact în satele din josul Răutului şi de la mijlocul cursului Nistrului, drept unul din puţinele genuri de creaţie ţărănească păstrate în toată amploarea până în anii ’70 ai secolului XX. Cercetătorul apreciază calităţile excelente ale pietrei ca material de construcţie, demonstrând legătura între dezvoltarea prelucrării pietrei şi zăcămintele bogate de piatră calcaroasă din aceste locuri. În opinia lui D. Goberman, gospodăria moldovenească din zona pietrei reprezintă un ansamblu arhitectural desăvârşit ca amplasament al construcţiilor, articulare a formelor, proporţiilor şi a cromaticii în cadrul compoziţiei. El avansează ideea că scările, galeria şi stâlpii de dinaintea casei formează un ordin distinct, care determină în mare măsură caracterul arhitecturii populare în piatră.

Câteva decenii la rând a fost cercetată doar arhitectura în piatră din centrul republicii şi din locurile unde aceasta a fost extinsă. Şi istoricul de artă M. Livşiţ a studiat arhitectura populară în piatră din zona Orheiului în perioada dezvoltării şi pătrunderii ei în tot mai multe localităţi. Autorul a comentat şi a interpretat afinităţile dintre decorul arhitecturii în piatră şi decorul arhitecturii în lemn, accentuând că fenomenele arhitecturii populare în piatră sunt specifice inclusiv nordului

Gospodărie ţărănească tradiţională din satul Morozeni. Foto 1974, arhiva MNEIN, Chişinău

şi sudului republicii. Astfel, s-a atestat o evoluţie a cercetărilor, dar perceperea integrală a fenomenului s-a produs încet. În prestigioasa lucrare *Repertoriul monumentelor de arhitectură, cultură şi arheologie* (zona de nord), publicată în 1987 de Academia de Ştiinţe a Moldovei, au fost luate în consideraţie doar două mostre de arhitectură vernaculară în piatră – o başcă din satul Ţâra, r-nul Floreşti (Ion Gonţa), construită în 1924, şi crucifixele din cimitirul satului Cosăuţi. Sunt două mostre din multele posibile ce meritau să fie descrise într-un atare repertoriu.

Spre exemplu, în satul Ţâra, precum şi în satele învecinate Roşietici, Cenuşa, Ghindeşti, Dumulgeni, Rogojeni s-au păstrat multe mostre de arhitectură vernaculară (în jur de câteva sute de exemplare): băşti, fântâni, garduri, terase – valoroase ca expresie arhitecturală. În aceeaşi publicaţie sunt omise şi monumentele funerare de piatră. Cercetările ulterioare au completat uşor acest gol, iar subsemnaţii vor continua recuperările pentru a le reda locul binemeritat în contextul arhitecturii vernaculare în piatră.

Troiţă din s. Jeloboc, Orhei cu o compoziţie sculpturală a mironosiţelor

În ultimele decenii au fost depăşite deficienţele metodologice, s-au reafirmat tendinţele specifice cercetării obiective prin racordarea la izvoarele ştiinţei tradiţionale moderne şi au apărut posibilităţi de a discuta procesualitatea culturilor. Astfel, fenomenele culturii, inclusiv arhitectura în piatră, decorul în piatră au reapărut în programul preocupărilor ştiinţifice în anii ‘90 ai secolului XX graţie reorientărilor conceptuale şi metodologice. Şi-a propus să reevalueze creaţia arhitecturală în piatră în spaţiul Pruto-Nistrean dr. V. Malcoci, care a cercetat aspectele diacronice şi sincronice ale decorului arhitectural. Este de remarcat în acest context un studiu semnat de V. Malcoci despre arhitectura populară de la Orheiul Vechi apărut în limba franceză. În studiu sunt analizate şi interpretate motivele decorative ale coloanelor de casă şi ale stâlpilor de poartă într-un context interdisciplinar, capabil să le facă relevante semnificaţiile străvechi. Dar autorul porneşte de la aceeaşi idee, ca şi cercetătorii anterior amintiţi, că în arhitectura populară ţărănească piatra a început să fie folosită pe larg ca material decorativ abia către sfârşitul secolului al XIX-lea. Astfel încât unele aspecte ale evoluţiei arhitecturii vernaculare în piatră au rămas neelucidate până în prezent.

Aşa cum au atestat-o şi au descris-o cercetătorii Şt. Ciobanu (1924), T.Inculeţ (1927), P.Constantinescu-Iaşi (1932,1936), F.Naumov (1950), N.Vladimirskaia (1950), A. Zaharov (1960), D.Goberman (1967, 1970, 1975, 2004), M.Livşiţ (1971), Z.Moiseenco (1973) şi G.Constantinova (1986) în plin secol XX, această arhitectură – uimitoare prin integritatea şi maturitatea sa artistică, funcţionând plenar într-un mediu ţărănesc – a fost apreciată în mod controversat. Era considerată inedită, nemaiîntâlnită în alte părţi. În baza ei s-a formulat chiar ideea existenţei aşa-numitului *ordin arhitectural moldovenesc,* ceea ce presupune întrunirea unor caracteristici deosebite de celelalte ordine. În acelaşi context ea era interpretată ca fiind un produs tardiv, creat la sfârşitul sec. al XIX-lea sub influenţa arhitecturii clasice ruse urbane. Aceste afirmaţii necesită a fi analizate, pentru că se referă la problema apariţiei arhitecturii populare în piatră. Mai exact, ele vizează arhitectura în piatră de la Orheiul Vechi ca fiind cea mai reprezentativă şi care a fost cercetată în mod preponderent. Conform opiniilor acestor cercetători, deplasarea meşterilor orheieni ar fi impulsionat crearea celorlalte centre de prelucrare artistică a pietrei. S-a promovat un demers cu tentă difuzionistă asupra fenomenului, ceea ce nu corespunde relaţiilor culturale.

Cele mai recente cercetări în domeniu au dezvoltat şi aprofundat studierea aspectelor artistice

ale arhitecturii populare în piatră, propunând o perspectivă de cercetare complexă a acesteia şi a reprezentărilor promovate prin intermediul ei .

În noul context se impune a fi tratată şi problema împrumuturilor culturale. Au existat permanent schimburi culturale dintre arta şi arhitectura populară şi cea aparţinând claselor dominante sau a celor culte. Acestea din urmă, fiind cosmopolite, au ştiut să preia elemente din toate domeniile expresive ale culturii pentru a crea opere de notorietate şi anturaje de prestigiu, corespunzătoare statutului lor. Ele au preluat şi din arhitectura populară ceea ce au considerat că le-ar reprezenta sau ar fi mai expresiv. La rândul lor, şi ţăranii s-au inspirat din cultura celor avuţi, pentru că tot ei erau executorii respectivelor creaţii. Este important să ţinem cont de aceste schimburi când discutăm despre modul în care s-a dezvoltat arhitectura vernaculară în decursul veacurilor. Într-o altă relaţie apare şi afirmaţia repetată, formulată în virtutea metodologiei tributar-ideologice, privind împrumuturile culturale, inclusiv în arhitectura populară, doar din cultura slavilor. Prin această constantă ideologică, în modelele ştiinţifice se încearcă o ierarhizare a culturilor, o subordonare culturală. În realitatea culturală, procesele au fost mult mai complexe şi niciodată unilaterale.

Analizând prin noua prismă constituirea remarcabilelor tradiţii ale arhitecturii în piatră din zona Orheiului Vechi, ca să începem de la ea, se poate observa că aceasta n-a apărut pe loc gol, ci a avut multe precedente. Arheologii au atestat aici construcţii de piatră încă din antichitatea geto-dacică: citadela, sanctuarul şi case ale nobililor, toate situate pe promontoriul de la Butuceni. Ele au prilejuit destule probleme de cercetare arheologilor privind modul cum au arătat în sec. IV-III î.Hr., când aveau rosturi practice. În baza pieselor atestate, s-au făcut reconstrucţii ce atestă probitatea unei gândiri arhitecturale incontestabil elevate. Apoi au continuat să ofere mostre de construcţii în piatră oraşele care s-au succedat în aceeaşi zonă, pe teritoriul cunoscut actualmente sub numele de Peştera sau Orheiul Vechi. În sec. al XIV-lea aici a fost edificat şi a cunoscut o înflorire deosebită oraşul oriental al Hoardei de Aur – Şehr al Djadid, sau, în traducere din mongolă – Oraşul Nou, cu o arhitectură urbană în piatră impunătoare, de la care s-au păstrat ruinele Palatului Hanului, cele ale hanurilor (caravanseraiurilor), băilor. Tătarii-mongoli s-au retras repede din aceste locuri şi deja documentele din sec. al XV-lea amintesc despre oraşul Orheiul Vechi, iar mai târziu – de oraşele Movileşti şi Peştera (sec. al XVI-lea), care au lăsat ca mărturie urme ale unor construcţii relevante din perspectivă arhitecturală: cetatea medievală, Palatul Pârcălabului, bisericuţa de piatră etc. În vremuri imemoriale, au fost cioplite în piatra stâncilor satului Butuceni şi complexe rupestre monastice, din care trei au ajuns până în zilele noastre. Astfel, în aceste locuri arhitectura în piatră a fost un bun cultural al tuturor celor care au dorit să capteze în construcţii rezistenţa şi elocvenţa pietrei: citadini şi ţărani, laici şi călugări, localnici, dar şi al celor veniţi la un „popas istoric”. Prestanţa arhitecturală multiseculară a fost întreţinută cu ajutorul localnicilor. Pentru că ei au fost constanta dintotdeauna a istoriei locale şi naţionale. Comunităţile de aici, având modele de arhitectură deosebite, au generat, au adaptat, au sintetizat şi au promovat esenţe artistice pe care le-au considerat valoroase şi au creat *arhitectura de Orheiul Vechi.*

Trăind în imediata apropiere a stâncilor de piatră, acceptându-le ca pe o realitate geografică necesară, integrându-le creator modului de viaţă, sătenii au folosit piatra, dezvoltând, mai mult decât în alte centre, tehnicile şi instrumentele pentru prelucrarea ei, variind construcţiile, spaţiile, suprafeţele şi decorul din piatră.

Localnicii s-au identificat prin creaţiile din piatră, dând localităţilor Morovaia, Butuceni, Brăneşti, Furceni şi Trebujeni o înfăţişare exclusivă, proprie doar acelor spaţii. Nu era necesar să împrumute meşteri, stiluri din alte ţări, pentru că le aveau cu prisosinţă aici. Făcute din piatra locurilor, indiferent cui aparţineau, mai devreme sau mai târziu aceste creaţii deveneau un bun cultural al tradiţiei locale. Prin această logică s-a constituit fenomenul arhitecturii în piatră de la Orheiul Vechi.

Prelucrarea pietrei ca meşteşug popular îşi păstrează actu-

Stâlp de poartă, s. Visoca, Soroca

alitatea în cercetările recente. Studiul etnografului Vasile Munteanu din Iaşi trasează evoluţia pietrăritului în Moldova de dincolo de Prut, ceea ce poate contribui la elucidarea legităţilor comune care au determinat dezvoltarea mai multor activităţi de prelucrare a pietrei la nivelul Moldovei istorice.

Arhitectura populară în piatră a fost studiată de mai mulţi autori, care au cuprins elemente definitorii ale acestei tradiţii, au pus în valoare experienţe, practici, segmente ale dezvoltării unui meşteşug greu de practicat. Precum era şi firesc, o bună parte din autori au descris aspectele artistice ale acestei arhitecturi. Ele erau evidente, clare, prezente în mai multe localităţi, de cele mai multe ori cu mici deosebiri de la una la alta.

Trebuie să precizăm că la început a fost remarcată arhitectura vernaculară din zona Orheiul Vechi, care este expresivă, distinctă, şi mai târziu – cea din întreg spaţiul Pruto-Nistrean. Importante ca pietrele într-o construcţie, aceste contribuţii fundamentează şi conturează opera cercetării arhitecturii vernaculare în piatră, lăsând loc şi pentru noi elaborări, destinate să definitiveze modelul ei ştiinţific. În această lucrare, în baza studiului materialului de teren, reprezentativ sub raport cronologic şi geografic, s-a demonstrat că arhitectura vernaculară în piatră este un fenomen de largă cuprindere, de profundă originalitate autohtonă, alimentat cu aluviuni culturale în dezvoltarea sa istorică.

Centralizând o experienţă multiseculară, apreciem că obiectele din piatră au fost utilizate:

1. În locurile unde rezistenţa obiectelor este pusă la încercare venind în contact direct cu apa (colacul de fântână, ulucele de la fântână şi izvoare, treptele pentru a accede şi coborî înălţimi).

2. În locurile ce fac distincţia dintre lumea morţilor şi cea a viilor (deasupra sau la capul mormintelor, în jurul lor), ca semn de separare a celor două lumi, de reglementare a relaţiilor dintre ele, sau, în accepţie mai modernă, al neuitării.

3. Un al treilea domeniu de utilizare a pietrei la diverse construcţii ţinea de modul de viaţă al celor mai înstăriţi oameni din comunitate: preoţi, dascăli, boieri, nobili care recurgeau la piatră pentru a-şi confirma prestigiul social.

Arhitectura vernaculară în piatră a avut ca suport dezvoltarea acestor trei domenii de funcţionare a pietrei în societatea tradiţională. Ea a valorificat posibilităţile fiecărei sfere, asigurând interacţionarea permanentă dintre ele. Am relevat etapă cu etapă ascensiunea pietrei în sfera culturală, punctând calea unui proces destul de anevoios. Am constatat că în Republica Moldova, între fluviile Răut şi Nistru, se află zona Orheiul Vechi în care populaţia rurală a folosit piatra în construcţia locuinţelor din cele mai vechi timpuri. Către sec. al XIX-lea aici s-a cristalizat un stil de arhitectură ţărănească din piatră, foarte expresivă în raport cu arhitectura de lemn tradiţională din celelalte zone etnografice. Ea apare ca o replică în piatră a formelor arhitecturii de lemn. Tot aici s-a reuşit constituirea unui order de arhitectură ce are toate componentele orderelor clasice. Este unicul caz în Europa, când s-a reuşit această performanţă în cadrul unei comunităţi ţărăneşti restrânse, în plin Ev Mediu.

Revoluţia industrială din a doua jumătate a sec. XX a oprit atât evoluţia orderului, cât şi şansa afirmării sale în mediile arhitecturii urbane. În ultimele decenii acest stil de arhitectură a intrat în declin.

Despre piatra de calcar din spaţiul nostru s-a afirmat, pe bună dreptate, că este un material de construcţie excelent: rezistent la acţiunea factorilor naturali, se supune lesne prelucrării şi-i relativ uşor, având calităţi termoizolante deloc neglijabile în condiţiile climaterice de la noi. Nuanţele naturale deschise, uneori cu degradeuri abia sesizabile şi factura granulată, o

Poartă tradiţională, s. Morovaia, Orhei

prezintă drept un material cu calităţi decorative deosebit de valoroase.

Orheiul Vechi este cel mai vechi şi cel mai extins centru, cu cea mai mare diversitate de creaţii arhitecturale. El formează o zonă în care intră următoarele sate: Brăneşti, Butuceni, Morovaia, Trebujeni, Păhărniceni, Piatra, Jeloboc, Peresecina. Subscriu acestei zone satele Ivancea şi Susleni, unde tradiţia s-a extins mai târziu. Prin includerea Peisajului Cultural Orheiul Vechi în lista Patrimoniului Universal UNESCO se va putea contribui la conservarea acestor monumente.

Impunerea acestui centru şi cristalizarea stilului său specific de arhitectură nu a fost întâmplătoare. Dimpotrivă, a avut premise istorice: prezenţa mai multor meşteri aduşi de Hoarda de Aur în sec. al XIV-lea, cristalizarea către sec. al XV-lea a aşa numitului stil moldovenesc şi amplificarea lui graţie existenţei în spaţiul Pruto-Nistrean a altor centre medievale importante de extragere şi prelucrare artistică a pietrei (Hotin, Gordineşti, Cosăuţi, Cetatea Albă).

Subsemnaţii au urmărit pentru prima oară în literatura de specialitate geneza şi evoluţia arhitecturii vernaculare în piatră din spaţiul Pruto-Nistrean în toată varietatea formelor sale, răspândirea ei în strânsă legătură cu dezvoltarea tehnicilor de extragere a pietrei şi a instrumentelor, între care un rol important are apariţia şi utilizarea în sec. XV-XVI în Moldova feudală a beschiei de o singură mână cu pânză oţelită, care a revoluţionat tehnicile de extragere şi prelucrare artistică a pietrei de calcar.

Au fost identificate etapele de extindere a Orheiului Vechi ca centru de iradiere a modelului arhitectural şi stabilite particularităţile mai mari sau mai mici ale celorlalte centre. Arhitectura vernaculară în piatră cercetată este rezultatul unei specializări în prelucrarea pietrei, începând de la desprinderea blocului de piatră din stâncă, continuând cu modelarea pieselor arhitecturale îndelung, intens, programat elaborate. Această arhitectură este expresivă, originală, dezvoltată plenar ca fenomen artistic şi-i firesc integrată în peisajul cultural rural.

17 000 de imagini culese de autori din arhive, colecţii muzeale şi în satele din toate zonele Republicii Moldova fac proba unei civilizaţii a pietrei. Este o modalitate de a cunoaşte, a aprecia şi a susţine acest domeniu de unicitate în Europa.

Bibliografie

T. Inculeţ, *Pietrele moldoveneşti ale cimitirului ortodox din Chişinău,* Chişinău 1927.

Paul Constantinescu-Iaşi, Cimitire vechi, în: Viaţa Basarabiei, nr. 11, 1932, p.19-25; ibidem, Cruci de piatră şi de lemn, în: Viaţa Basarabiei, nr. 12, 1932, p. 15-16; ***ibidem,*** *Basarabia arheologică şi artistică*, Chişinău 1936, p. 49-55 unde autorul atrage atenţia cititorilor asupra valenţelor artistice deosebite ale pietrelor şi crucifixelor din zona Orheiului.

Фьодор Наумов, *Архитектурнi деталi з каменю-черепашника в народнй архiтектурi Молдавii*. «Вiсник Академiї архiтектури УРСР», 1950, №.4.

Н. Н. Владимирская, *Народное жилище в центральных районах Молдавии, în:* Жилой дом. Вып. 2, Москва, 1950.

Александр Захаров, *Народная архитектура Молдавии. Каменная архитектура центральных районов,* Москва, 1960, 93 p. şi 104 desene şi imagini fotografice.

Давид Гоберман, *Молдавский ордер*, în: Декоративное исскуство СССР, № 2, 1967, p. 2-6; ***ibidem,*** *Каменный цветок Молдавии*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970, 30 p, 70 ill.; ***ibidem,*** *Po Moldavii,* ed. „Iskustvo", Leningrad 1975 p. 34-55, 80-90; ***ibidem,*** *Troiţele moldoveneşti*, ed. „Iskustvo Rossii", Sankt Peterburg, 2004.

Матус Ливщиц, *Декор в народной архитектуре Молдавии*, Кишинев, 1971.

Vitalie Malcoci, *Decorul arhitectural în piatră din arta populară moldovenească (sfârşitul sec. al XIX-lea –sec. XX),* ed. Ştiinţa, Chişinău, 2000, 96 p. cu 148 de imagini şi 56 desene alb-negru.

Zoie Moiseenco, *Arhitectura selskih jilîh domov Moldavii*, ed. Cartea Moldovenească, Chişinău, 1973.

Галина Константинова, *Поэтика молдавского народного зодчества,* Ed. Literatura artistică, Chişinău, 1983.

Eugen Bâzgu, Mihai Ursu, *Arhitectura populară din zona Orheiului Vechi,* Chişinău 2005, p. 1-10.

Vasile Munteanu, *Pietrăritul tradiţional din Moldova,* în: Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei, vol. II, Iaşi, 2002, p. 221-248.

Eugen Bâzgu, *Semnificaţii mito-simbolice ale pietrei,* în: Destin Românesc, Chişinău, nr.2, 2001.

Alexei Zagaevschi, Vasile Zagaevschi, *Cosăuţi, comună din preajma cetăţii Soroca,* Chişinău 2005, p. 277.

Vitalie Malcoci, *Gordineşti – centru de prelucrare a pietrei din nordul Moldovei,* în: Arta – 94, ed. a Institutului de Istorie şi Teorie a Artei. Seria artă plastică, arhitectură, Chişinău, 1994, ***ibidem,*** *op. cit.,* 2000.

Eugen Bâzgu, *Influenţe orientale în arhitectura vernaculară de piatră din yona Orheiului Vechi,* în: Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradiţional, Chişinău 2007.

.***Ion Dron,*** *Enigma toponimului Orhei*, în: Destin Românesc, 1999, nr. 3, p. 5; *Idem - Există oare în Republica Moldova localităţi cu nume de origine maghiară?* în: ***Ion Dron,*** *- Studii şi cercetări,* Chişinău 2001.

Nicolai Raevskii, *Toponime de origine iranică şi turcică,* în: Limba şi literatură moldovenească, 1964, Chişinău, nr.1.

Nicon Zaporojan, Gheorghe Rusanov, *Narodnâe tradiţii v arhitekture Moldavii,* Chişinău 1988.

PROSOPUL MOLDOVENESC: DIVERSITĂȚI FUNCȚIONAL-TEHNOLOGICE ŞI DECORATIV-SIMBOLICE

Dr.etnolog ***Elena POSTOLACHI***

MOLDOVAN TOWEL: FUNCTIONAL-TECHNOLOGICAL VARIETIES AND DECORATIVE-SYMBOLICAL

Towels represent a large research domain on way of living, on popular traditions. They form an inexhaustible source of information in which is reflected the aesthetic feeling of people.

Depending on functional criterion we distinguish the next typological groups:

1. *Towels for domestic usage;*
2. *Towels to apparel the dwelling;*
3. *Towels as apparel;*
4. *Different types of towels used in ceremonials and rituals.*

In the article there are analyzed the contributions of some authors in domain, and it is shown the present situation in the development and usage of white domestic textures.

Între cele peste şaizeci de grupuri tipologice de țesături, caracteristice modului de viață al moldoromânilor dintre Prut şi Nistru în secolele XIX – XX, o semnificație aparte o au prosoapele lucrate manual. Ele prezintă o categorie deosebită de urzeli albe, realizate manual în baza unei programări tehnico-decorative anticipate care în final îi determină proporțiile şi forma dreptunghiulară, decorul şi factura țesăturii.

Selectarea tematică a prosoapelor tradiționale pentru o succintă descriere pe paginile unei reviste ştiințifice nu este nici ocazională şi nici întâmplătoare. Țesutul manual a fost cea mai răspândită ocupație a femeilor, formând aşa-numita industrie textilă casnică. Datorită ei, femeia producea absolut toate țesăturile necesare casei, aducând şi un beneficiu important la bugetul familiei. În medie pe an într-o gospodărie țărănească se confecționa: un covor, un val de țol de 50 de „coți", un val de pânză pentru piese de uz casnic, decorative şi de vestimentație. Se broda şi se croşeta un şir de obiecte decorative (prosoape, fețe de masă, mileuri), acumulându-se în casă o zestre impunătoare de valori tradiționale care satisfăceau anumite necesități utilitar-decorative, de ritual, vestimentare, daruri ş. a. Fiind un domeniu foarte important şi imens în ocupațiile populației rurale băştinaşe, prosopul a înmulțit şi dezvoltat permanent tezaurul național de valori populare caracteristice etnosului românesc din partea locului.

Constatăm însă o realitate în ştiința etnografică a Moldovei, care urmează să fie luată în vedere şi pusă în discuție obiectivă: arta populară decorativ-aplicată, patrimoniul material de creație populară care numără peste 70 de domenii meşteşugăreşti artistice, formând în ansamblu imaginea etnică a mentalității şi talentului moldovenilor, exprimată printr-o bogată diversitate de forme şi expresii culturale, până în prezent, pe parcursul unui secol nu şi-au găsit o nişă specială şi continuă de cercetare ştiințifică. Unele articole şi studii pe această temă nu sunt multilaterale şi pe deplin satisfăcătoare. Numai câteva genuri de artă populară s-au bucurat de modeste reflectări în publicații tematice şi generalizatoare (arta covorului, costumului, ceramicii, ştergarelor, alimentației). Genurile de artă populară decorativ-aplicată au rămas să fie cercetate sporadic, de la caz la caz, promovarea lor a rămas la discreția autorilor şi nu este determinată de un program ştiințific bine argumentat, centrat pe cercetarea-dezvoltarea şi promovarea valorilor culturii etnice naționale, a ocupațiilor tradiționale etc.

Atenționarea asupra acestui domeniu reprezentativ al artei populare, în permanentă mişcare şi schimbare, corespunde întocmai pozițiilor cheie reflectate în *Convenția privind protecția şi promovarea diversității de expresii culturale*, adoptată la Paris, la 20 octombrie 2005. În ea se recunoaşte „importanța cunoştințelor tradiționale ca sursă pentru bogăția imaterială şi materială şi, în particular, pentru sistemele de cunoştințe ale popoarelor autohtone, contribuția lor pozitivă la dezvoltarea durabilă, precum şi necesitatea de a asigura protecția şi promovarea lor într-o manieră adecvată" (Convenția. 2005, p. 1).

Tot aici se regăsesc obiective şi principii directoare, unul dintre ele afirmă: „promovarea respectului față de diversitatea expresiilor culturale şi conştientizarea valorii acestei diversități la nivel local, național şi internațional" (Convenția, p. 3).

Prin urmare, analizând un şir de programe naționale, Convenția, dar şi alte strategii privind dezvoltarea culturii naționale, se poate constata că în Moldova de câteva decenii se accentuează un proces intens de dispariție a valorilor autentice, de abandonare şi neglijare a cunoştințelor în materie de artă populară. Prin date concrete pot afirma că renumitele valori naționale moldoveneşti, precum covorul tradițional („vechi basarabean"), a dispărut. Sporadic în unele sate (din nordul şi centrul Moldovei) se mai aleg unele covoare „contemporane", influențate de tradiția covoarelor orientale cu denumirea motivelor: *Podnosul mare, Podnosul mic, Pluşul, Persițca, Turețca veche,* sau evenimente actuale (*Dansatoarea, Festivalul,*

Grădina publică şi a.). Mai sunt şi câteva meşteriţe care ţes prosoape „contemporane", utilizând o tehnică simplă de ţesut şi fire de bumbac de fabrică îmbinate cu fire metalice, cu trandafiri aleşi cu fire de lână sau fire sintetice, având o ţesătură rară şi puţin practică, înfrumuseţată cu horboţele „rare" şi necalitative, deseori din fire sintetice.

Unele cercetări la temă

Până în prezent nu există claritate în determinarea terminologică şi tipologică, tehnologică şi decorativ-funcţională, zonală, a prosopului moldovenesc ca piesă de creaţie populară manuală, ca obiect de valoare patrimonială cu multiple funcţii utilitar-decorative, simbolice şi de comunicare a unor mesaje.

În ciuda faptului că astăzi există unele studii consacrate ştergarelor, prosoapelor moldoveneşti (S.Şaranuţă, Z.Şafransky, M.Ciocan şi a.), problema particularităţilor etnice ale acestor importante grupuri de obiecte de artă populară rămâne în mare parte nedeterminată. Autoarele amintite merită multă admiraţie pentru faptul că au adunat un bogat material tematic pe teren, din colecţii muzeale şi au încercat să le sistematizeze, încercând să evidenţieze o serie de articole ţesute şi piese confecţionate din pânzeturi. Astfel, Z.Şafransky a supus sistematizării diferite piese după funcţia lor, după materia primă şi decor, după proporţii

Prosop decorativ de nuntă ţesut în 4 iţe şi brodat, înfrumuseţat cu colţuri şi dantelă croşetate

şi terminologie. Însă la clasificarea în subtitlu de „ştergare" nu pot fi incluse absolut toate tipurile de ţesături albe dreptunghiulare din fibre vegetale. De asemenea, provoacă nedumerire tălmăcirea originii denumirilor moştenite şi împrumutate ale ştergarelor, geneza lor, care nu este definitivată (p. 45-47). În lucrarea indicată cu denumirea *Ştergarul tradiţional moldovenesc* vei afla în principiu despre prosoapele de dincolo de Prut, mai puţin despre cele din Basarabia şi nu vei afla desluşit totuşi care sunt particularităţile lor etnice. Nu este specificat faptul că nu toate formele de pânzătură pot fi considerate ca fiind ştergare. Iar unele informaţii mai mult derutează decât lămuresc cititorul.

O altă lucrare importantă este catalogul *Ştergare moldoveneşti* (sf. sec. XIX – înc. sec. XX) Chişinău, 2003, elaborat de muzeograful M.Ciocanu, pregătit în baza colecţiilor Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală care cuprindea la acel moment peste 600 de exemplare, inclusiv 477 ştergare cu descriere. Lucrarea conţine imagini color şi negru-alb a 174 din cele mai reprezentative piese. Succint şi la obiect, autoarea mai întâi informează cititorul despre istoricul constituirii colecţiei de ştergare vechi, cu etapele de colectare a obiectelor de artă populară, cu metodele de cercetare şi descriere a pieselor.

În continuare, în lucrare se dă o caracteristică generală a situaţiei terminologice a ştergarelor raportate la zonele de răspândire, oferindu-se scurte precizări ale unor trăsături specifice.

Bogata colecţie de piese muzeale au creat posibilitatea de a analiza direct şi a scoate în evidenţă unele particularităţi tipologice şi zonale, tehnologice şi decorative, terminologice. Potrivit autoarei: „deosebirile mai importante se referă la dimensiuni, materia primă, tehnică, denumiri, ornamentică şi cromatică. Mai puţin relevantă este diferenţa privind funcţionalitatea ştergarelor" (Ciocanu, 2003, p. 10).

Se mai arată, de asemenea, că mai multe izvoare (publicaţii, colecţii muzeale, Atlasul limbii Moldoveneşti...) „atestă o largă răspândire a ştergarelor şi o amplă varietate a denumirilor lor: ştergar, şervet, prosop, peşchir, mâneştergură, năframă, maramă, ştergar de cap, cârpă de cap, pânzătură de cap, prosop de cap, petic, boccea, zolnic, leşier etc." (Ciocanu, 2003, p. 11). Reiese că toate acestea sunt „ştergare", dar au denumiri locale. Însă nu e cazul să fie numite toate ştergare. Din unele motive cercetătoarele precedente utilizează mai puţin denumirea de prosop, în pofida faptului că acesta „are o extindere masivă, cuprinzând întreg centrul republicii... În ultimul timp, devine tot mai insistentă tendinţa de a utiliza cuvântul „prosop", acesta fiind considerat termen generic doar pentru piesele de ritual" (Ciocanu, 2003, p. 11).

Prezintă interes informaţiile despre procedeele

tehnice de realizare a ştergarelor: simple, ridicare, nevedite, alese, brodate, croşetate şi a. În partea textuală a catalogului autoarea face o tălmăcire a pieselor dreptunghiulare de tip „ştergar" şi funcţiile lor simbolice în cadrul multor ritualuri de familie.

Nu poate fi trecută cu vederea broşura *Prosoape populare moldoveneşti* (S. Şaranuţa, 1969), care este una dintre primele publicaţii speciale consacrate popularizării prosopului moldovenesc.

Prosopul moldovenesc ca valoare artistică populară s-a bucurat de mediatizare şi atenţie din partea multor cercetători, care indirect se întâlneau cu funcţia acestor piese artizanale (Zelenciuc V., Loscutova L., Livşiţ M. ş. a.).

Evident că cercetările efectuate au pus o bază informativă, au ajustat un volum mare de materiale de teren, de studii ale colecţiilor muzeale etc., care vor asigura posibilitatea unei perfectări tipologice şi concretizări în plan terminologic şi tehnico-decorativ al ţesăturilor din fibre vegetale. Clasificarea efectuată şi nomenclatorul de piese incluse în definiţia „ştergarelor", neclaritatea dintre particularităţile pieselor date, abundenţa de denumiri locale ridică multe întrebări.

Ţesăturile de casă şi sistematizarea lor

După cum am amintit, în sec. XIX-XX, în comunităţile rurale dintre Prut şi Nistru, în condiţiile de casă s-au produs manual peste şaizeci de grupe mari de ţesături. Fiecare din ele avea denumirea şi funcţia sa, tehnica de lucru, materia primă, proporţiile şi decorul corespunzător funcţiei aplicative. Acestea sunt covoare alese, lăicere, pânzeturi, şăiacuri, păretare, cuverturi, catrinţe etc.

Încerc să motivez că efectuarea unei clasificări definitive a ţesăturilor tradiţionale de casă, ca şi a altor domenii artizanale, nu este definitivă, fiindcă ele depind de mulţi factori (materia primă, tehnica execuţiei, cromatica şi motivele ornamentale etc.), de talentul şi gustul fiecărui meşter realizator. În literatura de specialitate nu există un principiu unic de clasificare. Printre primii care a încercat să elaboreze o clasificare a covoarelor moldoveneşti a fost D.Goberman, care a evidenţiat „războiul", „păretarul", „lăicerul", „ţolul" (Goberman, 1960, p. 20).

Însă nu este corect a include „ţolul", "macatul" şi „păretarul" în categoria covorului ales, precum şi a exclude din tipul de covor aşa piese precum „cerga" şi „niţurca" aleasă, sau „pocrovăţul", „covorul ales în bumbi" şi a.

Efectuarea clasificării obiectelor de artă populară, în cazul dat a ţesăturilor manuale, poate fi efectuată după principiul complex de includere în analiză a tuturor factorilor structurali. Complexitatea clasificării se determină prin existenţa diferitor facturi ale ţesăturilor, nenumărate procedee tehnice şi decorative, diverse funcţii aplicative şi simbolice.

Bazându-mă pe monografia consacrată ţesăturilor populare – „Moldavscoe narodnoe tcacestvo XIX – nac. XX v." (Postolachi, 1987, pp. 86-175) şi experienţa în sistematizare, pot menţiona că în acest domeniu foarte complicat, în scopul determinării trăsăturilor etnice specifice. e necesar ca toate materialele să fie supuse unei analize structural-morfologice în plan istorico-evolutiv şi arealo-comparativ.

Mai întâi, clasificarea după multiple criterii (materie primă, tehnică, decor, factură, proporţii, funcţie, perioadă etc.) şi analiza pe verticală permit a evidenţia schimbările în timp şi sub aspect social, economic, iar comparaţia în timp şi spaţiu cu etniile vecine pe aceleaşi criterii, plus cartografierea, permit a găsi particularităţile etnice şi trăsăturile comune pe anumite poziţii cu cultura altor etnosuri.

Suprapunerea tuturor rezultatelor de pe diferite criterii au arătat că ţesăturile moldoveneşti de orice natură atrag după sine câteva criterii-aspecte. Dintre toate criteriile, de bază este în primul rând funcţia obiectului, care atrage materia primă, apoi proporţiile, factura şi decorul (desenul şi coloritul), apoi alte aspecte cu caracter zonal.

Pornind de pe aceste poziţii, toate ţesăturile, textilele (inclusiv ştergarele, prosoapele) pot fi clasificate în câteva categorii:

- ţesături pentru vestimentaţie (prosop, ştergar de îmbrobodit, învelitoare de cap, ştergar de braţe, maramă);
- ţesături utilitar-decorative pentru împodobirea locuinţei (prosop de perete, prosop sau ştergar la icoană, prosop la grindă sau coardă, prosop decorativ de haine, prostire de perete);
- ţesături de uz casnic (zolnic, leşier, mânăşterguri, strecătoare, ştergărel pe coşul de Paşti);
- ţesături decorative de ceremonii şi ritualuri (prosoape de nuntă: prosoape de nuni, prosop de staroste, ştergare la moşi, ştergare la schimbul de colaci cuscrilor, prosopul miresei, prosopul mirelui, ştergar la „spălatul mâinilor" la nuni, ştergare şi

Set de şerveţele ţesute şi brodate. Complet brodat de V.Iarovoi

ştergărele „punţi" de înmormântare şi ştergărel-pomană, ştergar „altiţă" etc.

În funcţie de aceste categorii, se selecta materia primă pentru ţesături, inclusiv ştergare şi prosoape. Deja se subînţelege că „prosopul" parţial diferă de „ştergare", el este mai lung (până la 4 m) şi mai lat ≈ 80 cm, decorat frumos cu diferite motive după tematică (fitomorfe, aviomorfe, cosmomorfe, scheomorfe, geometrice) în 2-3 culori, precumpăneşte alb şi crem. Materia primă folosită e calitativă, subţire, uneori şi borangic, îmbinată cu fire mai groase. Este finisat cu horboţică lată la capete, sau din 3-4 părţi. De fapt, prosoapele sunt cele mai preţioase şi se folosesc la cele mai importante evenimente, unde servesc ca etalon-marcă a identităţii sociale, simbol de mare cinste şi onoare pentru unele persoane deosebite. Ştergarele, şervetele sunt mai simple ca ţesătură, mai des sunt vrâstate în 3 scaune (3 grupe de vrâste unite prin simetrie). La ceremonii ştergarele sunt mai multe la număr şi de numărul lor depinde voia bună a nuntaşilor, cărora li se oferea acest cadou semnificativ de onor.

După caracterul factural-decorativ şi tehnica de confecţionare sunt cunoscute: prosoape vrâstate, prosoape „cadrilate", prosoape „iţate" sau în „ozoare", în „nividitură", „ridicate", „alese", „brodate", „ajurate", combinate. Ultimele îmbină câteva procedee tehnico-decorative la ţesut: ţesut simplu, iţat şi ales.

În sudul Moldovei mai des se întâlnesc prosoape din fire de borangic şi bumbac, sunt mai lungi şi mai late, au factură decorativă ajurată, cu motive fitomorfe, avimorfe, geometrice alese cu o faţă şi a., care alternează cu vrîste facturale sau motive mici de culoare albă sau crem.

Prosoapele, ştergarele au fost şi rămân să poarte anumite funcţii comunicative despre femeia care le-a făcut şi destinaţia lor, despre cei care le folosesc, despre mesajele lor simbolice ca marcaj social. Ele au ocupat un loc de bază în pregătirea zestrei fetelor. Numărul lor în diferite zone era diferit. Cele mai multe prosoape şi ştergare manuale s-au folosit în centrul şi sudul Moldovei, ajungând în anii '60 ai sec. al XIX-lea 200-250 de unităţi, de unde a şi apărut aşa numitele „nunţi albe". Numărul mare a provocat decăderea lor artistică, iar astăzi locul lor, mai ales în oraşe şi centre raionale, îl ocupă dantele late sintetice de import care arată degradarea tradiţiilor şi gusturilor noastre.

Observaţi cum s-au schimbat tradiţiile

Făcând o analiză comparativă a fenomenului de creaţie a valorilor de artă populară din sec. XIX – încep. sec. XX cu situaţia de astăzi, şi a utilizării valorilor decorativ-aplicative (covoare, ţesături, broderii, croşetării, port popular şi a.) în mediul de trai şi ceremonialuri, constatăm cu durere în suflet un proces intens şi multilateral de dezicere, de părăsire şi neglijare a valorilor autentice, de lepădare de tradiţiile ocupaţionale creatoare, de

Secvenţă din „Casa mare" a Moldovei la Expoziţia Mondială EXPO-2000 Hanovra (prosop la icoană)

încetare de a crea obiecte – valori estetice unice. Apreciez această stare de lucruri ca fiind un act de trădare a tradiției, de nendreptățire a generațiilor precedente, care au selectat fir cu fir cele mai reuşite practici tehnologice şi decorative. Ai impresia că pe nimeni nu interesează, nu-l doare sufletul pentru că am părăsit, am neglijat mărgăritarele artistice lăsate ca moştenire, ca zestre de strămoşii noştri. Şi o parte din vină o poartă cei care au desconsiderat etnologia, au marginalizat-o şi n-au înțeles-o, nu au văzut posibilitățile ei de cercetare – renaşterea valorilor umane.

Care sunt cauzele dezicerii societății moderne, a comunității rurale de tradițiile etnice seculare? Cauze sunt mai multe şi de vină suntem noi. Sunt absolut convinsă că dezvoltarea continuă şi durabilă a unei culturi etnice, a valorilor tradiționale, de fapt, trebuie să constituie esența unei strategii şi politici culturale în țară. Este un proces dirijabil, care poate fi impulsionat prin diferite forme şi acțiuni, programe concrete şi reale de cointeresare şi promovare, susținere şi protejare etc. Țin să menționez doar câteva, pe care le cred foarte actuale, şi anume: trezirea conştiinței naționale, a demnității etnice, educația generației tinere în baza valorilor naționale şi universale – cunoaşterea etnografiei popoarelor şi culturii lor etnice şi promovarea respectului față de cultura fiecărei etnii, inclusiv a celei băştinaşe.

Educarea interesului pentru cunoaşterea şi continua dezvoltare a valorilor culturale (materiale şi imateriale – spirituale), asigurarea acestui proces cu bază materială şi susținere largă (instalații, instruire, materiale, găsirea pieței de realizare, de utilizare, promovarea formelor reuşite de instruire prin diferite activități de popularizare, concursuri, etc.).

În politica culturală a statului astăzi merită să fie cuprinse toate domeniile de creație populară, în special cele care creează şi produc bunuri, care asigură unele ocupații utile şi de larg folos (nu numai cântec, dans şi folclor, nu numai artă profesionistă – pictură, grafică, tapiserie, teatru etc.). Dacă tineretul ar fi avut unele cunoştințe tehnologice artizanale şi ar fi fost asigurat cu condiții de creație (ateliere, materie primă, piață de desfacere, manifestări de cointeresare, organizare de centre de instruire şi perfectare a unei Agenții naționale ştiințifico-metodice, materiale informative: arhive, fonduri tematice, cataloage, albume, monografii, echipe de metodişti – experți), astăzi mulți din ei ar fi rămas acasă şi ar fi muncit în mici întreprinderi pentru prosperarea familiei şi a valorilor patrimoniale care formează imaginea țării. Am fi oprit astfel parțial şi migrația.

În ştiința academică, din păcate etnografia, arta populară decorativ-aplicată, valorile naționale materiale ale băştinaşilor moldoveni nu prezintă un domeniu special de cercetare, deşi o merită în primul rând şi apoi să se urmărească procesele interetnice şi influențele etnoculturale. E logic ca arta profesionistă să se bazeze parțial şi pe valorificarea şi modernizarea unor tradiții ale artei populare. Faceți o analiză a obiectelor ce ne înconjoară, a produselor textile, vestimentare etc., a piețelor de desfacere şi aproape că nu veți găsi magazine cu valori de artă populară, cu produse autentice. Veți căuta mult în casele noastre de la țară o „casă mare" cu piese de artă populară, o „stivă de zestre" cu țesături tradiționale şi foarte greu veți găsi-o, fiindcă țesăturile albe, pânzeturile şi covoarele moldoveneşti sunt îndosite, pentru că „ nu-s la modă". Ce-s mai la modă, covoarele turceşti din fire sintetice? Ce sunt mai la modă: dantelele sintetice cu care se leagă astăzi nănaşii la nuntă, vorniceii şi druştele de onoare decât prosoapele moldoveneşti țesute cu dragoste şi cu multă înțelepciune de mamele şi bunicile noastre? Ele au folosit pentru țesutul lor fire naturale ecologic curate, lăsându-ne opere de rafinată cultură, în care putem citi şi descifra multiple informații şi mesaje simbolice. Oare toate aceste valori de manoperă nu merită să fie cercetate şi descoperite, păstrate şi actualizate?

E nevoie de analize reale şi programe obiective pentru a constata care sunt problemele etnologiei şi domeniile ei de cercetare. Trebuie să vedem, care sunt posibilitățile etnografiei, cum poate să contribuie aceasta la dezvoltarea culturii, economiei, educației etc.? E nevoie de un Program Național de studiere, dezvoltare şi promovare a valorilor populare.

Literatura selectivă

Ciocanu Maria. Ştergare moldoveneşti (sf. sec. XIX – înc.sec. XX). Colecțiile muzeului. Catalog, Lyceum, Chişinău, 2003.

Convenția privind protecția şi promovarea diversității de expresii culturale. Paris, 20 octombrie 2005.

Filipescu D., Gavriliu J. Textilele României. Bucureşti, 1939.

Marinescu M. Arta populară românească. Țesături decorative. Cluj-Napoca, 1975.

Nistoroaia G.H. Ştergare populare. Bucureşti, 1975.

Şofransky Z. Ştergarul tradițional moldovenesc. Bucureşti/Chişinău, 2002.

Гоберман Д. Ковры Молдавии. Кишинев, 1960.

Лукьянец О., Калашникова Н. Молдавские коллекции в собраниях Государственного Музея Этнографии народов СССР. Кишинев, 1990.

Зеленчук В., Постолаки Е. Ткачество// Молдаване: Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977 с.

Зеленчук В.С. Молдавский национальный костюм. Кишинев, 1985.

С.Шарануцэ. Просоапе популаре молдовенешть, Кишинэу, 1969.

Постолаки Елена. Молдавское народное ткачество (конец XIX нач. – XX вв.), Кишинев, 1987.

PRODUSE ALIMENTARE ŞI BUCATE ÎN CADRUL CEREMONIALULUI DE CĂSĂTORIE

Valentina IAROVOI

ALIMENTS AND DISHES IN WEDDING CEREMONIALS

In the article there are presented briefly the significations of traditional food in wedding ceremonials. There are also mentioned in evolution the changes that took place in the XXth century in making food and attendance at weddings on various stages or rites that involve significant messages and symbols.

Dintre obiceiurile legate de viaţa familiei cel mai important şi mai spectaculos este, fără îndoială, nunta. *Atât prin proporţiile ce le ia, cât şi prin conţinutul ei deosebit de bogat şi complex, nunta poate fi socotită drept cea mai însemnată dintre manifestările noastre artistice populare* (Istoria, 1964, p. 37).

Datorită caracterului spectaculos, nunta a atras atenţia unor cercetători fie din domeniul istoriei, ca Dimitrie Cantemir (Cantemir, 1916, p. 227-233), fie din cel al etnografiei şi folclorului, precum Elena Sevastos (Sevastos, 1889) şi S.Fl.Marian (Marian, 1890), care au elaborat spre sfârşitul secolului trecut primele studii de sinteză cu caracter istorico-etnografic comparativ despre nunta la români.

Nunţile, de regulă, se făceau şi se fac pe parcursul anului, în trecut în zile de duminică, cu excepţia perioadelor de post. Cele mai multe se joacă toamna şi iarna. O explicaţie ar fi multitudinea de produse alimentare şi bucate, care în aceste anotimpuri sunt mai multe şi se păstrează mai bine.

Anumite ritualuri tradiţionale implică neapărat pâinea, fapt consemnat în oraţii. Cele mai importante oraţii la nunta moldovenească sunt: la „schimbul de daruri” între mire şi mireasă, rostite de vornicei în numele lor; la „iertăciune” spusă de vornicel sau chiar de mire şi mireasă când aceştia îşi iau rămas bun de la părinţi, înainte de a pleca la cununie; la „colăcărie” ce se spune la poartă, când soseşte alaiul mirelui.

Când mirele deja gătit cu nuntaşii lui se ducea, de exemplu, la casa miresei, se apela la obiceiul „ruperea colacului”. Un colac al mirelui sau al miresei era rupt în bucăţi şi aruncat oaspeţilor „spre fericire”. Mai ales se străduiau să prindă şi să mănânce din colac fetele, acesta fiind un semn de grabnic măritiş. Unul din colacii mirilor se păstra un timp în familia tinerilor ca simbol al binelui şi fericirii.

Acest obicei avea mai multe variante şi aproape în fiecare localitate a Moldovei se desfăşura în mod deosebit. În unele sate mirele arunca colacul în sus şi cine-l prindea – îl lua sieşi. În alte sate oaspeţii mirelui înconjurau mirele de trei ori, după ce ridicau colacul de asupra capului. Până a fi rupt colacul, mirele trebuia să treacă de trei ori pe sub colac. În unele părţi colacul era rupt nu deasupra mirelui, ci deasupra capului miresei. Schimbul colacilor consemna un început de legământ între două neamuri unite printr-o nouă familie.

Destul de frecvent este obiceiul „întâlnirea mirilor în curte, trecând pe sub un colac, ţinut de către părinţii mirelui sau de doi vornicei” (Dicţionar, 1989, p. 477).

Potrivit tradiţiei, „pocloanele” conţineau doi colaci „gemne”, pantofi, broboadă pentru mireasă. Darul depindea de situaţia materială a mirelui. În orice ritual al nunţii pâinea sau colacul constituia atributul principal la nunţile moldovenilor, de unde şi varietatea mare de forme ale colacilor din aceste momente ritualice.

Privitor la alimentaţia din cadrul nunţii, scriitorul moldovean G.V.Madan ne-a lăsat date importante, menţionând un fel mai rar întâlnit la basarabeni: „cele două pâinişoare sunt de aceeaşi mărime şi formă, din acelaşi aluat şi, ca să se ştie care-i a mirelui şi care-i a miresei, se pune pe aluatul unuia un bob de piper negru şi dacă se întâmplă că una din pâinişoare creşte mai tare şi alta nu, atunci înseamnă că unul va avea noroc şi altul nu” (Madan, 1938).

Etapa prenupţială

Una din primele încercări de a lega o căsătorie era "peţitul", când starostele ales de băiat se ducea cu o ploscă de vin la părinţii fetei.

Colac de nuntă

În unele zone ale României starostele venea la pețit cu o ploscă şi un măr umplut cu bani de la cavalerul de însurătoare. Fata ori accepta şi lua mărul, ori nu – şi atunci mărul era întors îndărăt (Marian, 1995, p. 86).

De asemenea, o masă pregătită îi aşteaptă pe pețitori – părinții băiatului, câteva rude, care vin la părinții fetei cu o ploscă cu rachiu, la logodnă sau la înțeles (ziua credinței). Băiatul, părinții lui şi pețitorul sunt puşi în capul mesei şi ospătați cu diferite bucate.

Bucate alese şi gustoase se pregăteau în casa băiatului, când veneau părinții miresei cu părinții săi „la răspuns" sau, cum se spune în Bucovina, „cu vederea" şi „înțelesul", „aşezarea pentru nuntă". Dar, de fapt, dacă tinerii şi părinții fetei se înțelegeau cu aşezarea nunții, logodna cu toată înțelegerea avea loc la părinții fetei. La logodnă veneau părinții mirelui cu rude, prieteni şi aduceau cu ei un colac mare „pupăză", care era împodobit cu mere, pere, nuci, brânză etc.

După ce mai discută la logodnă, unul din bătrâni ia o farfurie cu grâu în care pune inelele fetei şi a băiatului. Le ascunde în grâu (simbol al belşugului) şi-i îndeamnă pe tineri să le caute. Are loc schimbul de inele ca semn de credință. Tinerii iau câte o mână de grâu şi aruncă în casă în cruciş, restul grâului fiind păstrat până la „colăcărie". Toți cei prezenți sunt serviți la masă cu bucate, beau şi se veselesc, chiar şi cu lăutari. La logodnă au loc înțelegerile despre ziua nunții, proporțiile ei, bucatele şi bucătăresele, se aleg nuni, se înțeleg despre numărul de legători, prosoape, daruri, zestre.

În sat sunt femei care se pricep foarte bine, după cum spune S.Fl.Marian „...la prepararea bucatelor populare la nunți, mai ales la nunțile cele de frunte, unde este vorba de a cerne în răstimp de câteva zile covețe întregi de făină, de a coace mai multe cuptoare de pâine, colaci, cozonaci, mălaie, plăcinte, babe, învârtite şi alte copturi, se fac mai multe turte de tocmagi sau tăieței, apoi bureței, sarmale, găluşte, răcituri şi altele. De asemenea, se fierb oale întregi de zeamă pentru nuntaşii adunați, mamele mirilor trebuie din timp să se îngrijească şi să-şi ia şi pe alte femei într-ajutor, ca toate copturile şi fierturile acestea să le poată găti la timpul cuvenit (Marian, 1995, p. 170).

Aceste femei sunt „bucătărese". Când pregătesc bucatele, copturile şi mâncărurile pentru nuntă, ele au şi câteva „ajutoare" dintre rudele şi vecinele fetei şi ale băiatului, care vin la ajutat.

În timpul nunții, când dau bucatele la masă, bucătăresele fac o mulțime de glume.

Un obicei legat de începutul pregătirilor bucatelor pentru nuntă la moldoveni, în etapa de pregătire, este coacerea pâinii şi colacilor de nuntă. Acest obicei este înregistrat ca „ziua cernutului", „ziua sătelor", „pornitul sătelor". Se cerne făina pentru pâine şi colacii de nuntă. Despre acest obicei aminteşte şi Dm.Cantemir (Cantemir, 1716, p. 144-145).

În satele Țaul, Plopi, Corbu din r-nul Donduşeni a fost înregistrat „pornitul satelor", care se efectua în felul următor. În ziua de joi (fiindcă e zi plină şi cu noroc), erau chemați doi copii – o fetiță şi un băiețel, cărora li se da o sită legată cu panglică roşie. În ea erau puse monede, făină şi ei împreună cerneau prima sită cu făina, apoi monedele şi le luau lor. Era important ca anume copiii să înceapă pornitul satelor, apoi continuau fetele. În centrul Moldovei acest obicei se numeşte „cernutul făinii".

Despre această primă-făină cernută din „ziua cernutului" aminteşte şi S.Fl.Marian, afirmând o superstiție pe care o descrie în felul următor: „că miresele din unele părți ale României îndatinează, la ocazia cernutului de a face o azimă (pâine) pe nişte desagi, iar după ce se cunună mănâncă amândoi mirii din acea azimă, anume ca să țină unul la altul, cum se ține o desagă de alta" (Marian, 1995, p. 190).

În ziua nunții

Timpul cel mai potrivit la popoarele romanice pentru petrecerea nunților este toamna, în câşlegile de iarnă, după ce se termină lucrările de câmp şi a fiert vinul în butoaie.

Pe timpuri, tineretul care venea dimineața sau seara în ajun la mireasă sau mire „nu veneau cu mâna goală", dar aduceau respectiv nişte daruri – „cinste", de obicei, acestea erau produse alimentare: făină de grâu, brânză, găini, ouă, mere, nuci, colaci, etc. Acestea erau primite de părinți sau de druşte şi puse la locul lor.

Tot cu dulciuri, fructe prin vornicelul mirelui erau trimise darurile pentru mireasă: rochia, pantofii, şalul şi nimitețul miresei.

Mireasa de asemenea trimite daruri-schimburi pentru mire (cămaşă, un brâu şi o pereche de pantofi.

Aceste daruri însoțite de produse alimentare delicioase se întâlnesc la toate popoarele din peninsula Balcanică şi alte popoare.

În ziua nunții dimineața tatăl sau un frate al miresei, după ce druştele au gătit-o, îi potriveşte o pernă sau o scoarță pe scaun la masă pentru a-i pune cununa pe cap şi a o binecuvânta. Pe masa acoperită cu fața albă se aşează 4 jămne cu câte o mână de grâu pe ele.

În continuare urmează datina când mireasa îşi cere iertare şi binecuvântare de la părinți prin intermediul conocarului, care spune orația respectivă. Mireasa se ridică de pe scaun şi se aşează părinții ei care țin o pereche de colaci şi o solniță cu sare pe brațe. Mireasa îngenunchează înaintea

părinţilor săi, îşi cere iertare dacă a greşit. Părinţii binecuvântează fiica lor cu colaci şi sare.

La casa mirelui în ziua nunţii de dimineaţă are loc "bărbieritul" lui de un bărbier. După ce a fost bărbierit, mama sau cineva din rude îi pune pe cap un colac învelit într-un prosop nou, pe care i-l trimise mireasa împreună cu schimburile. Colacul şi prosopul le primea bărbierul. Apoi mirele îmbrăcat era aşezat la masă.

Obiceiul bărbieritului se întâlneşte îndeosebi în centrul Moldovei şi în unele sate el se făcea sâmbăta seara împreună cu prietenii, care erau cinstiţi. Şi tot sâmbăta seară avea loc în satele din centrul Moldovei „lăutoarea miresei".

Din partea mirelui la mireasă doi oameni aduc un colac numit „pupăză" şi care are o formă împletită, alungită, ca de o jumătate de metru. La poartă o dau voinicelului miresei spre a o da miresei, care o împarte fetelor. În unele sate cu venirea alaiului mirelui la mireasă avea loc "schimbul colacilor" la poartă.

La mireasă are loc „masa mică" cu mâncăruri mai mult reci şi numai câteva calde. Înainte de a începe nunii, tineretul, rudele a gusta din bucatele de pe masă, colăcerul mirelui spune una din oraţii privitor la bucatele de pe masă:

„...Să-ndrăzniţi şi să luaţi
Din bucate să gustaţi
Din pâine şi din sare
Din masa Domniilor-sale
Că nu-i un rând de bucate
Că sunt nenumărate"

Din păcate, în izvoarele scrise rar când se întâlneşte vreo denumire de mâncare, dar numai „bucate".

Peste tot în Moldova, când mireasa pleacă din casa părintească la cununie şi apoi la mire, mama miresei aruncă grâu şi dulciuri (să-i fie viaţa bogată şi dulce).

Masa mare

În ziua când mirele şi-a adus mireasa acasă, adică duminica, după ce toată ziua se veselesc, dansează, seara se face *masa mare*, cu toţi invitaţii la nuntă. La masa mare după regulile din bătrâni ale românilor tineretul n-au participat nicicând, după cum afirmă şi S.FI.Marian": ... la această masă nu se află nici o fată şi numai rar câte un fecior, ci numai bărbaţi şi neveste. Iar feciorii se află când sunt foarte aproape înrudiţi sau în locul părinţilor bolnavi..." (Marian, 1995, p. 462). Această regulă era păstrată şi la nunţile moldoveneşti până în anii '70 ai sec. XX.

Din cele scrise de S.Fl.Marian – la masa mare mirii şi nunii se aşezau în capul mesei. Pe de o parte – stăteau cei din partea mirelui, pe de alta – cei din partea miresei, iar la mijloc – şedeau cei din partea nunului. Pe masă în faţa fiecărui oaspete se punea câte un cozonac şi o bucată de pâine, iar la mijlocul mesei mai multe pahare şi şipuri cu vin sau rachiu, precum şi farfurii cu răcituri. Nuntaşii închinau câte un pahar, apoi se aducea borş de pasăre cu tocmăgei sau tăieţei, pe urmă găluşte. După aceasta se dau plachii, uneori făcute cu orez, dar de mai multe ori amestecat cu bulgur, şi cu păsat, apoi vin fripturile" (Marian, 1995, p. 462).

Mâncărurile din cadrul nunţii se deosebeau după numărul şi calitatea lor, precum şi după tehnica pregătirii. Se pregătesc şi în prezent – mâncăruri reci, calde, dulci, băuturi.

Venirea rudelor apropiate la nuntă cu colaci acoperiţi cu ştergar, s. Ţaul, Donduşeni, 1995 (prosop decorativ deasupra uşii).

La moldoveni s-a înrădăcinat o ordine a servirii bucatelor la masă. Se servesc mai întâi bucatele reci, apoi calde şi la sfârşit cele dulci. Fiecare nuntaş are tacâmul, furculiţa şi paharul său. Astăzi acest etichet respectă norme igienice şi este mai frumos decât în trecut, când serveau dintr-un pahar şi fără farfurie de servit.

Paul de Alepo scrie

despre rânduiala mesei în ţările române, subliniind că „în Moldova bucatele erau puse unele lângă altele” (Călători, 1968, v. 6, p. 296).

Mâncărurile reci, aperitivele şi băutura se aranjează pe masă înainte de a se aşeza oamenii la masă. Astăzi la *masa mare* împreună cu cei căsătoriţi vine şi tineretul, fiindcă este evitată „masa tineretului” care în trecut se făcea înainte de „masa mare”.

Mâncărurile reci sunt aranjate pe farfurii cât mai frumos şi atrăgător, în aşa fel ca oaspeţii, prin frumuseţea lor exterioară, precum şi după mirosul şi gustul lor, să fie ademeniţi de a gusta din fiecare şi după aceasta să poată aprecia dibăcia celor ce le-au pregătit. Ca bucatele să fie frumos aranjate, trebuie să fie puse în farfurii bune. Mâncărurile reci se aranjează în timp ce nuntaşii se veselesc, dansează. La început se pun pe masă salate şi ghiveciuri de legume, ciuperci, diferite bucate din carne: mititei, salamuri, saltison, rulade; scrumbii (afumate şi sărate) etc. Numărul bucatelor reci ajunge la circa 15-20 feluri. Ele sunt aranjate în aşa fel, ca să fie uşor de ajuns de pe masă. Sunt diferite reguli şi forme compoziţionale de aranjare a bucatelor: „în zigzag”, „buchete”, „floare” etc. Coloritul şi varietăţile gustative reflectă un diapazon destul de larg.

Astăzi s-a mărit cu mult numărul invitaţilor la nuntă. Dacă în trecut nu treceau de o sută, apoi acum o nuntă mică se socoate cu numai 200 de persoane. Astăzi sunt nunţi unde numărul invitaţilor trece de 5-6 sute şi mai mult. Cât de greu nu ar trăi ţăranul, dar când face o nuntă, apoi o face după toate regulile.

În cadrul *mesei mari,* înainte de a aduce mâncărurile calde se aduc şi se joacă „darurile”. Părinţii fetei şi a mirelui, ajutaţi de rude, aduc darurile pentru nuni: doi colaci mari, din aluat dulce şi aromaţi, înfrumuseţaţi cu flori, spice din aluat, acoperiţi adăugător cu 2-4 prosoape, o bucată de material sau un covor, toate acestea se joacă în dans de „hostropăţ” şi apoi se dăruiesc nunilor. Colacii nunilor erau cei mai mari şi frumoşi, după cum afirmă şi S.Fl.Marian: „...se închină nunului doi colaci frumoşi mari şi făcuţi din mai bine de o baniţă de făină de grâu spălat şi două pahare de vin unul pentru nun şi altul pentru nună” (Marian, 1995, p. 476).

Dacă nunul are copii, apoi se aduc daruri şi pentru ei.

Apoi se aduc daruri pentru fraţii şi surorile mirelui. Dacă are mătuşi şi moşi mirele – li se dăruiesc prosoape, cămăşi, brobozi. După aceasta, are loc *schimbul de colaci* între cuscri. Ei schimbă reciproc câte o pereche de colaci, acoperiţi cu prosop şi cămaşă bărbaţilor şi material de rochie „cuscrelor”.

După toate acestea, masa continuă, se aduc mâncărurile calde. Şi numaidecât masa caldă începe cu aducerea sarmalelor de către bucătăreasă şi ajutoarele sale.

În prezent, înainte de a pune pe masă mâncărurile calde, mai întâi se iau farfuriile goale şi cu mâncărurile reci, lăsând numai salatele de legume.

După spusele unui călător străin, Del Chiaro, „la curţile boierilor moldoveni era un vechi obicei atât la banchetele solemne de la Curte cât şi la nunţile boiereşti, să nu se ridice farfuriile de pe masă, când se schimbau felurile de mâncare, ci se puneau una peste alta, cât era masa de lungă. Astfel se făcea un edificiu de farfurii aşa de înalt, încât boierii comeseni, chiar stând în picioare (cu prilejul închinărilor de pahare) nu se puteau vedea dintr-o parte în alta a mesei. Dar acest obicei a fost cu timpul părăsit, pentru a înlătura orice neplăceri” (Chiaro, O lume, p. 22).

Mâncărurile calde se dau într-o rânduială anumită. După tradiţie la moldoveni masa caldă începe cu servirea sarmalelor, după care se aduc şi celelalte feluri de bucate: pârjoale, cighiri, găini umplute, pulpe de găină fripte cu mere coapte, babă albă şi babă neagră etc. În centrul şi la sudul Moldovei este tradiţional că la nuntă se pregăteşte năut cu carne de pasăre, ce nu se întâlneşte la nordul republicii.

Mâncărurile calde, după credinţa unor popoare, sunt pentru meseni „curate” şi „ocrotitoare”, posedă o putere de fertilitate, căci sunt pregătite la foc (Tocarev, 1957, c. 65-70).

După ce s-au dat „fripturile”, începe ritualul *primirea paharelor*, adică „dăruirea tinerilor”. Primul închină paharele nunul şi nuna. Ei pun bani pe un talger, unde este o bucată de pâine şi sare, dăruiesc cadouri tinerilor. După nunul mare ia paharele starostele şi procedează la fel. Apoi urmează părinţii mirelui şi a miresei, după care rudele apropiate ale acestora. Starostele are grijă ca banii de pe talger să fie acoperiţi cu o hrincă de pâine şi o năframă şi anunţă de fiecare dată cine câţi bani a pus.

În trecut, la nuntă oamenii donau tinerilor oi, purcei, viţele, grâu, făină. Fiecare dăruia cât putea pentru că aceste daruri erau pentru începerea unei vieţi noi a tinerilor însurăţei. Produsele alimentare jucau, deci, un rol de echitate financiară.

Banii adunaţi de la toţi nuntaşii se numără de nun şi nună şi se dau miresei, care îi pune în sân, tradiţie ţinută din trecut.

În cadrul nunţii la masa mare este un obicei străvechi, cunoscut la moldoveni, când *se aduce găina*. Aceasta este pusă pe o farfurie, împodobită cu flori şi este adusă special nunului cu un cântec special cântat de către femeile ce au adus-o. Pentru aceasta nunul trebuie să le cinstească, să le plătească, iar găina trebuie împărţită şi tinerilor.

După cum afirmă V.N.Toporov în cartea „Mifi narodov”, acest obicei folosit în cadrul nunţii

simbolizează fertilitate (Toporov, 1982, p. 308-310).

Studiul comparativ al acestui obicei, în paralel cu ritualurile asemănătoare ce se desfăşurau în vechime la diferite popoare, arată că împărțirea bucăților de găină este o evocare a vechiului *ritual de ofrandă*, care trebuia să îmbuneze zeii şi să aducă fericire familiei (Folclorul, 1979, p. 35). În obiceiurile din sec. XX acest ritual vechi şi-a pierdut semnificația magică şi s-a transformat într-o acțiune mai mult distractivă, dar păstrându-şi momentul când este adusă găina.

Masa se încheie *cu dulciuri, copturi, prune negre fierte*, umplute cu miez de *nucă şi ornate cu frişca bătută*.

Tradiția coacerii copturilor pentru nuntă e foarte veche şi era întâlnită aproape la toate popoarele de pe întreg spațiul balcanic. Copturile se deosebeau nu numai prin conținutul lor, ci şi prin tehnologia pregătirii. Unele se prăjeau în ulei (aşa numiții prăjiței), altele se coceau în cuptor.

Cea mai frecventă la nunțile din trecut era învârtita, care se cocea cu brânză sau magiun, nucă pisată, se felia şi se punea în fructiere speciale pentru copturi.

Odată cu dezvoltarea alimentației publice, au început cu încetul să se folosească şi copturi cumpărate, bomboane.

Dar dacă e să vorbim de tradițiile ce s-au păstrat, vom constata că moldovencele sunt destul de ingenioase. Tot ce apare nou în felurile de bucate sau dulciuri, ele sunt primele care le experimentează. Astfel au fost adoptate dulciurile de la nordul Moldovei, în special Donduşeni, Drochia, Râşcani, tortele cu diferite denumiri ce sunt apreciate de toți care le gustă. La o nuntă se coc cel puțin 4-5 cuptoare de prăjituri, iar numărul tortelor ajunge la 40-50, care mai depinde şi de numărul nuntaşilor.

Cu toate că este un cult al dulciurilor, trebuie să menționam că şi aici, ca şi în alte domenii, se face abuz. Un exemplu de „kitsch" sunt coşulețele pentru dulciuri din zahăr pudră şi gelatină sau coşulețele coapte din şuvițe de aluat, care nu sunt nici practice, şi nici igienice.

Mierea şi nucile au fost componente ale copturilor, dar au avut o funcție simbolică aparte în cadrul ceremonialului de nuntă. În multe raioane din Moldova tinerii când veneau de la cununie, erau serviți cu miere şi nuci, ca să le fie viața dulce şi bogată. Acest obicei e pe larg cunoscut şi la alte popoare: ruşi, ucraineni, bieloruşi, bulgari etc.

În tradiția populară transmisă din generație în generație, obiceiurile de nuntă s-au prezentat ca cele mai bogate şi mai diverse acte ritualice.

În mentalitatea populară nunții i se acordă un loc deosebit, fiind unul din momentele de cea mai mare responsabilitate în viața omului.

De-a lungul secolelor, obiceiurile moldoveneşti de nuntă au asimilat diverse elemente, comune pentru un şir de popoare din Europa, dintre care: obiceiuri foarte vechi, chemate să contribuie la fertilitatea solului; stropitul cu apă în calea tinerilor în ziua nunții; semănatul cu grâu etc.

Au apărut în cadrul ritualului de nuntă la moldoveni precum, şi la unele popoare din Europa de sud-est sub influența ritualurilor vechi greco-romane un şir de obiceiuri, cum ar fi de exemplu, servirea cu miere de albine ca mijloc de urare de bine şi fericire a tinerilor.

Tipice pentru ritualul moldovenesc, ca şi la alte etnii, sunt obiceiurile: servirea cu bucate, multiple ritualuri legate de folosirea pâinii, unele dintre ele fiind de caracter magic, altele cu sens de daruri obişnuite. Pe baza obiceiurilor de „răpire", „răscumpărare a miresei", obiceiuri larg răspândite în Europa – apar în ceremonia nunții moldoveneşti aşa ritualuri cum sunt: „pocloanele", „conocăria", „vulpea", „găina" etc. la care sunt anexate anumite produse alimentare şi bucate (colaci, boabe de grâu, vin, dulceață, miere, nuci etc).

În perioada formării definitive a tradițiilor naționale moldoveneşti (sec. XVII-XIX) în ritualul de nuntă pe primul plan stau particularități specifice naționale.

În ritualul de nuntă în multe obiceiuri rolul central îi revine pâinii. Acțiunile de dăruire a colacilor, schimbul de colaci între mire şi mireasă aveau semnificația sacră, chemată să consfințească căsătoria cu pâine ca simbol al rodniciei şi belşugului şi întărirea sau stabilirea noilor relații de rudenie. Aproape în toate cazurile, alături de pâine este țesătura, care respectă una din normele de igienă populară şi este un simbol sacru în credința populară cu multiple funcții comunicative.

Bibliografie

1. Istoria literaturii române. Bucureşti, vol. I , 1964. p. 37.

2. Toporov V.N.Petuh//Mifî narodov mira. M. 1982. T. 2. P. 308-310.

3. Folclorul obiceiurilor de familie. Chişinău. Ştiința. 1979. P. 35.

4. Dmitrie Cantemir. Descrierea Moldovei (1716), cap. XVIII. Despre obiceiurile de la logodnă şi nuntă", p. 227-233.

5.Elena Sevastos. Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ. Bucureşti. 1889. Ed. Minerva. 1990.

6. S.F1.Marian. Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ. Ed. Academiei Române. 1890.

7. Dicționar de mitologie generală. Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică. Bucureşti. 1989. p. 477.

8. G.V.Madan. Hai cu nunta.//Din viața Basarabiei. 1938.

9. Călători străini despre Țări Române. Vol. 6, 1978, p. 296.

10. Chiaro Del. O lume într-o carte de bucate... p. 22.

11. O pocitanii ognea. vezi S.A.Tocarev. Relighioznîe verovania vostocinîh narodov XIX-XX vv. M-L.1957. S. 65-70.

ELENA BONTEA ŞI MAGIA LUMINII

Dr. în studiul artelor ***Ludmila TOMA***

ELENA BONTEA, FIŞIER BIOGRAFIC:

1933 – la 10 noiembrie se naşte în satul Drăgăneşti, jud.Bălţi, Republica Moldova.

1957 – absolveşte Şcoala Republicană de Arte Plastice din Chişinău (astăzi Colegiul „A.Plămădeală”).

1957-1967 – colaborator ştiinţific, Muzeul Naţional de Artă din Republica Moldova.

Din anul 1960 paticipă la expoziţiile republicane şi internaţionale. Expoziţii personale la Chişinău (1985, 1986, 1996), Bamaco (Republica Mali, 1988), Neusied (Austria, 1995).

Distincţii: Premiul Naţional al Republicii Moldova (1996), Medalia „Meritul Civic” (1996), Maestru în Artă (2001), Premiul UAP pentru Excelenţă în Artă (2002).

Când vine vorba despre caracterul original al şcolii moldoveneşti de arte plastice, printre maeştrii notorii ai republicii neapărat figurează numele strălucitei creatoare Elena Bontea, pictoriţă cu un limbaj plastic absolut distinct. Percepţia sa de-o sensibiltate acută a lumii şi imaginaţia-i metaforică îşi găsesc exprimare prin mijloace artistice laconice – muzicalitatea compoziţiei şi culori purtătoare de lumină pură. Pânzele sale le deosebeşti uşor după intonaţiile specifice ale relatării artistice, o decenţă a expresiei care vine să armonizeze emoţiile palpitante.

Formându-se ca artistă în anii şaizeci, Elena Bontea a reuşit să parcurgă aceleaşi etape de creaţie ca şi colegii săi mai în vârstă – remarcabilii Mihail Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Ada Zevin. Interesul ei faţă de fenomenul expresiei figurative şi faţă de moştenirea culturală naţională a fost mereu alimentat de contactul cu artiştii din România, la început prin intermediul cărţilor, albumelor şi revistelor, apoi prin călătorii şi participări la taberele de creaţie.

Elena Bontea. ***Amintiri, amintiri...***, u/p, 1981

Procesul constituirii personalităţii artistice şi drumul vieţii au fost însă deloc uşoare. Anii de copilărie, pe care Elena Bontea i-a trăit în satul Drăgăneşti din nordul Moldovei, i-au fixat în memorie umagini pitoreşti ale naturii, melodii populare şi lucrări de-o rară frumuseţe ale meşterilor populari. Tot atunci ea a învăţat să toarcă, să ţese, să brodeze, a luat de la maica sa şi primele lecţii de desen. Iar apoi a început războiul, a venit foametea, boala şi vestea groaznică: întreaga familie i-a fost deportată în Bureat-Mongolia.

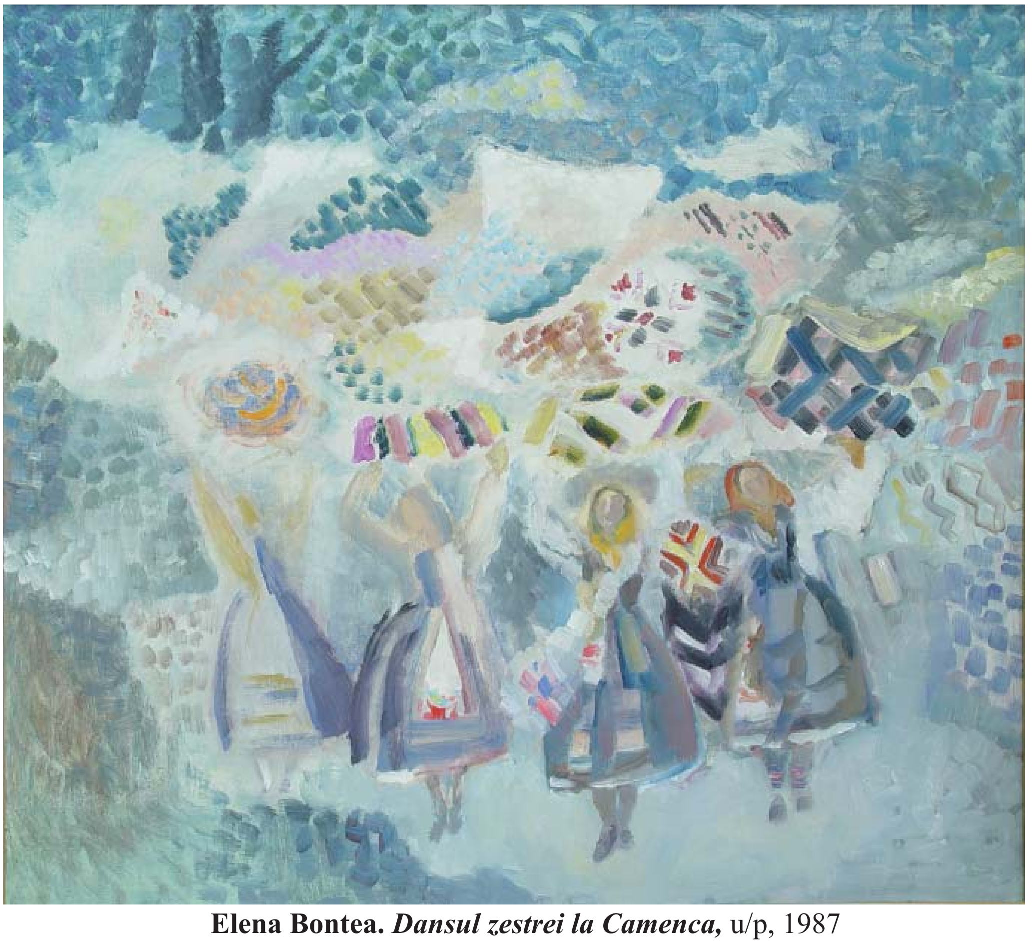
Transferându-se cu traiul la mătuşa („mama Ana”), în satul Tabăra din sudul republicii, Elena se angajează la fabrica de covoare de pe lângă mănăstirea de femei şi cu plăcere o ajuta pe meşteriţa care făcea cópii de pe icoane. Studii profesionale Elena Bontea le-a obţinut la Şcoala Republicană de Arte Plastice (1957, Chişinău) şi la Institutul „I.E.Repin” (1965, Sanct Petersburg). După ce a însuşit bazele artei plastice tonale, apropiate şcolii de la barbizon şi lui Nicolae Grigorescu, la începutul anilor şaizeci a început să studieze tradiţiile postimpresionismului şi fovismului.

Natură statică cu un covor negru, *Natură statică cu floarea-soarelui* (1964) surprind nu doar prin răsunetul coloristic pregnant, ci şi prin interpretarea originală a motivului etnografic. Naturile statice mai târzii ale Elenei Bontea reclamă simpleţe în selectarea obiectelor, care nu întotdeauna sunt inspirate din traiul ţăranilor, dar, precum susţinea plasticiana şi criticul de arte Ada Zevin, *există ceva care apropie natura percepţiei sale artistice de abordarea creatoare a artiştilor populari: în pictura sa domină deopotrivă aspiraţia nestrămutată spre simplitate, sensibilitatea faţă de material şi tendinţa de respingere a exceselor*. Iar acad. Mihai Cimpoi notează: *Regăsim, la ea, o discreţie contrapusă şocului, spectaculosului, un echilibru al viziunii picturale, exprimat şi prin tonurile calde, prin care respiră însăşi natura.*

Un loc aparte în creaţia Elenei Bontea îi revine portretului. Autoarea reproduce chipuri tipice din popor – *Mireasa din Camenca*, *Amintiri, amintiri...*, precum şi accentuat individuale. În seria de portrete ale scriitorilor moldoveni – Emilian Bucov, Nicolae Costenco, Arhip Cibotaru – o modalitate importantă de exprimare a stării sufleteşti a protagonistului sunt poza şi gestul. Substratul psihologic este amplificat şi aprofundat datorită culorilor, corelate la expresivitatea liniei. Astfel, în portretul lui Nicolae Costenco (1972), desenul pune în evidenţă trăsăturile chipului, plastica mişcării, iar unitatea gamei luminoase de culori predispune spre percepţia esenţei spirituale.

Printre cele mai importante creaţii ale Elenei Bontea se numără compoziţia *Malanca* (1971), aceasta impresionând prin grotescul personajelor, costumele şi măştile populare adecvate atmosferei, umorul teatrului popular. Atmosfera de carnaval este redată printr-un puternic acord coloristic, o dinamică aparte a liniilor şi tuşelor. Se impune sub aspect valoric şi lucrarea *Balada „Mioriţa”* (1978), consacrată inestimabilei perle a folclorului nostru naţional: spaţiul este tratat ca un fragment al *peisajului universal*, în care funcţionează forţele viguroase ale naturii şi converg evenimentele îndepărtate.

Multe dintre lucrările Elenei Bontea, care au multiplicat faima şcolii moldoveneşti de pictură, nu au fost preţuite pe timpuri pentru că sfidau canoanele realismului socialist. Anii care s-au scurs au dovedit viabilitatea artei profesate de Elena Bontea. Lucrările sale emană o continue prospeţime şi emoţia pulsează luminos în formele plastice. Iar operele din ultimii ani vădesc nu doar un nivel elevat de măiestrie, ci şi un spirit mereu în căutare.

Elena Bontea. *Dansul zestrei la Camenca,* u/p, 1987

PARTICULARITĂȚI STILISTICE ALE SPECTACOLELOR "REVIZORUL" PE SCENA CHIŞINĂUIANĂ

Elfrida COROLIOV

STYLISH PECULIARITIES IN THE PERFORMANCES INSPECTOR GENERAL (REVIZOR) IN THE THEATRES OF CHISINAU

In this article during the analysis of the styles peculiarities of the performances Inspector General by N.Gogol in the theatres Pushkin (1950, 1972), Ionesco (1997), Chehov (2009) is portraying human greed, stupidity, and the deep corruption of powers in different years in Moldova/

Stilul psihologic, fantastic-grotesc al comediei lui N.Gogol, mai bine de un secol şi jumătate, sub influența tradițiilor cultural-istorice, a condițiilor sociale, precum şi a individualității regizorilor, actorilor şi pictorilor-scenografi relevă, prin multiple aspecte, avariția şi corupția

Comedia lui N.Gogol "Revizorul" era privită de critica din anii '50 ai secolului XX ca o armă puternică "în lupta cu despotismul şi stupiditatea autocrației țariste" (1). Montarea piesei la Teatrul muzical-dramatic moldovenesc a fost considerată un eveniment important în viața culturală a republicii.

A.Lupan a apreciat la înalta-i valoare rezultatul muncii regizorului D.Bondarenco, căruia "i-a reuşit să dezvăluie corect conținutul social al piesei...". În centrul spectacolului s-a aflat Primarul în interpretarea lui E.Ureche, "însurit în rele", un burbon hâtru şi crud, care a reprodus esența respingătoare a conducătorului oraşului țarist – linguşitor şi corupt, un om care încalcă interesele poporului simplu" (2). O caracteristică acemănătoare a chipului creat de E.Ureche semnează şi B.Trubețkoi. "... În fața noastră apare "un adevărat escroc al escrocilor", capul acelei bande de birocrați, de conțopişti care jefuiesc poporul, fără a fi pedepsiți. Este grosolan ca un dobitoc, ignorant care îşi apleacă slugarnic gâtul său de bou în fața revizorului, dar, în acelaşi timp, impertinent, încrezut în sine în relația cu subalternii..." (3).

Stilul spectacolului a fost determinat, în mare măsură, de decorațiile şi costumele lui A.Şubin, prin care este reconstituită în cel mai meticulos mod epoca lui N.Gogol, fapt ce s-a bucurat de aprecierea criticilor (4). Actorilor, de asemenea, li se cerea un joc realist.

Montarea de către A.Băleanu a "Revizorului", sub conducerea artistică a lui V.Cupcea, în 1972, la Teatrul moldovenesc muzical-dramatic, a fost un eveniment important în viața culturală a Chişinăului. Începând cu anii '60, în presa sovietică s-au declanşat discuții aprinse despre "o nouă lecturare a clasicilor", înnoirea formelor scenice, introducerea simbolisticii. În acest context, "Revizorul" lui N.Gogol a devenit una dintre piesele cele mai frecvent montate.

Pentru N.Rojkovskaia şi V.Rojkovski aspectul principal în spectacol era transfigurarea caracterelor şi dezvăluirea prin aceste caractere a semnificației acțiunii scenice. Esența comicului în piesă, după ei, era "credința naivă a eroilor în existența sa pământească"(5). Stilul acestui spectacol a fost determinat, într-o anumită măsură, de scenografia lui A.Şubin. Conotația ştrengară a cititului "în mazăre", împrăştiată pe pereți, pe mobilă, pe fundalul cu reprezentarea grafică a provinciei județene, predispunea spre receptarea unei comedii vesele. Scara înaltă din casa Primarului oferea posibilitatea de a juca scene de comedie pe diferite nivele ale scenei. Scenografia a deveint astfel centrul de prezentare a unui caracter şi centrul stilistic al spectacolului. E vorba de Hlestakov în interpretarea lui V.Rusu. După cum scrie G.Danilova, pentru actor "acest rol a creat posibilitatea unei inovații cu adevărat uimitoare, virtuoase", el reuşind, "în policromia culorilor, a diverselor momente comice, a unor trucuri amuzante, a detaliilor, să învie geniala caracteristică pe care Gogol i-a dat-o lui Hlestakov" (6).

În acelaşi timp, tratarea rolului Primarului i s-a părut criticului discutabilă. "E.Ureche îl arată pe Primar la începutul spectacolului prea încrezut în sine, un om care judecă la rece, pe care vestea despre sosirea revizorului nu l-a speriat şi nu l-a alarmat, de parcă el are pentru asemenea cazuri un plan deosebit, magic-salvator. E greu să crezi că un asemenea Primar putea să-l ia drept revizor pe Hlestakov – V.Rusu: prea este evidentă nimicnicia acestui jalnic şiret cu cilindrul căzut pe nas, care, cu genunchii tremurând de frică, s-a pitit lângă uşă. Mai convingător e Primarul - E.Ureche în scenele finale, când mai întâi zboară pe aripile visului, iar apoi zboară în jos .., îşi pierde cumpătul. Şi necontenita lui "călcare în picioare" a liberalilor, pe neprins de veste, trece în dans..."(7).

N.Rojkovskaia şi V.Rojkovski îl descriu pe Primar "cu acelaşi păr tuns scurt, care încărunțeşte", bine făcut şi înalt, înzestrat cu un caracter viu şi complicat. "Acest om viguros, plin de o forță nestăpânită, este moale, bun , gingaş, încât pentru o clipă, sub fascinația sa, cade nu doar Osip, ci şi spectatorii din sală. Este naivă şi nemărginită credința lui în exclusivitatea propriului său destin "(8).

O asemenea interpretare a Primarului ca tipaj psihologic este susținută de jocul actorilor care au interpretat rolurile cinovnicilor. N.Danilova a relevat diversitatea caracteristicilor pe care le-au dat aceşti actori personajelor sale. În acelaşi timp, ea şi-a expus dorința ca, "în conformitate cu piesa, relațiile în "clanul" cinovnicilor să fie mai complicate, mai controversate". În opinia aceluiaşi critic, "din cauza unor asemenea erori , montarea "Revizorului" a pierdut întrucâtva din profunzimea sa, din satiră" (9).

Stilul scenografic realist, cu accente metaforice, în care s-au înscris personajele create în stil psihologic, a şi determinat stilul de comedie al spectacolului, jucat în genul unei comedii de caractere.

Montarea "Revizorului" în anul 1997 de către P.Vutcărău s-a dovedit a fi una de mare actualitate. Pentru a anunța vestea foarte neplăcută: "La noi vine revizorul!", Primarul a chemat cinovnicii nu în casa sa, cum e la Gogol, ci în saună. În scenografia constructivistă a lui E.Elița, sauna apare prin rafturile cunoscute de la baie.

(În următoarele scene, din scările ce se mişcă vor apărea debaraua hotelului unde s-a oprit Hlestakov, scara în casa Primarului, ca simbol al înălţării şi al căderii).

În aburul şi fumul saunei, pe neaşteptate apare în fotoliu Anton Antonovici Scvoznik-Dmuhanovski (A.Cozub) – un bărbat bine făcut, cu un lanţ gros de aur la gât şi o panglică tricoloră încununată cu un ciucure de aur, fapt ce sublinia importanţa deosebită a personajului. Sub miaunatul dulceag general, mătăhăind încontinuu cu ştergarul, el a făcut să joace în jurul său toată această clientelă semibeată. Masa ce se mişcă spre el, pe care stă o fată cu picioarele desfăcute, devine tribuna de la care declară neplăcuta noutate: “La noi vine revizorul”. Atmosfera lumii interlope defineşte astfel stilul vieţii celor sus-puşi.

Relatarea Primarului nu i-a făcut pe cinovnici să împietrească, cum e în piesa lui Gogol. Dimpotrivă, noutatea adusă de Primar, care seamănă cu capul unei bande, a stârnit o panică generală. Pe melodia cântecului “Моя Марусечка, а жить так хочется “, ei au făcut o adevărată orgie? De parcă o putere necurată i-a pornit, cu ligheane şi ştergare, într-un joc disperat (maestru de balet A.Doni). Manifestarea puterii necurate în diferite chipuri în scenele următoare a cufundat spectacolul într-o atmosferă fantasmagorică, plină de stranietate, ceea ce era în deplină concordanţă cu stilul comediei lui Gogol.

În debaraua hotelului, sub scară, Primarul parcă a înnebunit când l-a luat pe meschinul Hlestakov – V.Drucec drept o persoană importantă –- de revizor. Schimbarea lui Hlestakov în ceva neverosimil s-a început din acel moment când însuşi Primarul a intrat în casa lui Hlestakov pe o masă albă, de parcă era pe un cal alb. Îmbrăcat într-o haină scumpă, cu poale lungi, de culoarea mălinului, în mâini ţinând două evantaie, amintea de o păpuşă japoneză. Dar când prin salutul general al dansului de mâini şi de capete el a păşit pe scara ce duce în sus, îmbrăcămintea lui s-a prefăcut într-un frac cu falduri neverosimil de lungi. În jos, pe scări Hlestakov păşea ca o pop-vedetă pe muzică de tango. Totuşi, pantalonii negri de lac, cilindrul negru şi ochelarii negri îi confereau o alură de mister.

Stilul constructivist al decoraţiilor, în concordanţă cu glamurul costumelor, jocul de farsă şi grotesc al actorilor şi dansurile-pop, cufundate într-o atmosferă fantasmagorică a acţiunii scenice, au apropiat spectacolul de stilul comediei lui N.Gogol şi, în acelaşi timp, l-au îndepărtat prin eclectismul radical al epocii postmoderniste.

În anul 2009 a avut loc premiera spectacolului “Revizorul” la Teatrul dramatic rus “A.P.Cehov”, dedicată împlinirii a 200 de ani de la naşterea lui N.V.Gogol. În centrul spectacolului, după conceptul regizorului I.Şaţ, se află Hlestacov, o figură diabolică. Interpretul rolului C.Haret, înzestrat cu o energie explozivă, îndreaptă uşor această energie spre victimele care nimeresc în mreaja lui. Stilul său de seducere acţionează magnetic fără greş asupra cinovnicilor paralizaţi de frică. Impertinentul şi şmecherul Osip, sluga lui Hlestacov – D.Koev, este sprijinull său.

Nu e de mirare că în imaginaţia Primarului – G.Zuev, un tip fără voinţă, vlăguit, gonit în capcana propriei frici, nulitatea s-a transformat în diavol cu coarne roşii. Stilul convenţional-metaforic al scenografiei, cu podiul subţire, rotund în mijlocul scenei, cu porţi stranii roşcate care se deplasează pe scenă, înfăţişarea pe un fond spălăcit a unei clădiri imense din Petersburg, lăsată pe-o parte, sugerează conştiinţa fragmentată a locuitorilor din oraşul lui Anton Antonovici-Dmuhanovski – potenţiale victime ale influenţelor exterioare (pictor V.Vasilachi).

În montările “Regizorului” pe scenele teatrelor moldoveneşti din anii ’50. ’70, ’90 ai secolului XX şi în primul deceniu al secolului XXI, precum şi în multe alte spectacole din diferite ţări, marea comedie nu s-a deshis în toată amploarea sa. Totodată, maniera stilistică a acestor spectacole reflectă timpul în care au fost realizate şi individualitatea artistică a regizorilor.

În anii ’50, în sarcinile artei teatrale intra afirmarea valorilor morale, “lupta cu rămăşiţele moralei burgheze în societatea socialistă prin intermediul reflectării caracterelor tipice în împrejurări sociale tipice. În spectacolele lui D.Bondarenko, adept consecvent al realismului socialist, care a montat spectacolele în stilul reflectării veridice a realităţii, elementele fantastice în comedia lui N.Gogol nu au fost luate în seamă.

Montarea “Revizorului” de către A.Băleanu şi V.Cupcea în anii ’70, în stilul unui realism psihologic, când prezenta interes o mai fină pătrundere în psihologia omului, a accentuat rolul convenţionalului în aspectul exteriort al spectacolului, dar nu predispunea spre întruchiparea scenică a fantasticului gogolian.

În spectacolul “Revizorul” de P.Vutcărău, stilistica gogoliană a fantasticului straniu, în colaborare cu jocul de grotesc şi farsă al actorilor, a acoperit cu un văl tipurile şi caracterele umane descrise în comediile lui N.Gogol. La sfârşitul sec.XX, în epoca afirmării postmodernismului, odată cu transformarea personalităţii umane într-o oarecare construcţie fragmentară, asemenea caractere şi tipuri au decăzut din rândul categoriilor actuale. Spectacolul a fost perceput ca o satiră actuală.

În stilul ironic-obosit al spectacolului lui I.Şaţ, montat în primul deceniu al sec.XXI, s-a reflectat viziunea tristă, lipsită de bucurii asupra vieţii.

Astfel, timp de 170 de ani, taina impenetrabilă a “Revizorului” continuă să suscite cercetătorii, regizorii, actorii. La fiecare nouă montare timpul îşi găseşte o nouă reflectare, ca într-o oglindă fermecată. Epigraful lui N.Gogol la “Revizorul” – “N-ai ce te supăra pe oglindă, dacă mutra ţi-e strâmbă” – atrage prin misterul cunoaşterii vieţii,

Note

1. Лупан А. «Ревизор». Премьера Молдавского музыкально-драматического театра. În: Советская Молдавия. 1950. 29 марта.

2.Idem.

3.Трубецкой Б. «Ревизор». (Спектакль Молдавского музыкально-драматического театра). În: Советская Молдавия. 1952. 4 марта.

5. Idem.

6. Виноградов М. Ынкэ ун спор ал Театрулуй молдовенеск.//Молдова сочиалистэ. 1950. 26 мартие.

7. Рожковская Н., Рожковский В. Театр зажигает огни. Кишинев. 1976. С.12-15.

8. Данилова Г. Нескончаемое поле души.// Театральная жизнь. 1973. №21. С.22.

9.Idem.

ANII DE ZBUCIUM ŞI NOPŢILE DE NESOMN ALE LUI SIMION CIBOTARU

Acad. ***Haralambie CORBU***

Literatura artistică, aidoma artei în general, are drept obiectiv de bază omul social şi natura umanizată, sensibilizate, prin intermediul imaginii artistice, în resorturile sale cele mai diverse şi cele mai adânci. În virtutea statutului său primordial creaţia artistică apelează, înainte de toate, la sentimentele şi emoţiile consumatorului de frumos, valorile social-umane, etico-morale şi cultural-estetice fiind transmise părţii receptoare prin intermediul limbajului poetic şi al ficţiunii creative. Criticul sau istoricul literar, spre deosebire de *creatorul* nemijlocit de valori estetice, vine să sintetizeze, să explice şi să traducă, deseori în termeni ştiinţifici cât se poate de rigizi şi de prozaici, opera artistică propriu-zisă, situând-o într-un context concret – fie el social-istoric, fie cultural-spiritual, fie literar-estetic, pentru ca toate luate împreună să sugereze, să reconstituie – la nivel analitic şi emotiv – imaginea operei şi creatorului ei în frontierele aproape nelimitate ale raţionamentului logic şi ale argumentului ştiinţific indubitabil. Scriitorul apelează, deci, în primul rând, la memorie, la inspiraţie, la propria experienţă de viaţă, la metaforă, în timp ce omul de ştiinţă (în cazul de faţă –criticul şi istoricul literar) trebuie să-şi fundamenteze concluziile în temeiul interpretării textului literar ca dat obiectiv al analizei mediului istoric real – social şi cultural – în care s-a produs acest text, şi numai după asta le vine rândul şi unor opţiuni de ordin mai mult sau mai puţin personale, legate de formaţiunea intelectuală şi estetică, de convingerile ideologice ale autorului, de convingerile şi preferinţele sale literare individuale.

Academicianul Simion Cibotaru (8 iulie 1929 - 14 ianuarie 1984), căci despre el va fi vorba în notele ce urmează, nu a fost un critic sau istoric literar total, ca să folosim un termen uzitat în studiile de specialitate din vremurile mai moderne: unele aspecte ale analizei operei şi procesului literar le-a abordat mai plenar şi mai profund, altele au fost tratate doar tangenţial şi pe orizontală. Ceea ce a izbutit însă să realizeze, temeinic şi substanţial S. Cibotaru în cele trei decenii şi ceva de intensă activitate ştiinţifică şi organizatorică, a fost **istoria literaturii** şi derivata acesteia - *critica literară,* accentul căzând, în primul rând, pe rolul formativ şi influenţa hotărâtoare a literaturii artistice asupra mentalităţii şi psihologiei **cititorului** contemporan, dar şi asupra celui din toate timpurile. De aici *tentaţia şi pasiunea documentului,* dorinţa de a epuiza sursele documentare şi materiale, de orice natură ar fi fost ele, în scopul evidenţierii la maximum a sensului şi semnificaţiei subiectului studiat. În acest specific, în această particularitate a scrisului lui S. Cibotaru se află întruchipate atât partea *forte* a zestrei sale ştiinţifice, cât şi, de altfel, limitele-i inerente.

Tentaţia cuvântului scris şi tipărit l-a încercat pe

Acad. Simion CIBOTARU

S. Cibotaru devreme. Fiind încă elev în clasele superioare ale şcolii medii din s. Cotiujeni, viitorul cercetător literar trimite primele sale corespondenţe, intervenţii publicistice şi chiar câteva poezii redacţiilor mai multor ziare raionale şi republicane. Şi, spre mirarea şi bucuria lui, sunt publicate. Încercările de acest gen continuă, în proporţii, desigur mărite, şi după înmatricularea sa ca student la filologie, în toamna anului 1949 la Universitatea de Stat a Moldovei. Studentul S. Cibotaru începe tot mai mult să-şi demonstreze aptitudinile şi vocaţia de cercetător, iniţial îndreptându-şi privirile mai cu seamă asupra creaţiei populare şi clasicii noastre naţionale. Eminescu a fost o preferinţă constantă. Părerile lui Alecu Russo despre limbă constituie subiectul tezei de diplomă, prezentată de S. Cibotaru la terminarea studiilor universitare. Studentul anului III al Universităţii de Stat din Chişinău S. Cibotaru se include activ în discuţiile asupra limbii literare care s-au încins la începutul lui decembrie 1951 la faimoasa sesiune ştiinţifică, organizată de Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U. R. S. S. împreună cu Institutul de Lingvistică al A.Ş. a U.R.S.S. şi cu participarea academicienilor V. F. Şişmariov, V. V. Vinogradov, a profesorilor R. Budagov, S. Bernştein, D. Mihalci etc.

Prezenţa lui S. Cibotaru în presă şi la întrunirile ştiinţifice se intensifică în anii de studenţie, dar mai cu seamă în anii de studii la doctorantură la Institutul de Literatură Universală „M. Gorki" al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (1954– 1957). În această secvenţă de timp S. Cibotaru îşi diversifică şi îşi precizează domeniile principale de cercetare şi investigare, domenii care vor constitui axa viitoarei sale cariere ştiinţifice.

În cele din urmă, direcţii principale şi prioritare de cercetare în activitatea lui S. Cibotaru devin istoria literaturii, literatura comparată (în special relaţiile literare moldo-ruso-ucrainene) şi, într-un grad mai mic, critica

literară propriu-zisă. Perioada de timp, aflată în câmpul de atenție a cercetătorului, e, în temei, prima jumătate a secolului al XX-lea.

Declarat drept specialist în domeniul *literaturii sovietice moldoveneşti,* S. Cibotaru se simte oarecum strâmtorat **în parametrii** cronologici strict limitați şi în frontierele literare alterate istoriceşte, restricții impuse de către ideologia oficială a timpului. Rămânând fidel clasicii naționale şi orientându-se neabătut spre creația lui A. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Mateevici ş. a., S. Cibotaru caută din răsputeri să identifice rădăcinile, originile *literaturii moldoveneşti,* care, zicea el, trebuie să pornească de undeva şi să se sprijine pe ceva, fără îndoială, esențial şi de durată.

Îmi amintesc, era undeva pe la sfârşitul anului 1955. Ne făceam studiile în calitate de doctoranzi ai Institutului de Literatură Universală „M. Gorki" al Academiei de Ştiințe a fostei U.R.S.S. Ne pregăteam să acumulăm materialele pentru viitoarele teze de doctorat: S. Cibotaru la tema *Creația lui Emilian Bucov,* subsemnatul – la *Dramaturgia lui Vasile Alecsandri.* Într-o bună zi mi se destăinuie: „Ştii, am făcut o mare descoperire: am dat de o publicație basarabeană de la începutul secolului, care aşa şi se numeşte *Basarabia,* şi care conține un material extrem de interesant, inclusiv şi cultural-literar, privind acest început zbuciumat de secol şi destinul plaiului nostru".

Surprins oarecum de informație, i-am mărturisit colegului meu că „descoperirea" o făcusem şi eu şi că avansasem destul de mult în vederea întocmirii unei culegeri de materiale literare depistate din paginile sus-numitei publicații. Am hotărât să ne unim eforturile. O scrisoare de susținere din partea scriitorului I. C. Ciobanu, pe atunci redactor-şef al editurii *Cartea Moldovenească,* căruia ne adresasem cu oferta, ne-a încurajat inițiativa, încununată, în anul 1957, cu apariția volumului *Dreptate, voie şi pământ,* care conținea, după cum se indica în subtitlu, creații artistice basarabene din perioada primei revoluții ruse (anii 1906-1907).

A fost prima noastră colaborare de acest fel, după care au urmat multe altele în cadrul activității comune în calitate de cercetători ştiințifici ai Academiei de Ştiințe a Moldovei. Acesta a fost şi primul pas al lui S. Cibotaru întreprins în scopul de a depăşi frontierele cadrului limitat al *literaturii sovietice moldoveneşti,* pas orientat, evident, spre rădăcini, spre izvoare, chiar dacă nu tocmai atât de întinse şi nu tocmai atât de îndepărtate.

Studierea activității şi operei lui Em. Bucov l-a deplasat pe cercetător în spațiul literaturii basarabene interbelice. S. Cibotaru investighează creația lui Em. Bucov în context social, literar şi cultural, devenind, de fapt, primul cercetător chişinăuian din perioada sovietică care a cutezat să pună în lumină ştiințifică adecvată aspecte importante ale procesului literar basarabean din anii '30, declarat oficial zonă interzisă şi periculoasă. Concomitent cu creația lui Em. Bucov, cercetătorul e atras în modul cel mai direct de scrierile literare din acea perioadă aparținând lui Liviu Deleanu, George Meniuc, Alexandru Robot, Andrei Lupan, Bogdan Istru, Teodor Nencev, David Vetrov, Vera Panfil, Alexandru Lipcan, scrie şi publică numeroase studii şi articole de popularizare, capitole de sinteză în diverse istorii literare, manuale didactice, enciclopedii etc; editează volume selective din creația lui Al. Robot, T. Nencev, D. Vetrov.

Şi, desigur, S. Cibotaru urmăreşte cu atenție, mai cu seamă prin analiza gândirii critice, procesul literar contemporan. Realizează în acest răstimp peste 300 de studii, articole şi eseuri, întocmeşte o serie de antologii tematice, participă cu referate şi comunicări, organizează nemijlocit zeci şi zeci de simpozioane şi întruniri ştiințifice republicane, unionale şi internaționale, – prezența sa intelectuală în viața socială şi ştiințifică impunându-se masiv şi univoc, aducându-i recunoştință şi aprecieri binemeritate. Monografiile şi culegerile de studii *Mesajul social al literaturii* (1972, 1977), *Scriitorul şi timpul* (1979), volumul de *Scrieri alese,* apărut post-mortem în 1985, cuprind pagini de cercetare ştiințifică autentică şi de reală rezistență la vicisitudinile vremii.

Pasiunea de bibliograf şi bibliofil a lui S. Cibotaru şi-a aflat expresie plenară într-o serie întreagă de lucrări, printre care, pe primul loc, se situează volumul *Literatura sovietică moldovenească din anii 1924-1960. Cronica vieții literare* (1982), în care istoria literaturii din spațiul pruto-nistrean e prezentată într-o riguroasă disciplină cronologică, bazată pe date şi fapte concrete, depistate cu migală de-a lungul multor ani de muncă, în sudoarea frunții, în arhivele şi bibliotecile din Chişinău, Moscova şi Bucureşti.

La cele spuse până acum mai trebuie să adăugăm că academicianul Simion Cibotaru a fost un om de o rară generozitate şi cultură interioară, un suflet deschis spre bine şi frumos, gata să vină întru ajutor celor care îi solicitau serviciile, sfatul, sprijinul. Avea o deosebită afecțiune față de tineri, pe care îi susținea şi îi încuraja pe toate căile şi cu toate mijloacele posibile.

Împovărat de munci administrative şi de organizare a ştiinței, grele şi complicate (să reținem doar un singur moment: vreme de 15 ani – între 1969 şi 1984 – el s-a aflat în fruntea Institutului de Limbă şi Literatură al A.Ş.M.), S. Cibotaru găsea posibilități să se ocupe în mod sistematic şi aprofundat de multe probleme ale ştiinței literare. De fapt, acest timp atât de dificil şi atât de necesar el nu-l găsea undeva în afara timpului real, integral consacrat acestei munci extraştiințifice de o extenuantă concentrare; timp pentru cercetare S. Cibotaru putea găsi doar în nopțile nedormite ani la rând, în nopțile de nesomn ce continuau de multe ori până în zorii dimineții pentru ca a doua zi cercetătorul, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, să-şi reia crugul vieții dintotdeauna. Faptul că a plecat dintre noi la vârsta de doar 54 de ani vorbeşte cu certitudine şi despre poverile grele şi extenuante pe care Simion Cibotaru şi le-a asumat benevol şi de unul singur; aproape tot ce a scris şi a creat el în trei decenii şi ceva de activitate intensă stă sub semnul acestui efort şi al acestei dăruiri neestimate, pline de credință şi devotament față de ceea ce se cheamă obligațiune morală şi datorie profesională.

COLOS AL BIOLOGIEI CELULARE ŞI TISULARE VEGETALE DIN SEC. XX

Prim-vicepreşedinte al A.Ş.M.,
acad. Teodor FURDUI

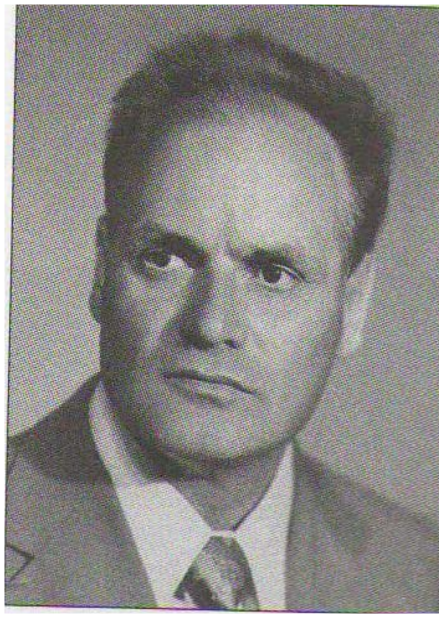
Anul 1959. Adunarea generală a Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a URSS era în toi. Raportorii, precum şi participanţii, îşi prezentau comunicările, cu precădere, în limba rusă. Surprinzător, din rândul doi al sălii de conferinţă se ridică o persoană prezentabilă, de vreo 30 de ani, îmbrăcată într-un costum de culoare cafenie, ce i se potrivea de minune, cu o pălărie de culoare brună, pe care o ţinea în mână. Domnul s-a adresat prezidiului adunării într-o română perfectă, ceea ce pe atunci era inadmisibil la noi, fapt care m-a impresionat în mod deosebit. În pauză, am aflat că acesta era doctorul în biologie Boris Matienco, proaspăt ales şi confirmat în funcţia de colaborator ştiinţific superior la Grădina Botanică.

Aşa a fost să fie, ca încă din anii tinereţii îmi făcea o deosebită plăcere să particip la dispute cu eruditii, chiar şi atunci când interesele profesionale nu coincideau nemijlocit. Fireşte, comunicarea sa mi-a trezit interesul. Mi-am dorit să discut cu Matienco pe unele probleme teoretice din domeniul biologiei generale. Ulterior s-a dovedit, că şi el avea tendinţa de a polemiza cu persoane interesante şi cu cunoştinţe vaste, ceea ce, în cele din urmă, ne-a şi împrietenit. Toate acestea s-au întâmplat mult mai târziu, după anii 1973-1974, când eram director al Institutului de Zoologie şi Fiziologie şi organizam primul simpozion unional consacrat problemei stresului. La discuţiile din cadrul acestui forum, alături de savanţii notorii din fosta URSS, a participat şi B.Matienco cu unele sugestii teoretice, fiind susţinut de mine cu argumente din domeniul fiziologiei omului şi animalelor. Cu timpul, între noi s-au stabilit relaţii de prietenie, ce se bazau pe sentimente de simpatie spirituală şi devotament.

Mi-a rămas în memorie ca o persoană de statură înaltă, cu ochi mari căprui şi fruntea bine proporţionată, cu o constituţie atletică, ce emana modestie şi frumuseţe fizică. Ca Om al onoarei, nobleţei, competenţei, abnegaţiei, perseverenţei, generozităţii, cu ţinută verticală, ca patriot adevărat. Îi aparţine afirmaţia: „patriotismul nu se poate întemeia pe exclusiva cucerire a ştiinţei, ci şi pe adeziunea şi comuniune arhetipală a conştiinţei de neam", care a fost articulată ca o replică la tendinţa generaţiei tinere de cercetători de a pleca în străinătate, unde munca savantului este apreciată mult mai înalt.

Perioada de timp, în care am activat în comun la Secţia de Ştiinţe Biologice, Chimice şi Ecologice, mi-a lăsat impresii deosebite despre cunoştinţele enciclopedice ale domnului B.Matienco, capacităţile sale remarcabile de polemist şi orator, haru-i creator şi obiectivitatea-i distinctă.

S-a născut la 3 august 1929 în satul Cuşmirca, raionul Rezina, într-o familie de felceri. A mers la şcoală la vârsta de 6 ani şi, cu toate că în anul 1940 terminase 5 clase la şcoala din satul natal. Din cauza instaurării în acel an a puterii sovietice, a fost nevoit să-şi mai facă o dată studiile în clasa a IV-a. În anii războiului, 1941-1944, îşi continuă studiile la gimnaziul din or.Soroca.

Acad. Boris Matienco

Clasa a VII-a a absolvit-o în satul Cotiujeni.

Pe parcursul anilor 1945-1947 învaţă la cursurile pregătitoare de 2 ani pentru a se înscrie la Institutul Pedagogic din or. Chişinău, însă graţie capacităţilor intelectuale înalte, este înmatriculat la facultatea Ştiinţele naturii a Institutului Pedagogic din Chişinău, în una din cele mai vechi instituţii de învăţământ superior, care a dat ţării atâtea generaţii de profesori şi savanţi, clasificându-se an de an printre institutele superioare fruntaşe. A absolvit institutul în 1951 cu eminenţă şi a fost recomandat pentru a-şi continua studiile la doctorantură.

Ca savant s-a format în climatul ştiinţific al Grădinii Botanice a Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a URSS şi în prestigiosul Institut de Botanică din Sankt Petersburg, unde a şi efectuat cercetările ştiinţifice la teza de doctor. Deoarece din primul an de studii la doctorantură activa şi în calitate de asistent la catedra de botanică a Institutului Pedagogic din Chişinău, unde ţinea prelegeri de anatomie şi morfologie a plantelor, fireşte că a hotărât să-şi consacre teza de doctor în ştiinţele botanicii structurale, domeniu în care şi-a afirmat deopotrivă vocaţia şi competenţa.

După 2 ani de studii la doctorantură susţine cu brio teza de doctor la Institutul de Botanică al A.Ş. a fostei URSS. În 1954 se întoarce în ţară, pentru a activa la Institutul Pedagogic din Tiraspol timp de un an în calitate de lector superior, apoi pe parcursul a 4 ani – ca şef al catedrei de botanică. Aici s-a manifestat ca pedagog distins cu ţinută morală înaltă, rafinat în gesturi şi vorbire.

În anul 1959, doctorul în biologie B.Matienco este invitat la Academia de Ştiinţe, unde-şi desfăşoară pe deplin talentul de cercetător ştiinţific, legându-şi de acest lăcaş al ştiinţei destinul şi numele de savant pentru o viaţă.

Din anii de doctorantură se consacră cercetărilor ştiinţifice privind mecanismele anatomo-morfologice de dezvoltare a fructelor în onto- şi filogeneză şi a ultrastructurii celulelor plantelor, abordând probleme de anvergură şi de mare interes ştiinţific şi practic, precum evoluţia, teoria sintetică a acesteia, biotehnologia multiplicării plantelor în condiţii artificial dirijate.

Efortul principal al cercetărilor sale s-a axat pe studiul

histologiei, structurilor şi ultrastructurilor organelor plantelor, în special, ale fructelor, care au fost efectuate cu metode şi tehnici din cele mai moderne şi se bazau pe o abordare conceptuală evoluţionistă, ontogenetică şi ecologică, relevând semnificaţia faptelor şi legităţilor morfo-structurale şi ultrastructurale pentru dezvăluirea procesului evoluţiei plantelor şi adaptării lor la condiţiile de viaţă.

Posedând cunoştinţe enciclopedice, metode de cercetare contemporane şi fiind un mare şi veritabil expert în biologia clasică şi modernă, profesorul universitar B.Matienco a reuşit să aducă o contribuţie esenţială la dezvoltarea nu numai a botanicii structurale, dar şi a biologiei generale. În această ordine de idei, voi aminti că în primele decenii ale secolului trecut cunoscutul savant rus A.N.Severţov, dezvoltînd cercetările morfologice evoluţioniste ale lui Ernst Haeckel, a formulat o serie de legităţi şi principii noi privind transformările morfologice în procesul filogenetic, precum şi ontogenia animalelor, pe care nimeni dintre cercetători nu se încumeta să le aplice la plante. Boris Matienco, graţie capacităţilor inovaţionale, nu numai că a reuşit să o facă cu deplin succes, ci şi, prin aprofundarea cercetărilor la nivel ultrastructural, a lărgit principiile şi legităţile stabilite de A.N.Severţev şi alţi cercetători în domeniul animalelor, dovedind astfel valoarea lor universală. În acelaşi timp, a descoperit şi a descris noi legităţi şi principii ale morfogenezei filogenetice şi ontogenetice la plante şi semnificaţia evolutivă şi adaptivă a acestora.

Printre realizările şi contribuţiile ştiinţifice ale acad. B.Matienco, care au dus la dezvoltarea botanicii structurale şi biologiei generale, necesită a fi menţionate:

- extrapolarea la plante a principiilor morfologice ale evoluţiei stabilite de A.N.Severţev şi alte cercetări pe animale şi relevarea specificului acţiunii acestor principii la plante;
- stabilirea a patru noi principii în dezvoltarea şi evoluţia structurilor: 1. similitudinii zonalităţii histo-anatomice; 2. subintegrităţii celulare; 3. genezei coadaptive a complexelor structurale şi 4. dezvoltării proporţionale a endo- şi epistructurilor, care le aplică în explicarea şi înterpretarea evoluţionistă, ecologică şi genezei structurilor, ultrastructurilor plantelor;
- formularea ipotezei dezvoltării paralele şi convergente a ultrastructurilor celulare vegetale, independende de specificitatea organelor ca şi de specie, care a fost confirmată şi în cazul celulelor animale;
- formularea concepţiei existenţei la angiosperme a tipurilor carpohistologice şi a zonalităţii histo-anatomice, ca expresie a evoluţiei morfogenetice atât în filogenie cât şi ontogenie, precum şi caracterului adaptiv al structurii pericarpului;
- introducerea noţiunilor şi termenilor noi în biologia vegetală: „carotenoidoplaste” (în loc de „cromoplaste”), „rezerva de imobilizare”, ce reflectă una din strategiile vitalităţii şi longevităţii fructelor, „biontitate organospecifică” (la fructe), „carpobiont”, „memoria stucturilor”.

Aceste principii teoretice şi-au găsit o importantă aplicare în practică, în special, în determinarea timpului de cules şi a perioadelor de păstrare a fructelor, precum şi pentru teorie în planul explicării evoluţiei şi legăturilor filogenetice între diferite grupe de plante.

Rezultatele cercetărilor ştiinţifice ale acad. B.Matienco, efectuate pe parcursul ultimilor 10 ani, au condus la elaborarea unei direcţii noi în biologia şi citologia vegetală – modelarea proceselor proliferative la fructe *in vitro* în scopul obţinerii masei fructiere, cu semnificaţie practică deosebită.

Realizările ştiinţifice de excepţie au fost expuse în cele 350 de publicaţii, inclusiv 17 monografii, unele dintre care reprezintă lucrări de pionierat în ştiinţă. Merită a fi menţionată monografia „Ultrastructura plantelor” (1965), una din primele lucrări ştiinţifice importante în acest domeniu în lume, editate în limba română, care a servit drept sursă de informare pentru numeroşi specialişti vorbitori de limbă română. Noi aspecte în domeniul biologiei celulare vegetale au fost abordate în monografiile „Ultrastructura carotenoidoplastelor” (1973) şi „Principiile transformărilor structurale la plante” (1988). Un loc deosebit printre lucrările fundamentale ale acad. B.Matienco îi revine monografiei, editate în limba engleză „Carpoculture in vitro. Nonmorphogenetic pathway” (2004), care este ultima comoară dăruită de savant ştiinţei universale. Această lucrare reprezintă o trecere în revistă a rezultatelor fundamentale privind biotehnologia proliferării calosului din fructe in vitro şi nonmorfogeneza.

Academicianul B.Matienco s-a remarcat ca un reputat creator de şcoală ştiinţifică în domeniul biologiei celulare şi al microscopiei electronice. Sub conducerea sa au fost susţinute 17 teze de doctor habilitat şi doctor în ştiinţe.

A fost organizatorul a 6 ediţii ale Simpozionului unional de ultrastructură a plantelor, 4 ediţii ale conferinţei republicane de microscopie electronică, al conferinţei unionale de carpologie teoretică şi aplicată ş.a. Lucrările ştiinţifice prezentate în cadrul acestor forumuri, la care au participat numeroşi specialişti notorii, au fost publicate în ediţiile de sinteză „Актуальные вопросы электронно-микроскопических исследований” (1978), „Теоретическая и прикладная карпология” (1989) ş.a., care sunt cotate în literatura ştiinţifică mondială.

A participat activ la numeroase manifestări ştiinţifice internaţionale de larg răsunet, la care lucrările sale s-au bucurat întotdeauna de o înaltă apreciere, printre care Congresul mondial de botanică (Seatle, Leningrad), congresele internaţionale şi europene de microscopie electronică (Praga, Toronto, Budapesta, Granada) etc.

Majoritatea lucrărilor marelui savant includ o impresionantă sumă de date ce dezvăluie multe fenomene şi legităţi din biologie, de idei, ipoteze şi noi noţiuni. Acestea deseori depăşesc limitele cunoaşterii mecanismelor fundamentale ale biologiei din epoca activităţii acad. B.Matienco.

Sper că această trecere în revistă a activităţii ştiinţifice a acad. B.Matienco, la cea de-a 80-a aniversare de la naşterea sa că creeze o opinie obiectivă privind fecunditatea muncii ştiinţifice şi moştenirea creativă a savantului.

Cercetători de talia acad. B.Matienco reprezintă o forţă intelectuală şi spirituală enormă, care în aceste vremuri nestabile ne fortifică spiritul. Ei ne insuflă siguranţă, încredere şi speranţă, atât de necesare celor ce se află la sfârşit sau la mijloc de drum, dar, mai cu seamă, celor care se găsesc la început de cale spinoasă în ştiinţă.

O APARIŢIE EDITORIALĂ MULTAŞTEPTATĂ

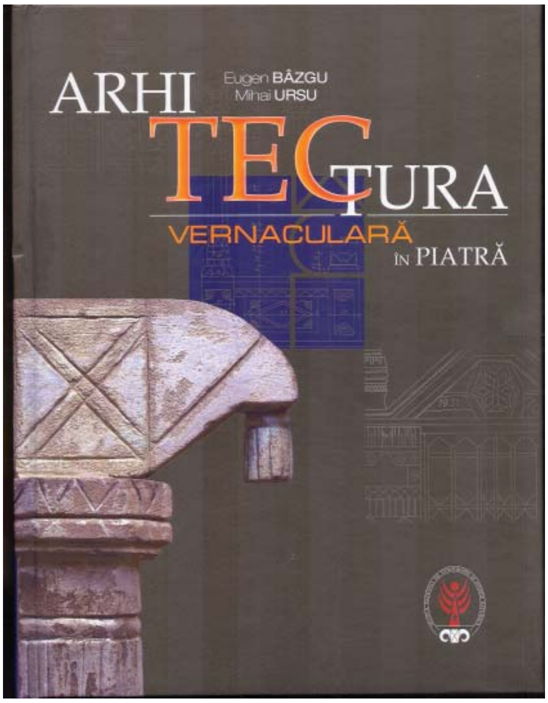
Dr. **Sergius CIOCANU**

Cartea cercetătorilor Eugen Bâzgu şi Mihai Ursu, ***Arhitectura vernaculară în piatră,*** Întreprinderea Editorial Poligrafică *Ştiinţa,* Chişinău, 2009, 256 p., este o apariţie editorială multaşteptată, consacrată arhitecturii populare de piatră de pe teritoriul Republicii Moldova. Actualitatea ei se pliază pe reconsiderarea acestei moşteniri arhitecturale din perspectivă internaţională, în legătură cu propunerea Republicii Moldova de a înainta în Lista patrimoniului universal UNESCO Complexul Muzeal „Orheiul Vechi", care a jucat un rol esenţial în constituirea şi promovarea acestei tradiţii cu valoare de unicitate.

Se remarcă ţinută grafică de excepţie a lucrării. Ea este constituită din 73 pagini de text şi 183 pagini (planşe) de material ilustrativ color. Textul lucrării este structurat în zece compartimente, toate bogat şi variat ilustrate cu fotografii şi desene, multe dintre care sunt inedite, concluzii şi bibliografie.

Lucrarea, elaborată în baza materialelor acumulate pe parcursul a circa 30 de ani de investigaţii de teren, începe cu explicarea necesităţii abordării temei arhitecturii vernaculare în piatră, dar şi a metodei de abordare adoptate. Precum consemnează înşişi autorii: „*ne-am oprit*" „*să privim fenomenul din interior, ca să înţelegem procesele care i-au determinat apariţia*", „*urmărind atent tendinţele constituirii, afirmării, înfloririi şi ale stagnării acestui fenomen*".

Primul compartiment, *Descoperirea arhitecturii autohtone în piatră ca fenomen de cultură*, propune o trecere în revistă, o evaluare a contribuţiei cercetărilor anterioare la tema de referinţă. Lucrarea continuă cu o privire asupra zăcămintelor de piatră ale ţării, apoi se propune o structurare a centrelor de arhitectură populară în piatră de pe teritoriul Republicii Moldova, atât a celor existente actualmente, cât şi a celor deja dispărute. Al patrulea compartiment se concentrează asupra instrumentelor cu care se prelucrează piatra, asupra tehnicilor de prelucrare a acesteia şi asupra meşterilor pietrari (preponderent din secolul XX), numele cărora şi locul lor de origine fiind pus în valoare cu această ocazie. Urmează un compartiment în care se încearcă definirea fenomenului aşa-numitei „case de Orhei", a elementelor ei constitutive, şi unul în care se pune accentul asupra afinităţilor, sincronizărilor între arhitectura populară în lemn şi cea în piatră. Compartimentul *Fortificarea arhitecturii ţărăneşti cu resurse artistice ale arhitecturii de epocă* caută a argumenta vechimea fenomenului arhitecturii noastre populare exprimate în piatră, în special pornind de la ideea preluării de la turanicii nomazi a motivului decorativ al ciucurilor şi a unor semne tamgaliforme, a preluării unor elemente decorative

Eugen Bâzgu, Mihai Ursu. *Arhitectura vernaculară în piatră.* Ed. Ştiinţa, Chişinău, 2009

(nişe dreptunghiulare şi terminate în semicerc, profiluri zimţate) din arhitectura medievală (sec.XV-XVI) a cetăţilor şi a bisericilor domneşti etc.

Ultimul compartiment, *Motive ale arhitecturii vernaculare în piatră-mărci în arhitectura modernă*, atrage atenţia asupra pătrunderii motivelor decorative analizate ale arhitecturii populare în piatră („lotusul de Orhei", stâlpi şi capiteluri) în arhitectura şi simbolistica modernă a oraşelor Republicii Moldova.

În Concluzii se subliniază încă o dată vechimea fenomenului arhitecturii vernaculare în piatră din Republica Moldova, cristalizarea lui fiind plasată în Evul Mediu.

O importanţă deosebită pentru implementarea rezultatelor cercetării are şi anexa lucrării care cuprinde 58 de planşe cu desene-relevee ale elementelor arhitecturale, realizate în scara 1:10.

Felicitând autorii cu ocazia apariţiei cărţii, considerăm binevenit, în eventualitatea reeditării ei, să se atragă atenţia asupra următoarelor posibilităţi: completarea lucrării cu analiza tipologică a obiectivelor de arhitectură vernaculară prezentate; în virtutea referirii unei părţi semnificative a lucrării la tradiţia istorică de prelucrare a pietrei în Basarabia, – completarea respectivă a titlului lucrării; ajustarea ponderii fiecărui fenomen artistic prezentat în cadrul materialului ilustrativ la ponderea acordată acestora în textul lucrării.

Cartea ***Arhitectura vernaculară în piatră*** este o contribuţie valoroasă în domeniul studiului arhitecturii populare în piatră de pe teritoriul Republicii Moldova şi este de recomandat tuturor persoanelor interesate în cunoaşterea artei noastre tradiţionale de a construi.

MITROPOLITUL DOSOFTEI ŞI OPERA SA ÎN INTERPRETAREA INGINERULUI, TEOLOGULUI ŞI ISTORICULUI NICOLAE FUŞTEI

Tatiana ROTARU

Nicolae Fuştei. ***Opera Mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale sud-est şi est europene.*** **CEP USM, Chişinău 2008**

Se întâmplă şi de acestea ca un savant, înainte de a se afirma, să treacă prin mai multe şcoli, studii aprofundate în diverse domenii, schimbarea profesiilor, ca într-un final fericit să le îmbine armonios pe toate pentru a realiza lucrări de certă valoare ştiinţifică. E cazul cercetătorului coordonator Nicolae Fuştei de la Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Inginer de formaţie, se dedică studiului aprofundat al problemelor de istorie a culturii medievale româneşti. În prezent Nicolae Fuştei a ajuns la cea de-a 5-a sa monografie, deosebit de valoroasă în opinia experţilor - **Opera Mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale sud-est şi est europene,** recent apărută, actuală, deşi e cu referinţă la a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Mitropolitul Dosoftei a activat într-o *epocă,* numită ulterior *de aur a culturii româneşti.* Potrivit acad. Andrei Eşanu, de la distinsul istoric Ştefan Ciobanu, membru al Academiei Române, care a publicat în 1915 o primă lucrare de sinteză dedicată operei cărturăreşti a lui Dosoftei, nimeni nu a încercat să revizuiască ori să reevalueze ce s-a făcut în materie de cercetare şi valorificare a moştenirii marelui nostru cărturar.

Această sarcină i-a revenit cercetătorului Nicolae Fuştei, care a avut curajul să înfrunte toate greutăţile în realizarea unei lucrări de asemenea anvergură, să citească şi să recitească prin arhive şi biblioteci mii de pagini privind viaţa şi activitatea Mitropolitului Moldovei, opera lui în original, să contrapună tezele expuse de alţi cercetători din ţară şi de peste hotare şi să le combată când a fost cazul cu toate argumentele de rigoare. Referitor la originea etnică a lui Dosoftei (numele de botez Dimitrie Barilovici), bunăoară, unii istorici sunt de părere că este grec, alţii consideră că-i ucrainean sau român. Nicolae Fuştei, în urma studiilor sale, a ajuns la concluzia că este aromân, descendent din Serbia.

După lucrarea de sinteză a lui Ştefan Ciobanu au fost publicate doar studii privind unele aspecte ale vieţii, cercetării ecleziastice şi operei lui Dosoftei. Nicolae Fuştei, la rândul său, a reuşit să prezinte întreaga activitate culturală, spirituală, tipografică şi cărturărească a Mitropolitului Moldovei. La temelia lucrării a pus un spectru larg de izvoare documentare, narative şi epistolare, opera propriu-zisă a cărturarului, traducerile sale, variate scrieri ecleziastice. Autorul investigaţiei îl plasează pe Dosoftei într-o vastă arie de cultură de sorginte bizantină sud-est şi est europeană, împrejurare care l-a determinat să-l vadă nu numai ca pe un mare reformator şi inovator în cultura românească, dar şi ca o personalitate de prim rang în cultura europeană din sec. al XVII-lea.

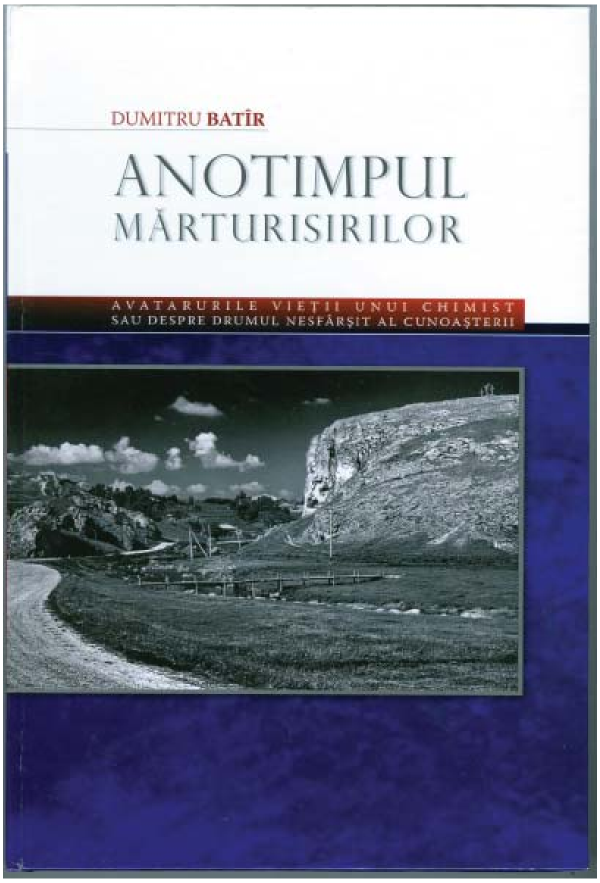
Cercetările efectuate, susţine acad. Andrei Eşanu în acelaş *Cuvînt înainte*, i-au permis lui Nicolae Fuştei să ajungă la concluzii deosebit de interesante şi valoroase, dintre care vom evidenţia câteva. O privire similară asupra evoluţiei culturii româneşti din sec. al XVII-lea denotă un început de modernizare, de racordare la curentele culturale europene, dar ulterior transformate prin optica unei spiritualităţi autohtone, inclusiv şi prin diversa operă a lui Dosoftei. Ideea unităţii de limbă şi de neam a românilor este exprimată cu o deosebită putere de convingere de către cărturar, în special în predosloviile şi dedicaţiile lui la diversele scrieri şi tipărituri. Prin traducerea cărţilor de cult în limba română, Mitropolitul Moldovei s-a manifestat ca un mare reformator al limbii liturgice, pe care a ştiut s-o promoveze, astfel încât să nu dezbine biserica şi să nu trezească nemulţumirea clerului şi a mirenilor, precum s-a întâmplat cu reforma lui Nikon în Rusia. Reforma lui Dosoftei a pus capăt dominaţiei limbii slavone în Ţările Române, atât în biserică, ct şi în activitatea de stat.

Lucrarea inginerului, teologului şi istoricului Nicolae Fuştei va trezi, fără îndoială, un viu interes în mediul intelectual academic şi universitar, precum şi cel al publicului larg de cititori în dorinţa de a afla lucruri noi despre acel care a fost Mitropolitul Dosoftei, trecut în rândul sfinţilor la 5 iunie 2005. UNESCO a consacrat anul 1974 Mitropolitului Dosoftei cu prilejul împlinirii a 350 de ani de la naştere şi a trei secole de la trecerea sa în eternitate. Cartea, prin însăşi apariţia ei, constituie un eveniment ştiinţifico-cultural şi un îndemn din partea autorului de a-i cunoaşte mai bine pe acei care au dus prin secole faima Ţării Moldovei.

FĂRÂME DINTR-UN TESTAMENT

………………………………………………………..

Viorica CUCEREANU

Dumitru Batîr. ***Anotimpul mărturisirilor: avatarurile vieţii unui chimist sau despre drumul nesfârşit al cunoaşterii.*** **Chişinău 2009**

Lucrarea ***Anotimpul mărturisirilor: avatarurile vieţii unui chimist sau despre drumul nesfârşit al cunoaşterii*** de Dumitru Batîr, doctor habilitat în chimie, profesor universitar, o apariţie recentă, poate fi considerată un testament al unui savant, pedagog, cronicar al vieţii ştiinţifice, dar şi un patriot, un împătimit pentru neamul nostru, pentru limba noastră, pentru istoria noastră. Itinerarul trecerii acestei personalităţi prin viaţă în strădania sa de a asigura prosperarea noilor generaţii de cercetători la viitorul cărora în permanenţă l-a purtat gândul şi dorul impresionează şi credem că şi-a văzut rostul.

Dar să exemplificăm cu câteva repere: atunci când a fost puternic marginalizat de mai marii unui timp ticăloşit, a reuşit să se retragă în lumea frământărilor sale într-o necuntenă şi inspirată muncă, trudind ţărăneşte, ştiind să rabde şi să ierte. Iar de iertat a avut ce ierta. Salahor înzestrat cu tanacitate şi o extraordinară vitalitate, a ajuns la vârsta înţelepciunii, nemaisimţind bătrâneţea, ci dimpotrivă, considerând-o un bun prieten de drum.

Prin verticalitatea ce-l caracterizează, totdeauna s-a străduit să creeze în jurul său o zonă de cumsecădenie şi bonomie, convins fiind că nimic nu poate stăvili forţa de creaţie a celui înzestrat: nici invidia, nici critica necompetentă, nici greutăţile ce par adesea insumontabile. Unicul nostru îndemn sincer şi modest către cei dragi şi apropiaţi ar fi să-i poarte cu cinste respectabilul nume, cucerit prin trudă şi suferinţă.

Crezul său a fost ca prin muncă să fie un devotat slujitor al neamului; o viaţă de om a fost preocupat în permanenţă să insufle tineretului studios interesul faţă de cercetare, dragostea şi perseverenţa pentru muncă. Să păstreze nealterate memoria celor care au ridicat edificiul ştiinţei. Vrerea lui a fost să întreţină mereu aprinsă lumina chimiei în faţa tineretului studios.

Concentrarea eforturilor oamenilor de ştiinţă a fost mereu orientată spre combaterea unor calamităţi precum poluarea aerului şi apei, secetele îndelungate, seismele şi alte procese distructive, asigurarea securităţii energetice, alimentare şi ecologice, eradicarea sărăciei şi ameliorarea sănătăţii publice. Se ştie că acolo unde nu pătrunde ştiinţa, nu răsare nici economie, nu prosperă nici biodiversitatea, nu sporeşte bunăstarea, nu are loc buna integrare a omului în mediul universal. În acest sens, cartea pe care o prezentăm va fi foarte utilă eventualilor cititori pentru mesajul ei întru ameliorarea sănătăţii oamenilor şi sănătăţii mediului.

Fiind prin natura sa o fire spontană, deschisă dialogului şi iubitoare de oameni, ferm convins că poartă răspunderea în faţa timpului care-l trăieşte, profesorul Dumitru Batîr s-a simţit obligat să lase aceste pagini de aducere-aminte. Lucrarea este, după noi, rezultatul muncii de o viaţă a unui Om care vine în atenţia noastră din alte vremuri, zbuciumate şi nesigure, dar care au pus la încercare adevăratele caractere şi firi omeneşti. Timpul le cerne şi le alege pe toate.

"Ce le-am dori noi tineretului studios: credinţă în adevăr şi în faţa memoriei înaintaşilor; nobleţe în manifestări, creativitate în intenţii, temeinicie în abordări receptivitate la tot ce e nou şi viabil în viaţă; să intre cu trup şi suflet în iureşul vieţii, păşind plini de elan tineresc în vâltoarea pulsului modern; să-şi găsească adevăratele delicii ale vieţii în cunoaştere şi inovare în numele prosperării.” (D. Batîr)

SIMBOLURI HERALDICE ACADEMICE NOI (III)[1]

Dr. Silviu ANDRIEŞ-TABAC

THE NEW ACADEMICAL HERALDIC SYMBOLS (III)

The process of elaboration of the coats of arms and the flags of academic institutes is continuing. The Institute of Applied Physics approved his symbols in 2008.

The main emblem of the symbols of the Institute, created by the author, and the architect Sergius Ciocanu, is the image of the Eagle of Zeus, the Greek god of the sky and thunder and the King of the Gods. In the flag of that Institute we also find a crown of oak's branches, a tree-symbol of Zeus.

Stema şi drapelul Institutului de Fizică Aplicată

Simbolurile Institutului de Fizică Aplicată, elaborate de subsemnatul şi executate de arhitectul dr. Sergius Ciocanu, au fost aprobate de Consiliul ştiinţific al Institutului la 29 noiembrie 2007 (proces-verbal nr. 18) şi de Comisia Naţională de Heraldică a Republicii Moldova la 22 februarie 2008 (proces-verbal nr. 171–III).

Stema reprezintă: *în scut oval, pe albastru, acvila lui Zeus, stând pe un trăsnet, totul de aur (fig. 1)*.

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), albastră, având în mijloc, în interiorul unei cunune ovale din două ramuri de stejar, acvila lui Zeus, stând pe un trăsnet, totul galben (fig. 2)*.

Explicaţia mobilelor este următoarea.

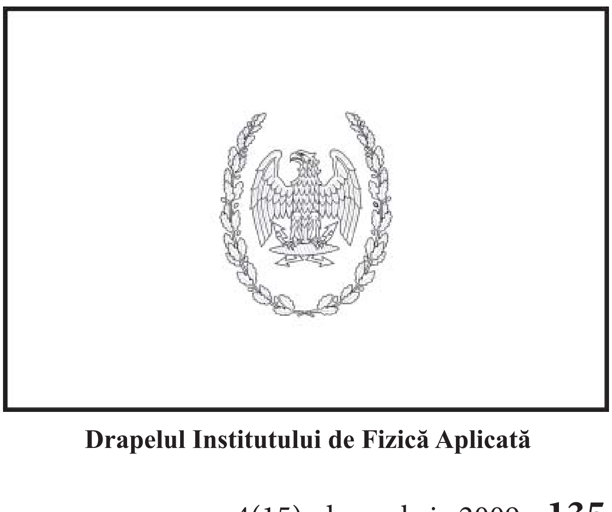
Scutul oval şi *culoarea albastră* a câmpului au aceeaşi semnificaţie ca şi în simbolurile Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi alte institute[2].

Acvila sau vulturul apare în stema Institutului de Fizică Aplicată ca acolit al lui Zeus[3] – zeul suprem

Stema Institutului de Fizică Aplicată

din mitologia greacă, stăpânul suprem al oamenilor şi al zeilor, venerat încă din faza iniţială ca zeu al trăsnetului şi al oricăror mişcări atmosferice violente. Era socotit drept zeu al luminii, al fenomenelor naturale, era deţinătorul şi diriguitorul fulgerelor şi trăsnetelor. În „Theogonia" lui Hesiod Zeus apare ca punct final al perioadei cele mai vechi de dezvoltare a lumii, care se naşte din începuturi fizice abstracte (Ocean, Pământ şi Haos) şi treptat se apropie de o dezvoltare din ce în ce mai concretă, până când în sfârşit Zeus Cronid ia în mâinile sale sceptrul lumii şi răstoarnă cu mâna victorioasă forţele potrivnice.

Drapelul Institutului de Fizică Aplicată

[1] (I), în *„Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă*, 2008, nr. 3 (10), p. 111-113; (II), în *ibidem*, 2009, nr. 1 (12), p. 110-112.

[2] Silviu Andrieş-Tabac, *Simbolurile oficiale ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei*, în „*Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta*", 2006, nr. 2 (3), ediţie aniversativă „A.Ş.M. la 60 de ani", p. 6-13: 11 fig.; Idem, *Un nou pas în promovarea heraldicii academice: simbolurile Institutului Patrimoniului Cultural*, în „*Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta*", 2008, nr. 1-2 (9), p. 108-109: 2 fig.

[3] Semnificaţiile mitologice ale lui Zeus/ Jupiter sunt selectate din: *Мифы народов мира. Энциклопедия*, t. 1, Москва, 1991, p. 463-466; t. 2, Москва, 1992, p. 679-680. Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală. Mituri. Divinităţi. Religii*, Bucureşti, 1995, p. 695-696, 279-280; *Большая энциклопедия*/ под ред. С. Н. Южакова, Т. 9, СПб., с. 585-586; *Wikipedia*, enciclopedie electronică liberă.

În mitologia romană corespondentul lui Zeus era Iupiter, cunoscut în numeroase ipostase definite de epitete corespunzătoare: *Iupiter Lucetius* (Strălucitorul), *Iupiter Elicius* (producătorul ploii şi cel care dăruieşte semne miraculoase), *Iupiter Vernus* (diriguitorul ploilor de primăvară), *Iupiter Fulgur* sau *Fulgurator* (Fulgerătorul, stăpânul trăsnetului), *Iupiter Summanus* (sursa fulgerelor nocturme), *Iupiter Tonans* (Tunătorul, autor al tunetelor) şi altele.

Astfel, în calitatea sa de zeu suprem al Universului, Zeus–Iupiter a fost asociat cu *Fizica* (din gr. *φυσικός* < *φύσις* natură) – ştiinţă fundamentală din ciclul ştiinţelor naturii care studiază proprietăţile şi structura materiei, formele mişcării ei şi legile generale ale fenomenelor naturii anorganice, precum şi transformările reciproce ale acestor forme de mişcare[4].

Ca domn al cerurilor, Zeus–Iupiter are ca simbol *acvila* (fr. *l'aigle*), animalul său favorit, şi *trăsnetul* (fr. *le foudre*), o armă fabricată special pentru el de unchii săi – ciclopii Arges (fulgerul), Brontes (tunetul) şi Steropes (trăsnetul). Cele două simboluri sunt prezente în stema Institutului în formula lor heraldică binecunoscută. Ele apar *de aur*, metal heraldic suprem, simbol al luminii, al vechimii, al nobleţei, al inteligenţei şi al prestigiului.

Drapelul a fost elaborat prin metoda desfacerii câmpului heraldic în câmp vexilar, la fel ca în drapelul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, imaginea zeului patron fiind încadrată de o cunună ovală din ramuri de stejar care sugerează ovalul scutului. *Stejarul* (*Quercus Iovis*) a fost copacul consacrat lui Zeus–Iupiter, copac al regilor. Printre sanctuarele lui Zeus se numără şi pădurea sa de stejar din Epir, căci stejarul peste tot în Grecia era asociat cu Zeus, iar în credinţa romanilor stejarul era considerat drept copacul cel mai des lovit de trăsnet, ca semn simbolic al ordinelor comunicate de zeu pentru auguri.

[4] *Dicţionar explicativ al limbii române*, ed. II, Bucureşti, 1996, p. 383.

Elena Bontea. ***Crini regali,*** ulei pe carton, 1999

SOMITATE ÎN DOMENIUL PEDOLOGIEI

ACADEMICIANUL ANDREI URSU LA 80 DE ANI

Născut la 20 decembrie 1929, Strășeni. Biolog, domeniul științific: pedologie, geografia solurilor, ecologie. Doctor habilitat în științe biologice (1978), profesor universitar (1992). Membru corespondent (1984) și membru titular (1989) al Academiei de Științe a Moldovei.

A realiza ceva esențial în știință, luând în considerație nivelul înalt de dezvoltare a acesteia, sunt capabile numai persoanele dotate cu capacități intelectuale, cu gândire profundă şi cu o pregătire temeinică. Este dificil să te impui mai cu seamă într-un domeniu de activitate ca pedologia, explorată de-a lungul întregii istorii a dezvoltării civilizației şi unde au activat personalități cu renume. Doar cine, în paralel cu aptitudinile de cercetător, manifestă o dragoste deosebită şi devotament față de specialitatea aleasă, se poate bucura de succes. Din această categorie face parte şi academicianul Andrei Ursu, un renumit pedolog de vocație.

S-a născut la 20 decembrie 1929 la Străşeni, într-o familie de buni gospodari. Anii de şcoală, ce au urmat după 1941, au coincis cu perioada dificilă a istoriei contemporane a țării: începuse cel de-al Doilea Război Mondial. Oamenii erau stăpâniți de frica de a nu fi evacuați şi de a nu muri de foame. În aceste împrejurări grave, după absolvirea în anul 1943 a şcolii primare din localitatea de baştină, continuarea studiilor la liceu presupunea cheltuieli mari, pe care părinții nu erau în stare să le suporte. Numai grație grijii şi generozității rudelor a fost posibilă înmatricularea sa la Liceul „B.P.Haşdeu" din Chişinău. În scurt timp, reuşeşte să susțină cu succes examenele pentru a fi scutit de taxa pentru studii, devenind bursier. Însă, din cauza apropierii luptelor de oraşul Chişinău, acest liceu a fost evacuat în Craiova, România. Pentru că tatăl său, care era poştaş, a fost concentrat în România ca să-şi continue activitatea, iar mama bolnavă era țintuită la pat, Andrei fusese nevoit să rămână acasă, angajându-se lucrător la moara din sat. Îndată după terminarea războiului este solicitat să lucreze în calitate de învățător la clasele primare.

Cu reîntoarcerea tatălui său din România în 1945, numai datorită unei minuni familia sa n-a fost deportată în Siberia. În 1946 Andrei este înmatriculat în şcoala nr.4 din Chişinău, cu predare aprofundată a unor disciplini, în special, a matematicii. Tot în această şcoală şi-au făcut studiile viitorii academicieni A.Andrieş, S.Berejan, Gh.Paladi, A.Simaşchevici. În acea perioadă aici activau nişte profesori excepționali, precum S.Smirnov, M.Reznic etc. Grație lor, Andrei Ursu a obținut o pregătire temeinică, mai ales, la matematică.

Profesorul M.Reznic visa să-l vadă pe Andrei matematician, de aceea îl îndemna să-şi continue studiile la Universitatea de Stat „M.V.Lomonosov" din Moscova. Din voia întâmplării, şeful Direcției municipale de educație şi învățământ s-a îmbolnăvit şi n-a reuşit să expedieze documentele absolventului la Moscova până la începutul anului de studii. Astfel, Andrei Ursu se vede silit să caute o altă posibilitate de a obține studii superioare. Împreună cu un prieten de-al său se adresează către rectorul Institutului de Medicină din Chişinău, doctorul Soroceanu, cu rugămintea de a fi înmatriculat la facultatea de medicină generală.

Medicina n-a devenit însă o pasiune pentru el, iar hazardul a jucat şi de data aceasta un rol decisiv în destinul viitorului savant. Hotărându-se să-şi facă studiile la Universitatea de Stat din Chişinău, Andrei Ursu solicită audiența rectorului, funcția de interimat al căruia o îndeplinea vestitul pedolog acad. N.Dimo. Discuția cu renumitul savant despre o ştiință care, grație fondatorului acesteia, prof. V.Docuceaev, abia îşi lua avântul, l-a impresionat pe Andrei Ursu atât de mult, încât pedologia a devenit pentru el o alternativă matematicii.

Încă în anii de şcoală, mai ales în timpul vacanței, lui Andrei îi plăcea să meargă prin pădure spre lăcaşul monastic din Căpriana cu tatăl său, care, fiind poştaş, trebuia să deservească patru sate din împrejurimi. Astfel, în una din plimbările prin pădure, în vara anului 1938, ei au dat de o groapă

specifică ce l-a impresionat mult prin profilul său pe viitorul pedolog. Abia peste 12 ani, când academicianul N.Dimo petrecea o aplicaţie la pedologie pe teren şi a dat indicaţie de a fi săpat un profil pedologic pentru colectarea probelor, studentul Andrei Ursu şi-a dat seama că groapa din pădurea Căpriana prezenta un profil pedologic.

După cum mărturiseşte acad. A.Ursu, peste încă 13 ani de la acea întâmplare, adică în 1963, la Chişinău sosise academicianul Academiei Române N.Cernescu, preşedinte al Societăţii Internaţionale de Ştiinţă a Solului, care intenţiona să organizeze pentru delegaţii la Congresul internaţional al pedologilor o excursie pedologică în Codrii Moldovei. După cum explicase acad.N.Cernescu, profilul descoperit cândva de tatăl şi feciorul Ursu a fost săpat sub tutela sa şi, cu suportul fiicei unui magnat englez în 1938, cu consimţământul Academiei Române.

Săparea profilului pedologic în 1938 de către viitorul preşedinte al Asociaţiei Internaţionale a Pedologilor, acad. N.Cernescu, descoperirea acestuia de către viitorul pedolog A.Ursu, săparea celui de-al doilea profil pedologic în anul 1950 la indicaţia altui savant renumit – acad.N.Dimo şi săparea unui şir de profiluri pedologice de înşişi Andrei Ursu pe parcursul a circa 55 de ani se constituie într-un lanţ de evenimente ce dovedesc istoria dezvoltării cu succes a pedologiei în ţara noastră.

La Universitatea de Stat, Andrei Ursu de la bun început învaţă cu mare sârguinţă, manifestă o inteligenţă vie şi un comportament echilibrat, devenind unul din cei mai stimaţi studenţi de la facultatea de biologie şi pedologie. Pe lângă aceasta, A.Ursu, fiind înzestrat de la natură cu darul de orator, recită versuri cu un mare impact estetic, fapt pentru care se bucură de popularitate printre colegi până în prezent. Prelegerile acad. N.Dimo l-au convins definitiv că pedologia este o disciplină căreia merită să-ţi consacri pe deplin viaţa, ceea ce a şi realizat de-a lungul întregii sale activităţi.

Andrei Ursu îşi începe cariera în anul 1953 în calitate de laborant la Institutul de Pedologie, Agrochimie şi Ameliorare a Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a ex-URSS. Având o pregătire academică consistentă şi fiind pasionat încă din anii de studenţie de ştiinţa solului, reuşeşte pe parcursul unui singur an să se impună ca un cercetător tenace. Iată de ce în 1954 este angajat în funcţie de colaborator ştiinţific inferior la acelaşi institut.

Ca cercetător ştiinţific, s-a afirmat printre colegi atât sub aspect inovaţional, cât şi în planul investigaţiilor de ordin strategic. În baza studiilor complexe de laborator şi în condiţii de câmp ale solurilor, elaborează şi întocmeşte hărţile solului raioanelor administrative şi monografiile de însoţire. În urma cercetărilor ştiinţifice, în anul 1964, pregăteşte şi susţine cu brio la Institutul de Geografie al AŞ a ex-URSS teza de doctor în geografie *Почвы Приднестровской возвышенности Молдавии*. Concomitent, acordă o atenţie deosebită cercetărilor ştiinţifice privind raionarea agropedologică a Moldovei, ce i-a permis ca, în comun cu profesorul universitar I.Krupenikov şi doctorii în ştiinţe D.Balteanski şi A.Rodina să editeze în anul 1965 monografia *Raionarea agropedologică a Moldovei*, lucrare de mare interes în organizarea ştiinţifică a agriculturii.

În legătură cu necesitatea elaborării bazelor ştiinţifice ale specializării interraionale a ramurilor principale ale agriculturii şi utilizării efective a resurselor pedologice, în 1966 sub conducerea sa au fost iniţiate investigaţii privind microraionarea agropedologică a teritoriului ţării.

În anul 1978 generalizează rezultatele activităţii ştiinţifice multianuale în teza de doctor habilitat în biologie *Почвенное микрорайонирование как основа специализации сельского хозяйства на примере Молдавии*, care a fost susţinută cu succes la Universitatea de Stat „M.V.Lomonosov" din Moscova.

Doctorul habilitat Andrei Ursu devine recunoscut ca specialist notoriu nu numai în domeniul raionării şi cartografiei teritoriilor diferitor complexe agrare, dar şi în geografia solurilor. În anul 1977 a publicat monografia *Природные условия и география почв Молдавии,* care a fost înalt apreciată de comunitatea ştiinţifică.

Profesorul A.Ursu este preocupat şi de estimarea agroecologică a terenurilor şi pretabilitatea lor pentru amplasarea culturilor multianuale, care ocupă un loc deosebit în agricultura ţării. Materialele ştiinţifice, obţinute în acest domeniu, şi-au găsit reflectare în monografia *Почвенно-экологическое микрорайонирование Молдавии* (1981), menţionată cu Premiul „V.P.Wiliams" al Academiei de Ştiinţe Agrare a Rusiei. Către anul 1984 doctorul habilitat A.Ursu devine recunoscut ca savant de forţă în domeniul geografiei solurilor nu numai în Moldova, dar şi departe peste hotarele ei, fapt demonstrat şi de susţinerea masivă a candidaturii sale pentru alegerea în calitate de membru corespondent

al A.Ş.M de către toate instituţiile ştiinţifice de profil din ex-URSS.

Un eveniment deosebit pentru ştiinţele agricole prezintă monografia în trei volume *Почвы Молдавии* (1984-1986), care a fost pregătită pentru tipar sub conducerea membrului corespondent Andrei Ursu. Această lucrare fundamentală a devenit carte de căpătâi pentru orice specialist în agricultură şi va servi ca ghid în pregătirea mai multor generaţii de pedologi.

Începând cu anul 1984, spectrul investigaţiilor ştiinţifice şi practice a m. cor. Andrei Ursu se extinde şi mai mult. Dumnealui efectuează cercetări complexe privind geneza, transformările tehnogenetice, evoluţia contemporană a solului, geografia solurilor. El a descris noi legităţi privind proprietăţile specifice ce au contribuit la transformarea solului în al treilea mediu vital (după mediul acvatic şi terestru aerian), a stabilit rolul polifuncţional al solului în biosferă, a elaborat o nouă concepţie şi un sistem original de evaluare şi de codificare a proprietăţilor specifice ale solurilor, a efectuat regionarea pedogeografică şi a caracterizat unităţile de regionare pedogeografică, a stabilit variabilităţile şi gradele tehnogenezei solurilor. A stabilit că diversitatea solurilor este condiţionată de variabilitatea condiţiilor pedogenetice. În baza analizei cunoştinţelor contemporane, cercetărilor multianuale complexe proprii şi practicii profesionale a fost elaborat un nou sistem de clasificare a solului, care, în acelaşi timp, păstrează divizarea taxonomică tradiţională. Potrivit acestei clasificări, învelişul de sol al republicii este constituit din 13 tipuri şi 36 subtipuri. Unităţile mai jos de subtip depăşesc cifra de 700.

Acad. Andrei Ursu este autor a multor recomandări practice şi metode originale de mare semnificaţie, printre care metodele microraionării solurilor, de diagnosticare a solurilor pentru amplasarea plantaţiilor multianuale, de cartografiere a solurilor, de evaluare agroecologică şi a numeroaselor recomandări practice, ce se implementează pe larg. Acestea sunt consacrate plantaţiilor de livezi intensive, sporirii eficacităţii şi durabilităţii agriculturii, protecţiei solurilor, restabilirii şi sporirii fertilităţii sistemului regional de protejare a solurilor. Printre aceste lucrări cu caracter practic enorm de valoroase, elaborate în comun cu alţi colegi, se numără *Атлас почв Молдавской ССР*, editat în 1988, *Охрана почв в условиях интенсификации сельского хозяйства*, *Degradarea solurilor şi deşertificarea* (2000), în care se examinează toate aspectele eroziunii şi deşertificării ce prezintă cel mai mare pericol pentru solurile Moldovei şi se propun măsuri concrete de combatere a acestor fenomene. În anul 2006 apare monografia *Raioanele pedogeografice şi particularităţile regionale de utilizare şi protejare a solurilor*. În total, Andrei Ursu este autorul şi coautorul a peste 530 de lucrări ştiinţifice.

În decursul a peste 35 de ani, îmbină cercetările ştiinţifice cu diferite funcţii administrative, ocupând postul de director adjunct pentru ştiinţă şi director al Institutului de Pedologie şi Agrochimie „N.Dimo" (1966-1986), director general al Societăţii Practico-Ştiinţifice „Fertilitatea" (1983-1986), academician coordonator al Secţiei de Ştiinţe Biologice şi Chimice a A.Ş.M. (1986-2000). În diferite perioade a ţinut prelegeri la Universitatea de Stat, a fost conducător al temelor de licenţă, de doctor în ştiinţe şi doctor habilitat.

Acad. Andrei Ursu se bucură de o autoritate enormă şi alese aprecieri: i s-a conferit titlul onorific de „Om Emerit" şi Ordinul „Gloria muncii", este Laureat al Premiului de Stat pentru realizări importante în ştiinţă. În anul 1994 i se conferă titlul de membru de onoare pentru valoroase contribuţii în domeniul ştiinţelor agronomice şi protecţia mediului de către Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice „Gheorghe Ionescu-Şişeşti", România. În acelaşi an devine membru de onoare al Societăţii Naţionale Române pentru Ştiinţa Solului. În anul 2000 a fost ales în calitate de membru de onoare al Societăţii Pedologilor „V.Docuceaev" din Rusia, în 2006 – membru de onoare al Societăţii Pedologice din Ucraina. Pe parcursul a 15 ani este preşedinte al Societăţii Naţionale de Ştiinţe ale Solului din R.Moldova.

Renumitul savant s-a manifestat ca un luptător activ pentru gestionarea bine argumentată a solului ca resursă naturală şi obiect polifuncţional cu multiple misiuni biosferice, gestionate la nivel naţional, în vederea aprobării de către Parlament a Legii Solului. Idealul său este ca solul, fiind principala noastră bogăţie naturală ce aparţine nu numai generaţiei actuale, dar şi celor care vor urma, să fie utilizat şi protejat eficient.

În această ordine de idei, este firesc ca şi acad. Andrei Ursu să fie protejat şi susţinut de noi, savanţii, să-şi poată realiza speranţele şi aşteptările care sunt şi ale poporului. Sănătate şi noi succese pe tărâmul ştiinţei Vă dorim, mult stimate domnule academician!

Academician Teodor FURDUI
Academician Gheorghe DUCA

Dr.hab. Vasile BAHNARU la 60 de ani

Filolog, domeniul ştiinţific: specialist în limbi romanice. Doctor habilitat în filologie (2008), conferenţiar cercetător (2009), director interimar al Institutului de Filologie al A.Ş.M. (din iulie 2009).

Născut la 24 octombrie 1949 în s. Micleuşeni, Nisporeni, Republica Moldova. A absolvit Facultatea de litere a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chişinău (1976). A activat în calitate de profesor de limbă şi literatură la Şcoala medie nr. 29 din Chişinău (1976 – 1977). A urmat studiile de doctorat din cadrul Institutului de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1979 – 1982). Activează în calitate de laborant superior (1976 – 1977), cercetător ştiinţific inferior (1982 – 1986), cercetător ştiinţific (1986 – 1988), cercetător ştiinţific superior (1988 – 1990), şef interimar de secţie (1990 – 1990) la Institutul de Limbă şi Literatură al A.Ş.M. (azi Institutul de Filologie).

O perioadă ocupă funcţii importante în cadrul unor structuri guvernamentale şi de specialitate: director general al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie şi Difuzare a Cărţilor al R. Moldova (1990 – 1992), director adjunct al Centrului Naţional pentru Standarde de Limbă (1992 – 1993), director executiv al Asociaţiei Naţionale de Terminologie (1993 – 1998). Din 1996 până în 2006 este redactor coordonator al Întreprinderii de Stat Editorial-Poligrafice „Ştiinţa", iar în 2006 revine la Institutul de Filologie al A.Ş.M., unde activează în funcţia de cercetător ştiinţific coordonator (august – noiembrie 2006), apoi urmează studiile de postdoctorat (2006–2008), la finele cărora susţine cu succes teza de doctor habilitat în filologie. În iulie 2009 este numit în funcţia de director interimar al Institutului de Filologie al A.Ş.M.

Autor a peste 100 de studii şi articole, inclusiv 4 monografii (1 coautor), 5 dicţionare (3 coautor), 1 manual (în colaborare). Sunt bine cunoscute studiile monografice *Mutaţii de sens (cauze, modalităţi efecte)*, Chişinău, Ştiinţa, 1988, *Practicum la lexicologie*, Chişinău, Ştiinţa, 1991 (coautor, Gheorghe Popa), Elemente de lexicologie şi lexicografie, Chişinău, Ştiinţa, 2008, *Elemente de semasiologie română*, Chişinău, Ştiinţa, 2009, precum şi lucrări importante de alt gen: *Dicţionar de omonime*, Chişinău, Lumina, 1988 (coautori: V. Purice, V. Botnarciuc, I. Zaporojan), *Dicţionar explicativ pentru elevi*, Chişinău, Lumina, 1990 (coautor, Veronica Purice), *Mic dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Nemira, 1994 (coautor), *Dicţionar de omonime*, Chişinău, Ştiinţa, 2005, *Dicţionar de antonime*, Chişinău, Ştiinţa, 2007.

Este unul din combatanţii activi pentru revenirea limbii române din Moldova la grafia latină şi pentru a-i acorda acesteia statutul de limbă de stat, semnând în acest sens numeroase articole publicistice şi ştiinţifice în presa periodică din anii 1988-1990, impunându-se în mod special articolul *Mai adevărat ca adevărul* („Nistru", iunie, 1988) şi *Alfabet pe banca acuzaţilor* („Literatura şi arta", 10.06.1989), ambele fiind scrise în colaborare cu redutabilul cercetător lingvist şi publicist Constantin Tănase. S-a afirmat ca un specialist notoriu în semasiologia, lexicologia şi istoria limbii române şi ca un luptător consecvent pentru afirmarea limbii române în toate domeniile vieţii politice, economice şi spirituale.

Este redactor-şef al publicaţiei de lingvistică „Buletinul Institutului de Lingvisticâ", redactor-şef adjunct al revistei de specialitate „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", editate de Institutul de Filologie; preşedinte al Seminarului ştiinţific la specialitatea *Limba română* din cadrul Institutului de Filologie; preşedinte al Consiliului ştiinţific al Institutului de Filologie al A.Ş.M.; membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Dr.hab. Anatol ROTARU la 60 de ani

Fizician, domeniul ştiinţific: fizica teoretică. Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (1993), profesor universitar (1999).

Născut la 14 octombrie 1949 în oraşul Chişinău. A absolvit şcoala fizico-matematică nr.32 din Chişinău (1967); Facultatea fizică-matematică, Catedra fizică teoretică a Universităţii de Stat din Moldova (1972); doctorantura la Institutul de Fizică Aplicată al A.Ş.M., specialitatea Fizica teoretică şi matematică (1976). A făcut post doctoratul în cadrul aceluiaşi institut academic (1989), susţinând cu succes teza de doctor habilitat în fizică şi matematică în 1993. Ambele teze de doctor şi de doctor habilitat le-a realizat sub conducerea cunoscutului savant cu mare pondere în fizica teoretică, acad. Sveatoslav Moscalenco.

Interesele ştiinţifice ale fizicianului Anatol Rotaru ţin de teoria generală a autoorganizării sistemelor neliniare ierarhice şi complexe (sinergetica), teoria haosului dinamic, teoria materiei condensate, optica neliniară, electronica cuantică, biofizica sinergetică, probleme globale ecologice, sinergetica umanitară şi socială, organizarea şi autoorganizarea sistemelor sociale, a ştiinţei şi învăţământului superior, istoria civilizaţiilor.

Activitatea ştiinţifică a profesorului Anatol Rotaru s-a reflectat în peste 350 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii, publicate în ţară şi peste hotare (Rusia, SUA, Anglia, Germania, Olanda, Polonia etc. A pregătit în calitate de conducător ştiinţific 8 doctori şi doctori habilitaţi în ştiinţe fizico-matematice.

Activitate didactică: ţine prelegeri şi cursuri speciale la Universitatea de Stat din Moldova – fizica generală şi fizica sinergetică (Facultatea de fizică); chimia sinergetică (Facultatea de chimie); sinergetica ecologică (Institutul de Ştiinţe Reale al USM); sinergetica socială şi umanitară (Institutul Internaţional de Management al USM); modelarea matematică a sistemelor sinergetice (Facultatea de matematică şi informatică a USM); aparatul matematic al sinergeticii (Facultatea de matematică şi informatică a USM). A fost vicepreşedinte al Consiliului Rectorilor din Republica Moldova (1994–2000).

Prof. Anatol Rotaru s-a manifestat energic în activitatea socială în calitate de vicepreşedinte al Academiei Internaţionale de Informatizare (afiliată ONU), filiala Republicii Moldova; membru al Consiliului pentru decernarea Premiilor de Stat în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii din Republica Moldova; vicepreşedinte al Comisiei de experţi de pe lângă Guvernul Republica Moldova pentru colaborarea ştiinţifică cu ţările străine; expert principal al Comisiei de experţi a Ministerului Economiei şi Reformelor; preşedinte al Comitetului pentru decernarea Premiului Naţional în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii (2002-2004).

Savantul şi profesorul Anatol Rotaru s-a aflat şi în importante funcţii de stat: viceministru al ştiinţei şi învăţământului (1989–1992); consilier principal pentru cercetarea ştiinţifică şi învăţământ al Parlamentului Republicii Moldova (1992–1994); preşedinte al Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică din cadrul Guvernului R.M. (2000–2004); vicepreşedinte al Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare (2005–2008). Din 2009 activează în calitate de şef al Direcţiei politici, management şi monitorizare în sfera ştiinţei şi inovării a Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică a A.Ş.M.

Distincţii ştiinţifice: Laureat al Premiului Tineretului din Republica Moldova pentru Ştiinţă şi Tehnică (1982); Laureat al Premiului Prezidiului A.Ş.M. (1985); Laureat al Premiului Naţional în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii (2004); medalie de aur şi medalie de argint – al V-lea Salon Internaţional de Invenţii şi Tehnologii Noi „Новий час”, Sevastopol, Ucraina (2009).

Titluri academice: a fost ales în calitate de membru al Academiei Internaţionale de Informatizare (ONU); membru al Academiei de Ştiinţe din New-York; membru al Academiei Internaţionale de Ştiinţe a Şcolii Superioare (Moscova).

ÎNTRE FILME ŞI CĂRŢI

Ana-Maria PLĂMĂDEALĂ la 60 de ani

Născută la 9 noiembrie 1949 or. Moscova. Filmolog, domeniul ştiinţific: specialist în istorie, teorie, critică de film. Doctor habilitat în studiul artelor (2000), conferenţiar cercetător (1996), directorul Centrului Studiul Artelor al Institutului Patrimoniului Cultural, AŞM (din 2006).

Născută în familia distinsului intelectual basarabean Vladimir Plămădeală – diplomat, cineast, om de o aleasă cultură care deţinea una dintre cele mai bogate biblioteci personale din Chişinăul de atunci, Ana-Maria a îndrăgit din fragedă copilărie cartea, iar lectura, această „dulce zăbavă" a sufletului, i-a devenit o mare pasiune, ba chiar o religie, al cărei efect benefic l-a resimţit mereu.

În anul 1972 absolveşte, cu succes, Institutul Unional de Cinematografie din Moscova (V.G.I.K.), după care urmează o serie de examene mult mai dificile: susţinerea tezei de doctorat în studiul artelor (1982), ulterior şi pe cea pentru titlul de doctor habilitat (2000), nefiind cruţată şi de unele dintre cele mai dure încercări ale vieţii, unicele ei alinări rămânând a fi cărţile de căpătâi şi, bineînţeles, universul virtual al filmului şi al muzicii; dintre cele „lumeşti" – fiul şi cele două nepoţele minunate. Am dori să mai menţionăm că ascensiunea profesională a Anei-Maria Plămădeală s-a produs alături de regretatul ei soţ, distinsul cineast Oleg Tulaev, regizor la studioul „Moldova-film", în preajma căruia traiectoria sa existenţială a fost una foarte tonică, benefică şi propice creaţiei ştiinţifice.

Venirea Anei-Maria Plămădeală în solul arid al filmologiei moldoveneşti i-a fost pe cât de uşoară (lipsa de concurenţă, toate subiectele de investigaţie încă deschise), pe atât de dificilă: în primul rând, ideologizarea până la suprasaturaţie a cinematografiei autohtone, inclusiv a criticii de film; în al doilea rând, lipsa unor tradiţii în domeniul respectiv, adică a unor criterii axiologice şi ideatico-artistice bine definite şi funcţionale. Şi, nu în ultimul rând, ba poate într-o măsură mult mai semnificativă pentru tânăra exegetă, a însemnat felul ei tranşant de a spune lucrurilor pe nume, fără niciun fel de compromisuri de ordin valoric, nefiind adesea înţeleasă şi acceptată nici de cineaştii noştri şi nici de diriguitorii de atunci ai cinematografului naţional.

Însă exegeza filmică reflectă doar una dintre multiplele ipostaze ale personalităţii sale creatoare. Dincolo de disocierile critice pertinente pe tărâmul celei de a şaptea arte, Ana-Maria Plămădeală este un important teoretician şi istoric de cinema, fiind pasionată de teoria filmului încă din perioada studiilor la Institutul Unional de Cinematografie. Probabil, nu întâmplător, teza sa de licenţă a fost axată pe psihologia creaţiei cinematografice, iar demersul şi l-a întemeiat pe nişte filme mari, adevărate capodopere, cum ar fi *8 ½* de Federico Fellini, *Andrei Rubliov* al lui Andrei Tarkovski sau *Rugăciunea* regizorului georgian Tenghiz Abuladze.

Pornind de la o prea modestă „zestre filmologică" autohtonă, timp de câteva decenii Ana-Maria Plămădeală îşi impune, cu o deosebită prestanţă profesională şi cu o neştirbită probitate morală, ideile şi viziunile sale asupra fenomenului cinematografic naţional, dar şi universal, reflecţii care au fost publicate în zeci de articole, studii şi lucrări cu caracter monografic, contribuind în mod exemplar la afirmarea filmologiei noastre într-un circuit mult mai larg de valori culturale.

Chiar de la prima sa monografie *Кино, фольклор и литература*, apărută în anul 1985 – perioadă de apogeu a triumfului dogmelor, debitate de apologeţii imperiului sovietic despre statutul „omului nou", cel sovietic, de o singură naţionalitate – Ana-Maria Plămădeală impune un discurs cinematografic original, orientat spre motivele mitologice ancestrale, spre tradiţiile etnofolclorice, cu scopul de a păstra şi perpetua identitatea naţională a poporului nostru. Investigaţiile sale au fost direcţionate mai mult spre filmele care nu erau bine văzute la Comitetul Central al Partidului Comunist din fosta R.S.S. Moldovenească, dar anume creaţiile audiovizuale respective – *Se caută un paznic*, *Gustul pâinii*,

Ultima lună de toamnă, *Poienile roşii* şi *Lăutarii* – erau şi au rămas a fi cele mai reuşite, sub aspectul estetic, în patrimoniul cinematografic autohton.

În cele aproape 90 de note bibliografice niciuna nu se referă – din cauze lesne de înţeles – la operele unor cercetători din arealul românesc, posibil în subconştient, autoarea s-a apropiat de unele idei ale unor notorii gânditori şi filosofi ai culturii, precum Mircea Eliade, Lucian Blaga, Constantin Noica, Romulus Vulcănescu, a căror concepte au avut ulterior un rol important în aprofundarea temei şi în orientarea discursului spre esenţe, evidenţiindu-se astfel capacitatea autoarei de a interpreta şi de a actualiza viziunile lor în contextul artei audiovizuale contemporane.

În sensul respectiv, dânsa a realizat nişte sinteze foarte valoroase care au atras atenţia cercetătorilor din domeniu, fiind utilizate în studii ştiinţifice de către prestigioşi critici şi teoreticieni de film dincolo de hotarele ţării noastre. Bunăoară, cunoscutul filmolog moscovit Valeri Fomin în cartea *Правда сказки. Кино и традиции фольклора* (Moscova, 2001), alături de corifeii criticii şi teoriei filmului, esteticieni şi literaţi cu renume, o plasează şi pe Ana-Maria Plămădeală cu trimiteri la monografia sa de debut *Кино, фольклор и литература*, apărută cu 12 ani mai devreme decât studiul lui Fomin, fapt ce vorbeşte despre actualitatea tezelor elaborate de cercetătoarea noastră.

Cel de-al doilea studiu monografic *Mitul şi filmul* (Chişinău, 2001) relevă o facultate aparte a autoarei de a vedea lucrurile în ansamblu şi din interior, denotă o viziune profund analitică şi „depune mărturie" despre consecvenţa şi gradul de maturitate a viziunilor savantului Ana-Maria Plămădeală. Această monografie s-a impus nu numai prin poliaspectualitatea esteticii rezultate din multiplele corelaţii ale binomului mit-film, ci şi prin abordarea unei serii de probleme ce ţin de mitologie, filosofie, culturologie şi alte domenii ştiinţifice conexe.

Toate acestea conferă studiului originalitate şi profunzime, atrăgând atenţia multor oameni de artă şi cultură. Poetul şi cineastul Gheorghe Vodă, spre exemplu, afirma: „Cinematografia, filmul „moldovenesc" a închis ochii acum zece ani. A rămas, ca un paradox, Centrul Naţional de Cinematografie şi o singură instituţie viabilă care se numeşte Ana-Maria Plămădeală, ce ne aduce în actualitate „epoca de aur" a filmului naţional, epocă apusă la o vârstă a tinereţii fără bătrâneţe... Originalitatea filmului basarabean, care a venit din cultura, filosofia, antichitatea şi morala creştină a neamului românesc, este demonstrată cu mult lux, profunzime şi vaste cunoştinţe în domeniu. Studiul, axat pe o idee originală – „mitul şi filmul", conţine o analiză nemaiîntâlnită vreodată" [3]. Iar criticul literar Tudor Palladi scria că „Studiul monografic *Mitul şi filmul* pune în lumină întreaga strădanie a culturii româneşti si universale de proiecţie a creaţiei mitice şi filmice din perspectiva întrepătrunderii lor, evidenţiind, în definitiv, virtuţile limbajului polifonic al celei de a şaptea arte" [2, p. 155-157].

Nucleul ideatic şi instrumentarul metodologic al acestui original şi important studiu monografic – *Mitul şi filmul* – se regăsesc în teza sa pentru titlul de doctor habilitat în studiul artelor, pe care distinsa noastră cercetătoare a susţinut-o merituos, la răspântia dintre milenii (2000), într-o atmosferă de aleasă delectare intelectuală, avându-i ca referenţi oficiali pe acad. Mihai Cimpoi şi savanţii-filmologi, profesorii universitari, doctorii habilitaţi în studiul artelor Olga Neceai (Mensk) şi Vladimir Drobaşenko (Moscova), nume de primă mărime în domeniul cercetării fenomenului cinematografic. Academicianul Mihai Cimpoi menţiona că „Cel mai important aport ştiinţific al autoarei... este depăşirea unei rupturi tradiţionale între teoria (filosofia) culturii şi teoria filmului printr-o analiză detaliată a operei şi reflecţiilor lui Serghei Eisenstein (*un nume paradigmatic pentru cercetătoare* - n.n.). Insistând asupra schimbării opticii, asupra genezei şi "sinesteticii" artei filmice, Ana-Maria Plămădeală accentuează rolul ontologic al acesteia în procesul revalorificării categoriilor mitice care au loc în conştiinţa artistică a secolului al XX-lea" [1, p. 143].

Caracterul inedit al tezei *Mitul şi filmul: interferenţe ideatico-estetice*, conţinutul ei absolut remarcabil îl constituie rodul unei munci migăloase de cercetare, dar şi a unei maniere foarte originale de abordare a materialului investigat, specifică demersului ştiinţific multi- şi interdisciplinar. Autoarea şi-a centrat discursul ştiinţific pe cele mai noi achiziţii teoretice de ordin filmologic, ca şi pe solide concepte operaţionale descinse din varii domenii, precum istoria şi teoria culturii, mitologia, filosofia, estetica, etnopsihologia, teoria literaturii etc.

Probabil, nu numai din raţiuni care ţin de un anume „regulament al susţinerii tezelor de doctorat", lucrarea respectivă a beneficiat de un aviz foarte favorabil din partea fostului Institut de Literatură şi Folclor al Academiei de Ştiinţe din Moldova. Paradigmele investigaţionale novatoare şi multiplele dimensiuni interdisciplinare prin care

„respiră" această valoroasă lucrare i-au permis cercetătoarei să disocieze filmele şi realităţile noastre cinematografice în profunzime, să-şi articuleze demonstraţiile într-un discurs consistent şi foarte convingător.

Prof. univ. dr. Dumitru Carabăţ, redutabil teoretician şi critic de cinema din România, releva că „Pentru mine lectura lucrării autoarei este o premieră: o lucrare de o mare valoare despre valorificarea prin film a mitologiei naţionale, care restituie noţiunii de mit înţelesul genuin şi, în acelaşi timp, modern... Am remarcat cu satisfacţie, fenomen petrecut nu prea des, că în personalitatea spirituală a autoarei se îmbină o formaţiune şi o vocaţie de teoretician cu calităţi de critic de film şi literar. Din punct de vedere metodologic, dna Ana-Maria Plămădeală utilizează cu pricepere şi inteligenţă un "instrument" interdisciplinar provenind din teoriile mitului, poetica structurală, naratologie etc., filmele supuse analizei fiind cuprinse din tot atâtea perspective" [1, p. 149].

Cercetătoarea Ana-Maria Plămădeală este autoarea a numeroase studii de referinţă în domeniul artei cinematografice, care au văzut lumina tiparului nu numai aici, în Republica Moldova, ci şi la Moscova şi Bucureşti, la Skopje (Republica Macedonia) şi la Die-Drome (Franţa), precum şi în multe alte părţi ale lumii. Investigaţiile respective sunt axate, în principal, pe problemele stringente ale cinematografiei, atât de ordin teoretic, cât şi cu caracter diacronic. O bună parte din aceste studii de specialitate vizează elaborarea unor noi modele exegetice referitoare la geneza imaginii filmice, sprijinindu-se pe un eşafodaj teoretic solid, dar probându-şi validitatea şi în planul unui *praxis* cinematografic curent, apelând, de fiecare dată, la valori audiovizuale din cele mai variate spaţii culturale (o deschidere cu adevărat europeană).

Cele peste o sută şi cincizeci de articole şi cronici cinematografice publicate de-a lungul timpului sunt o dovadă grăitoare că cercetătoarea Ana-Maria Plămădeală a fost şi este mereu „conectată" la procesul viu al celei de a şaptea artă (din păcate, starea actuală de lucruri din cinematografia noastră este una dezastruoasă şi această situaţie nu-i mai oferă incitantul prilej de a fi „o conştiinţă estetică la zi", cum ar trebui să fie, în fond, orice tip de critică artistică).

Cinefilii (şi nu numai) au fost şi sunt întotdeauna seduşi de modul sincer, deschis şi tranşant al Anei-Maria Plămădeală de a disocia problemele ce ţin de estetica cinematografică. Astfel, vorbind despre filmul basarabean într-un context mai larg – cel general românesc – autoarea menţionează: „Noi ne-am mişcat cu colegii noştri de peste Prut pe trasee diferite. Fiindcă aici eram mereu într-o căutare de identitate şi ne era interzis accesul la tradiţii, la folclor, la valori naţionale, eram mai sensibili tocmai la aceste lucruri. În timp ce în România folclorul era discreditat prin binecunoscuta *Cântare a României*, artiştii se cam fereau de folclor, de spiritul naţional şi căutau modele în filmul occidental. Acesta, cred eu, este unul din marile vicii ale filmului românesc. Cunosc doar o singură excepţie în acest sens, şi e vorba despre o capodoperă, *Pădurea spânzuraţilor*, în regia lui Liviu Ciulei. Există o simbioză extraordinară în acest film între arhetipuri, teatru, literatură şi film. O peliculă genială, care i-a deschis filmului românesc un traseu artistic fertil, dar această şansă nu a fost fructificată" [5, p. 133-134].

De mai mulţi ani, sub genericul „Destine cinematografice", în centrul preocupărilor ştiinţifice ale Anei-Maria Plămădeală se află viaţa şi creaţia unor oameni de cultură (cineaşti, scriitori, compozitori, actori etc.) de excepţie din spaţiul cultural basarabean (Vlad Ioviţă, Eugeniu Doga, Ion Druţă, Mihai Kalik, Mihai Volontir etc.), între care, în primul rând, cunoscutul şi mereu regretatul regizor Emil Loteanu, ale cărui filme magnifice i-au prilejuit atâtea momente fericite de delectare estetică şi migălos travaliu ştiinţific. Până când în rafturile librăriilor şi în bibliotecile din republica noastră se va afla „la vedere" studiul monografic dedicat acestui mult îndrăgit creator de cinema, dar şi poet de mare rafinament liric, unii dintre cititori au avut deja prilejul să „degusteze" o secvenţă destul de consistentă din cartea respectivă – *Emil Loteanu – fascinaţia universului romantic*, publicată într-un volum omagial, în 2008, la editura „Cartea Moldovei" [5].

Devorând zi şi noapte cărţi şi filme, filme şi cărţi, neconcepându-şi viaţa fără muzică, pasionată de căutarea unor noi orizonturi teoretice şi, totodată, expresii inedite, savantul Ana-Maria Plămădeală trăieşte sub zodia creaţiei. Probabil, dânsa poate fi încadrată într-o tipologie a Intelectualei, dar una care etalează nişte caracteristici de „rara avis": o anume candoare sufletească, corectitudine, profunzime, exigenţă, ţinută exterioară adecvată şi prestanţă academică, limbaj cizelat... Şi chiar dacă deja al treilea an conduce Centrul Studiul Artelor al Institutului Patrimoniului Cultural din cadrul Academiei noastre, nici până astăzi nu se poate împăca cu munca administrativă rigidă, cu birocratismul prost înţeles, rămânând a fi omul de creaţie devotat până în adâncul fiinţei sale universului fascinant al artei.

Alexandru BOHANŢOV
Dumitru OLĂRESCU